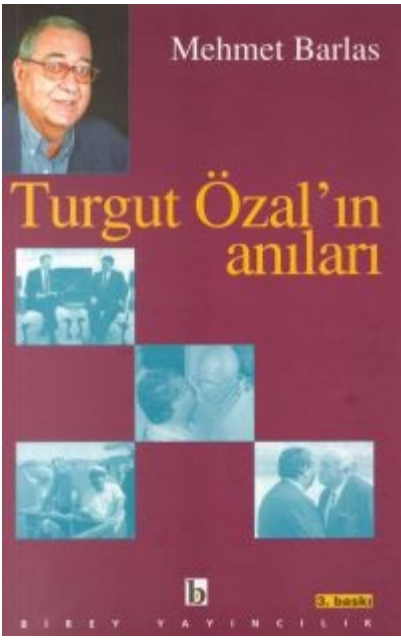

Mehmet Barlas _ Turgut Özal'ın Anıları

TURGUT OZAL'IN ANILARI

MEHMET BARLAS

birey yayıncılık : 73 Yakın Tarih / Anı : j

Copyrighl © birey yayıncılık

Yayın 1 onınu'ııı Mahmut Balcı

Dizgi - Mizanpaj birey

Gen fi Tasat mı birej

Kapak Hazırlık Nıtans Ajans

Baskı Uzman Selcfon

(ı!t İstanbul Muellin

Birim i K11sfe1 Şubat 1994/Sabah

tkinci Bashı Nisan

2000/Sabah

('(üncü Baskı Ağus10s - 21)00

Dördüncü Bankı Ocak ■ 2001

ISBN

975 - «2 37 - 07 ■ 6

birey yayıncılık

Yerebatan cad CalaUeşmc sok

Üretmen Kitapçılar Çarşısı No; .?<J/17

Cağaloglu / İstanbul tel (0 212) ^1 1 33 69 - 528 il 15 Fax : (0 212) 511 77

TURGUT ÖZAL'IN ANILARI

Mehmet BARLAS

birey yayıncılık

Mehmet BARLAS

1942'de Ankara'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu.

1960'tan beri gazetecilik yapıyor.

Cumhuriyet'te dış politika yazarı, **Milliyetle** başyazar olarak yazılar yazdı. **Güneş'te** başyazarlık ve Genel yayın Müdürlüğü yaptı. **TRT Haber Dairesi Başkanlığı'nda** bulundu.

Türkiye'de ilk kez televizyon yorumculuğunu başlattı.

Binlerce makalesi ve 50'yi aşkın incelemesi yayımlandı. *Türkiye Üzerinde Pazarlıklar'* 1 kitap haline getirdi.

Barlas, son olarak yazarlık yaptığı *Sabah* gazetesinden ayrıldı. Halen **Yeni Şafak** gazetesinde köşe yazarıdır.

Barlas,ın "*Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar*" ve "*Sosyo Politik Bir Gerçek Olarak Hma Efendi sendromu*" başlıklı incelemeleri de yayınevimiz, tarafından yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

Yeni Baskıya Önsöz I 7

Sunuş "Anılar Ben **Öldükten** Sonra Yayınlansın!" / 9

Birinci ünlüm "Ben Olsam Evreni Hemen Emekli Ederdim / I 3

İkinci Bölüm

"Telefonlarım Dinleniyordu. **Demirel'le** Ancak Aracı Sayesinde Görüşüyordum / 21

Üçüncü Bölüm Evren, "Parti Kur Ama MSP ve MHP'yi Alma Dedi /33

Dördüncü Bölüm Demirel'le Yolların Kesin **Ayrıldığı** An Geliyor/41

Beşinci Bölüm "Vizyon **İçin** Sadece Kabiliyet **Yetmez**" /51

•

Altıncı Holüm

Evren, Hüsnü **Doğan'ın** Bakanlığına Razi Oluyor... Ama Adnan Kahveci ve **Keçeciler'e** "Hayır" diyor / 59

Yedinci Bölüm **"Enflasyonla** Mücadele. Sadece Hükümetlerin **Sorumluluğunda** Değildir/67

Sekizinci Bölüm "Reformları ve Değişimi Cumhuriyet Muhafızları Anlamadılar **Bile**" / 75

Dokuzuncu Bölüm

"Rejim, Memurları Kobay Olarak Kullanmış. ." / 83

Onuncu Bölüm "Biz **ANAp**'la Bir Nev'i **Bütünleşmişiz...** '/93

***Onbirinci** Bölüm*

"Türkiye'de "Eski ile 'Yeninin Mücadelesi Var"/ 101

***Onikinci** Bölüm*

"Bu Kadar Vergiden Sonra Ayakta Durabilmek Kolay İş **Değildir**'"/ 109

***Onüçüncü** Bölüm*

"Bürokratlar Atatürkçü Değil İnönücüdür...

Statükocudur"/ 117

***Öndördüncü** Holüm*

"Fatih'le. Yavuz'la Övünerek Milliyetçi Olunmaz." / 125

Onbeşinci Bölüm "**Gelir Dağıtım**ı Düzeltecek Tek Şey. Kalkınma Hızıdır"/ 133

Onaltıncı Bölüm

"Müthiş **Bir** Devrim Geliyor... Bilmem Görebilecek miyim?" / 141

Onyedinci Bölüm "**Güneydoğu**'da Çözüm, Serbest Düşünce ve Diyalogla Bulunur" / 149

***Onsekizinci** Bölüm*

"Türkiye Karar Verince Başarır" / 157

Ek !

Demirel'e **Mektup** / 169

E*

Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları / 209

Ek 3

Üçüncü İzmir İktisat Kongresi / 261

Türkiye'de Gerçekleşen Büyük Değişim / 275

"Geleceğe Bakış"

-Değişim / 301

Yeni Baskıya Önsöz

Rahmetli Turgut **Özal'ın** ölümü üzerinden yıllar geçti. Ancak **Özal'ın** Türk ekonomisine ve politik hayatına getirdiği rüzgar, hâlâ esmekte.

Turgut Özal'ın Anıları'nın daha önce iki baskısı tükendi. Özal hakkında yapılan araştırmalara, temel bir kaynak kitabı oldu bu çalışma.

Türkiye'nin yine reform ve yeniden yapılanma arayışları içinde bulunduğu bu dönemde *Anılar'ın* yeni basımının bir ihtiyaç olduğu, gelen taleplerden belliydi.

Birey Yayıncılık'tan çıkan kitabın bu yeni basımının Türkiye'de yarına dönük yaşayan tüm düşünce sahiplerine yararlı olacağına inanıyorum.

Mehmet BARIAS Otağtepe—2000

Sunuş

"Anılar Ben Öldükten Sonra Yayınlansın!"

Rahmetli Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın anılarının yazılması fikri, benden değil, ondan geldi önce.

Çeşitli çevrelerden gelen yoğun eleştirilerden yorgun düştüğü günlerden birindeydi.

Cumhurbaşkanı'ydı, ama kendi kurduğu ANAP'ın yeni yönetimi bile, onu yalnız bırakmıştı.

Bir gün karşılıklı oturup, sohbet ederken, sordum: Neden kendinizi ve yaptıklarınızı anlatmıyorsunuz?

Özal hemen sarıldı bu soruya; Ben sana anlatayım, sen yazsana, dedi.

Böylece, 1991 'in yaz mevsiminde, Okluk Köyü'nde başladık çalışmaya.

Ben teybi çalıştırıp, soruları sorarken, o, bazen çayını yudumlayarak düşünür ve cevap verirdi söyleşimize. Bazen de, teypsiz, o anlatır, ben notlar tutardım.

Sonra 1991-1992 kışında, İstanbul'a geldiği zaman veya ben Ankara'ya gittiğimde, ya Harbiye Orduevi'nin üst katında, hatta bir kez, Yeniköy'deki evinde bile devam ettik söyleşimize... Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün çalışma odasında da çalıştık.

Teyp kasetleri ve anlattıklarından aldığım notlar birikiyordu.

Turgut Özal'ın Anılan

Bir gün sordum:

Bunları anlatıyorsunuz... Ben de. notlar alıyor, teypler **dolduruyorum**. Ne zaman yayınlayalım bunları?

Turgut Bey, güldü...

Ona sen karar vereceksin... Herhalde ben öldükten sonra yayınlarsın... Ama herhalde benim Cumhurbaşkanlığım sırasında, çeşitli polemiklere sebep olmam doğru olmaz, dedi.

Kurucusu olduğu ANap'ın yönetimi, onu reddetmişti. Ülke yönetimindeki DYP-SHP koalisyonunun, deneyimlerinden yararlanmadığı duygusu içindeydi.

Yeni bir siyasi oluşumun başına geçmek üzere, süresi dolmadan cumhurbaşkanlığından ayrılmayı düşünüp, tartıştığı günlerdeydik.

Sonra, ölüverdi **Özal...**

Benim ölümümünden sonra yayınlarsın, kehaneti, doğru çıktı.

Siyasi **kilitlenmişliğe** çözüm olarak sunduğu 'Başkanlık Sistemi' gibi arayışlarla birlikte. **Türkiye'nin** gündemi değişiverdi.

Aslında ben *Turgut Özal'ın Anıları'nı*, daha **da** ileri bir tarihte yayınlamayı düşünüyordum.

Ama DYP-SHP **koalisyonunun** ikinci altı ayından başlayarak sık sık seslendirdiği "Ekonomi kilitlenebilir" uyarısı gerçekleşince, bunu geciktirmenin anlamı olmadığını düşündüm.

Neticede Özal'ın **yeniden** yapılandırıp, en ince ayrıntılarına kadar oluşturduğu ekonomik modelin, krizden çıkış yolları, yine Özal'ın öğretisi içinde bulunacaktır.

Bu amaçla. *Turgut **Özal'** ın Anıları'nı*, yayına hazırladım.

Çok sevdiğim arkadaşımı, büyük reformcu ve devlet adamı Turgut Özal ı rahmetle, saygıyla

anıyorum...

Bu yazı dizisindeki düşünceleri ile, hem yakın tarihin karmaşık dönemlerine, hem de şimdiki ekonomik ve sosyolojik darboğazlara, ışık tutacağına inanıyorum.

10

"Anılar Ben Öldükten Sonra Yayınlansın"

Özal'ın kişiliği, düşünceleri ve icraatı, önümüzdeki dönemde, sadece politika alanında değil, üniversite kürsülerinde de, yıllarca incelenip, tartışılacaktır...

Bu çalışmamızın, söz konusu inceleme ve tartışmalara da katkı getireceğine inanıyorum.

Turgut Özal'ın icraatına ve felsefesine tşık tutacak altı temel metni de anıları hazırlarken kitabımıza ekledik. Son bölümde altı temel metni de bulacaksınız.

*Turgut Özal'ın **Anılarını***, büyük hizmetler yaptığı Türk halkının belleğine sunuyorum.

Mehmet BARLAS

Birinci Bölüm

"Ben Olsam Evren'i Hemen Emekli Ederdim"

"Genelkurmay Başkanı Evren ve dört Kuvvet

Komutanı 1980 yılbaşında Demirel'e muhtıra

gibi bir mektup vermişti."

"Mektup üzerine iki kere görüştüğüm Süleyman

Bey hadiseyi anlattı. Ben kendisine aynen şunu

söyledim: 'Sizin yerinizde olsam, bu mektubu

verenleri hemen emekliye sevk ederim.'

Süleyman Bey ne bir şey söyledi,

ne bir reaksiyon gösterdi..."

BARLAS- Siz sivil toplumun bir ürünü müsünüz? Yoksa, sizi 12

Eylül 1980 askeri rejimi mi getirdi? Siyasete girişinizi ve ötesini bir değerlendirelim mi?

ÖZAL- Benim, Türkiye'deki askeri rejimlere izdüşümüne girişim, iki hadisede ele alınabilir. Birincisi 1967-71 yılları arasındır.

Ben o dönemde, çok etkili bir Planlama Müsteşarı idim. O günkü şartlara göre, hemen bütün yenilikler, bizim Planlama Müsteşarlığımız döneminde getirildi. Mesela Plan Uygulama Kanunu, Teş-

vik Sistemleri ile özel sektörün teşviki gibi yenilikler... O güne ka-Turgut Özal'ın Anıları

dar Planlama, sadece devletle ilgiliydi. Ondan sonra, özel sektörle de ilgilenir hale geldi.

Bir de 1970'in büyük para hareketinin, devalüasyonun yapıldığı Ağustos Kararları var. Hatırlarsınız...

O para hareketinin ertesinde de, hadisenin devamı olarak, 1971 'in başında döviz durumu çok iyi hale gelmişti.

Biz hatta o devrede, yani 1971 'de, Türk Parasını Koruma Mevzuatı'nı kaldırıp, değiştirmeyi düşünüyorduk. O tarihte Hazine Genel Sekreteri olan Kemal Cantürk, bunun şahididir. O, korkunç bir Türk Parasını Koruma taraftarıydı.

Neticede, 1980'lerde yapacağımız işleri düşünürken, 12 Mart 1971 askeri müdahalesi geldi. Süleyman Bey, yine başbakandı. Mecburen istifa etti. Ben 30 gün kadar kaldım müsteşarlıkta. Sonra beni bir yere tayin ettiler. Ben de istifa edip, ayrıldım.

BARLAS- Yani müsteşar olarak karşılaştığınız ilk askeri müdahale ile birlikte çalışamadınız?

12 Mart Farkı

ÖZAL- 12 Mart 1971 müdahalesi ile gelen yeni askeri idare, bizi devam ettirmedi. Bambaşka politikalara sahip, farklı kadrolarla çalıştılar.

Benim 12 Eylül 1980 öncesi durumum da, 12 Mart öncesi gibiydi... O günkü iktidarın Başbakanı olan Süleyman Bey'in sağ kolu gibiydim. Hatta açıkçası söyleyeyim. Bakanlar, bizim söylediğimizin dışında bir ekonomik hareket yapamazlardı.

Bildiğiniz gibi 24 Ocak 1980'de, büyük bir ekonomik operasyon yapıldı. Bu dönemde, 12 Eylül'e kadar belki 10-15 kez, yurt dışına gidip, geldim.

BARLAS- İşte düğüm burada... Askerler sizi 12 Mart 1971'de istememiş. Ama 12 Eylül 1980'de de bırakamamışlar. Bu neden? Siz mi değişmiştiniz, onlar mı değişmişti?

ÖZAL- Evet. 12 Eylül'de askerler, sadece beni yerimde bırakmadılar. Bakanlık verip, yetkilerle de donattılar. Ama bu yetkiler de

• 14-

"Evreni Emekli Ederdim"

münakaşa edilebilir. Benim yetkim az mıydı, çok muydu, o da ayrı **bir** konu. Ama. yetkili olarak, herhangi bir şekilde yerimde korumak gereğini hissettiler.

Bunun sebebini şöyle düşünüyorum:

1979-80 senesinde, Türkiye'nin durumu fevkalade kritikti. Ekonomik kararlar alınmış, bazı düzelmeler görülmüştü. Ama çok daha uzun bir süreye ihtiyaç **vardı**. Tam bir nekahat devresini tamamlayıp. Türk ekonomisinin sağlam ayakları üzerinde durabilmesi, daha uzun bir süreye bağlıydı.

BARLAS- 24 Ocak Kararları'nı, neden daha önce almadınız? Madem durum o kadar ciddi... Neden hemen, Demirel Başbakan olur olmaz, bu kararlar alınmadı?

ÖZAL- Bunun sebebi, askerlerin o zamanki Cumhurbaşkanı Korutürk'e verdikleri mektuptur. Kenan Paşa da anlatmıştı bunu bana. Askerler mektubu Korutürk'e veriyorlar. O da, Başbakan yılbaşını sıkıntılı geçirmesin diye, hemen iletmiyor... Bu mektup verilince, Süleyman Bey, "Bunun adresi kimdir?" diye endişelere kapıldı. O yüzden de, 24 Ocak Kararları için gerekli herşey hazır olduğu halde bir türlü karar verilemedi.

Ben bu mektup üzerine, Süleyman Bey'le iki kere görüştüm... Bir tanesinde görüşmemizde Korkut

da (Özal) vardı Ben zaten o devrede, yeni ev tutulana kadar Korkut'un evinde kalıyordum.

O konuşmada, Süleyman Bey, şöyle şöyle diyerek, mektup hadisesini **anlattı**. Ben kendisine aynen şunu söyledim:

'Ben sizin yerinizde olsam bu mektubu verenleri hemen emekliye sevk ederim.'

Süleyman Bey ne bir şey söyledi, ne bir reaksiyon gösterdi. İkinci bir konu vardı... Bundan sonra baktık hiçbir iş yürümüyor. Onun üzerine Süleyman Bey'e teklif ettim:

"Eğer mücadele ederseniz, ben Genelkurmay'a gideyim, Türkiye'nin durumUNU anlatayım!.."

Haydar Salık, Genelkurmay 2'inci Başkanıydı. Ona telefon ettik. Onlardan randevu istedik.

Genelkurmay Başkanı, kuvvet **kumu-**

• 15 •

Turgul Özal'ın Anılan

tanları ve bütün üst rütbeli subayların olduğu bir toplantıda, ben üç saat, Türk ekonomisinin durumunu anlattım. Bu söylediğim, 24 Ocak'tan 10 gün kadar öncedir.

Tam üç saat, ne olmuş, ne oluyor, tedbirler alınmazsa iş nereye gider, hepsini anlattım.

Sıkıntılarımızın temellerini izah ettim. Zannediyorum çok tesir etti. Arkasından 24 Ocak Kararları'nı aldık. Yani korku kalmadı, problem çözüldü. Öbür taraf da tatmin oldu, demek istiyorum. Bu arada, Başbakanın kafasında bir şey varsa, o da kalktı.

Sonra, 24 Ocak Kararları uygulanırken, bir kere daha gittim Genelkurmay'a... Bu defa alınan kararları anlattık.

BARLAS- Anlaşıyor ki, 12 Mart'tan farklı olarak, 12 Eylül kadrosu, sizi müdahaleden önce yakından tanımış?

ÖZAL- Evet, öyle oldu galiba... Bir üçüncü defa, Sıkıyönetim Koordinasyon Kurulu toplantısında konuştum. Toplantı, Başbakanın başkanlığındaydı. Başbakan benim de toplantıya katılmamı istemiş.

Gittim. Süleyman Bey, "Turgut, bu kurula ekonomik durumu anlat" dedi. Biz de kalktık, bütün kumanda heyetine, 45 dakika kadar Türk ekonomisini enine boyuna anlattık. Bu olay da, Nisan civarında...

Şimdi durum şöyle... Ben IMF, Paris Kulübü, Dünya Bankası diye koşturup duruyorum. Krediler de gelmeye başladı. Basın da, devamlı benim adımla ön planda gösteriyor. Böyle bir tablo var.

BARLAS- Yani 12 Eylül'e doğru, hem kamuoyu hem askerler sizi daha fazla tanıyor!

ÖZAL- 12 Eylül sabaha karşı, beni Tefvik Bey (Ertürk) aradı. O sırada Başbakanlık müşaviriydi.

Haber verdi Tefvik Bey... "İhtilal olmuş" dedi. Düşündüm. Eh ne yapalım. Olmuşsa olmuştur. Tekrar yatağa girip, yattık. Sabah 7'de bizi evden aramışlar. Semra Hanım çıkmış. Sonra kaldırdı beni. "Size araba gönderip, aldıracağız" dediler. Bir cip mi, nedir, ona benzer bir araba geldi. Biz Başbakanlığa gittik. Albay rütbeli bir deniz subayıydı galiba. "Vazifenize başlayın" dediler. Ben müsteşarlık makamına oturdum, arkadaşları ça-16

"Evren'ı Emekli Ederdim'

ğırdım. şunlar gelsin diye liste verdim. Böylece, 12 Eylül'de ilk çalışmaya başlayan kurum, başbakanlık oldu.

BARLAS- 12 Eylülle ilk temasınız böyle demek? ÖZAL- Doğan Kasaroğlu da anlattı.. Sonra tahkik de ettirdim.. 12 Eylül'ün olduğundan bir gece önce, TRT ve PTT genel müdürlerini, Genelkurmay'da enterne ediyorlar. Saat 1718'de... Gece yapılan konuşmalarda, generaller de var. Artık, hareket belli olmuş. Aralarında konuşurlarken, "Peki ekonomiyi ne yapacağız" diyorlar. Birisi, "Özal'ı getireceğiz"

diyor. "Ya kabul etmezse?" diyor. Sonra bunları anlatınca, sorup öğrendim. "Zorla yaparız" diyen, yeni orgeneral olmuş Genelkurmay 2'nci Başkanı Özturun'dur. "İkna ederiz" diyen de, Haydar Saltık'tır. Ben bunu çok sonra öğrendim. Tesadüflerle yani... Hadiselerle bağlantısı yok...

BARLAS- Hep tartışıldı, çok da tartışılacak... 12 Eylül askeri müdahalesi, Türk ekonomisini serbest pazar yönünde yeniden yapılandırmayı amaçlayan, 24 Ocak Kararları'ndan sonra geldi ve aynı ekonomik politikalara devam edildi. Bunda, başta Amerika olmak üzere Batılı büyük devletlerin, Türkiye'yi kurtarmak için karar aldıkları 'Guadalup Zirvesi' arasında bağlantı var mıdır?

ÖZAL- Sözü nü ettiğiniz Guadalup Zirvesi, Ecevit'in başbakan olduğu sırada, 1979'da toplandı ve büyük devletler, ekonomisi iflas eden Türkiye'yi kurtarma kararı aldılar. Aynı anda, OECD'de, 2 numaralı grup kuruldu. Başına da Van Lennep getirildi. Askerlerin, 12 Eylül'den sonra da, aynı politikalara devam etmeleri Guadalup Zirvesine ne kadar bağlanır, bilemem.. Ama anladığım kadarı ile, askerler çok zor olan ekonomik durumun, benim tarafımdan götürölmesine karar vermişlerdi. Ben başbakanlıkta çalışmaya başlamıştım. Bir gün sonra, Turhan Feyzioğlu'nun başbakan olacağını bana söylediler. Söyleyen Özturun'du... Bundan hoşlanmadığı da belliydi. Bugün sonra da, beni Evren Paşa'nın odasına aldılar. Pazar günü yani...

BARLAS- Siz o sırada, Başbakanlıkta, müsteşar makamında mısınız?

ÖZAL- İlk gün, Başbakanlıktan gelip, Genelkurmay'da, 2'nci Başkanın odasında çalışıyordum. Beni Evren Paşa'nın odasına aldı-

• 17 •

Turgut Özal'ın Anıları

lar... İçeriye girdim. Nurettin Ersin Paşa, Kenan Evren. Feyzioğlu oturuyorlar, Masada Evren'in karşısında Ersin var... Kapıya doğru solda Feyzioğlu oturuyor. Beni de masanın bu tarafına oturttilar.

Ve orada, Feyzioğlu'nu 'Başbakan' diye takdim ettiler bana, Feyzioğlu, onların huzurunda bana, dış

ilişkilerle görevli devlet bakanlığı teklif etti. Bu görevi, daha sonra Servet Pasin yapmıştı ya... Feyzioğlu bana, şunları şunları yaparsınız diye anlattı. Ben sızı aldı, konuştum: Sayın Feyzioğlu, bir yanlışınız var. Ben müsteşarım ama, Para Kredi Kurulu, Ekonomik Koordinasyon Kurulu, hepsi benim başkanlığım altında... Ve başbakan da, arkamda tam olarak destek verdi bana...

Netice itibarıyla, bizim işimizin yarıdan fazlası içeridedir. Belki daha azı, IMF, OECD gibi dış temaslardır. Bu iki konu birlikte mütalaa edilmeden, bir ekonomi yürütülemez, Ekonominin durumu kritiktir. İ ve dış konular birlikte mütalaa edilmeden, bir ekonomi yürütülemez. Onun için sizin teklifinizi kabul edemeyeceğim, dedim.

Özal'ın şartları

Bu cevabın üzerine, hepsi şaşırdı.

Sordular ne istediğimi... Dedim ki:

"Ben hiçbir zaman bir vazifeye talip olmadım. Bana vazife verildi, yaptım. Ama bu durumda, vazifeyi nasıl yapabileceğimi söylemek durumundayım. Bana vereceğiniz şey, bir Başbakan yardımcılığıdır.

Artık eskisi gibi, arkamda başbakan yok. Yetkili olmam lazım. Onun için Maliye ve Ticaret bakanlıklarını da uhdeme vereceksiniz."

Feyzioğlu rahmetlinin ilk reaksiyonu, bu isteklerimin anayasaya aykırı olduğunu söylemek oldu. Ben güldüm... Dedim ki:

"İşte kumandanlar burada. Hemen birşey ıkartıverirler." Nitekim çıkardılar da... "Bizim çıkardığımız kanunlar anayasaya aykırı olursa, anayasa değişmiş farz olur" dediler.

18

"Evren'ı Emekli Ederdim"

Neticede o gün, biz bu konuda anlaşamadık. Ben ıktım odadan. Genelkurmay Başkanı ile 2'nci Başkan'ın odası birbirine bağlıdır. İ ie geçmedir... 2'nci Başkan'ın odasına geçip, kapısından koridora ıktım...

O sırada, koridorda Kenan Paşa beni yakaladı. Demek ki, kendi kapısından çıktı o da...

"Aman Turgut Bey, bize yardımcı olun lütfen" dedi.

Aynen söylediği söz budur, "Bize yardımcı olun" sözüdür. Bunun üzerine ben de,

"Olur" dedim...

Sonra hemen Süleyman Bey'in gözaltında tutulduğu Hainzakoyu'na telefon ettim... "Böyle şeyler teklif ediyorlar" diye, detayı ile anlattım olayı. Düşüncesini sordum,

"Kabul edeyim mi" dedim... Süleyman Bey, çok açık konuştu bana, "Aman memleket meselesidir..."

Kabul et" dedi.

Belki bana "Kabul et" dediği için sonradan pişman olmuştur ama, o gün "Kabul et" dedi işte...

İkinci Bölüm

"Telefonlarım Dinleniyordu, Demirel'le Ancak Aracı Sayesinde Görüşüyordum"

Turgut Özal, 12 Eylül hükümetinin Başbakan

Yardımcısı'ydı. Zaman zaman Demirel'le telefon

konuşması yapıyordu. Ama bir gün Başbakan

Ulusunu kendisini "Bazı kişilere telefon

ediyorsunuz" diye uyarınca,

Demirel'le temas kurmak için Ekrem Ceyhan'ı aracı yapmaya başladı.

BARLAS- Peki Feyzioğlu'nun başbakanlığı ne

üdü?

ÖZAL- Sonra kalktım, Haydar Saltık'a gittim, "Parti liderlerinin hepsini, kaldırıp atıyorsunuz... En küçük partinin liderini, getirip başbakan yapıyorsunuz... Bu tutmaz... Ben sizin yerinizde olsam, bir emekli askeri başbakan yaparım. İşte Bülent Ulusu da, yeni emekli oldu." Böylece, Haydar Saltık'a, görüşlerimi aktardım... Anladım ki, Feyzioğlu Atatürkçü olduğu için onu tutmuşlar.

BARLAS- Neticede, 12 Eylül'ün, ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcısı olup, 24 Ocak'ta devam ettirdiniz... Ama anlattıklarınıza göre, işin şekli, değişik de olabilirdi?

21

Turgut Özal'ın Anılan

ÖZAL- Tabii olabilirdi. Yanlış düşünceler, planlar vardı gündemlerinde. 27 Mayıs'a benzer, projeler vardı. Bankalardan ne kadar para çekilip, çekilmeyeceği gibi planlar bile vardı. 27 Mayıs'ta, 5 bin liraya kadar çekme izni vermişler... Şimdi, 50 bin lira mı olsun diye tartışıyorlardı. Ben, hiç limit koymayacaksınız, serbest bırakacaksınız, dedim mesela,,. Kimse, hiçbir banka kasasına falan girmeyecek dedim.

Neticeye gelirsek, anlayacağın askerler, bizim 10-11 aylık çalışmamızdan fevkalade etkilenmişler. 12

Mart'ta olduğu gibi başka bir alternatife gidip de, tekrar başlarını belaya sokmak istememişler.

BARLAS- Oysa. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi öncesindeki ekonomik tedbirler de başarılı olmuştu... İhracat patlamasının ilk işaretleri alınmıştı.

Deniz Daha Bitmemişti

ÖZAL- Evet ama, o zaman kimse bunun farkında değildi... Ayrıca, 1970'te, biz kapalı bir ekonomiydik ve deniz daha bitmemişti. 1980'e geldiğimiz zaman ise, deniz bitmişti. Ve o vaziyetten bizim çıkmamız, bir mucize gibi görünüyordu.

Mesela ben, OECD'nin 2 numaralı grubuna gidip, raporları müzakere ederken, "Biz bu durumdan 1985-86'da çıkarız" dediğim zaman, adamlar inanmıyordu. Bizim bugünkü duruma geleceğimizi tasavvur dahi edemiyorlardı.

BARLAS- Askerlerle rahat çalıştınız mı?

ÖZAL- Askerlerde, ekonomik durumun hep kritik çizgide kalacağı endişesi vardı. Onlar da, durumun tam olarak düzeleceğine inanmadıkları için, hep dış yardım ve dış desteğe ihtiyaç olacağını hesaplıyorlar. Bu işi de ben iyi biliyorum. Zaten başta da, dış ekonomik ilişkileri teklif ettiler ya...

Ama ben orada, "Bütün ekonomik yetkileri vereceksiniz*" dediğim zaman, mecburen kabul ettiler...

Yalnız hissettiğim bir şey vardı. Devamlı bir gözaltındaydım. Çünkü ben, eski iktidarın sağ kolu durumundaydım. Onun için askerler bana. devamlı şüpheli gözle baktılar.

•22-

"Telefonlarım Dinleniyordu"

BARLAS- Peki ama, siz kendinize gerçekten güveniyor muydunuz başarı konusunda. Çünkü şartlar gerçekten 1980'de çok zordu...

ÖZAL- Evet... Şimdi unutmaya başladık rakamlarını.. Petrolün varilini, 17 dolardan alıyoruz ve bütün ihracatımız, petrol ithalatına yetmiyordu.. Ertesi sene, İran-Irak harbi ile petrol 35 dolara çıktı... Ama bizim 1980'de 2.8 milyar dolarlık ihracatımız da, 3.6 milyon dolara çıktı. Yine de kimse güvenmiyordu.. "Kuru ayarlasanız da, ihraç edecek ne malınız var ki" deniliyordu.. Zaten ihraç malı da, buğday, fındık falandı... Ben şuna inanmıştım işin başından beri... Bir transformasyon, bir büyük yapı değişikliği olmadan, krizi çözüp, neticeye ulaşmak mümkün değil. İhracatın artırılması, sanayileşmeye, altyapıyı yenilemeye ve dünya ile aynı davranmaya bağlı... Ben hep buna inandım.

BARLAS- 12 Eylül askeri rejiminin ekonomiden sorumlu Baş-bakan Yardımcısı olduktan sonra, Süleyman Demirel'le konuşmalarınız oldu mu?

Direkt Temasın Tehlikeleri

ÖZAL- Anlatmıştım size... Süleyman Bey, Hamzakoyu'nda gözetim altındayken, onu aramış ve bana yapılan teklif hakkındaki düşüncesini sormuştum... O da "Memleket meselesi... Kabul et" demişti.

Sonra Demirel'ler, Hamzakoy'undan çıkıp, Ankara'ya geldiler. Semra Hanım, onları ziyarete gitti.

Bundan sonra, telefonla ve muhtelif şekillerde konuşma devam etti. Fakat sonra Bülent Ulusu geldi, bana. Dedi ki, "Siz bazı kimselerle temas ediyormuşsunuz. Bu teması yapmamanız, kesmeniz lazım."

Ben de bunun üzerine Ekrem Ceyhun'u çağırdım. Böyle bir durumun olduğunu anlatıp, "Süleyman Bey'le temasları, senin vasıtanla yapacağız" dedim. Direkt temasın tehlikelerini, telefonların dinlendiğini anlattım.. Bizim Anavatan Partisi'nin kuruluşuna kadar, Ekrem Ceyhun vasıtasıyla bilgi alışverişi veyahut irtibat devam etti. Parti kuruluşundan sonra bozuldu.

Turgut Özal'ın Anılan

BARLAS- İsterseniz, ekonomik transformasyon meselesine gelelim... Başbakan Yardımcılığı sırasındaki icraatınıza yani...

ÖZAL- Benim bu yapı değişikliği konusunda, öteden beri sahip olduğum düşüncelerim zaten vardı..

Mesela 15 Haziran 1973'te, Süleyman Demirel'e, bunları yazılı olarak vermiştim.. Bunun gibi, 1979'un Nisanı'nda da, 'Kalkınmada Yeni Görüşün Esasları' başlığı ile, Milliyetçiler Kurultayı'nda açıklamıştım bunları.. Yapmayı tasarladıklarımın ana hatları, önceden belliydi. Mesela, 1967-71 arasında, özel sektörün teşviki politikası, bizim getirdiğimiz politikadır. 'Plan Uygulama Kanunu', 1968'de çıkmıştır. Onunla beraber, bütün gümrüklerin sıfıra indirilmesine ilişkin bir kararname vardır... İşte özel sektörün teşviki böyle başlar. Yoksa, yüzde 100 gümrükle, adamı nasıl teşvik edeceksiniz? Yatırım malı bile, yüzde 100 gümrükle, adamı nasıl teşvik edeceksiniz? Yatırım malı bile, yüzde 100 gümrükle ithal ediliyor. Ama Maliyeciler, alınan vergiden kolay vazgeçer mi? Hiç unutmam. Adnan Başer Kafaoğlu, o zaman şöyle diyordu. "Yatırım malı için gümrüğü sıfırlamalıyım.. Planlama, yatırım malına getirilen teşvik karşılığında, gümrük bedeli kadar bir çek yazıp, ithalatı yapan sanayiciye versin." Kafaoğlu o zaman Gelirler Genel Müdürü'ydü. Yani, gümrük vergisini alalım, bunu iade olarak geri versin Planlama diyordu.

İşi Sıfırlamak[^]

Şimdi düşünün... Ben de itiraz ettim hemen. Bir bürokrat, bir işadamına 100-150 milyonluk çek yazıp, verecek. Ertesi gün neler yazılmaz ki? Hangi bürokrat o çeke imza atar? Onun için, bu işi sıfırlamak en doğru metottur. Sıfırlarsın bütün dünyada olduğu gibi. Nitekim sonradan, Güneş Taner Devlet Bakanı'yken, biz pek çok ithalatın gümrüğünü sıfırladık. Hiçbir şey olmadı. Çok da iyi oldu.

BARLAS- Ama Kastelli olayından sonra, ekonominin yönetimi, sizin yerinize Kafaoğlu na verildi...

ÖZAL Kafaoğlu'nun ilk dönemde fazla rolü olmadı. Ben o zamanlar, Kaya Bey'le (Erdem) çok rahat çalıştım. Kaya Bey, Ecevit

<24'

"Telefonlarım Dinleniyordu"

döneminin Hazine Genel Sekreteri'ydi. Onu bulduk, 24 Ocak Kararları hazırlanırken beraber çalıştık...

Siyasi iktidar değiştirmek istiyordu, ben mani oldum. Ama Haziran'da değiştirdiler, Maliye Müşaviri olarak Londra'ya gitti. Sonra, Maliye Bakanı konusu çıkınca, ben ısrar ettim.. Londra'dan getirildi ve Maliye Bakanı oldu. Çok ahenkli çalıştık ve kendisi ayrılana kadar hep uyum içinde

olduk.

BARLAS- Peki siz, başbakan yardımcısı olarak askerlerle uyum içinde miydiniz? Gücünüz ne kadardı?

Yetkileriniz neydi? Mesela siz hükümetin ikinci adamıyken, kardeşiniz Korkut Özal, tutukluydu...

ÖZAL- Evet... Hem tutukluydu, hem de hastanedeydi Korkut... Bir trafik kazası geçirmişti. Ben belirli zamanlarda ziyaretine giderdim. Bir gün baktım, ağlamış. Oradaki subaylardan biri hakaret etmiş...

Şikayet ettim o subayı, attılar oradan...

Ama genel olarak, Başbakan Ulusu, yumuşak bir adamdı... Tampon rolü oynamıştır benimle, yönetim arasında... Mesela, hadiselerin devletçi yönde gelişmeye başladığını hissedince, birkaç kez istifa ettim.

Hep durduruldu.

Mesela biz fiyat kontrollerini kaldırmışız... Bunlar, fiyat kontrolü yapacağız diyor. Serbest pazardan sapmak istiyorlar. Bakanlar Kurulu'nda Bülent Ulusu da, fiyat kontrolünden yana olunca, istifamı yazıp veriyorum. Neticede benim dediğim oluyor ama, hep mücadele ediyoruz. Bu manada ekonomik nosyonu olmayan insanlara, meseleyi anlatmak zor yani...

Bir de hep şüphe ile bakıyorlardı bana. Acaba eski iktidarın adamı olduğum için, ilişkim var mı diye.

Tabii spesifik konularda da, çok anlaşmazlığımız oldu. Mesela 12 Eylül sonrasında ilk Dünya Bankası toplantısına, Başbakan Yardımcısı olarak gittim.

Bilgisayar Çağı

Amerika'ya her gidişimde, 'drugstore'ları gezer, etrafa bakarım. Baktım, çok güzel bilgisayar oyunları var ve hepsiyle çocuklar oynuyor. Onları seyrettim. Anladım ki bu bilgisayar, çocuk yaşta alış-

•25-

Turgut Uzarın Anıları

kanlık verilerek başlatılacak, ciddi bir iş... Biz de böyle yapmazsak, bizi geçerler.

Dönünce. Başbakan Ulusu ya, "Elektronik sanayiini, kotalardan çıkartıp, serbest bırakacağız" dedim.

Liberasyona alacağız... Niha-i mamulleri biraz yüksekçe gümrüklü. Orta, ara mamulleri daha

düşük, ilk girdileri sıfır gümrüklü. Böyle bir kararname hazırladık Bakanlar Kurulu'nda... Sonra Konsey e gitti... Ama orada takıldı kaldı. İzmir'de bir elektronik sanayi? varmış,.. İthalat serbest olursa, batarmış... Bunun gibi, yabancı sermaye konusunda da zorluklarımız oldu. Konsey'de de, Bakanlar Kurulu'nda da devletçi görüşler vardı... Mesela elektronik sanayiine dönük ithalatın serbest bırakılmasını, ancak biz iktidar olunca, 1984 te yapabildik...

*BARLAS- '1 Temmuz Bankacılığı' diye **bir** kavram var terminolojide... Banka faizlerinin ilk kez serbest bırakılması... Sonra bunu bankerler aracılığı ile faizin, enflasyona karşı bir silah oluşturulması izliyor. Arkasından da, sizin istifanıza sebep olan Kastelli Krizi geliyor...*

ÖZAL- Önce sokak bankerleri gitti o olayda. Orada rakamlar büyük değildi ama, bunlara para kaptıranlar arasında, asker-sivil bürokratlar da vardı. İş oradan büyüdü. Kimse, parası batanlara, "Bilmediğiniz, tanımadığınız adamlara niye paranızı yatırdınız?" diye sormadı. Arkasından Kastelli'nin kaçışı geldi. Adam korktu, kaçtı...

Bu olaylar bizi çok etkiledi. Özellikle Kaya Bey'i (Erdem) çok etkiledi. 1984'ten 1988'e kadar, faizi istediğimiz gibi serbestleştiremedik. Halbuki bu kararı, sizin de belirttiğiniz gibi. 24 Ocak'tan hemen sonra, 1 Temmuz'da almıştık... Kastelli olayı yüzünden, faizin serbestleşmesi, 1988'e kadar alamadık...

Korku yüzünden...

Serbest Ekonominin Esası

Ama bu tür tecrübeler, en ileri ülkelerde de yaşanılmadan öğrenilmiyor. Ekonomiye çok fazla kayıt altına aldın mı, çalışmaz... Serbest ekoniminin esası bu... Biz bunları, bankerler ve Kastelli olaylarını yaşayarak da öğrendik.

BARLAS- Ama sizin için hayırlı oldu bu eğitim... İstifa edip. Amerika'ya gittiniz... Sonra da dönüp ANAP'ı kurdunuz.

ÖZAL- Kastelli olayı olmasaydı da, 12 Eylül rejimi ile beraberliğimiz herhalde çok sürmeyecekti...

Önce şunu söyleyeyim... O devrede Kenan Paşa ile ciddi bir problemimiz olmadı. Ama genel olarak, askerlerin yetiştikleri ortamda, ekonomiye tam öğrenmeleri hatta anlamaları mümkün değil. Anlatmak da kolay değil. Zaten başbakan olduğum devrede de birçok meseleleri anlatmaya çalıştık... Bazılarını anladığını, bazılarını anlamadığını zannedirim...

BARLAS- Sizin Org. Haydar Saltık'la diyalogunuzun iyi olduğu anlaşılıyor o ilk dönemde?

ÖZAL- Saltık'ın ekonomide etkisi yoktu.., Ama Saltık Paşa, medeni, usul yordam bilen askerdı...

Bütün askerler sağdadır ama Saltık biraz daha soldaydı galiba... Ama askerlere göre sol bu... Onların hepsi sağdadır ama, onların da bir sağı solu vardır.

Ben Haydar Saltık Paşa'nın sosyalist demeyeceğim ama, o tarafa yakın olduğunu zannediyorum.

Sosyal meselelere ağırlık veren bir yatkınlık bu...

BARLAS- Askeri rejimde bakan olmak nasıl bir şey? Neticede, otoriter bir rejim...

ÖZAL- Zor bir iş. Bir kere Meclis yok... Siz de Meclis'te değilsiniz. Meclis'in yerini beş tane orgeneral almış... Ondan sonra onların altında adamlar var. Onlar parlamentoyu temsil ediyorlar sözde.. Aynı zamanda icrayı da temsil ediyorlar. Tabii bu modelde, her istediğiniz tarafa gitmeniz mümkün değildir. Bizim kafamızda daha ileri gitmemize dönük programlar vardı. Ama sadece, 24 Ocak sonrasındaki icraatın bozulmamasını temin ettik. Mevcut da. o 22 aylık dönemde zarar gelmemesini sağladık.

Misal vereyim. Yurt dışına çıkışlar üç yılda bir defaydı. Ben "Bunu tamamen serbest bırakalım"

dedim. "Yok, dövizimiz biter" dediler. Pazarlık pazarlık, iki senede bire indi... Ama serbest olmadıktan sonra, iki veya üç yılın ne farkı var ki? Ama düşünce tarzları böyle... Nitekim biz 1984'te iktidar olunca, döviz durumuna bakmadan yurt dışına çıkışı serbest bıraktık... Hiçbir şey de olmadı.

•27.

Turgut Özal'ın Anılan

Faiz ve döviz kurlarının serbestliği de aynı şeydir... Askerler, faizin hep kontrol altına alınmasından yanaydılar...

Kur Ayarlamasını Hallettik

Döviz kurlarının ayarlanmasını, biz '24 Ocak'tan sonra her ay yapıyorduk... Tabii her ay bir manşet oluyordu basında... 'Yine devalüasyon' diye manşetler... Askerler bu manşetler karşısında, rahatsız oldu. Halbuki kur ayarlamadan, ihracat falan yapamayız... Hatta Türk lirasını, her zaman 'undervalue'

edip, değerinin altında tutmak lazım. Mayıs'ta, düşünün düşünün bir formül çıkarttım. Günlük kur ayarlaması sistemini kurduk... Böylece, kurlar arasındaki ayarlamayı da, günü gününe yapmak imkanı doğdu... Aylık devalüasyonda, kurlar arası ayarlamayı izleyemediğin için, bir sürü adam havadan para kazanıyor.

Benim formülümde, kurlararası değişiklik, aynı zamanda enflasyonu da yansıtır oldu... Tabii ayarlıyorsun bunu. Sonra ilaveler, çıkarmalarla, yıl sonunda ve ay sonlarında, enflasyonun üzerinde bir kur ayarlaması elde ediliyor... Bu, günlük kur ayarlaması sistemini kurunca, manşetler bitti, herkes gazetesinde dolar-mark budur diye liste vermeye başladı. Hem kurlararası değişikliği yakaladık, hem de hiç belli etmeden devalüasyonlar yaptık.

BARLAS- Bütün bu gelişmelerde Türk işadamlarının sizin transformasyon hareketinize karşı tutumları ne oldu?

ÖZAL- Benim gördüğüm, o devre, işadamları üst düzeyde, bu yaptıklarımızın doğru olduğuna inanmışlardı Ama genel olarak... Ama mesela şöyle çok serbestliğe inanmayanlar vardır. Yani liberal

ithalatın, indirilmiş gümrüklerin karşısında olanlar vardır... Epeyi vardı o zaman da... Mesela Vehbi Bey (Koç) "Yahu bu kadar dövizimiz var mı? Siz bunu açıyorsunuz... Bu dövizimiz biter" lafını, son seneye kadar söylüyordu... Şimdi belki söylemiyor artık...

•28'

Askerlerin Müdahale Grubu

Askerlerin, Müdahale İçin Çalışma Grubu

Anarşinin tırmanması, ekonominin iflas içinde olması ve siyasi arenadaki kavgalar sonucu, 1979'un Eylül'ünde, zamanın Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, 'askeri müdahalenin zamanının gelip gelmediğini belirleyecek' bir 'çalışma grubu' kurdurur...

İkinci Başkan Org. Haydar Saltık'ın yönettiği 'çalışma grubu', 11 Eylül 1979'da çalışmaya başlar... Bu sırada, Bülent Ecevit, CHP Hükümeti'nin başkanıdır...

1979'un 14 Ekim'indeki, kısmi Senato seçimlerini ve beş milletvekilliği için yapılan ara seçimi Adalet Partisi kazanınca Ecevit istifa eder... Demirel'in başkanlığında, AP bir azınlık hükümeti kurar... (15

Ekim 1979)

Bu sırada, Org. Saltık'ın 'çalışma grubu', raporlarını hazırlamıştır... Bu raporlara göre, ülke bir iç savaşa doğru gitmektedir... Eğer askeri müdahale gecikirse, Silahlı Kuvvetler'in ikiye bölünmesi tehlikesi de, gündemdedir...

Anarşi ve terör olayları tırmanırken, Org. Evren, 21 Aralık 1979'da, İstanbul'da, 1 'inci Ordu Karargahı'nda, yüksek rütbeli subaylarla bir toplantı yapar... Bu toplantıda, siyasi iktidara, yazılı bir uyarıda bulunmak için karar alınır... Bu doğrultuda, 27 Aralık 1979 günü, zamanın Cumhurbaşkanı Korutürk'e hitaben, bir uyarı mektubu yazılır... Evren, Korutürk'e, "Orduda, derhal yönetime el koyulması gerektiğini düşünenlerin sayısı çok" der...

Korutürk, 'Yılbaşında huzur kaçmasın' gerekçesi ile, kuvvet komutanlarının imzası bulunan 'uyarı mektubu'nu, 2 Ocak günü, Demirel ve Ecevit'e iletir.

Ama, siyasi liderlerden beklenen, 'uzlaşma ortamı' gelmez... Bu arada '24 Ocak' Ekonomik Paketi açılır. Bu dönemde yapılan Sıkıyönetim Koordinasyon Kurulu toplantılarında, Özal da komutanlara ekonomik durum hakkında brifing vermektedir.

18 Mayıs 1980'de, komutanlar bir toplantı daha yapıp, 'müdahale kararı alırlar ve bütün hazırlıkların Temmuz ayına kadar tamamlanması konusunda görüş birliğine varırlar...

•29-

Turgut Özal'ın Anıları

Geçen günler içinde, siyasi cinayetler tırmanır, görev süresi dolan Korutürk yerine bir cumhurbaşkanı seçilemez, iktidar muhalefet Kavgası gerginleşir.

Komutanların istediği ve sıkıyönetim yetkilerini artıracak kanun değişiklikleri yapılamaz...

Komutanların 17 Haziran toplantısında, müdahale tarihi olarak 17 Temmuz günü belirlenir. Orgeneral Saltık, 'çalışma grubu'nun Kapsamını genişletir. Ama Demirel, 3 Temmuz'de güvenoyu alınca, bu tarih ertelenir...

21 Temmuz'da eski Başbakan Nihat Erim öldürülür... 24 Temmuz'da, Cumhurbaşkanı vekili **Çağlayangil**, Demirel ile Ecevit'i, Çankaya'da buluşturur ama uzlaştırmaz.

Bu arada, Org. Evren'e, Büyükelçi Coşkun Kırca ve Kontenjan Senatörü Adnan Başer Kafaoğlu tarafından hazırlanan anayasa taslakları verilmektedir.

Son aşama olan 'Terfi ve Tayinler' 4-8 Ağustos'ta tamamlanır. 26 Ağustos'ta, Evren komutanlarla, son bir toplantı yapıp, 12 Eylül gününü belirler. 'Milli Güvenlik Konseyi'nin çatısı oluşur ve Genel Sekreterliğe de, Ege ordu Komutanlığına atanan, Org. Haydar Saltık getirilir. 2 Eylül toplantısında da, bir zabıtle, alınan kararlar kuvvet komutanları tarafından imzalanır. Müdahalenin adı 'Bayrak Harekatı'dır.

Kenan Evren'in Anılar'ında yazdığına göre, 12 Eylül günü, kendisi önce Emin Paksüt'e başbakanlık teklif eder... Ama Paksüt, yaşlılığını gerekçe olarak gösterip, bu teklifi geri çevirir... Bunun üzerine Konsey, Turhan Feyzioğlu'nu başbakan atamaya karar verir.

14 Eylül Pazar **günü**, Evren, Turgut Özal ve Maliye Bakanlığı Müsteşarı ile bir toplantı yapar. 15

Eylül'de, Turhan Feyzioğlu ile komutanlar toplanıp, bakanlar kuruluna alınacak isimleri belirlerler.

Turgut Özal'a, bir Devlet Bakanlığı verilmesi kararlaştırılır... Ama 'kamuoyunda bu isim tutmadı' gerekçesi ile. Feyzioğlu'nun başbakanlığından, 17 Eylül günü vazgeçilir.

• 30 •

Askerlerin Müdahale Grubu

Evren'in *Anılar'* ında, anlatmadığı bölümü, *Turgut Özal'ın Anıları'nda* bulacaksınız... Artık Ulusu Başbakandır ve Özal da, Başbakan Yardımcısı... Maliye Bakanı da, '**Özal'ın** adamı' Kaya Erdem'dir.

Tarih 20 Eylül 1980 **Cumartesi'dir**.

Üçüncü Bölüm

Evren, "Parti Kur Ama MSP ve MHP'yi Alma" Dedi

"Evren'e, kuracağım partinin her kesimi temsil ederek demokrasinin bir teminatı olacağını söyledim."

"Aslında o sıralarda bunların hiçbirisi

önemli değildi. Zaten komutanlar

en fazla yüzde on alacağımıza inanıyordu."

"Bir önemli olay Banker Kastelli'nin batışıdır. Kastelli aracılık yaptığı için değil kredi verdiği için battı."

BARLAS- Sizin 12 Eylül rejimi ile işinizi bitiren olay, Kastelli hadisesi... Bunun içyüzünü tam olarak anlatır mısınız?

ÖZAL- Benim hatırladığıma göre, 12 Haziran günü Banker Kastelli hadisesi patladı. Bana ilk haber veren, o sırada Ticaret Odası Başkanı olan Nuh Kuşçulu'dur. Adam İsviçre'ye kaçmış... Yapacak bir şey yok. Tabii hemen tedbirler alınması lazım.

Kastelli'nin batmasının sebebi, mevduat sertifikası satması değil... Bugün Amerika'da bile yapıyorlar bunu... Bizden öğrendiler hatta...

Turgut Özal'ın Anılan

Kastelli'nin hatası, aracılık edeceğine, kredi veriyor. Üstelik, inşaat gibi uzun vadeli yatırımlara aktarıyor elindeki fonları Yani geri ödeme gecikirse, iş biter, kopar...

Her neyse... Kastelli olayından bir ay kadar geçti... Durumu düzeltmek için kanunlar çıkartıldı, tedbirler alındı... Benim odamda, üç kişi çalışıyoruz bu konuda. Ali Bozer ve Kaya Erdem...

Ali Bozer'le irtibatımız, oradandır. O, işin, Ticaret Hukuku yönüne bakıyor... Epeyi çalışıp, meseleyi de oldukça yola soktuk.

Bu sırada, Başbakan Ulusu geldi, "Turgut Bey... Yukarıdan Kaya Erdem'in istifasını istiyorlar" dedi...

"Peki, Maliye'ye kimi getirecekler" diye sordum.

"Galiba Adnan Başer Kafaoğlu'nu yapacak" dedi...

Bu arada, bana bir de laf attı ve "Kafaoğlu olursa, sizin karışmanızı istemez" gibi bir şeyler söyledi...

Ben zaten işin tükenme noktasına geldiğinin farkındayım. Bundan daha ileri gitmemiz mümkün değil.

Gidersek, kendimizden kaybedeceğiz.

O gün, Kaya Bey (Erdem) istifasını verdi... Ertesi gün, ben de istifamı yazıp götürdüm ve "Çalışmamız artık mümkün değildir" dedim. İstifayı Ulusu'ya verip, "Allahısmarladık" dedim... Hiç Evren Paşa'ya uğramadım... Bir bahane buldum... Nasıl olsa istifayı kabul edecekler... Arabamın plakasını değiştirip, bastım Side'ye gittim...

İstifamın kabul edildiği 17.00 haberlerinde okundu. Yani 1982'nin 13 Temmuz'u... Nereden hatırlıyorum? Tam bir yıl 5 ay sonra, 13 Aralık 1983'te, yardımcı olarak ayrıldığımız başbakanlığa, başbakan olarak döndük... Zaten benim için bu 13 rakamı manalı bir sayı... Doğum tarihim de, 13

Ekim...

Neticede, Kenan Evren'i, Side'den döndükten sonra bir kere ziyaret ettim.

BARLAS- Size sormadı mı, veda bile etmeden neden istifa ettiğinizi?

ÖZAL- Tabii sordu... "Neye bırakıp gittin?" falan dedi... Aramışlar, beni bulamamışlar. Böyle konuşuk işte... Neticede biz, Ka-

"MSP ve MHP'yi Alma"

ya Erdem'lerle birlikte, uzun bir tatil yaptık Side'de... Anayasa referandumuna bile Side'de yazılıp, oy verdim.

Demek ki, Ekim sonuna kadar Side'de kaldım...

Sahilde yürür, çevrede gezerdik... Side'de lüks kesimden turistler de var, çadır turizmi yapan orta halliler ve hatta yoksullar da... Benim gezmelerim sırasında, herkes yolumu keser, "Neden parti kurmuyorsun?" diye sorardı...

Bunun sebebi, herhalde bizim çalışmalarımız sonucu, döviz meselesinin bir nevi halledilmesi idi.

1950'leri, 1960'ları ve 70'leri kilitleyen döviz sıkıntısı, bitmişti... Bir sürü esas problemlerin yanında halkı üzen kuyruklar, yokluklar kalkmıştı.

Şunu söyleyeyim... Türkiye'de bir yokluk devri başlarsa, hiçbir iktidar buna dayanamaz artık...

Alıştıktan sonra varlıklara, yokluklara tahammül edilmez. Mesela Irak'ta, Saddam'ın idaresinde halk, yokluklara dayanıyor. Çünkü 8-10 sene yaşamışlar. Bir lüksten bu duruma düşseler mümkün değil, felaket olur... Onun için bazen derim ki, "Bu insanlara bunun kıymetini anlatmak için, arada bir 2-3

gün kaybettirmeli." Ondan sonra tekrar buldurmalı...

BARLAS- Side'den sonra, dış seyahatler başlıyor değil mi? Yani 1982 sonunda...

ÖZAL- Ben Side'den döndüm. Zannediyorum Ekim sonu, Aralık'a doğru. Zeynep o sırada Suudi Arabistan'da idi. Orada 'İslam Bilim Vakfı' var. Onun da başkanlığını yapıyorum. Onun da toplantısı vardı. Cidde'de o toplantıya gittim. Oradan Riyad'a geçtik Zeynep'i gördük. Orada bir müddet kaldık.

Ondan sonra Kuveyt'e geçtik, dostlarımız, tanıdıklarımız var. Kuveyt'te iki gün mü ne kaldık, oradan direkt Londra'ya gittik.

Londra'da Büyükelçi Rahmi Gümrükçüoğlu idi. Onda kaldık, arkadaşlığımız var. Hatta bu konular da konuşuldu, yani siyasi konular da konuşuldu. Daha kesin bir kararımız yok o sırada. Yalnız İstanbul'da bir yer tutacağız, onun düşüncesi var.

Bu Sadıklar apartmanının hazırlıkları o sırada başladı. Yani ileride lazım olur diye. Hem de bizim de oturabileceğimiz merkezi bir

35

Turgut Özal'ın Anılan

yer diye. Orayı bu bizim eski Ulaştırma Müsteşarı Ferruh'un da (İlter) yardımı ile. Onların akrabası mı oluyor ne oluyor sahipleri. Zannediyorum o sırada orası hazırlanmaya başladı.

ÖZAL Amerika'ya gitmeden önce. Oradan ben Londra'dan Amerika'ya geçtim. Amerika'da da o sırada Ahmet, IMF'de çalışıyor. Galiba Amiracan Ekspres'teydi. Yahut da yeni American Eks-pres'e geçiyordu. Çünkü biz onu hem o sırada Washington'da, hem de sonra New York'ta gördük. Orada da ben hiçbir siyasi makamla görüşmedim. Hep sonra yazdılar... Öyle bir sürü şeyler yazdılar. Hiçbir siyasi makamla da görüşmedim. Hatta hatta şöyle söyleyeyim Dünya Bankası'nda epey çalışmışım.

Onlarla da görüşmedim. Sırf çocukları görmeye, biraz da kendimizi değişikliğe uydurmaya... Ondan sonra New York'a geldik, New York'tan da Türkiye'ye döneceğim. Bu söylediğim 1982 senesinin Aralık ayının 23 veya 24'ü olacak. Derken Houston'dan bir telefon. Asım Kocabıyık telefonda, Burada diyor doktor arkadaşlar var. Türk doktorlar. O sırada da çok ağırlığım var. Kilom 113 kilo oldu. "Senin resimlerini gördüler beğenmediler halini. İlla bir çekap'tan geç."

İsmet Karacan filan var, ben de tanımıyorum onları o sırada. Asım Bey'e dedim ki, "Valla ben dönmek istiyorum." Ama diyor ki, bir günlüğüne, iki günlüğüne gel. Peki dedik, biz bavulların bir kısmını New York'ta bıraktık. Bülent Öztürkmen o sırada orada çalışıyor. Onun emanetine bıraktık. Houston'a Semra Hanım'la beraber kalktık gittik, otele yerleştik. Muayene olacağız, oradan da döneceğiz.

Bu İsmet Karacan'ın uyku laboratuvarı var. Uykuyu doğru uyuyor musun, uyumuyor musun diye oraya koydu. Ondan sonra meğerse ben o sırada uykuda müthiş nefesimi tutarmışım. Dedi ki bu olmaz.

Ondan sonra diğer muayenelere geçtik. Neticede fazla şişmanlıktan dolayı böyle tıkanmalar, şu bu oluyor. "Böyle devam edemez" dediler. Peki ne yapacağız. Valla zayıflayacaksın. Peki zayıflayalım da ben gidip geleyim ondan sonra başlayalım. Bir Türkiye'ye döneyim, ondan sonra geleyim başlayalım.

36

"MSP ve MHP'yi Alma"

Sonra otele geldik. Hanımla oturduk. Yahu neye dönelim? İşte burada başlayalım bu iş karar verildiyse bitirelim gitsin. Biz hanımla beraber bir sıkı rejime girdik, inanılmaz bir rejim. Günde 300

gram et yiyoruz, hiç başka bir şey yemiyoruz. Onun dışında sabahları belli şeyler alınıyor, vitamin bilmem ne. Potasyum hapları Bir taraftan Methodist Hospital'da egzersiz kısmı var orada egzersiz yapıyoruz. Üniversitede havuza giriyoruz, havuzda jimnastik yapıyoruz. Yani bir taraftan bu işler yapılıyor, her gün de geliyoruz. İşte bu yemek rejimini hanımla beraber gayet düzgün götürüyoruz. Bu söylediğime Aralık sonunda başladık taa Şubat'ın 12'si miydi, 13'ü müydü oraya kadar devam etti.

Yani bir buçuk, iki aya yakın bir devrede. 113 kilodan en son ölçtüğümde ordan ayrılmadan 90 kiloya indim. Sonra biraz daha devam ettim. 86 kiloya kadar indim çıplak olarak. Tabii şimdi bana hep şişman alışmış 'tonton monton' falan. Türkiye'ye bir döndük, millet şaşırdı. İpince bir adam geldi tabii eskisiyle mukayese ettiğiniz zaman çok fark etti.

BARLAS- Siz de, Türkiye'de, ciddi biçimde değişmişsiniz 1983'in Şubatı'nda... Türkiye'de, yeni bir anayasa düzeni içinde, yeni bir demokratik düzene geçiş hazırlıkları başlamıştı...

ÖZAL- Evet... Döner dönmez, siyasete girip, girmeyeceğimiz, girersek nasıl gireceğiz diye konuşmaya başladık.

Bir yandan Bülent Ulusu, "Benimle gelin" diye sıkıştırıyor. Ben ona "Hayır" dedim...

Ve sonra kalkıp, Evren Paşa'dan randevu istedim...

Parti kurmak istiyorum... Bana müsaade edecek misiniz?

Önce bu sorunun cevabını almam şart... Çünkü kolay iş değil parti kurmak... Gireceksin, bir sürü insanı konuşturacaksın... Bir sürü mali külfet yükleneceksin... Ondan sonra müsaade etmeyecekler.

Onun için, peşin peşin izin almak en doğrusu. Evren bana, şöyle dedi:

"Tabii senin parti kurmana hayır diyemeyiz. Ama işin içine, MSP'lileri, MHP'lileri alma..."

Yani böyle demeye getirdi.

•37

Turgut Özal'ın Anılan

Solcuları almayacağımızı varsaydığı için, "Bunları da alma" demeye getirdi.

Ben, herkesi birleştirecek bir parti kurmayı düşündüğümü anlattım... Hiçbir siyasi kanat ve düşünceye, önceden karşı bakmadığımızı söyledim.

Ama bunlar veya benim görüşlerim, o sırada önemli değil... Askerler benim, yüzde 10 bile oy alamayacağımı düşünüyor o sırada.

Buna göre, benim kuracağım minyatür parti, Türkiye'deki demokrasinin ispatı olacak...

İki parti kurdurmuşlar sağ ve solda.. Biri MDP, biri de Calp'in partisi... Benimki de, yemeğin üstündeki bir nevi garnitür olacak...

Evren Paşa da zaten böyle anlattı bana:

Biz iki parti düşünüyoruz... İktidar partisi sağda olacak... Solda da muhalefet olacak.

Bizim parti de, bu demokrasi oyununun ciddi oynandığının ispatı olabilirdi yani...

BARLAS- Peki sizi ayrı parti kurmak konusunda teşvik edenler kimlerdi?

ÖZAL- Bunların sayısı fazla değildi... Benimle çalışan Ekren Pak-demirli ve Yıldırım Aktürk gibi yakın arkadaşlarım bile, Bülent Ulusu ile birleşmemi istiyorlardı... Şarık (Tara), Kemal - Nazlı

İlcaklar, pek çok böyle kişi, hep “şununla veya bununla birleş” diyorlardı.

O sırada, önemli bir hadise var...

Ben Evren Paşa ile konuştuktan sonra, Genel Sekreter Org. Üruğ'a gittim... Kendisini, tuğgeneralliğinden beri tanırım. Dostluğum var...

"Ne diyorsunuz" dedim Üruğ'a...

"Ben sizin yerinizde olsam, hemen çalışmaya başlarım... Siyasi faaliyet yasağı var ama, Ulusu açık açık başlamış siyasete... Siz de, yapın" dedi Üruğ...

BARLAS- Demek siz, 12 Eylül kadrosu içindeki bir ihtilafı yakalayıp, gaza bastınız ANAP'ı kurmak için?

•38-

"MSP ve MHP'yi Alma"

ÖZAL- Bir nevi öyle de oldu... Org. Üruğ, beni bayağı teşvik etti yani... Arkasından da, siyasi faaliyet yasağı kalktı...

İşte tam o sıralarda, Ulusu ile görüştüm...

Ulus bana, "Ben bu işi bırakıyorum... İş Sunalp'e veriyorlar" dedi...

Anlattığına göre, Ulusu, hem başbakanlığı, hem parti kurma işini birlikte götüremeyeceğini tansiyonunun yükseldiğini söylemiş...

Evren Paşa da, "Parti kurmayı Sunalp'e verelim" demiş... Halbuki bunu, Ulusu istiyor.

Ulus bana, "Bu Sunalp, Üruğ Paşa'nın desteğı ile geliyor. Bunu konuş, mani ol" dedi.

"Yahu ben nasıl mani olurum? Yani böyle bir şey olur mu? Bir parti kuruluyor, başına bir adam geliyor... Benimle ne alakası var?"

Ama Ulusu ısrar edince, kalkıp Üruğ'a gittim...

Çünkü Ulusu şunları da söyledi: "Evren Paşa diyor ki... Turgut Özal'a müsaade ettiysek, bu kadar hızlı çalış da demedik..."

Yani bir nevi, "şununla birleş" işaretleri bunlar. Kalktım, Üruğ'la konuşmaya gittim...

Dördüncü Bölüm

Demirel'le Yolların Kesin Ayrıldığı An Geliyor

"Demirel, ihtilali yapanların yanına bırakmak istemiyordu. Biz ise kavgacı değil birleştirici olmayı seçtik. Demirel' le yollarımız ayrılıyordu."

"Sunalp, Evren'e 'köylü paşası' diyormuş... Sunalp'in arkasındaki güç de, Org. Necdet Üruğ'muş..."

Özal, ANAP'ı kurmadan, Celal Bayar, Hüsamettin Cindoruk gibi isimlerle de görüşüyor.

BARLAS- Anlattıklarınıza göre, ANAP'in kurulması için verilen izni, Evren yönetimindeki 12 Eylül kadrosunun geri alacağı endişesini yaşadınız..

ÖZAL- Evet.. Ulusu, yeni bir sağ parti kurulması görevinin kendisinden alınıp, Turgut Sunalp'e verildiğini söyleyince ve bunun Org. Necdet Üruğ'un desteği ile yapıldığını anlatınca, biraz endişelendim.. Bu arada Ulusu, bana Evren'in havasının değiştiğini de söyledi.

Turgut Özal'ın Anıları

Kalktım Org. Üruğ'a gittim...

Sordum ona;

"Bana verilen parti kurma müsaadesi geri mi alınıyor? Evren Paşa, benim parti kurmak için hızlı çalışmamdan memnun değilmiş.. Ulusu öyle söyledi bana... Yani bir nevi, şununla bununla birleşeceksin telkini mi geliyor? Bu parti kurma işi ciddi iş... Yarı yolda bırakamayız bunu..."

Böyle dedim Üruğ'a...

Üruğ, "Yok... öyle olmaması lazım" dedi...

Ulusunu parti kurmak görevini bırakıp bırakmadığını sordum. "Olabilir" dedi Üruğ.

Ben konuşurken, hep not alıyordu... Bunların böyle usulleri var.

Sonra dedi ki: "Peki başka bir general olsa, birlikte çalışır mısın?"

İki isim verdi... Biri Erzurum'daki ordunun komutanı Orgeneral Selahattin Demircioğlu... Diğeri de, Konya'daki Orgeneral Bedrettin Demirel...

Bakın... Daha önce Bülent Ulusu parti kurarken, bana "Hızlı çalış, kendi partini kur" diyen adam, şimdi "Şu generallerle birlikte çalışır mısın?" diyor.

Ben şu cevabı verdim:

"Bülent Ulusu ile ben aynı hükümette 22 ay çalıştım. Çok iyi tanıyorum. İyi bir insan. Ben fikirlerimi hayata geçirebilmek için onunla bile çalışmaya razı olmadım. Şimdi, onun kadar bile tanımadığım isimlerle nasıl birlikte çalışırım? Sonra neden hep, partinin başına askerleri düşünüyorsunuz? Bir sivil arayın..."

Neticede konuşa konuşa şunu anladım...

Anlaşıldı ki, Ulusu'dan aldığımız haber doğru... Sunalp'in desteği Üruğ'dan geliyor.

Ulusunu bana şöyle demişti: "Aman bu Sunalp'i yapmasınlar... Evren Paşa'yı hiç sevmez... Sunalp, Evren için, 'köylü paşası' der.

Demirel'le Yollar Ayrılıyor

Böylece, parti kurma işine devam ettim. Sunalp de, o sırada piyasaya çıktı. Biz bunları konuştuktan bir hafta sonra piyasaya çıktı.

Kurucu Sıkıntısı

ANAP'ı kurarken, kurucu bulmakta çok zorluk çektim... Kim geldiyse kurucu oldu... İşte bu 37 kişi böyle oldu. Belki bugün yeni bir parti kursaydım, bazı kurucuları asla almazdım... Ama o zaman, alternatifimiz yoktu... Gittiğimiz bazı kimseler, kurucu olmaktan korkuyorlardı.

Bazıları, tavsiye ile geldi... Kazım Oksay, Asım Kocabıyık'ın avukatlığını yapmış... Abdullah Tenekeci Paşa'yı, Mehmet Yazar getirdi. Vural Arıkan bizimle çalışmak istiyormuş. Onu Şarık Tara getirdi.

Sonra Leyla Yeniay Köseoğlu, Mesut'u (Yılmaz) getirdi... "Bu çok iyi bir çocuktur* dedi. Almanya'da falan bulunmuş, politikaya hevesliymiş... Siyasi bilimler okumuş... Mesut o sırada sakallıydı. Anıt Kabir'e, kurucular olarak giderken, Mesut'a takılmıştık hatta, "Böyle sakallı gidersen, seni gerici sanırlar" demiştik.

BARLAS- Bu sırada diğer partiler de kuruluyor, değil mi?

ÖZAL- Evet... Büyük Türkiye Partisi (BTP) gibi mesela... Derken Mehmet Gölhan bir parti kurup, BTP'yle birleşti... Bizi de, böyle birleşmelere zorlayanlar var.

Bir, çok sevdiğim dostum, ısrar edip Hüsamettin Cindoruk'la görüşmem için, benden randevu aldı.

Cindoruk hep görüşmek istiyor o sırada, ben hep atlatıyorum onu. İsrar üzerine Yeniköy'de, Yeniay'ın (Köseoğlu) evinde, randevu verdim...

Ama aynı gün, Yeniay'ın evinde, Celal Bayar ve üç eski Demokrat Partili ile buluşup, yemek yiyeceğiz. Onunla 3-4 saat konuştuk.

O sırada Cindoruk geldi... İstiyorum ki, eski Demokrat'larla, Cindoruk, birbirlerini görmesinler.

Onları uğurlayıp, başka kapıdan Cindoruk'u aldık...

'43

Turgut Özal'ın Anıları

Cindoruk diyor ki: "Ben yetkiliyim. Sizinle, Büyük Türkiye Partisi'ni birleştirelim."

Kendisine, "Sizin yetkili olup olmadığınızı anlamam için Ekrem Ceyhun bana telefon etsin"

dedim...

Akşam Ekrem Ceyhun aradı, Cindoruk'un yetkili olduğunu söyledi. Ve Ankara'ya gelip, görüşmem için beni çağırdı...

BARLAS- Yani Demirel'le görüşmek için mi?

ÖZAL- Evet... Ben daha önce parti kuruluşu için Süleyman Bey'e, Ekrem vasıtasıyla haber gönderip, bazı isimlere, bizimle çalışmaları için izin vermesini istemiştim. Mesela Planlama'dan tanıdığım Mehmet Dülger, Atilla Peynircioğlu gibi isimler için.

Ekrem Ceyhun, buna Süleyman Bey'in "Hayır" cevabını daha önce getirmişti...

"Bunları vermem... Hasan'ı da (Hasan Celal Güzel) vermem" demiş...

Aslında biz Hasan'ı sormamıştık. Ama eklemiş işte...

Sonra, "Sakın parti falan kurmasın" demiş... Böyle söyledi Ekrem... Çünkü zemin çok kayganmış...

Bu sırada, Kenan Paşa'nın meşhur Çankırı konuşması çıktı... "Eskilere meydanı bırakmayız" diyen konuşması... Eski AP'liler ve CHP'lileri toparladılar...

Yani Evren öyle bir işaret verdi ki, eski partilerin devamı gibi olan partilere izin yok...

Bunu duyunca, "Şimdi bunlar bana müracaat edecekler" dedim... Arkasından da, Cindoruk'un görüşme talebi geldi.

Bu havada, Ekrem Ceyhun'a sordum... "Nedir politikanız? Ne yapacaksınız?"

Ekrem, şöyle anlattı politikalarını: "Biz bunlarla her türlü kavgayı yapacağız. Hiçbir şeyi yanlarına bırakmayacağız. Ben de, bunları duyunca, sinirlendim,

"Bak... Hiç değişmemiş kimse... Herkesin eski kavgacılığı devam ediyor. Bizim kavgada falan işimiz yok. Biz Türkiye'nin me-

■44'

Demirel'le Yollar Ayrılıyor

selelerini kavgasız halletmek istiyoruz... Bu askerler bir şeyler yapmışlarsa, iyi niyetle yapmışlardır.

Buna şahidiz. Beraber çalıştık. Kötü niyetleri yok. Ama işi bilip, bilmedikleri ayrı konu. '12 Eylül'ü bir kaza olarak kabul edelim... Bunun kavgasını yapmak, Türkiye'ye fayda getirmez... Üstelik 12 Eylül, 27 Mayıs gibi değil... Bunlar, '27 Mayıs'ı bayram olmaktan bile çıkardılar."

Bunları söyledim Ekrem'e...

Süleyman Bey, bir de şöyle haber göndermiş... "Turgut Özal bize geleceksen yalnız gelsin. Yanında takım falan getirmesin..."

Ben onlara katılırsan, partilerinin kapatılmayacağına inanıyormuş...

Bunları dinledikten sonra, Ekrem'e (Ceyhun) son sözü söyledim: "Git Ekrem, bunları anlat Süleyman Bey'e... Bizim kimseyle kavgamız yok. Türkiye kavgadan bu hale geldi. Biz kavga etmeden bu meseleleri götürmek istiyoruz... Sizinle yolumuz burada ayrılıyor."

BARLAS- Demek ki, Demirel'le yolunuzun ayrıldığı nokta bu?

ÖZAL- Evet... Süleyman Bey'le, yollarımız kesin olarak burada ayrıldı. Ertesi gün, partiyi kuracağımızı resmen açıkladım. Bu son sözlerimi Süleyman Bey'e anlatması için, Ankara'da Hüsnü Doğan'ın evinde buluştuktan sonra, 20 Mayıs 1983 Cuma günü partinin kuruluş dilekçesini verdim.

Yeniay'ın verdiği fikir üzerine, amblemi arı olarak seçtik... Çizilişini ben yaptım. "Arı gibi çalışacağız"

dedik. Türkiye haritası, bir petek ve ve üzerinde bir arı.. Sonra, Anavatan ismini bulduk. Biz Ana Parti diye kullandık ama bu sonunda ANAP oldu.

Şimdi akabinde o gün asacağız, vermişiz. Geceleyin çalıştık partinin ismini yazdık. Bir öğrendim ki

'Büyük Türkiye Partisi' de arı sembolünü kullanacak. Hemen açtım İçişleri Bakanı'nı tanıyorum. Zaten biz aynı kabine arkadaşlarıyız. Telefon ettim Selahattin Paşa'ya. "Bizim randevumuzu acaba 8.30'a alabilir misiniz? Onların randevusu bizden evvelmiş. Hemen değiştirdik öne aldık. Hep beraber gittik, biz verdik, sonra onlar verdiler.

Turgut Özal'ın Anıları

Onların arısı havada kaldı. Böyle oldu hadise. Tabii o ilk günler epey çok zor bizim için. Bir kere kimse bizim kazanacağımıza inanmıyordu. Kazanacağımıza inanmayınca mali destek yok. Yani bize herhalde MDP'ye verdiklerinin onda birini vermediler. Öyle biliyorum MDP çok büyük paralar almıştır, o günkü standartlara göre. Şimdi bugün söylersem, biz bütün seçimi, bütün parti kuruluşunu seçim de dahil olmak üzere zannediyorum 360 milyon liraya çıkarttık. Hepsi bu kadar. Şurdan burdan gördüğümüz desteklerin yekünü hepsi 360 milyon lira civarında bir şeydir.

Bütün arkadaşlarımız çalıştı, kimse, il ve ilçe teşkilatlarına para vermedi. Şimdi bir sürü paralar veriliyor.

Tabii kuruluştaki da çok zorluklar oldu. Şimdi hiçbir taraftan adam alamıyorsunuz. Eski partiler gelmiyor, hepsi ışık bekliyorlar. Kimisi Demirel'den bekliyor, kimisi Erbakan'dan bekliyor, kimisi Türkeş'ten bekliyor. Ecevit'i şusu busu... Zaten taksim olmuş Türkiye.

Biz orada bir şeye karar verdik. Bazıları hep illa "Bu işi bilen adamlara gitmek lazım" derken... Hatta birinin çok canımı sıkan bir tavsiyesi var: Tarsus'ta bir ağadır, tekstilcilerden birisi var. Onlar

gelmişler bizim Sadıklar apartmanında konuşuyoruz... O sırada, Büyük Türkiye Partisi, teşkilatı kuruluyor.

Dedi ki, bu Tarsuslu Ağa, "Siz onlar kurulduktan sonra, onların almadıklarını alırsınız!.."

Böyle laflar üzerine, eski kavgacı politik kadrolardan kimseyi almamaya karar verdik. Böylece, teşkilatın yüzde 95'i, ilk defa politikaya giren insanlar oldu. Hüsnü Doğan, Veysel Atasoy, Mehmet Altınsoy, Barlas Doğu gibi arkadaşlarla, ilk örgütlenmeleri yaptık.

Bu anda, kurucularımıza ilk veto geldi. 37 kişiden 7'si veto edildi.. Tabii korku da bastırdı... 30

kurucunun altına düşülürse, parti kurulamıyor. Herkes senaryolar yazıyor... Bir kişi istifa ettirseler, parti kurulamaz yani..

İçimde bir his var... Ta başından beri bu işi kazanacağız diye... Bütün bu senaryolara aldırmiyorum.

46

Demirel]le Yollar Ayrılıyor

Bu arada İngiliz elçisi geldi Sadıklar Apartmanına... Bizim yüzde 10'u geçemeyeceğimizin söylendiğini anlatıp, "Neden Sunalp'ın MDP'si ile birleşmiyorsunuz?" dedi.

Bütün bu çalışmalar sırasında, teşkilat kuruluşu için Bursa'daydım. Bir haber teleksi getirdiler. Güya ben, Deniz Kuvvetleri Komutanı ile pazarlığa oturmuşum. Bizi kapatma ile tehdit etmiş. Ben de, "Bu şartlar altında yapamayız" demişim. Böyle asılsız bir haber... Ben hemen haberi tekzip ettim..

O gün Milli Güvenlik Konseyi Sekreteryası'ndan, Bursa'dan aradılar beni... Ankara'ya çağırdılar.

Basın görmesin diye, bir teğmenle özel bir araba, beni evden aldı. Arka kapıdan Köşk'e girdik. Evren Paşa'nın, Genelkurmay Başkanı konutuna götürdüler. Baktım, bütün Konsey üyeleri orada... Konu da bu haber... Telaşa düşmüşler... Tekzip ettiğimi anlattım kendilerine...

Genellikle, basındaki her satırdan çekiniyorlardı...

Neyse o görüşmenin bir faydası oldu. Kaya Erdem'in milletvekili adayı olması için izin aldım. Veto etmeyeceklerini söylediler.

Bir önemli hadise de şu...

Bülent Ulusu beni çağırdı.

Dedi ki: "Evren Paşa seni çağıracak. Sunalp'ın partisi iyi gitmiyor... Evren Paşa, masaya yumruğunu vuracak... ikinizin partilerini birleştirecek... Beni başkan yapacak... İkiniz de, başkan yardımcıları olacaksınız..."

BARLAS- Yani Ulusu'nun başkan yardımcıları, Sunalp ve Ozal olacak... Öyle mi?

OZAL- Öyle evet... Öyle dedi Ulusu... Ben de böyle bir şey olursa, siyaseti bırakırım dedim...

Hakikaten bizi Evren Paşa çağırdı... Galiba adamın söyledikleri doğru çıkacak... Herkese haber verdim Evren Paşa'ya çıkacağımı... Gittik ama, öyle yumruk mumruk vurmadı. Tatlı tatlı, "Neden birleşmiyorsunuz?" dedi...

Turgut Özal'ın Anılan

Ben de anlattım ona: "Bizim fikirlerimiz farklı. Koalisyon tablosu çıkarsa, bunu yaparız... Ama bunlar önemli değil. Önemli mesele seçimden sonraki 5 yıl olacak. Bugün müsaade etmediğimiz partiler ve liderler meydana çıkacak. Bunlarla gereken siyasi mücadeleyi, ne Sunalp, ne de MDP yapabilir...

Türkiye'de eski ile yeninin mücadelesini sadece biz yapabiliriz..."

Yani Evren'e, bir nevi "Sizin de geleceğiniz bizim elimizdedir" dedim. Bu hesap sormada, biz sizinle beraberiz demeye getirdim.

Söylediklerim de doğru çıkmadı mı? 'Bir Bilen'den Ecevit'e kadar herkes meydanlara çıktı... Evren Paşa'ya çok laflar atıldı. Ama 1983-87 arasındaki dönemde, ANAP ilerledi... Referandum müca-delesinde de hep söyledim.. "Biz yeninin, 2000'li yılların partisiyiz, bunlar 80 öncesi karanlığın partileridir" dedim.

Neticede, Türkiye'de, dünü değil, hep yarını ve yeniyi temsil ettik...

Erken Seçim İçin Özal ANAP'lıları İkna Etmeye Çalışıyordu

Söyleşiye ilk başladığımız sırada, 1991'in Ağustos ayındaaydık... Mesut Yılmaz başbakandı... Özal, Okluk'taki 'Cumhurbaşkanlığı Kulübesi'ndeydi...

Erken seçime razı olmaları için, ANAP'ın önde gelen isimlerini ikna etmeye uğraştığına ve telefonla hemen herkesi aradığına tanık oldum... En uzun, Mehmet Keçeciler'le konuşup, onu ikna etmeye çalıştı.

Bu arada, Ankara'daki hukukçuları arıyor ve o zamanki 'HEP'in de, seçimlere katılabilmesinin şart olduğunu anlatmaya çalışıyordu...

Güneydoğu'yu siyaset yoluyla ve katılımcı biçimde ele almazsak, başımıza çok dert çıkar, diye, saatler süren telefon konuşmaları yapıyordu.

Bu sırada, Mesut Yılmaz'dan ziyade, ekonomiyi yöneten Ekrem Pakdemirli'den yakındığı duyuluyordu. Pakdemirli ile, diyalogunun kopuk olduğunu seslendiriyordu.

Erken Seçim Turları

20 Ekim 1991 seçimlerine yaklaşılrken, biz söyleşkiye, İstanbul'da devam ettik.

Mesut Yılmaz ve ekibinin, genel seçim kampanyasını iyi götür-mediklerinden ve ANAP'ın geçmişine sahip çıkmadıklarından şikayetçiydi.

Oğlu Ahmet Özal'ın da o zaman ortak olduğu 'Star' televizyonuna, ANAP'ın kampanyasını destekleyici yayınlar, programlar öneriyordu.

Bu sırada benim de her gün ana haberlere çıkıp, günlük yorumlar yapmamı önerdi.

Kabul ettim...

Bir de, 6 bölümlük bir belgeselle, ANAP'ın felsefesini film olarak yorumlamamı istedi. O diziyi de, iki haftalık bir çalışma sonunda, ekim başına yetiştirdim... Adını, 'Dön Baba Dönelim' diye belirledik.

Semra Özal'ın İstanbul ANAP il başkanı olmasından ötürü Turgut Özal'ın ve ailenin, partinin seçim çalışmalarıyla ilgisi fazlaydı... 'Hadi bakalım kolay gelsin' isimli şarkının Sezen Aksu'dan alınıp, seçim sloganı haline getirilmesi de bu çalışmaların sonucuydu...

20 Ekim 1991 seçimlerinin sonucu Özal'in hiç tahmin etmediği bir büyük yenilgi ile geldi.

O sonucu;

"Ben partinin başında olsaydım, sonuç bu olmazdı", diye yorumladı.

Sonra, zor ve yalnız günleri geldi...

Onu Çankaya'dan indirmek için iktidar olan Erdal İnönü'nün ve Süleyman Demirel'in birlikte tırmandırdıkları bir gerginlik ortamı yaşandı...

Biz bu dönemde, söyleşileri aralıklarla sürdürdük... Ankara'da, İstanbul'da buluştuk...

Ertesi yaz (1992) Okluk'ta yeniden buluştuğumuz zaman, Semra Özal artık, ANAP İstanbul İl Başkanı değildi... Özal ailesinin, -

.49,

Turgut Özal'ın Anıları

partiden kopartılması hareketi başlatılmıştı. Semra Hanım, istifaya zorlanmıştı...

Mesut Yılmaz'ın o yaz Okluk'a yaptığı ziyaret, iplerin iyice kopmasına dayandı.

Özal, Yılmaz'ı ANAP'ı küçültmekle ve doğru dürüst muhalefet yapmamakla suçladı...

Ve sonra, Özal'ın 'Mesut Yılmaz'sız bir ANAP arayışı, 'Özal'sız bir ANAP'a dayanacak sürece girdi.

Beşinci Bölüm "Vizyon İçin Sadece Kabiliyet Yetmez"

"Adnan Menderes'in vizyonu vardı... Ama neyi nasıl yapacağını bilmiyordu!.."

"İsmet Paşa çok tutucuydu!.."

"Süleyman Bey'in vizyonu,

1950 standardına göre fena değildi...

1971'den sonra iyice geriledi!.."

"Demirel, Morrison temsilcisi olarak girdiği

Keban Proje ihalesini alamayınca,

bize çok sinirlendi."

BARLAS- Siz genel olarak olayları 'kader'e bağlarsınız... Ama ANAP'ın kurulup, 6 ay içinde iktidar olması, kaderden çok, '12 Eylülle doğan siyasi boşluğu akıllıca doldurmasına bağlı değil mi?

ÖZAL- Bakın şimdi... Anavatan'ın kuruluşu, aslında, eşyanın tabiatına tam uygun değil... Mesela benim, devrilen bir siyasi iktidarın adamı olmama rağmen, darbeyi yapan askerler tarafından tutulmam, eşyanın tabiatına aykırı...

Bu adamlarla işbirliği yapıp, ihanet içinde olsam, böyle bir şey yok... Demek ki Allah isterse bunları da yapıyor. Yani kaderin çizgisi, insanı bu noktaya getiriyor.

■50

■51

Turgut Özal'ın Anılan

Bir kademe daha ileri gideyim. Anavatan'ın kuruluşu ve iktidar oluşu da, eşyanın tabiatına aykırı.

Çünkü Türk demokratik siyasi hayatında iki ekol var... Biri Cumhuriyet Halk Partisi, diğeri Demokrat Parti... İkisi de İttihat ve Terakki kaynaklı... Biri sağ, biri de sol kanadı İttihat Terakki'nin. Biri liberal, biri devletçi...

Bu iki partinin veya ekolün arasına giren kimse çok yaşamamış. Marjinal kalmış. Kısa sürede yok olmuş... Hürriyet Partisi de, Demokratik Parti de, Yeni Türkiye Partisi de, Güven Partisi de, Halkçı Parti de, MDP de, diğerleri de yok olmuş neticede...

Oysa biz Anavatan'la, bu iki ekolün dışında, yeni bir çizgi koyduk. Başarı da kazandık... Demek ki Allah, Türkiye'ye yeni bir kapı açmaya karar verdi... Bu suretle, çevremizdeki ülkeler krizler yaşayıp, aşağı doğru giderken, Anavatan döneminde Türkiye başarıları ile ortaya çıktı.

Yani, Anavatan'ın iktidar olması da, bir nevi eşyanın tabiatına aykırıdır. Bazı şeyler var ki, bunları biz kontrol edemeyiz... Tarihi kaderi vardır ulusların... Üç aylık çalışma ile, doğru dürüst kadrolarını henüz kuramamış bir parti iktidar olacak...

BARLAS- Yine de, askeri dönemin yaptığı boşluktan yararlanma olayı yok mu?

ÖZAL- Şimdi bu, tavuk ve yumurta olayı gibi bir mesele... Çünkü askeri müdahale olunca, siyasete iyi adamlar girmeye korkuyor... Ondan sonra kelleyi koltuğa almış insanlar giriyor.

Aslında, bu değişimin normal proses içinde olması gerekir. Türk demokrasisi kendi kadrolarını, askeri müdahale beklemeden değiştirip, yenilemeli. ANAP'ın doğuşu, normal prosesle olması gereken yeni kadroları ve değişimi bir nevi sağladı.

İşte bakın... Netice itibarıyla, ben partinin kurucusu ve başkanı olarak, buradan ayrıldım... Yerime Mesut (Yılmaz) geldi. İstedığınız kadar söyleyin... Şöyle, böyle deyin... Biz, bu nöbet değişikliğini de yaptık... Ama Süleyman Bey, 1965'ten beri başbakan olmasına rağmen, 1970'lerin sonunda veya başında cumhurbaşkanı olmayı düşünmedi... Neden bilmem ama, yapamadı bunu...

52

"Vizyon İçin Kabiliyet Yetmez"

BARLAS- Peki kader sizi hep Demirel'le aynı tablo içinde kalmaya da mahkum mu ediyor?..

ÖZAL- Demirel'le benim kadar çizgilerimizi* çakışması, hakikaten enteresan... Çizgi çizilmiş... O çizgi üzerinde insanlar gidip geliyor...

1980'den sonra, başbakan yardımcılığından ayrılınca, 'Euromoney' dergisinden bir yaşlı hanım gelip, benimle röportaj yaptı... O röportajın yayınladığı 1982'deki dergide, bizim Demirel'le münasebetlerimizi de analiz etmiş...

Bu hanım gazeteci diyor ki... "Demirel'in parlak dönemi, Özal'ın yanında bulunduğu dönemlerdir.

İki devre yanında bulunmuşum... Biri benim ilk Planlama Müsteşarlığım... 1966-67 arası özel teknik müşaviriydim... Ondan sonra da, 1971 'in 12 Mart'ı ve bir ay sonrasına kadar Planlama Müsteşarıyım...

Demirel'in başarılı olduğu devrelerden biri budur. 65-71 arasındır...

Sonra Demirel, 1975'ten sonra Milliyetçi Cephe hükümetleri kurdu. Çok başarısız oldu... Türkiye'yi çökmeye götüren devrelerdir bunlar.

İkinci başarılı olduğu dönem, azınlık hükümeti olduğu ve 12 Eylül'de biten 10.5 aylık başbakanlığıdır.

İşte 24 Ocak Kararları burada alındı.

Amerikalı gazeteci, "Burada da, Demirel'in arkasında Özal vardı" diyor.

BARLAS- Ama Demirel kendisine 'Barajlar Kralı' denilmesinden hoşlanır... Keban Barajını kendisinin yaptığını söyler... Bu olaylarda da, siz mi varsınız ki?

ÖZAL- Bunların münakaşasına girmek, çok hoşuma gitmiyor. Ama isterseniz şu Keban'a bakalım...

Elektrik Etüd İdaresi'nin mücadele ederek ortaya çıkardığı, ağırlığını benim çektiğim, Demirel'le hiç ilgisi olmayan bir projedir Keban Barajı...

O zaman Demirel iktidarda da, siyasette de değildi. Bu Keban Projesi, daha önce bizim yaptığımız bir etülden, 1962 bütçesinde Çıkmıştır. Üç yer tespit ettik... Keban, Karakaya, Karababa... Bu-

•53-

Turgut Özal'ın Anıları

günkü Atatürk Barajı'nın olduğu yerler aşağı yukarı... Bu üç projeyi tespit eden, Elektrik Etüd İşleri İdaresi'dir...

Hayata geçirilmelerine gelince...

1962 bütçesi geldiğinde, Elektrik Etüd İşlerine ayrılan bütçe, 5 milyon liraydı. Biz alt komisyonda çalışıyoruz... Hatta o sırada, Komisyonunda Milli Birlikçiler de vardı...

O sırada, alacalı bulacalı, renkli güzel bir rapor hazırladık. Keban Projesi'nin önemini anlatmak için...

Türkiye'nin o sırada bütün kullandığı elektrik, yılda 60 milyon kilovatsaat... Tek başına Keban, 5 milyar kilovatsaat...

Böyle bir hayal proje... Bir proje ile, elektrik üretimini iki katına çıkartacağız. Bütçe Komisyonu'na gidip, Elektrik Etüd İdaresi'nin bütçesi iki katına çıkartılmalı ve 10 milyon lira verilmeli dedik... Yani İdare'nin bütçesi kadar parayı, Keban Projesi'nin fizibilitesinin hazırlanması için istedik... O sırada, iktidarda da İnönü Başbakan... Ortakları arasında, Y.T.P., CKMP ve AP de var...

Biz, koalisyonun diğer kanadını ayarladık. Bütçe Komisyonu'nda, Keban Projesi lehinde hakimiyet kurdular. Bastırıp, bize 5 milyon daha ödenek eklettiler: CHP'liler kıyamet kopardı...

"Plana aykırı"

folan dediler... Sonra, Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş, "Ben bu parayı harcatmam" dedi... Oysa bizim bakanımız o sırada.

Sıra geldi fizibilitenin hazırlanmasına... Bunu dışarıda yaptıracamız ama döviz yok... Biz bu sırada, Veli Kutlu diye bir arkadaşla, bu projeyi ihale ettik... Üç firma katıldı... Süleyman Demirel ve o sırada, International Engineering diye, Morrison grubu içindeki bir firmanın temsilcisi olarak katıldı ihaleye...

İdare beni bu arada Amerika'ya yolladı... 'A.I.D' ile görüşüp, proje ihalesi için lüzumlu parayı temin ettik... Ve yine 'A.I.D'nin usullerine göre, üç firma ile oturup, müzakere ettik... Sonunda, Ebasco ile anlaştık... Süleyman Bey'in Morrison grubu da kazanabilirdi. Onu elimine ettik... Süleyman Bey, bu yüzden çok da kızdı bize...

1963 'te, Keban'la ilgili olarak Amerika'da altı ay kaldım. Projeyi tanıttım.. Gökçekaya projesi var...

Onu 30 milyon dolarla hemen

"Vizyon İçin Kabiliyet Yetmez"

finanse ettiler. Fakat Keban büyük proje. Arkasında bir de, Irak-Suriye meselesi var... Yani Keban'ın finansmanına bir türlü yanaşmıyorlar.

Neticede, uzun çalışmalarla ikna ettik. Irak ve Suriye ile toplantılar yaptık... Almanya'yı, Fransa'yı, İngiltere'yi dolaşıp, müteahhit firmaları, Keban'a katılmaları için ikna ettik.

Rahmetli Memduh Aytür Planlama Müsteşarı olunca, bu işe ağırlık verip, bir grup kurdu ve beni de dahil ettiler gruba... Ben 8-10 kere, Amerika'ya, Avrupa'ya gidip, finansman için yeni gruplar aradım...

1965 Ocağı'nda, o zamanki başbakan rahmetli İsmet Paşa'ya, Keban Projesi'ni ben anlattım. Yani Süleyman Bey, 1965'te Başbakan yardımcısı olarak ilk hükümete girdiğı zaman, Keban Projesi'nin finansmanı tamamlanmıştı...

BARLAS- Rahmetli İsmet İnönü'nün, ekonomiye ve idareye bakış açısını nasıl değerlendiriyorsunuz?

ÖZAL- İsmet Paşa, fevkalette tutucu bir adamdı. Bir hatıramı anlatayım. Bir rapor hazırladık Keban projesinin realizasyonu için... Başımızda, Memduh Aytür, müsteşar... Devlet Su İşleri'nden Selahattin Kılıç, Cafer Tayyar Sadıklar Maliye'den Arif Onat ve ben, elektrik Etüd İdaresi'nden.

Raporda tedbirler var. Birincisi, burada çalışacak mühendis-teknisyenlerin mukaveleleri yapılmalı.

Yani bunlara rahat ücret verelim.

İkincisi, relokasyon meselesi var... Demiryolu'nun, şeker fabrikasının, karayolu köprülerinin, baraj gölüne göre, yeniden yerleştirilmesi var... Bunlarla ilgili masrafları, Devlet Su İşleri Bütçesi'ne koyalım dedik. Böylece iş aksamaz. Biri yarım yapar, yapamaz. Ondan sonra barajı bitiririz ama, su dolduramayız.

Şimdi bunları İsmet Paşa'ya anlattık. Ben elektrik kısmını anlattım... İtirazsız dinledi. Arif Onat,

'mukaveleli personel' deyince, 'Neden?' diye sordu. Kendisine kaliteli insan gereğinden bahsedince kızdı... "Peki kötüler, kalitesizleri nerede kullanacağız?" diye itiraz etti.

'54

55

Turgut Özal'ın Anıları

Derken, relokasyonla ilgili Devlet Su İşleri bütçesine fasıl koyulmasına gelince "Olmaz böyle şey"

dedi. "Siz nasıl olur da Maliye'den ayrı bütçe yaparsınız? Devletin tek maliyesi olur!.."

Halbuki sebep basit... Maliye'nin kontrolü olmaması mümkün mü?

Memduh Aytür, "Efendim ben Maliyeci'yim... Yapılan iş doğrudur" diye anlatmaya çalıştı...

Ama İsmet Paşa, onu da haşladı: "Sen bilmezsın... Benden iyi mi bileceksın" diye Aytür'ü azarlayıp, teklifi reddetti...

Rahmetli İsmet Paşa'nın kafa yapısı buydu. Çok tutucu bir zattı...

BARLAS- Süleyman Demirel, İsmet İnönü'den çok farklı bir kafa yapısında değil mi?

ÖZAL- Demirel'in kafası, İnönü'den tabii ki çok farklı. Süleyman Bey, Devlet Su İşleri'nde isim yapmış, yeni bir teşkilat kurmuş... 31-32 yaşlarında, genel müdürlüğe getirilmiş... Amerika'yı görmüş, yurt dışını tanımış... 1950 standartlarına göre ileri bir adam...

Ama ben şunu öğrendim... Vizyon için sadece kabiliyet yetmiyor. İleride neyin nasıl olacağını görebilmeniz için, sizden ileri ülkelere sürekli gidip, onları analiz etmeniz şart... Vizyon için şart bu.

Kabiliyete görgüyü de eklerseniz, vizyonunuz gelişir.

Demirel, 1950 şartlarında, vizyona sahip.

Ben 1966'da, Demirel'in yanına gittim. Planlama o zaman okul gibiydi. Başka yerlerdeki gibi tutucu değildi. Elektrik Etüd İdaresi, Karayolları gibi kuruluşların, yurt dışını görüp, vizyonunu geliştirmiş

elemanları da devrede... Boğaz Köprüsü, Keban Barajı gibi projeler, hep bu kadrolardan çıktı.

Ama bazen teknik elemanlar tutuculaşabilir... Bir hatıram var... Karayolları'nın başında Daniş Koper, Devlet Su İşleri'nin başında da Süleyman Demirel vardı... Bir iki proje getirildi. Boğaz Köprüsü ve Keban Barajı projeleri... O zaman başbakan olan Adnan Menderes, "Hemen başlayalım" dedi. Ama Koper de, Demirel de, teknik adamlar olarak itiraz ettiler.

•56-

"Vizyon İçin Kabiliyet Yetmez"

Yani vizyon varsa, Adnan Menderes'te vardı. Ama işin nasıl yapıp organize edileceğini bilmiyordu...

BARLAS- Peki bugünün Süleyman Demirel' ine ve sizin bakış açınızdan Demirel'in vizyonuna gelelim...

ÖZAL- Demirel'in 1970'ten sonra eskimeye başladığı görülüyor. Özellikle, 1971 'in 12 Mart müdahalesinden sonra hızla eskiyor. Siyaset sahnesinde ezildikçe, dışarıyla irtibatını kesiyor...

Halbuki, vizyonu genişletmek için, sürekli temas edecek gidecek, göreceksin.

Bir de şu var... Politikada belli seviyeye geldikten sonra, o yeni bilgileri alacak temaslar azalıyor.

Benim gerçekten yurt dışını anlamam ve görmem, kademe kademe oldu... Dünya Bankası'na, çalışmaya gittim... Elektrik Etüd İdaresi'nden başlayarak, Planlama ve Başbakanlık müsteşarı olarak gittim... Yani teknisyen olarak gittim... Sonra, bakın başbakan olarak gittim. Şimdi de cumhurbaşkanı olarak gidiyorum...

Ama ne olarak gidersem gideyim, gözümü kulağımı açıp, her yeniliği öğrenmeye çalışıyorum...

Birinci elden ilgilileri bulup, soruyorum... Okuyorum... Geziyorum... Daha ileri ülkelerdeki gelişmeleri hiç kaçırmamak için, öğrenmeye hiç ara vermiyorum...

Süleyman Bey'in de böyle yapması ve siyasi nedenlerden doğan vizyon boşluğunu doldurması lazım...

Aksi halde, ne yeni dünyayı, ne de yeni ekonomik politikaları, tam manası ile takip edebilir... Geçmiş

bilgilerle, bugünün meselelerini halledemez... Yorulur, üzüldür... Kısır ve kavgacı siyasette takılır...

■57-

Altıncı Bölüm

Evren, Hüsnü Doğan'ın Bakanlığına Razi

Oluyor... Ama Adnan Kahveci ve Keçeciler'e

"Hayır" diyor

Evren'in teklifi: "Ulus, TBMM Başkanı olsun..." Özal'ın Ulus ya cevabı:

"Olmaz... ANAP'lı değil!.."

Halef oğlu, Evren'in önerisi ile Dışişleri Bakanı!..

"Evren i, geçmiş i silmek için sarılıp, öptüm."

BARLAS- Neticede, 1983 sonbaharını yoğun bir kampanya ile geçirdiniz... Arkanızdaki bütün birikimlerle, iktidar olmak için çalıştınız...

ÖZAL- Bu hadise aslında şöyle oldu: Seçimlere hakikaten iyi hazırlandık ve zaten benim hiç şüphem yoktu seçimleri alacağımıza dair. Belki arkadaşlarımdan şüpheli olan epey vardı ama, biz bilmiyorum bir his mi diyelim, önsezi mi diyelim. Biz bayağı iyi rey alacağımızı, tek başımıza iktidar olacağımızı düşünüyorduk. Nitekim o gün, seçim propagandasının sonuna doğru bu hadise belirmeye başladı.

Yani halk başlangıçta belki askeri idarenin, özellikle bir partiyi tutma temayülünün belirmesinden dolayı kendi görüşünü belirtme-59

Turgut Özal'ın Anıları

meye çok gayret ediyordu. Yani bir nev'i bizi sanki saklıyordu. Birçok kimsenin bize gelip böyle kalabalık olmayan yerlerde "Hiç merak etmeyin, siz alacaksınız. Ama biz fazla göstermek istemiyoruz" gibi laflar söylediklerini biliyorum. Yani enteresan bir sezi ile, millet bize olan sempatisini açığa vurmak istemiyordu. Eğer vurursa bir problemle karşılaşacağını zannediyordu. Yani genel kanıyı ben öyle tahlil ediyorum o sırada.

Fakat seçimin sonuna doğru heyecan artmaya başladı. Ben ilk büyük toplantılardan bir tanesini Kütahya'da yaptığımı hatırlıyorum, çok kalabalık, coşkulu bir topluluk vardı, ondan sonra Samsun'da çok coşkulu bir topluluk yaptık. Hatta orada meşhur bir slogan vardı. Ne yaptık? Kütahya'da karşımıza çıkmıştı Ben orada o-nu söyledim. "Kütahya tamam" diye böyle slogan asmışlardı. Orada "Karadeniz tamam" dedim. Karadeniz'i boydan boya geçtik, geldik Samsun'da bir miting yaptık ve o mitingte

"Karadeniz tamam" diye bağırdığımı hatırlıyorum. En son büyük mitinglerimizden bir tanesini İstanbul'da Şehzadebaşı'nda yaptık. Orada da "Türkiye tamam" dedim.

O gün, Evren Paşa'nın 4 Kasım günü idi, konuşması çıktı. O konuşmada açık isim zikretmiyor ama bizi hedef alıyordu. Yani bize rey verilmemesini telkin ediyordu.

BARLAS- Seçimi kazandıktan sonra Evren' le konuştunuz mu bu olayı? Acaba neden o çıkışı yapmak gereğini hissetti?

ÖZAL- Bilemiyorum yani neden olduğunu araştırdım ben bunun. Sonradan da araştırdım. Kendisine direkt sormadım, yani yüz yüze bu konuya gelmek istemedim hiçbir zaman. Zannediyorum kendisi bakımından bir hata idi o konuşma. Yapılmaması icap eden bir konuşma idi.

Dostlarımız vasıtasıyla, onların dostları, bizim de dostlarımız olanlar vasıtasıyla öğrendiğim konu, bizim bir propaganda kasetimiz vardır. O propaganda kasetimizde bir nev'i "Bütün 1980 döneminden bu tarafa yapılan işleri kendisine mal etmiş" şeklinde bir kızgınlığa kapılmışlar. Yani bize söylenen şey bu. Tahmin ediyorum onu da itenler olmuştur. İşte "Niçin konuşmuyorsun, bak her şeyi ken-60

Evren'den Kahveci ve Keçeciler'e Veto

disine mal etti" gibi, "Biz hiçbir şey yapmadık mı?" Yani bize anlatılan şekil budur. Bu kızgınlıkla yapılmış bir konuşma mı, yoksa hakikaten MDP'yi destekleme maksadıyla yapılmış bir konuşma mı ben bunu bilemem. Kendisinin bilmesi lazım.

Ama söylenen bize, demin söylediğimdir. Tabii o gün konuşma, ben İstanbul'da konuşma yaparken geldi bana, ana hatlarıyla. Ama ben konuşmayı yaptım ve yolumuza devam ettik. Çok enteresan bir hadisedir: Ben radyo-televizyon konuşmalarını daha evvelki gün doldurmuştum, bu konuşmayı duymadan doldurmuştum. Fakat tesadüf benim konuşmam bunun üzerine çıkan konuşma, sanki buna cevaptı. Ve millet de öyle zannetmiş.

Yani cesaretle biz, bir cevap olarak veriyoruz o konuşmayı dinlemiş olarak. Çünkü o konuşmada hatırladığım kadarıyla, söylediklerim şöyle "Bize seçim yaklaştıkça çok hücumlar gelecektir, hiç ummadığınız yerlerden taarruzlar olacaktır. Ama biz bunların hiçbirinden yılmayız, korkmayız."

Öyle mealde bir konuşma idi, öyle hatırlıyorum. Ve şimdi herkes unuttu o konuşmaların hepsi siyah-beyazdır. Hiçbiri renkli değildir. Hepsi siyah-beyazdır. 1983 senesinin konuşmaları. Çünkü bizde kopyası var, oradan hatırlıyorum.

Oradan kalktık biz Tekirdağ'a gittik. Tekirdağ'da tabii partililer konuşmayı duymuşlar bayağı ürkmüşler. Zaten o gün, hemen karşı siyasi partiler "ANAP kapanıyor" diye bütün köylerde ve şehirlerde çok süratli bir propagandaya başlamışlar. "Boş yere reyinizi vermeyin, ANAP kapatılacak"

diye propagandaya başlamışlar. Neticede Tekirdağ'da gece idi. Dışarda konuşma yapamıyorsunuz, bir dükkanın içerisinden kapıdan konuşma yaptık kalabalığa gecenin saatinde. Ordan kalktım Edirne'ye gittim. Edirne'de de cevap verdim.

En son toplantımızı Edirne'de yaptık. Ve Edirne'den dönüşte son kısa konuşmayı Çorlu'da bitirdik.

Seçimin son konuşmasını Çorlu'da bitirdik... Bir gün sonra demek ki reyimizi kullandık ve Ankara'ya doğru hareket ettik. Reyi kullandık. İlk sandıkların neti-61

celerini aldıktan sonra, İstanbul'da bayağı yüksek rey alıyorduk. 50'nin üzerinde rey alıyorduk.

BARLAS- Seçim gecesi Yeniköy'de kalmadınız mı?

ÖZAL- Yeniköy'de kalmadık. Biz yoldaydık. Seçim gecesi üç beş sandığın neticelerini alıp ben yola çıktım. İlk durağım Düzce i-di. O zaman yol Düzce üzerinden gidiyordu. Düzce'de partilileri aradık, telefon meşgul, telefon konuşulamıyor. O sıralarda Türkiye'de telefonlar hiç iyi değil, konuşulamıyor.

Ankara'yı arıyorum bulamıyoruz, bağlanamıyor. Fevkaalede zor bir telefon komünikasyonu var.

Orada hatta epey bekledim, zar zor Ankara bağlandı. Oradan da çok iyi neticeler. Yani ilk gelen haberler şehirlerden geliyordu. Oy nisbetleri yüzde 50'nin üzerinde idi. Belki de bizim partililerin verdiği rakamlardı. Onlar da daha çok rey alınan yerleri verirler.

Ama görülen, bu işi kazandığımız o saatlerde belli olmaya başlamıştı. Düzce'de yemek yedik. Halkla konuştuk bir parça. Oradan tekrar yola çıktık. Bolu dağına geldik. Kuru Motel'de partililer geldiler, beni karşılıyorlar. Partililerle beraber oturduk, hatta Ankara'ya da telefon açtık, neticeleri biraz daha fazla aldık. Tabii o sırada televizyon vermeye başladı. Saat 21'i geçtikten sonra, orada da televizyondan görünen bizim epey önde gittiğimizdi. Aşağı yukarı ben gece saat 01.00 – 0130 civarında Ankara yakınına geldim. Belki biraz daha sonra. Halil Şıvgın bizi karanlıkta karşıladı. Ankara'ya belki 20 kilometre kala bir yerde. Oradan biz doğru partiye gittik. Partide korkunç bir kalabalık. Bütün basın orada. Tabii netice aşağı yukarı belli olmuş, tek başımıza iktidar olduğumuz. Çok büyük bir kalabalık.

Hatta Herald Tribüne'de şöyle bir resmim çıkmıştır. O resmi de orada çektiler yabancı basın mensupları. Yukarıya çıktık tabii millet.

Biz seçimi aldık ama, bir taraftan da düşünüyoruz.

Ne olacak? Yarın iktidarı verecekler mi, vermeyecekler mi? Yoksa bir takım baskılara mı uğrayacağız?

Çünkü netice itibarıyla bir askeri yönetimden alacaksınız. İlk verdiğim talimat, arkadaşlara hiçbir taşkınlık yapılmaması. Hiçbir

• 62-

Evren'den Kahveci ve Keçeciler'e Veto

hareket, yani seçimi kazandık diye eskiden partililer davul çalarlar, giderler rakiplerinin önünde bir takım gösteriler yaparlar. Bu gibi şeylere kat'iiyen tevessül edilmemesi, sakın, vakur davranışta bulunulmasına dair bütün teşkilata telgraf ve telefonlarla haberler verdik. Daha ziyade telgrafla. Ve ondan sonra ben eve gittim. Güneş (Taner), hanımı, Sudi (Türel), hanımı... Sonra Korkut geldi.

Biz o gece zaten sabaha kadar uyumadık.

İlk önce 220 gibi bir rakam gözüküyordu. Sonradan herhalde kırsal bölgeden sonuçlar geldikçe...

Zaten genel kanaat, kırsal bölge MDP'ye daha fazla rey verecek. Ve belki de Evren Paşa'nın o konuşması, en çok kırsal bölgeye tesir etmiş olabilir. Zehabındayız. Belki jandarma, idareciler de yüklenmiş olabilirler. Neticede yüzde 46'lık küsurdu aldığımız oy. Öyle bir oyla 211 milletvekili, aslında iki de boşumuz vardı. Normal 213 olacaktı...

BARLAS- Seçimi kazandınız.

ÖZAL- Ondan sonra o akşam Güneş (Taner) "Bir şampanya getirelim patlatalım" dedi. "Peki git al"

dedik. Bizde yok. Aradı aradı bulamadı galiba. Her tarafı araştırdı şampanya bulamadı.

BARLAS- Meşhur öpüşme sahneniz var... onu nasıl yaptınız? Yani bilinçli bir planın parçası mıydı?

Neler konuştunuz?

ÖZAL- Biz hiç kimseye karşı kin beslemiyoruz... Türkiye'nin eski ve yeni bütün kavgalarını geride bırakmayı amaçlıyoruz... Bunun için, sarılıp öptük Evren Paşa'yı... O son konuşmanın kırıklığını da silmek istedik... Bizde hiçbir yara kalmadığını anlattık o kucaklaşma ile...

Evren Paşa, bana Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Ankara tarafından tanınmasına ilişkin gelişmeleri anlattı.

Bu sırada gazetelerde, "Şu bakan olacak, şu olamayacak" diye spekülatif haberler çıkmakta. Bu konuya girdik...

Bana, Bülent Ulusu'nun Meclis Başkanı olması gerektiğini söyledi... Bunu teklif etti...

Kendisi teklif etti bunu, ben reddettim... Şöyle dedim:

Turgut Özal'ın Anıları

"Olmaz... Birincisi, Ulusu bizim partinin üyesi değil... Kendisine aday olmasını teklif etmiştim. Kabul etmedi. Artık bugünkü şartlarda, Ulusu'yu TBMM Başkanlığı için destekleyemem.

Ama şu olabilir. Anavatan'a geçer, ilerideki dönemde gösterebiliriz."

Evren Paşa sonra, Vahit Halefoğlu'nun Dışişleri Bakanı olmasını istedi... Yani tavsiye şeklinde...

Açıkça söyleyeyim... Vahit Halefoğlu işime geldi... Halef oğlu iyi ve değerli bir insandır. Almanya'ya gidiş gelişlerimde, kendisini iyi tanımıştım...

Sonra, kendisine Hüsnü Doğan'ın bakan olacağını söyledim... Daha doğrusu, "Parti kurucusu olduğu zaman veto etmişsiniz, şimdi bakanlığını da veto etmeyin" dedim...

Veto ettikleri için itiraz edebilirlerdi.

Adnan'ı (Kahveci) ve Hüsnü'yü (Doğan) veto etmişlerdi.

Evren Paşa, "Haydi Hüsnü Doğan kalsın, ama adnan Kahveci'yi bakan yapmayın" dedi...

Aslında niye veto etmişlerdi, anlamak zor. İkisi de Planlama'da çalışıyormuş. Planlama'dan adam alınmazmış. Böyle şey olur mu yani?

Herhalde diğerlerini kırparken, bizi de kırmak lüzumunu hissettiler. Hadise bundan ibaret...

Bakanlar Kurulu'nu Askerler İnceliyor

Neticede, Adnan'ı bakan yerine, danışman olarak kullanmak durumunda kaldım ilk dönemde...

Tabii bir de Mehmet Keçeciler var...

1983 seçimlerinden sonra da, 1987'den sonra da, Mehmet Keçeciler'in bakanlığını kabul etmedi.

Şunu ifade etmeye çalıştı. Unutmayalım ki, o günkü devre, bugün gibi değil. Bakanlar Kurulu, askerler tarafından da inceleniyor. Askeri yönetimden yarı çıkmışız sıkıyönetim devam ediyor. Sıkıyö-

netiminin idaresi Hükümette değil, Genelkurmay'da...

•64»

Evren'den Kahveci ve Keçeciler'e Veto

Hatırlarsanız... Vaktiyle sıkıyönetim koordinasyonu Başbakanlık'taydı. Askeri dönemde, Genelkurmay'a bağlandı. Yani tam bir sivil yönetimin olmadığı bir seçim sonrası. Zaten, seçim neticelerinden sonra bana görev verilmesi de, geciktirildi. 7 Aralık'ta vazife aldım.. Meclis'in toplanmasını uzattılar. Meclis divanının seçilmesi, bekleme süreleri girdi... Ben 7 Aralık'ta görevi aldım, 13 Aralık'ta hükümetin programını okudum.. Bir cuma günü de, güven oyu aldık...

BARLAS- Şu ilk Özal hükümetinin oluşumunu bir anlatsanız...

ÖZAL- Bir kere, bir politikamız var. Operasyonel bakanlıkları azaltıp, devlet bakanlıklarını artırmayı amaçlıyoruz...

Böylece demokrasi devrinin en küçük sayılı bakanlar kurulunu oluşturduk... 13 tane operasyonel bakanlık, 8 tane de devlet bakanlığı oldu...

Tabii bunu tatbik ederken bir zorluğumuz oldu... Çünkü Anayasa'ya göre, bakanlık kuruluşu ve

birleştirilmesi, kanunla yapılıyor. Eskiden bu iş, cumhurbaşkanı tezkeresi ile yapılabilirdi. Başbakan teklif ediyor, cumhurbaşkanı onaylıyordu...

Rica ettik... Konsey İdaresi, kanun kuvvetindeki kararnameyi altı ay uzattı... İlk önce, kabineyi üç devlet bakanlığı ile kurduk... Sonra kanun kuvvetindeki kararnamelerle, bakanlık yapılarını de-

ğiştirdik... Operasyonel bakanlıklardaki arkadaşlardan bazıları devlet bakanı oldu.

Evren'le bunları başından pazarlık ettim... Bunu yapamazsak, ben hükümeti kuramam dedim. Bunu yazıyla bildirdim. Çünkü o zaman, Evren Paşa'nın kendisi değil ama, Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliği, büyük zorluklar çıkartıyordu... Böylece, kurucuların en fazla olduğu ilk kabine kuruldu...

Evren: "Özal, Doğramacı'yı Dışışleri Bakanı Yapmak İstedi... "Olmaz" dedim!.."

Turgut Özal'ın Anıları'nda anlattığı sahneler, eski Cumhurbaşkanımız Kenan Evren'in Anıları'nın 4.

cildinde de, Evren'in açısından anlatılıyor...

•65

Turgut Özal'm Anıları

Bunları özetleyerek nakledelim...

"5 Kasım 1983 Salı - Saat 10.00'da Turgut Özal geldi. Benim küçük odam, basın mensupları ve televizyonlar dolmuştu. Özal kapıdan girince, bana doğru beşuş bir çehreyle geldi, elimi uzattım. Niyetim elini sıkarak tebrik etmektir. Fakat Özal sevincinden ve benimle 22 ay çalışmanın verdiği yakınlıktan, öpüşmek için tavır alınca, ben de mecburen yanaklarından öperek kutladım. Aslında bu hareket, doğru bir hareket tarzı değildi. Sanki ben de bu sonuçtan çok memnun olmuşum da, canı gönülden öperek kutlamışım manası çıkıyordu... Ancak Özal bana öpmem için yanaşınca, itmem gerekirdi ki, bu da doğru olmazdı..."

"22 Kasım 1983 Salı - Turgut Özal'ı bugün saat 10.00'da çağırarak, 1 saat 20 dakika görüştüm... Özal'a Meclis Başkanı olarak Bülent Ulusu'yu düşünüp düşünmediğini sordum... Niyetli görmedim. Kimi aday göstereceğini sorduğumda, Necmeddin Karaduman'ı düşündüğünü söyledi. Ben de Bülent Ulusu üzerinde ısrar etmedim..."

"7 Aralık 1983 Çarşamba - Saat 10.00'da Turgut Özal'ı kabul ederek, kendisine yeni hükümeti kurma görevini resmen verdim... Özal'la yarım saatten fazla baş başa konuştuk. Görüşmemiz sırasında, kimi Dışışleri Bakanı olarak düşündüğünü sordum. Zira 211 milletvekili arasında, Dışışleri kariyerli hiçbir milletvekili yoktu. Hepsi tecrübesiz yeni milletvekilleri idi. Dışışleri benim için önemli bir bakanlıktı.

Onun için sordum. Özal bana: YÖK Başkanı İhsan Doğramacı'yı, parlamento dışından Dışışleri Bakanı almayı düşündüğünü söyledi. Ben tasvip etmedim... Zira Doğramacı'yı YÖK'ün başından ayırmayı düşünmediğim gibi, Doğramacı'nın Dışışleri Bakanlığı yapabileceğine de, tam inancım

yoktu. Özal fazla ısrar etti ise de, ben olmaz dedim. Kendisine, Moskova Büyükelçiliği'nden emekli olan Vahit Halefoğlu'nu bu göreve getirmesini tavsiye ettim. Peki demek zorunda kaldı..;"

•66-

Yedinci Bölüm

"Enflasyonla Mücadele, Sadece Hükümetlerin Sorumluluğunda Değildir"

"Kurtçebe Alptemoçin ve Zeki Yavuztürk'ü,

tanımadan bakan yaptım!..."

"Ben dersimi çalışıp, iktidar oldum...

Bu yüzden hemen icraata başlayabildim."

"Altyapısız, ihracata dönemezdik...

Ama enflasyonu da azdırdık işte...

Ama 1984'e dönebilsek,

yine aynı şeyleri yapardım."

BARLAS- Bakanlar Kurulu'na, Vahit Halefoğlu'nun Dışişleri Bakanı olarak girmesini, Cumhurbaşkanı Evren'in önerdiğini anlattınız. Peki siz ilk bakanlarınızı nasıl seçtiniz?

ÖZAL- ANAP kurucularının en fazla olduğu kabinedir o... Vural Arıkan, Sudi Türel, Nejat Eldem, Mesut Yılmaz, Veysel Atasoy, Vehbi Dinçerler, Kazım Oksay, Mükerrerem Taşcıoğlu, Mehmet Ayd"ı Ali Tanrıyar...

Bunların hepsi benim tanıdığım insanlardır...

• 67 •

"Enflasyonla Mücadele..."

Turgut Özal'ın Anıları

Ama unutmayın ki, Anavatan yepyeni bir parti o zaman... Altı ayını doldurmuş değil.

Yani insan sıkıntısı var. Herkes, nasıl olsa o kazanır diye, Sunalp'in MDP'sinden aday olmuş...

Süleyman Bey de, diğer kadroları kilitlemiş...

En Kuvvetli Kabin

Bu yüzden, pek tanımadan veya tavsiye ile bakan yaptıklarım da oldu... Mesela Kurtcebe Alptemoçin'i, özgeçmişine bakarak buldum. Baktım Ortadoğu'dan mezun, lisan biliyor, iş hayatında başarılı olmuş. Hiç tanımadığım halde, onu Devlet Bakanı yaptık...

Zeki Yavuztürk'ü, zannediyorum Veysel Atasoy tavsiye etti. Onun da özgeçmişine lisan bilip bilmediğine baktım.

Kabinenin* şekli böyle olmuştur... Ama, en kuvvetli kabinelerden biri olmuştur".

Kaya Erdem kurucu değildi ama bakandı. Hem de en kuvvetli bakanlardan biri... Hüsnü, milletvekili olmadan Tarım Bakanı oldu.

Sonra da hemen, kararları açıklayıp, icraata başladık. Çünkü hükümet programımız, parti programı ile hemen hemen aynıydı.

Türkiye'de parti programları, çalakalem yazılır. Ondan sonra da, bunlar tatbik edilmez. Ama bizimki, üzerinde çalışılmış bir programdı. 1979'da, Milliyetçiler Kurultayı'nda verdiğim bir tebliğ, bizim partinin programının temeliydi...

BARLAS- Özal Hükümeti' nin ilk icraatını tekrar gözden geçirelim mi?

Yepyeni Bir İktidar

ÖZAL- Peki anlatayım... Birincisi, seçime gidiliyor diye, fiyat ayarlamalarını yapmamışlar... Hemen onları yaptık. Bir tek gübreyi fazla yapmadık... Mart ayında mahalli seçime gidiyoruz diye, arka-68

daşlar yaptırmadı. Oysa, hep eski düşünce tarzları bunlar. Yepyeni bir iktidarsın. Zam yapsan ne olur, yapmasan ne olur?

Sonra, Türk parası ve kambiyo rejimi üzerindeki kontrollerin kaldırılması geldi... Döviz serbestliğine ilk adımı attık. Daha önce anlattığım gibi elektronik sanayiindeki korumaları iyice azalttık.

Bu arada, fonları oluşturmaya dönük kararlar aldık... Seçim propagandası sırasında, "Sigarayı, otomobili serbest ithal edip, fon koyacağız ve kaçakçılığı önleyeceğiz" demiştik... Bunların satışından elde edilen karları fonlayacağız ve bunları Toplu Konut'a götüreceğiz... Böylece, süratle o fon kanunları çıkartıldı... Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı fonları... Arkasından dış ticaretin yönlendirilmesi konusunda bir kanun çıkartılıp, fon koyma yetkisi verildi. Kendi içinde, 'Geliştirme-Destekleme Fonu' oldu.

Kadro kanunlarını getirdik. Yani kadro unvanlarını değiştirdik. 35 bin unvan vardı kamuda. Bunu 150'ye indirdik. Umum müdürlüklerinin sayısını azaltttık... Ama sonra, bürokraside hep böyle ge-nişleme istidadı var. Kontrol edemezseniz, bürokrasi kendi kendini büyütür...

Önceden Planlanmış Kanunlar

Bu kararlar ve kanunlar, önceden planlandığı için kolay hazırlandı... Benden sonra böyle olmadı bu...

Şimdi de böyle değil... Eskisi gibi, kanunları ilgili bakanlığın bürokratları hazırlıyor. Başka bakanlıkların da mütalaası alınıyor. Tabii her bakanlık kendine göre bir şey takıyor ve bürokrasi ilave ediliyor metinlere...

Benim başbakanlığımın farkı, hazırlıklı olmamdı... Bir nevi, dersimi önceden ve çok iyi çalışmıştım.

Bizim en önemli kanunlarımızın hepsi Başbakanlıkta hazırlanmıştır. Hepsinin yazılmasında da, benim tek tek katkım vardır... Reform yaparken, tek tek detaya inemediğiniz takdirde, çok probleme düşersiniz.

Yani öyle şeyler koyarlar ki kanunların içine, sonra altından kalkamazsınız... 1984-86 işte öyle bir devredir. Çekirdek bir ekip, benim başkanlığında, çok yoğun çalışmıştır...

• 69»

Turgut Özal'ın Anıları

BARLAS- Çekirdek ekibin önde gelen isimlerinden bahsetsek...

ÖZAL- Vural Arıkan, belki benden çok çalışmadı ama, çok faydası oldu kanunların çıkmasında...

Hüsnü Doğan, Adnan Kahveci ve o zamanki Başbakanlık Müsteşarı Hasan Celal Güzel de, çok çalıştılar... Tabii pek çok katkısı olan başka isimler, komisyon başkanları falan da var.

Neticede, seçim kampanyasında hazırlanan ekonomiyi geliştirme programının ana maddelerine el atabildik... Orta direği güçlendirme, istihdam sağlama, altyapı yenilenmesi gibi meselelerin üzerine gidebildik.

En önemlisi, devletin sanayiden çıkması prensibini benimsettik. Hem Demokrat Parti, hem Adalet Partisi, yola "Biz özel sektörü teşvik edeceğiz" diye çıktılar... Ama o dönemlerde devlet hep fabrika yaptı... Ama bizim dönemimizde devletin fabrika yaptığı görülmemiştir. Bazıları rehabilite edildi, tevsiler, onarımlar oldu.

Ama sadece mevcutlarda oldu bu... Yeni fabrika yapmadı devlet...

Buna karşı biz altyapıya önem verdik...

Altyapıyı devlet de özel sektör de yapabilir. Ama sağlam altyapı olmadan, ne sanayi ne de hizmet sektörü tam gelişemez. ANAP iktidarının en büyük başarısı, elektrik, telefon, yollar, limanlar, havaalanları gibi altyapının tamamlanmasını sağlamak oldu.

BARLAS- Ama bu altyapı yatırımları, bütün fonları devletin kullanmasına sebep oldu ve özel sektörün kanı kurutuldu deniliyor.

ÖZAL- Hayır... Yanlış bir teori bu... Biz ne zaman ki altyapıyı tamamladık ve döviz meselesini hallettik, özel sektör hızla yukarıya gitmeye başladı. Bakın bugün faizler de, enflasyon da yüksek...

Ama kaç yıldır, özel sektör yatırımları devletin yatırımlarından fazla... Devlet, KİT açıklarını kapatmak veya cari harcamalarını karşılamak için, fonları kullanıyor... Özel sektör ise, kaynaklarını, büyümeye, yatırıma harcıyor.

BARLAS- 1983 seçim kampanyasında, enflasyonu düşürüp, orta direği güçlendireceğinizi söylemiştiniz... Ama enflasyon sizin başbakanlığınızda, yeniden azdı... Rota mı değiştirdiniz?

■70'

"Enflasyonla Mücadele..."

ÖZAL- Rota değişikliği değil, önceliklerin yer değiştirmesi meselesi bu... Esas itibariyle, 1980-81'de, enflasyonu yine biz aşağı çektik.. 1983 sonunda iktidara gelince, enflasyonu aynı metodla aşağı çekebileceğimizi biliyordum. Kısıtlamak ve bütçeyi denkleştirmekle...

Fakat gördüm ki, altyapısı olmayan bir ülkenin hamle yapması mümkün değil.

Enflasyonu istikrarlı şekilde aşağı tutabilmenin yolu, sağlam altyapıya bağlı. Geçici istikrar tedbirleri ile, enflasyon geçici düşer ve sonra yükselir. Ama altyapı yatırımları da, ekonomiyi ısıtıp, enflasyonu körükler... Böyle bir dilemması var, gelişen bir ülkenin...

Bir de, biz 1980-82 arasında enflasyonla mücadele ederken, bir yangın söndürme operasyonu yapıyorduk. Amaç, istikameti serbest pazar ekonomisine yönlendirmektir... Ama, asıl mesele, yangın söndürmektir.

1983'te karşılaştığımız mesele, yangın söndürmek değil, 1980'de nüfusu 42-43 milyonken, 2000 yılında 70 milyon olacak bir ülkenin, müstakbel yangınlarını önlemektir.

70 milyonluk Türkiye hep tarım ürünü ihraç eden bir ülke olarak kalsaydı, hep dışarıya el açmayı kader biçiminde kabul edecekti.

Sanayi malı ihraç etmezsek, iflastan, avuç açmaktan kurtulamazdık.

İhracatın kompozisyonunu değiştirmek de, sağlam altyapı şarttı... Elektriğiniz, yolunuz, yükleme boşaltma tesisleriniz yoksa, neyi nasıl üretip, ihraç edebilirsiniz? Telefonunuz çalışmazsa, nasıl dünya pazarına çıkarsınız...

Demek ki hava meydanlarınızdan limanlarınıza kadar her şeyiniz iyi olmalı. Banka sisteminiz ileri ve modern olmalı...

BARLAS- Yani siz, 1983'te yeniden seçim kampanyası yapabiliydiniz, bu şartlarınızla, 'enflasyonu düşüreceğiz' vaadinde bulunmaz mıydınız?

OZAL- Biz 1983 sonunda iktidara geldiğimizde, yine bir artış vardı enflasyonda zaten. Yani yangın söndürülmüş olsa bile, ekono-Turgut Özal'ın Anıları

mi altyapısızlıktan yine tıkanmaya başlamıştı. İhracatı artıramıyorduk... Kredi mekanizmaları işlemiyordu.

Politikamız, Ortadireği Güçlendirmek

Bu işlere el atınca, tabii ki enflasyonist etkiler oldu... İhracatı, banka sistemi yerine Merkez Bankası ile finanse etmek de, enflasyonist bir politika değil midir?

Enflasyonist baskıyı kaldırmanın yolu, devlet gelirlerini artırmaktan geçer. Ama bizim politikamız, orta direği güçlendirmek ve vergileri indirmek üzerine de.

Böylece, ücretler içindeki vergileri indirdik. Yüzde 60 civarında vergi verenler, kademeli olarak, önce yüzde 38'e, 20'ye, 15'e indiler... Kurumlar vergisini indirdikten başka, bundan alınan gelir vergisi stopajını kaldırdık. 'Yeniden Değerlendirme'yi, devamlı çalışan sistem haline getirdik.

Bunları yapmasaydık, bu enflasyon ortamında, sanayi ayakta duramazdı. Bu kolaylıklarla sanayi kendisini yenileyip, sağlam hale getirdi. Şimdi acaba, geriye, 1983'e, 1984'e dönsem ne yapardım diye düşünüyorum. Diyorum ki bizim yaptığımız doğruymuş... Başka türlü bu transformasyonu yapmak mümkün değildir...

Ama bunun kaçınılmaz sonucu da, enflasyondur... Nitekim enflasyon da, tırmandı işte...

Ama bu enflasyon, transformasyonu gerçekleştirmek için yapılan altyapı seferberliğinin, ihracat teşviklerinin sonucuydu...

Türkiye, 1990'lardaki enflasyonu ise, kamu açıklarından, sosyal güvenlik sisteminin iflasından, sübvansiyonlardan ötürü yaşıyor... Artık altyapı, büyük ölçüde hazır, sanayi ihracata döndü, bankacılık ve finansman sektörleri oluştu... Turizmde, her alanda yatırımlar, ilk safhayı geçti...

Değişimin Bedeli...

Yani demek istiyorum ki, 1984'ten sonraki enflasyon, bir nevi bedel ödemektir... Transformasyonun bedeliydi bu...

•12'

"Enflasyonla Mücadele..."

1990'lardaki enflasyon ise, devleti küçültememekten ve iyi yönetememekten kaynak buluyor... Yeni bir transformasyon yahut ikinci bir değişim hareketinin amacı bu olmalı...

O zaman, enflasyonu, hayatımızdan ebediyen atabiliriz...

BARLAS- *Acaba, bazı altyapı yatırımlarını erteleyerek, enflasyonu daha aşağıda tutamaz mıydınız?*

Mesela AfşinElbistan'ı, GAP'ı, F16 projesini veya böyle yatırımları?

ÖZAL- Afşin-Elbistan ertelenemezdi... Zaten 12 yılın, 8-9 senesi geçmiş... Projeyi orada bıraksan, çürür gider... Bundan sonra ilave edeceğin marjinal maliyetler...

GAP'tan ve Atatürk Barajı'ndan vazgeçemezdik... İran-Irak savaşından doğan siyasi konjonktörü, bir daha ne zaman yakalayabilirdik ki?.. Keban ve Karakaya'dan da biliyorum bunu... Dışarıya muhtaç olmadan ve bu konjonktürde süratle ikmal edilmesi şarttı... Onun için de bütün gücümüzle üzerine gittik GAP'ın...

BARLAS- *Sizce, Türkiye enflasyonu birgün indirebilecek mi gerçekten?*

ÖZAL- Açık ve seçik söyleyeyim.. Enflasyonu indirmek mümkün tabii.. Ama modern ekonomilerde, enflasyonla mücadele sadece hükümetin vazifesi değil. Bütün toplumun topyekun vazifesi.

Herkes, 'toplu sözleşmeler şöyle olsun', 'taban fiyatları şöyle olsun' diye bar bar bağırarak... Özel sektör istediği zammı yapacak...

Sonra da, "Bu enflasyondan hükümet sorumludur" diyecekler. Yani herkes seyirci olacak ve hep hükümetler suçlanacak... Bu olmaz...

Almanya'da kanun var... Ekonomi probleme düşerse, sorumlu kuruluşlar bir araya gelip, mutlaka sorunu birlikte halleder.

•73'

Sekizinci Bölüm

"Reformları ve Değişimi Cumhuriyet Muhafızları Anlamadılar Bile..."

"Vural Arıkan' a "İstifa et" dedim...

"Etmem" deyince Evren Paşa'ya gittim...

Şak diye yazıp görevden aldı..."

"İsmail Ozdağlar'a bisiklet üzerinde

suçunu itiraf ettirdim.

Ama basın. Kahveci'yi ve beni suçladı."

BARLAS- İlk hükümetinizi kurup, icraata başladıktan sonra, hala hatırladığımız önemli gelişmeler var... 1984 Martı ndaki yerel seçimler, İsmail Özdağlar olayı, Vural Arıkan olayı ve bunun gibi...

ÖZAL- Şunu hiç unutmayın... İktidar olmuşuz, ama Anavatan Partisi çok yeni bir parti... Politikayı veya çirkin politikayı hiç bilmeyen bir grup var parti içinde... Basınla falan hiç ilişkisi yok... Merkez Karar Yönetim Kurulu da, sadece kuruculardan oluşmuş durumda...

Biz bu yapı içinde, mahalli seçimleri yapma kararı aldık... Ve bir bomba patlattık.

Turgut Özal'ın Anıları

1983 seçimine katılamayan, vetolarla engellenmiş partileri de, mahalli seçimlere katalım dedik...

Yani SODEP ve DYP'yi...

Biliyoruz ki, TBMM'deki MDP ve Halkçı Parti buna kızacak... Çünkü emirle yapılmış suni partiler bunlar...

Bu yüzden, planımızı son anda açıkladık... Çıkardığımız kanunu, Anayasa Mahkemesi iptal edince, hemen yeni bir kanun yaptık.

Muhalefet Mecliste inanılmaz gürültü koparttı...

"Bunlar eski CHP'yle, AP" dediler... Genel Kurul'a girmediler...

Ve bu kanun çıkınca, Meclis'teki muhalefetin de sonu oldu... Siyaset sahnesine, gerçek partiler girdi böylece...

Belediye seçimlerini de, 1984'te ANAP kazandı.

Yerel Yönetim Reformu

Bizim iktidarımızın önemli icraatı olarak, belediyelere yetki vererek, yerel yönetimler reformu yaptık.

Şimdi bu yetkileri, diğer partilerin başkanları kullandığı için, bize kızanlar var. Ama doğru yaptık bu yetkileri vererek. Aksi halde, Türk şehirlerinin hali çok kötü olurdu. Tabii eksikleri ve yatırım ihtiyaçları var. Ama eski durum devam etseydi, şehirler yaşanılmaz olurdu. Kalküta falan gibi olurdu mesela İstanbul veya Ankara...

Ama bu yetkiler konusunda, DYP ve SHP fazla hevesli değil galiba... 1990'da, Meclis'te cumhurbaşkanı olarak çağrıda bulundum. "Gelin hep beraber, belediyelere daha fazla yetki verecek yeni reformlar yapalım" dedim. Bu çağrım, hiç yankı yapmadı... Galiba onlar, günlük politikanın ve iktidar sahibi olmanın ötesinde, böyle stratejik konulara fazla ilgi duymuyor. Böyle şeyler umurlarında bile değil...

1984'ü hatırlarken, şu güne kadar geçen zamanı bir daha değerlendirmek istiyorum...

Bakın... ANAP bir askeri ihtilalden sonra iktidar oldu... Problemsiz iki genel seçim gerçekleştirdi...

Şimdi de, muhalefette... Bi-

• 76-

"Cumhuriyetçiler, Reform ve Değişime Karşı"

ze acemi falan dediler ama, memleketin çok temel meselelerinde büyük reformlar yaptık, siyaseti normalleştirdik...

Ama işin çapını, çok az kimse anladı...

Her hafta çıkıp, grupta, eğitim konuşmaları yaptım... Acemi denilen ANAP grubunun kararı olmadan, hiçbir konuyu geçirmedik. İkinci genel seçimi de yaptık.

Oysa Süleyman Bey'e bakın... 1965 seçimlerine girdi kazandı... 1969 seçimlerinden sonra da, hemen gitti 1971 'in 12 Martı'nda...

Adnan Menderes, 1950'de ve 54'te seçimi kazandı... Ama 1955'teki DP Grup ayaklanması ile, istifa edip, yeniden hükümet kurdu...

Biz ise, 1989 mahalli seçimlerini kaybetmemize rağmen, partide böyle bir fire vermedik...

Parçalanmadık... Cumhurbaşkanlığı seçiminde, herkes aleyhimdeydi. Ama sımsıkı beraber tutunup, Cumhurbaşkanlığı seçimini yaptık...

ANAP'ın başarısı, kolay bir iş değildir demek istiyorum...

Sade ekonomide değil siyasette de transformasyonları başaracaksınız... Ve bunları biz yaparken, bazıları ne olduğunu anlamadı bile... Farkına varanlar da, şimdi şaşırıp "Vay böyle mi bu?" diyor.

Yıllarca, komünizm, faşizm, irtica gibi korkular yaşamış toplum. Beyinlere işletilmiş... Bunların hepsini kaldırdık. 141-142-163 gibi tabuları yok ettik... TRT tekeli, devletin elektronik yayıncılıktaki monopolünü bitirdik... Bir sürü şeyin, eski anlamı kalmadı...

Ama bunu, 'Cumhuriyet muhafazakârları'mı, 'cumhuriyet muhafızları' mı diyeyim?.. O kesimler anlayamadı bile...

Bakın işte bugün, sağ ile sol oturup münakaşa ediyor ama kavga etmiyor... Bu da bir transformasyondur... Ama bunlar, denizdeki balıklar gibi, denizi bilmiyorlar. Fark etmiyorlar değişimi...

BARLAS- iktidar olur olmaz, birden olaylar da başlamadı mı AP'?.. İsmail Özdağlar ve Vural

Arıkan olayları... ÖZAL- İlk olay İsmail Özdağlar'dan, 1984 sonunda geldi. Ben hatırlıyorum. Kahveci, o teyp bandını getirdi bana, ondan sonra dinledim. Kanaat getirdim ki, bu işi İsmail Özdağlar yapmış.

Fa-

«77-

Turgut Özal'ın Anıları

kat tabii tahkik etmemiz lazımdı. Benim kendisine itiraf ettirmem lazımdı. Yılbaşına yakındı bu...

Yılbaşı geçsin ondan sonra yapalım dedik. Belki 15-20 kere de o bandı dinlemişimdir. Sonunda çağır-dım eve. Bisikletin üzerine bindim, bunu da sandalyeye oturttuk ve itiraf ettirdim açıkça söyleyeyim.

Ama o itirafa göre bir zabıt tutturup, imzalatabilirdim orada... Bunu yapacak yerde "Sen istifa et" dedim. İstifadan sonra, Yüce Divan'a gönderildi...

ANAP'ın ilk firesi bu... Ama çok partili demokraside, ilk kez, bir iktidar partisi, kendi mensubunu, yargıya gönderiyor.

Unutmayın... Hilmi İşgüzar ile Tuncay Mataracı'yı, askeri idare götürdü.

Ama üzülerek söylüyorum... Basın bu olayda, Adnan Kahveci ve beni suçladı... Adnan'ı ispiyon, beni de, adam yemek isteyen bir insan olarak sundu basın.

Şimdi sormalıyız... Bu tutum böyle devam ederse, yolsuzluklar nasıl ortaya çıkartılır?.. Basın bir iktidara karşı tutumuna göre, objektif olayları bile çarpıtırsa, nasıl sona erdirilir kokuşmuşluk?.. Sırf bize düşman oldukları için, hadisenin tefsiri böyle olur mu?

Yolsuzluk İddialarına Cevap

Ve maalesef mahkeme de dahil, hepsi böyle gitti. Yani açın bakın o şeyleri, yazarların yazdıklarını, şunları bunları, gazetelerin haberlerini, en sonunda bunların tesirlerinde bile kalmıştır Anayasa Mahkemesi Yüce Divan olarak... Tabii ben şunu söyleyebilirim: Bize bir sürü yolsuzluk iddiasını yükleyenler için bu en güzel cevaptır. Biz yolsuzluk iddiasını kendimiz bulduk ve ortaya çıkardık. Pe-ki neye bize yardımcı olmuyorsunuz? Neye karşımıza geçiyorsunuz? Aslında onu da söylemem lazım yolsuzluklar meselesi ANAP iktidarına en fazla söylenen şey. Çünkü söylenmek istenen şey. Sebebi de gayet basit. Bu yolsuzluk edebiyatı çok geçerli bir edebiyat. Çok geçerli bir propaganda malzemesi.

Sen çamuru at da doğru olsun olmasın iz bırakır diye. Bu taa eskiden beri her devre kullanılmış.

Bugüne kadar bir tane yolsuzluk hiç kimse ispat edememiştir.

78'

"Cumhuriyetçiler, Reform ve Değişime Karşı"

İşte misali belediyelerdir. Belediyeler için ne kadar yolsuzluk iddiasında bulundular. Var veya yok.

Şimdi belediyeler ellerinde. Peki neden acaba bir tane yolsuzluk çıkaramadılar? Çıktı mı bir tane?

Yani ortada hakikatler var. Bunları bağıra çağıra söylediler. Ama o vakit, iddianız varsa kanıtlamak zorundasınız. Kanıtlayacak iddianız yoksa, bunların hepsi havada kalır, dedikodudan öteye gitmez.

Onu söylüyorum.

Sonra ikinci bir şey var; bizden evvelki dönemlerde hakikaten yolsuzluk yapacak çok imkan vardı.

Tahsisler, kotalar, döviz tahsisleri, faizler, krediler, hepsi bunların imkanları dahilinde. Şimdi dü-

şünebiliyor musunuz, mesela bankalar bugün diyelim ki 70 trilyon mevduat var. 10 puan aşağı faiz verin ne kadar para çalışıyorsunuz mevduat sahiplerinden. 7 trilyon çalışıyorsunuz. 20 puan aşağı verin.

Çok aşağı veriliyordu eskiden... Biz bu soygunu önledik Türkiye'de.'

Şimdi ithalat 20 milyar dolarlarda... Bir kota tahsisinden vurulabilecek rakamları düşünüyor musunuz?

Yani altın kaçakçılığı var mı, sigara kaçakçılığı var mı? Silah kaçakçılığı var mı? Onları bile serbest hale getirdik, herşey, ithalat serbest. Gümrüklerde herhangi bir yolsuzluk var mı? Her gün trak diye çekiliyor yedek parça, şu bu, takır takır gelir. Bütün bunların hepsi kalkmış. Neyi iddia ediyorlar yolsuzluk olur diye? Traktörü mü veriyoruz, demir mi tahsis ediyoruz? Bunların hiçbirisi verilmiyor, hepsi serbest.

Nerede olur yolsuzluk?

Yolsuzluk, bugün lafı çıkan ben size söyleyeyim, yolsuzluk belediyelerin imar ruhsatı, iskan vermelerinden çıkıyor diye bir iddia var. Ama bunu da kimse ispatlayamıyor. Onu da söyleyeyim. Yani Para vermeden iş yaptırıyor musunuz diye bir laf var. Ama gelip de kimse bunu fiilen ispatlayamıyor. O

da bizim elimizde değil. O daha ziyade belediyelerin elindedir...

BARLAS- ismail Özdağlar olayını ve yolsuzluk olaylarını bitirdik. İkincisi Vural Arıkan olayı kaldı...

Gümrüklerde Kaçakçılık

ÖZAL- Aslında iki bakanlığın bürokrasisi arasında çıkan olaydır. Buna iki bakan da alet edilmiştir.

Birisinde Maliye ve Gümrük Bakanlığı, diğesinde de İçişleri Bakanlığı.

Bugün aynı hadiseler çıkmaz. Gümrükler bu söylediğimiz sırada kaçakçılık lafları ile, kaçakçılık iddialarıyla çok doluydu, altınından eşya kaçakçılığına kadar. Bu işçilerin gelişlerindeki bir sürü problemlere kadar hepsi, ithalat serbest olmadığı için, rahat olmadığı için o tarihlerde bu problemlerle dolu idi. Ve şu yaygın söylenti çıkıyordu: Gümrüklerde yolsuzluk var. Bu yolsuzluğa, Maliye Gümrük Bakanlığı'nın üst kademesi, gümrükler kısmı da alet ediliyor. İçişleri Bakanlığı yaptığı bir tahkikatta, verilen ihbarlarda, bir Müsteşar muavini vardı. Herhalde Vural'ın da yakından tanıdığı bir adam, taa ona kadar bulaşıyor. Adamın tevkifi istendi. İfadeler var.

Bugün böyle bir hadise olmaz. Ve olması da mümkün değil. Her şey serbest hale gelmiş. İşte altın kaçırdılar, altın için şu kadar para verdiler, döviz kaçırdılar şu kadar para verdiler, bunlar söyleniyor.

Bu hadiselerin hepsi askeri idare zamanında da olmuş, hatta oraya koydukları askeri yönetimin dahi bu işi yaptığına dair dedikodular çıktı sonradan. Onun başına koyduğu adamın dahi.

Şimdi neticede bu adamı tevkif ettiler. Vural Arıkan bundan çok kızdı. Tabii aslında Vural Arıkan böyle birdenbire fevri hareketler yapmasa bu çözülebilir. Yani iki tarafı getiririz, karşılıklı konuşur,

"Sen ne söylüyorsun, sen ne söylüyorsun, haydi şöyle yapılacak" deriz.

BARLAS- İşkence yapılmış adama ama...

ÖZAL- İşkence yapılmış diye kalktı Meclis'te bize de danışmadan Meclis'in kürsüsünde nerdeyse muhalif milletvekili gibi konuştu. Hükümet aleyhine konuştu. Yanında Mesut oturuyor o zaman Devlet Bakanı, bir karikatür yapmışlar hiç unutmuyorum. Shell'in bir reklamı var, Kaptan "Bu bizim takımdan değil midir?" diye o bana soruyor. "Kaptan bu bizim takımdan mı başka takımdan mı?" öyle bir şey. Öyle bir slogan vardı Shell'in makina yağı ile ilgili.

•80'

"Cumhuriyetçiler, Reform ve Değişime Karşı"

Öbür tarafta da muhalefet de oynuyor. Tabii müthiş alkış aldı muhalefetten. Bizim çok canımız sıkıldı.

Ben Vural'ı çağırdım. "İstifa et" dedim. Sen bu şekilde kalkar da kendi hükümetin aleyhinde

konusursan senin için yapılacak en normal şey, istifa etmektir. Yani istifa etse, hiçbir şeye dokunmayacağız. "İstifa etmem" dedi. "Alırım seni görevden." "İstifa etmiyorum." Ertesi gün gittim Kenan Paşa'ya bunu görevden alacağız dedim. Böyle böyle oldu hadise. Şak dedi yazdı ve görevden aldı. Hadise bu kadar. Ondan sonra kardeşi, bir müddet sonra da kendisi partiden ayrıldılar.

Yani işin enterasan tarafı ben ANAP'ın yönetiminde olduğum devre içerisinde kimseyi ihraç etmedik.

Bakın bu hadiseyi yapanı dahi ihraç etmedik. Kendileri ayrılmışlardır. Vural Arıkan hadisesinin temeli de budur. Aslında eğer sonraki yıllardaki durumumuz olsaydı böyle bir hadise zaten çıkmazdı.

Ama o günkü devre, bir geçiş dönemi içerisinde eski devrin tatbikatıyla yeni gelmekte olan devrin tatbikatı arasındaki farktır. İçişleri Bakanlığı lüzumsuz sert belki. Lüzumsuz bir polisiye tatbikat yapıyor, o da doğru olabilir. Ama onun yanında da, hakikaten o gibi hadiseleri kuvvetlendirecek imkanlar var o sırada. Döviz kaçakçılığında türlü şeye kadar...

Efendim diyorlar ki gümrük memurları alıyor, topluyor, aralarında taksim ediyorlar. Bu en üst kademeye kadar gelmiş. Böyle raporlar var. Ne yapacaksınız? Müfettişler gidecek tahkik edecek...

Şimdi Vural Arıkan olayı budur.

BARLAS- Bir de o sırada patlayan hayali ihracat olayı var?

ÖZAL- O sıralarda değil de, 1986'da. Ekrem Pakdemirli'nin bir sözünden... Öyle hatırlıyorum...

Hayali ihracat rakamı, bütün yani hayalisiyle, ödeneniyle, ödenmeyi ile, benim bildiğim yanlış hatırlamıyorsam, yüzde 1'in altında... Bütün ihracatın yüzde 1'inin altında bir rakamdır. Yani Türkiye şu kadar ihracat yapmıştır, hayali ihracat diye ödenen paralar, ihracat bedelinin yüzde 1'inin altındadır.

Ama şu gerçek var... Mallarınız dış piyasalarla rekabet edecek kaliteye gelene kadar, vergi iadeleri ile teşvik veriyorsunuz. Yüzde 35-40 gibi, yüksek rakamlı vergi iadeleri var.

• 81 •

Turgut Özal'ın Anılan

Ve biz tabii bu vergi iadelerini verince, bu deliği bulup o delikten istifade edecek adamlar da çıkacak.

Bu dünyanın her yerinde var, sadece Türkiye'ye has değil. Bu maalesef çok anormal derecede siyasi istismar konusu yapıldı. Hatta benim kanaatim, bizim ihracatımıza zarar verdi. Anlatmak istediğim şeydu:

Bunlar netice itibarıyla takip edilir. Bulunan cezalandırılır, ödetilir. Ama bu konuyu bu kadar büyütüp namuslu insanları da ürkütmemek lazım. Tabii bu yaygaralar mahkemelere de tesir etti. Yakalananlar içeri atılmaya ve büyük cezalar verilmeye başlandı. Tabii bütün sistem birdenbire

altüst oldu. Dikkat ederseniz mesela 1986 ile 87 arasında ihracat farkı azalmıştır.

BARLAS- İhracat denilen olayınızda heyecanı kaybettiniz...

ÖZAL- Orada bir nev'i bir darbe yedik. Aslında şunu söylemem lazım belki, gelişmekte olan ülkelerin belki kaderidir. Ama bizim kaderimiz daha fazla. Osmanlı'nın son devresi de dahil, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu geçirdiğimiz bütün bu devresinde. Ben hep şunu müşahade ettim: Çok partili dönemde biz bir mayınlı sahada oynuyoruz. Bilmediğiniz yerlerde mayın var. Ayağınızı bastığınız yerde mayın var. Yani bilhassa elit tabaka birbirini yemek için birebir. Demir bir ara sizin söylediğiniz konsensüs diye herhangi bir şey yok. Devamlı olarak, "Acaba ben bunu nasıl alt ederim?"

Sadece partiler bakımından değil, gazeteler bakımından da aynı şey var. Bir yazar olarak bana düşmansanız, beni alt edebilmek için artık neyi yazacaksanız onu yazıyorsunuz. İster hadise lehimde olsun, aleyhimde olsun, her seferinde aleyhimde olanı yazacaksınız. Şimdi şurada şunu anlatmaya çalıştım. Bu ihracat meselesidir. "Vay sen hayali ihracatları koruyorsun" dediler.

82

Dokuzuncu Bölüm

"Rejim, Memurları Kobay Olarak Kullanmış..."

"Namaz kılmayı üniversitede öğrendim..."

Gizli gizli Arapça ezan okurduk."

"Allah isteseydi, MSP'den seçilir,

Korkut gibi olurdum."

Planlama ile maliye bürokratları

tanışınca, hayali ihracat büyütüldü...

BARLAS- Başbakan olup icraata başladıktan sonraki dönemi, 'mayınlı tarlada yürümek'

şeklinde niteliyorsunuz... Ama bu mayınlardan biri olan 'Hayali İhracat'ı, kendi takımınızdan olan biri patlatmadı mı?

ÖZAL- Başlangıçta, Ekrem (Pakdemirli), bunu bilerek yapmış değil. İnceleme yaparken, ağzından kaçırmış... Tamamen tecrübesizliktir. Ama bu olay, ihracat hamlesini baltaladı... Ondan sonra, bürokratların kendi aralarındaki çekişmeleri ile, Planlama'nın, Maliye'nin birbirlerine olan zıtlıkları ile, bu iş büyümüştür.

Aslında ben bunlara bakıyorum. Siz ileri gitmeye çalışıyorsunuz, bir sürü adam ip takmış geri çekiyor.

Hayali ihracatta da, müfettişler, Planlama karşısında daha güçlü olduklarını ispatlamak için, hadiseleri iyice karıştırıyorlar.

•83-

Turgut Özal'ın Anılan

Ama bütün böyle hadiselere rağmen, Türkiye Cumhuriyeti ileri gidebilmiştir. Bu olaylara rağmen, hamle devam etti, yapı değişti. Bu hadisenin, yani hayali ihracatın şu faydası da oldu...

Tam Rekabet...

Biz hemen sübvansiyonları, vergi iadelerini kaldırdık... Onun yerine fonlar koyduk. Sonunda onlar da kalkacak ve tam rekabet girecek devreye.

BARLAS- Olaylara çok geniş açıdan bakabilmek yeteneğiniz şaşırtıcı... Bunun kaynağı galiba birikiminiz?

ÖZAL- Hayat çizgim, bana çok az politik lidere nasip olan tecrübe ve bilgi kazandırdı... Bunu inkâr edemem...

Bir kere, çok genç yaşımda, 1952'de Amerika'ya gitmek imkanına kavuştum... Elektrik Etüd İşleri İdaresi gönderdi beni... Okulda Fransızca göstermişlerdi. İngilizce'yi orada öğrendim... Bir yıl kaldım Amerika'da...

Dönünce bir proje servisi kurduk, onun başına geçtim. Birçok arkadaş yetiştirdim. Bu arada kademe kademe yükselip, Genel Müdür vekilliğine kadar yükseldim Elektrik Etüd İşleri'nde... 1966 sonuna kadar böyle...

Askerliğimi Planlama'da yapmıştım... Ortadoğu Üniversitesi'nde matematik dersi verdim. Sonra, zamanın başbakanı Süleyman Bey'e müşavir ve arkasından Planlama Müsteşarı oldum. 1967-1971

yılları arasında müsteşarlık yaptım.

Bu müsteşarlık 4 yıl ama, 15 seneye tekabül eden, çok çalıştığım bir devredir. 40 yaşındaydım ve günde 17-18 saat çalışırdım. Bu dönemde, Türkiye'nin öğrenmediğim konusu kalmadı. İcra tarafında kuvvetli olduğu için teşvik sistemini de biz kurduk bu dönemde... Türk özel sektörü bu dönemde kalkındı... Sonra 12 Mart müdahalesi ve 2.5 yıl süren, Amerika'daki Dünya Bankası uzmanlığı var...

Dünyayı daha iyi tanıdım o dönemde...

•84«

Kejim, Memurları Kobay Olarak Kullanmış"

Dönünce, Sabancı grubunda, genel koordinatörlük ve murahhas azalık yaptım... 22.5 yıl sürdü bu görev.

Holding'de İlk Yabancı

Sabancı kardeşler, o güne kadar ilk defa beni almışlardır Hacı Ömer Sabancı Holding'in içine. Hiç yabancı yoktur, hep kardeşlerdir. Bir beni aldılar. Onların bu lastik fabrikasından, o SASA'ya kadar birçok eserlerinin çıkmasında çok önemli rolüm vardır. Tabii bunların hepsi bir tecrübe. İki tarafı da görüyoruz. Bankacılığından sanayiine kadar. Oradan ayrıldık gittik Çelik Endüstrisi Elektrometal. Ben bizzat kürekle ocağa malzeme atmışım. Yani o şeyi detayına kadar biliyorum.

İşçi meselelerine gelince, MESS başkanlığı, MESS Yönetim Kurulu üyeliği yaptım. Türkiye'nin en zor MADEN İŞ MESS grevinin çözümü benim üzerimden geçti. Bu da önemli tecrübelerdir. Ve tabii bu devamlı pişme, devamlı her sahaya nüfus etme, pişme, dışı tanıma, içi tanıma.

Ben aşağı yukarı 1979 senesinde Süleyman Bey'i seçimden sonra ziyaret edip görüştükten sonra bana Merkez Bankası Başkanlığı'nı teklif etti. İlk teklifi odur. Onu 1977'de teklif etmişti de olmadı. 1979'da onu teklif etti, dedim ki "Hayır."

Yani bu ekonominin düzeltilmesi Merkez Bankası ile olmaz. Merkez Bankası, Hazine'nin kontrolündedir. Ben şimdi oraya gideceğim onun münakaşasını, mücadelesini yapacağım. Türkiye'nin meselesi bu değil şu anda. Siz beni Başbakanlık Müsteşarı yaparsınız, Planlama Müsteşar vekili yaparsınız. Ekonomik Koordinasyon Kurulu'nu verirsiniz. Para Kredi Kurumu'nu verirsiniz. Sonra bir de bunun RCD, Ortak Pazar Kurulu kurdular onun da başkanlığını yaptım. Onları verirsiniz ancak bu şartla gelirim ve yardım ederim. Bu olmazsa zaten yapılması mümkün değil. Çok zor devre.

Razı oldu. Bir gün bana düşünme fırsatı verdi. Neyi düşündü o"nu da bilmiyorum.

■85

Turgut Özal'ın Anıları

Ertesi gün kararname 3 Aralık'ta çıkmıştır. Bir taraftan Müsteşarlığa tayinim, öbürüne de vekillik yapacağım. İki kararname. Ondan sonra tabii o devre, Türkiye'nin en zor devresidir. İşte on kere, on beş kere dışarıya gittim geldim. Çok insanla tanıştım. Yani kapısını çalmadığımız yer kalmadı OECD'den Dünya Bankası'na, A-merika'lıların muhtelif gruplarına kadar, Japonya'sı, susu busu hepsi öyle...

Askeri İdare dönemi o da ayrı bir devre...

Yani, neticede bütün bu Anavatan Partisi'ni kurduğumuz 1983 senesine geldiğimizde, demek ki 56

yaşındaydım. Birikim büyüktür. Hiçbir başbakanda, hiçbir siyasi parti liderinde bu birikim yoktur.

Şimdi ben bazen bakıyorum mesela yurt dışından insanlar geliyorlar, muayyen meseleyi konuşuyorlar.

Diyelim ki Türkiye'de herhangi bir sanayiye yatırım yapmak istiyor büyük bir grup. Belki birisi geliyor bizimle konuşur, yüksek seviyede bir adam. Biz o vakit projenin detayına giriyoruz. Şu var mı, bu var mı? adam bir şaşıyor. Yahu cumhurbaşkanı, başbakan bu kadar detayları nasıl biliyor. Falan diye. Fevkalade şaşkınlık içinde kalıyor. Bu da benim hususiyetim.

Ben bütün diğer başbakanları tanıyorum. Benim bildiğimin onda birini bilmezler. Bu böyle. Ama şart değil bilmek.

MSP'den Adaylık

BARLAS- Bu bütün dünyada da böyle galiba?

ÖZAL- Evet. Bizimkileri söylemedim sadece. Neticede söyleyeceğim, yani meseleye girdiğim zaman, hakikaten birikim olarak ne bileyim vizyon olarak, dünyayı tanıma olarak birçok kimseleri tanıma olarak, herhalde Allah'ın bir takdiri böyle, bu şeyleri yürüttük geldik. Yoksa eğer takdir başka türlü olsaydı 1977 seçimlerini kazanır, biz de Korkut Özal gibi olurduk. Yani misal olarak söylüyorum, olabilirdi bütün bunlar. Ama demek ki bu devrelerden geçilecek, birçok birikimler yapılacak, insan hazırlanacak buna öyle gelecek. Tabii partiyi kurduğumuz zaman biz oturun şöyle bir program yazın

•86»

"Rejim, Memurları Kobay Olarak Kullanmış"

demedik ki. Programın hepsi var. Yani o söylediğim çalışmaların hepsi ortada idi. Onları aldılar, biraz şekil verdiler neticede partinin programı ortaya çıktı.

BARLAS- Bu MSP olayı çok konuşuldu. Erbakan'la hiçbir benzer yanınız yok... 1977'de neden aday oldunuz?

Meşhur Rapor

ÖZAL- Şimdi hadise şöyle: 1973 senesi Türkiye'ye döneceğim. Süleyman Bey haber yolladı, beni aday gösterecek. Rahmetli Yılmaz Ergenekon benim yanımda çalışmış bir arkadaş. O da "Aday gösterecek" dedi. Sonra birdenbire haberler kesildi. Bizden rapor istendi. Ben Nisan ayında gelmişim Türkiye'ye, seçimlerden evvel. İlle bana rapor gönder. İşte o meşhur raporu yolladık. 32 sayfalık bir rapordur. Ondan sonra laf kesildi.

Şöyle bir şey oldu: Geldiğimde yalnız şüphelendi bir şeyden, dedim ki kendisine, "Sabancı Holding benimle alakadar oluyor beraber çalışmak istiyor." Şimdi ben Türkiye'ye döneceksem, hiç bunlarla buluşmayayım yani siyasete gireceksem niye buluşayım?"

"Yok yok sen onlarla devam et" dedi.

Sonra da pek üzerinde durmadım. Yılmaz'a bir mektup yazdım, "Ne oldu bu adaylık, ben dönüyorum."

"Bizimki de belli değil" falan dedi. Öyle bir mektup yazdı. Biz normal Tokyo'dan geldik döndük.

Geldim 17 Eylül'dü. 17 Eylül 1973 günü seçim için listeler i-lan edilmiş, Korkut'la Osman Çataklı var.

Sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü yaptı. Bu ikisi karşıladılar.

İlla MSP'den aday olacaksın!

Be kardeşim ben Süleyman Bey'e söz verdim. Bu kadar bağlantımız var. Başbakanlık

Müsteşarlığı yapmışım. Başbakanlığı devresinde Planlama Müsteşarlığı yapmışım, ben yapamam. Nasıl asılıyorlar ama. Adamın birini listenin başından istifa ettirecekler, o şekilde gireceğim 1973 seçimlerine. Liste başında filancayı istifa ettireceğiz diyorlar. Garanti de seçileceksin. Reddettim. Yalnız redde-

^87'

Turgut Özal'ın Anıları

derken dedim ki, "İnşaallah belki dört sene sonra 1977 seçimlerinde o günkü şartlara göre belki bir şey yaparız" diye öyle atlattım. Tabii bunlar beni 1977'de yakaladılar. Şimdi o sırada 1977'de Süleyman Bey yine aday gösterecek. Sonradan laf çıkardılar, biz aday gösterecektik oraya gitti diye. Hiç ne aday gösterme oldu, ne bir şey oldu. Ne bana teklif ettiler, öyle hiçbir şey de olmadı. Bunlar geldiler ısrar ettiler. "Sen daha evvel söz verdin" diye. Evden istemiyorlar, ben de pek gönüllü değilim. İşim var.

Ondan sonra neticede izmir'den aday olduk!.. Fakat o da bir tecrübe oldu. Bak açık söyleyeyim yani siyasete ilk bulaşmamdır. Kahvede konuşmak nasıl olur, meydanda konuşmak nasıl olur. Girmem öyledir, bizimkiler istemedi, onlar kalktı gittiler. Ben bir ay İzmir'de gezmediğim köy, kasaba bırakmadım. Netice tabii seçilemedik, işte geldik döndük tekrar.

"Enflasyonu Kontrol Edemedik"

Yani bu birikimler, önce parti kuruculuğunda, sonra başbakanlıkta çok yararlı oldu... Geçiş kolay yaptık... Acemi sandıkları bir parti ve kadro, inanılmaz bir transformasyonu böyle gerçekleştirdi. Ama 70-100 yılda yapılacak bir transformasyonu 10 seneye sıkıştırdığımız için, enflasyonu kontrol edemedik... Bu da işin bir yüzü... Bunları yaparken, çok partili demokrasiyi de başlattık.

Şimdi, Türkiye'nin ekonomik yapısı da, enflasyonun şekli ve sebepleri de 1980'lerden çok farklı...

Transformasyon yapan bir ülkedeki enflasyon, normal klasik bir enflasyon değildir. Gelişen ülkelerde, klasik enflasyon, yoklukları da getirir. Bizim 1980'e kadar ki enflasyonumuz böyleydi.

Şimdi farklı durum... Batı'nın enflasyonundan da farklı... Bu enflasyon türünü Batı, kendi değişimini yaşadığı yıllarda geçirdi... 1900'ler Amerikası'na bakın, görürsünüz...

Şimdi biz, KiT'lere, ücretlere, taban fiyatlarına eğilmeliyiz... Serbest pazarı anlamalı ve uygulamalıyız... Enflasyon lobilerini, bunun yanlışlığına ikna etmeliyiz..

•88-

"Rejim, Memurları Kobay Olarak Kullanmış"

BARLAS- Hep ekonomi ve siyaset konuşuyoruz... Bir de sizin kişiliğinizi derinine etkileyen maneviyatçı bir yanınız var... Onu da yorumlar mısınız?

ÖZAL- Evde yengem namaz kılardı... Babamın hocalığı vardı. Ama namaz kılmasını dahi

öğrenemedim evde. Çünkü o devir öyle bir devirdi. Memurlar, şekil değiştirmişler ve inkılabın kobayları haline gelmişlerdi. Neticede annem öğretmen, babam da memurdu.

Rejimin fonksiyönerleriydiler... Herşey önce onların üzerinde tatbik edildi.

Benim hatırladığım, cumhuriyet baloları, yılbaşı baloları yapıldı kasabalarda, şehirlerde. İnsanları götürürler, dans ettirirlerdi...

Bugün yapılamaz öyle şeyler... Hatta Batı yapıyor diye, eş değiştirin derlerdi... Şimdi isteyen dans eder, istemeyen etmez. O zaman yukarıdan aşağıyadı bu iş...

Dinle İlk Tanışma

Annemle babam da öyle balolara gittiler. İsteyerek mi, istemeyerek mi bilmem ama, gittiler işte. Belki bazıları hoşlanmış, yeniden gitmiş de olabilirler. Yeniliktir diye yapmış olabilirler. Ben böyle devirlerden geldim.

Dini öğrenmem, Teknik Üniversitesi birinci sınıftan itibaren başladı. Namaz kılanlar vardı, onları takip ettim. "Bana öğretin" dedim, kitap aldılar, 1930 Üniversite (Darülfünun) reformunda atılan kıymetli hocalardan, dini bilgileri almaya çalıştık. Beni kademe kademe, bunlara götürdüler. Bunların yanında biz dini bilgileri öğrenmeye çalıştık. Hadise böyle başlar. Ben beş vakit namaz kılmayı Teknik Üniversitesi'nde öğrendim. Orucu evvelce evimde tutuyordum. Ama beş vakit namaz kılmayı, dinin bütün esaslarını, ondan sonra bu işin biraz da tasavvuf taraflarını, o hocalardan öğrendim.

Teknik Üniversite'de bize bu telkini yapıp, yardım eden arkadaş, Kemal Selçüker'di. Bizden iki yıl büyüktü, Elektrik Fakültesi'ndendi. Konya'lıydı... Necmeddin'i (Erbakan) de tanıyorum...

•89

Turgut Özal'ın Anıları

Benim gibi, pek çok dini bilgi edinen vardı o dönemde... Ezan Türkçe'ydi, biz Arapça ezan okurduk, ama gizli okurduk... Gümüüşsüyü binasında, bir kulübede namaz kılardık... o da gizliydi... Böyle öğrencilerin bir arada namaz kılması, bayağı tehlikeliydi.

Galiba Abdurrahman Şeref Bey (Güzelyazıcı) İstanbul Müftüsü'ydü... İki kere de ona gittik. Onun evinde, biz talebeler çömelmiş dinliyoruz... Sohbetten sonra, Yesari Asım Arsoy, ud çalıp, söylemeye başladı. Tasavvufa meraklıydı... Dini musiki de çalardı. Işığı söndürttü... Ama o çalarken ben yüzüne bakıyorum. "Oğlum gözünü dikme söyleyemem" dedi... Yesari Asım Bey'le, ölümünden kısa süre önce konuştum... Ona, bu olayı hatırlattım...

Çocuklara Din Dersleri

BARLAS- Ailenizin diğer fertleri, bu açıdan sizden ileri mi dindar?

ÖZAL- Annem benim kendimi dine vermeme şaşırdı o sırada... Ama o da o sıralarda namaza başlıyor... Malatya'da, kendi halinde yaşamakta... Resimleri var, saç başı açık. Öğretmenliğinin son

devrinde buraya geldi, Fatih'te kaldı... Orada hoca efendilere gidip gelmiş. Orada kuvvetlendirdi bu işi.

Korkut bizden çok sonra başladı. 1956-57'den sonra, Amerika'dan dönünce ilerletti. Şimdi bizden çok ileride... Amerika'da, Mormonların çok olduğu Salt Lake City'de, onların inancına takılmış... Fehim Adak diye bir arkadaş var... Sonradan Ticaret Bakanı olan... Onu da merak sarmış. Öyle başlamış...

Elazığ'da bölge müdürüyken, dersler almış. Yani Kur'an dersi ve böyle işte...

Yusuf'a (Bozkurt Özal) gelince, İngiltere'de okuyordu. Ben gidiyorum, Korkut gidiyor... Tesirler yapıyoruz. Yusuf orada bir Alman kızla evlendi. O sırada galiba, havailikle uğraşmış. Yıldırım Aktürk de orada, aynı havaya girmiş... Korkut, özellikle bastırdı onlara...

Neticede Yusuf dindar ama, Korkut gibi koyu dindar değil. Çok zeki çocuktur. Fevkalede parlak zekası vardır... Her şeyin dozunu, ölçüsünü bilir artık...

•90-

"Rejim, Memurları Kobay Olarak Kullanmış"

BARLAS- Eşiniz, çocuklarınız, bu açıdan hangi ölçülerde?

ÖZAL- Semra Hanım, benden iyi Kur'an okur. Çocukken öğrenmiş çünkü... Ahmet'le, Zeynep'e ben, Ankara'daki caminin hocasını, din öğretsin diye tuttum. Ahmet Kur'an okuyamaz ama, namaz kılmasını bilir. Zeynep de namazı bilir ama, dersler konusunda dalgacıydı... Hoca gelirken, "Ben rahatsızım deyip, kaytarırdı.. Ahmet de, anlamaz ve "Ben hep gidiyorum.. Zeynep rahatsız olup gitmiyor" diye şaşırdı...

Neticede ben, Allah'a kuvvetle inanmayı, toplumların sağlığında esaslı bir unsur olarak görüyorum...

Ama bu, yeniye karşı olmaya, dünyaya kapanmaya sebep olmamalı... Araştırma, düşünme ve tartışma eksilmemeli...

91

Onuncu Bölüm

"Biz ANAP'la Bir Nev'i Bütünleşmişiz..."

"ANAP benden koparsa,

oyu gittikçe azalır."

"Kim işbaşına gelmişse,

onun ailesi karalanmıştır."

Basında, "Siz kendi işinize bakın...

Siyaset bizim işimiz" deyince,

ipler koptu.

BARLAS- Yeniden 1986'ya 87'ye döneceğiz... Ama kısaca bugünü (yani 1992'yi) bir değerlendiresek...

Bakın siz kızakta bir cumhurbaşkanı gibisiniz... Kurduğunuz parti ANAP, sizi unutturmaya Çalışır görüntüde... Mesut Yılmaz imajı, Turgut Özal imajını silmeye çalışır gibi...

ÖZAL- Beni ANAP'tan kopartmaya çalışanlar olabilir. Ama bakın kamuoyu yoklamalarına... Beni tutanların, bana şahsen rey verecek olanların sayısı, hep ANAP'ı tutanlardan daha fazla çıkıyor.

Ben bunu sokağa çıkıp, vatandaşlarla görüşürken de hissediyorum. Yani o yanlış yaparlarsa, benimle ANAP'ın bağlarını kopart-93

Turgut Özal'ın Anıları

maya çalışırlarsa, Anavatan'ın reyi düşer. O iddiayı söylerlerse, reyleri düşer... Çünkü kabul etmek lazım ki, Anavatan'ı kuran, geliştiren, bütün fikirleri veren, icraatın temellerini atan biziz...

Bugün iddia ederim ki, Anavatan'lı bakan arkadaşlarımdan hiçbiri, geçmişte, kendi işini benden daha iyi bilmemiştir. Bu benim bir hususiyetimdir.

Bu iddiamı söylerken, sırf böyle bir kaba iddia ortaya atmıyorum. Bu yetişme tarzımızın bir sonucudur. Ve neticede, ortaya konulmuştur... Türkiye geçen 8-9 sene içinde hayal edilmeyen noktalara gelmiştir. Onun için, bizim Anavatan'la bir nevi bütünleştığımız meselesi de doğrudur.

Kazandığımız seçimleri alırken, "Oyumuz Özal'a, Anavatan'a" diye devamlı vurgulanmamış mıdır?

Şimdi bugün partide de, Anavatan'da da yokum. Ama kabul etmek lazım ki, genel kamuoyunun çoğu, Özal'ın bu partiden geldiğini, bu partiyi kurduğunu, herhalde hatırlamıyor, düşünmüyor değil... Bu irtibatı biz istesek de istemesek de kuracaklardır.

Jaguar Sorunu

BARLAS- Fakat şu da var... Sizin çevrenize ve 'Hanedan a dönük çok yıpratmalar oldu... Bu olayları aile içinde değerlendirdiniz mi? Mesela 1986 ara seçimleri, bir 'Jaguar Olayından ötürü kaybedildi...

Öyle değil mi?

ÖZAL- Bunları tabii konuştuk... Neticede, benden evvelki siyasi tecrübeler de var... Daha evvel, İsmet Paşa'nın iş hayatına giren kardeşi konuşulmuştur... Rıza Bey mi, (Temelli) öyle biri vardı... Sonra oğlu, konuşulmuştur... O zamanın muhalefeti ve basını fısıltı gazeteleri dahil, yıpratma kampanyaları açmamış mıdır?

Bakın İsmet Paşa öldükten sonra, Pembe Köşk'ün tarihi bahçesine gökdelenler yaptırıldı diye, İsmet Paşa'nın damadı için neler yazılmadı ki!

.94.

"ANAP'la Bütünleşmişiz"

Arkasından Süleyman Bey'in kardeşleri ve yeğeni hakkındaki iddialar, bizim demokrasimizi, kaç yıl işgal edip sürükledi...

Süleyman Bey'in eskiden Morrison şirketinin temsilcisi olması bile, yıllarca yazılıp söylenilmedi mi?

Bu bir kader gibidir... Bir politikacının yakınları ticarete girince, bazıları rahatsız olur.

Ben politikaya girdiğimde Efe ufaktı... Ahmet yurtdışında okuyup, uzun süre yurtdışında çalıştı.

Türkiye'ye döndüğünde şunu söyledim:

Sizi devlete sokmam, dedim... Yani "Devlette hiçbir vazife vermem" demek bu. Ondan sonra ikinci bir noktaya geldim...

Devletle iş yapacak bir yerde olmayın... Eski tecrübeler bunu gösteriyor... Devlet bankalarından kredi almak, devletten ihale almak, siyasetçilerin ailesi için tehlikeli...

Ahmet uzun süre şikayet etti: "Bak senin yüzünden ben herhangi bir işe giremiyorum. Baba laf gelir diye, hiçbir iş yapamıyorum. Benim de bir hayatım var. İnsanlar birçok şeyleri gençliklerinde yapar.

Belli bir süre sonra yapamaz hale gelir."

Ahmet böyle yakındı durdu... Birara, yeniden yurt dışına gitmesini düşündük. Bu olaylar böyle giderken, Ahmet, arkadaşı Cem'le (Uzan) birlikte, satelit (uydu) televizyonları incelemiş... Tekniğini

inceleyip, iyi bir araştırma yapmış.

Dünyadaki satelit televizyonları Türkiye'ye getirsek diye düşünmüşler. Fikrimi sordular. "Valla fikir olarak, güzel" dedim.

Başlangıçta çok yeni olduğu için, bilmiyoruz... Onların anlattığına göre, esasta, film şirketleriyle yapılacak anlaşmalar var. Gösterdiğin filmlerin yüzde 60-70'i, Hollywood filmleri... Bunların telif hakkı, İngilizce, Fransızca gibi lisanlar için çok yüksek... Belki de 10 bin dolarlar...

Halbuki Türkiye, ihmal edilmiş bir ülke olduğu için, 100 bin dolarlık filmi, 2000 dolara almak imkanı var. Yani satelit televizyona & girenin, ucuz film almak avantajı var... Ama bu işin başındaydı...

televizyona girenin bu avantajı yok...

•95-

Turgut Özal'ın Anıları

Ahmet, Uzan'larla ihtilafa düşüp ayrıldı... Ama o zaman, durum başkaydı... Ahmet bu iş için gidip, üç sateliti (uydu) ayarladı.

O zaman bu uydu kiralari da ucuzdu. Şimdi pahalılandı. İmar Bankası'ndan borç aldılar. Ahmet'in birikmiş bazı imkanlarını da kullandılar ve borçlandılar. Çok az kadro ile televizyonlarını kurdular...

Bir yılda bu işi başardılar...

Bir enterasan şey de çıktı ortaya... Türkiye gibi dağlık ülkelerde, uydudan yayın yapmak, daha kolaydır.

Bunlar, kısa sürede 'break-evren' noktasına geldiler... Borçlarını ödediler... Ama Türkiye'de, insanlar ya siyasetten, ya ticaretten uzun vadeli anlamaz... Bir nevi kısa hesap yapar... Kendilerini ikaz edip, anlaşmalarını söyledim... Anlatamadım...

Sabah'in Farkı

Şimdi Ahmet'in elinde iki uydu imkanı daha var... Efe'yle yeni kanallara girebilir.

Yani şunu söylüyorum... Türkiye'de kafanı çalıştırırsan, devlet desteği olmadan da, benim desteğim olmadan da, başarabilirsin...

Bakın yazılı basına... Yılların statükosunu iki gazete kırıp, yoktan öne çıkmışlar.

Biri Sabah gazetesi, diğeri Türkiye gazetesi...

1984-85'te, Sabah yoktu... 30-40 bin satan Yeni Asır vardı... Sabah'in tesislerini biliyorum.. Uzun uzun gezip, inceledim...

Bugün Sabah, Türkiye'nin bir numaralı gazetesi ise, bunu bizim dönemimizde başardı. Bizim getirdiğimiz 'serbest pazar'ın imkanları olmasaydı, mümkün değil 'Sabah' gazetesi böyle olamazdı...

Eski devir olsaydı, üsttekiler sizi ezerdi.

Şimdi özel televizyon da böyle. Yani yapmanıza kimse karşı gelemmez. Teknolojiye karşı, hukuk işlemez. Sonunda hukuk değişir.

Ben CNN'e mani olabiliyor muyum? Bırakın beni... Saddam'ın diktatörlüğü CNN'e yetti mi? Körfez Savaşı'nı, Bağdat'tan naklen verdiler... Onun için, Ahmet burada parlak bir şey bulmuşsa benim

•96-

"ANAP'la Bütünleşmişiz"

oğlum olduğu için bulmadı... Demek ki, Ahmet kafası çalışan, buluş kabiliyeti olan bir genç.

Efe'ye gelince... Benim, hep çok çalıştığım devirlere rastladı. Efe'nin çocukluğu.... Yani Ortaokul, lise ve üniversite devresi, şu 10-11 yıldır.

Ben en yoğun çalışırken, Efe 1968'de doğdu. Yani ben Efe ile uğraşmadım... İhmal ettim.

Ama Allah'ın bana yardımı, Efe muntazam bir çocuk çıktı...

Derslerinde, Ahmet biraz palapoştur. Defterleri falan muntazam değildir. Efe'nin her şeyi muntazamdır.

Efe küçüklüğünden beri ticarete meraklıydı. Yurt dışında bunu gezdirirken, 6-7 yaşındayken kurlara bakardı Cebinde hep hesap makinası var. O kurların kaç lira ettiğini hemen bulurdu. Hamburger mi yiyor, önce fiyatını merak eder...

Üniversiteye giderken, "Ben iş yapacağım," dedi...

Ona da, "Sakın devlete yanaşma... Devletle iş yasak, " dedim.

Önce turizme merak saldı... Ondan sonra bilgisayar alışverişi işine... İşletme iktisadı okuduğu için bir borsa şirketine katıldı...

Şimdi ortak orada...

Ama hemen, 'insideki-formation' olayı var diye iddia attılar...

Kamu Ortaklığı, kâğıtları bankalara satar...

Saçma... Borsaya devlet kâğıdı satan Kamu Ortaklığı idaresi, benim kontrolümde değil... Bu birincisi...

İkincisi de, Kamu Ortaklığı, kâğıtlarını Borsa'ya değil, bankalara satar... Yani böyle hadiseler de var...

BARLAS- Kızınız Zeynep'in Jaguar olayı da, size çok problem getirmiş miydi 1986'da ..

ÖZAL- Hatırlayacaksınız... O zaman bir demeç vermiştim... Ben de bir babayım. Hangi baba, evlatlarına sözünü tam olarak geçirebiliyor," diye...

Önemli olan şu... Ben kimseye, çocuklarım için şunu yapın, bunu yapın diye, torpil yapmam. Kim, benim çocuklarımın iş hayatlarının arkasında Özal vardır diyorsa, gelsin arasın... Serbesttir...

• 97-

Turgut Özal'ın Anılan

Ben Türkiye'de herkesin işini takip ederim... Amerika'da, Avrupa'da işi takılmış insanların işini takip ederim... Benim devlet yöneticiliği anlayışım budur. Protokol adamı değilim... Hizmet adamıyım...

Problem çözücü bir üslubum var. Herkesin işini takip ederim. Ama kendi çocuklarımın işini kimseye söyleyip, takip etmem... Zaten bizimkilerin de, Allah'a şükür devletle işleri yok!... Neticede Semra Hanım ne yapsa aynı reaksiyonlar olmadı mı?

Bir vakıf kurdu, herkes saldırdı. 1986'da seçimlerden önce 'Has Bahçe' diye bir şey yaptılar. Ben de kızdım "Niye yaptın?" diye. Anlattı ki, eski İstanbul'u canlandırma sahneleri vakfa yardım içinmiş...

Avni Akyol gibi isimler de desteklemiş o fikri...

Semra Hanım, nikahlar yaptı... Büyük bir teşkilat kurup, sağlık hizmeti-verdi. Kötü mü yaptı?

Herhalde Semra Hanım, bu hizmetleri, parti propagandası için yapıyor diye kızdılar.

Ama kızanlar, her şeye kızdı işte...

Özel uçağa da kızmadılar mı?

Bir yandan, mangalda kül bırakmazlar ve "Türkiye dünyanın en büyük devletidir," derler... Sonra da, devletin başkanının veya başbakanının, yerli yabancı hava yollarında yolcu olarak gitmesine al-dırmazlar. Oysa, artık şirket yöneticilerinin bile özel uçağı var dünyada... Bunlar bir gerçeğı kabul edip, buna alışıncaya kadar, çok zaman geçmesi lazım.

Ama, vizyonu ve hedefi olan politikacı da böyle şeylerden yılmamalı... Bakın bazı siyasetçilere... işi bilen veya bilmeyen biri gazetede, bir meseleyi yazar... Zayıf siyasetçi, bundan hemen korkar...

Vay gazete yazmış... Bundan vazgeçelim, der zayıf siyasetçi... İşte o 'vazgeçelim' dediğın anda, gazetelerin oyuncağı haline gelirsiniz.

Basınla İlişkiler

BARLAS- Sizin basınla aranız, tam olarak ne zaman açıldı?...

ÖZAL- Başlangıçta, 1983 seçimleri sonuçlanıncaya kadar basın yanımdaydı. Çünkü basın, MDP'yi sevmiyordu. Ama seçimleri aldıktan sonra, hadise basında aleyhimize döndü.

•98-

"ANAP'la Bütünleşmişiz"

Genel kaidedir bu... Kuvvetliye hücum etmek yani... Zayıfa hücum ederseniz, ne puan alırsınız ki?

Biraz da bundan geliyor bu.

Tabii biz başında bunun farkına varmayıp, biraz sert çıktık... Bazı konularda yani.

İkinci bir mesele, iktidarlarla basının münasebeti, geçmişte, kağıda sübvansiyon vermek esası üzerinde kurulmuş.. Yunanistan'da falan, hâlâ böyle sistemler var... Ondan sonra da, basın patronlarının ve önemli köşe yazarlarının, hükümet ve bakanlar üzerinde, özel etki sahibi olmaları geliyor. Bunlar ya milletvekili oluyorlar, ya da onların isteklerine göre, kararlar alınıyor. Biz bu noktada, normal münasebetlere girmek istedik. Özellikle basına;

"Biz kendi işimizi yapalım, siz kendi işinizi yapın, fikrinizi yazın ama, siyasete bulaşmayın... Onun bunun işini takip etmeyin, dedik..."

1980 öncesinin çarpık alışkanlıklarıydı bunlar... Hatırlarsanız sonra, Erol Simavi'nin, 'Basın birinci kuvvettir' diye bir makalesi çıktı... Manşet oldu bu makale...

Yani basınla münasebetlerde bozulma oldu... "Mızır Neşriyat Yasası' ile de iyice bozuldu...

BARLAS- Bu Mızır Yasası ile, kendi savunduğunuz özgürlükçü tutumun dışına çıkmadınız mı ?

Uzaydan gelen ve çıplak filmlerin oynadığı televizyonları, teknoloji hukukla önlenmez diye kabul ediyorsunuz... Ama kendi ülkenizdeki basına, bir nevi sansür getiriyorsunuz...

ÖZAL-Orada, bizim muhafazakarlık yanımız ağır bastı galiba... Toplumda rey olarak hitap ettiğimiz muhafazakâr kitleler etkili oldu. Amerika'da da, bu tür çelişkiler yok mu?

Aslında, bunlar zaman içinde düzelebilirdi. Ama bizim insanlarımız, evolüsyona inanmıyor genellikle... Tolerans, bizim toplumda az görülen bir vasıf... Bunu unutursanız, seçim kaybedersiniz...

Bakın TRT'ye... Bugün de, Cem Duna zamanından farklı değil... bayağı liberal...

Ama Cem Duna TRT'ye müdür olunca, eski solcuları, Nuri Çolakoğlu'nu aldı... Arkasından Cengiz Çandar'ı almaya kalktı. Bizim

Turgut **Özal**'ın Anıları

adamlarımız, "Bunlar TRT'yi sola çeker" diye anti propagandaya başladılar.

Yani şöyle... Gelişme, bazen istediğimiz süratte olamıyor... Politikacı olunca, bazen o günün şartlarına uymak zorunda kalırsınız... Bütün bunları, hemen kaldıramıyorsunuz... Ama gelişmeyi hızlandırmak ve bazen hamle yapmak da mümkün...

141-142-163'üncü maddelerin kaldırılması mücadelesine bakın... Kaç yıl sürdü bu? Akbulut hükümetinin Adalet Bakanı da, o taraflı olmadığı için, "Bunlar kalkmaz" diyordu.

"Eh onlar öyle desin" dedim kendi kendime...

Karşı güçleri hesap ettik... "Bunu aşarız" dedik ve aştık...

Ama hep mümkün değil...

Hatta Atatürk'ün bazen yaptığı gibi zorla da yapmak mümkün değil... Bazı şeylerin hızla yapılması için, kültür darboğazını da aşmak şart...

Onbirinci Bölüm

"Türkiye'de 'Eski' İle 'Yeni'nin Mücadelesi Var"

"Kalp ameliyatı, ölüme yaklaştığınız

bir andır... Orada insan.

kendini tasavvufa kaptırıyor."

"Refah'lıların hatası, Araplara kendilerini

çok koyu Müslüman göstermeleridir."

"Adamları kahraman yapmamak için, referandumdaki 'hayır'

oylarında fazla ısrar etmedik."

BARLAS- Çok yazılıp, konuşuldu... sizin kalp ameliyatı sonrasında, kişiliğinizin değiştiği bile iddia edildi.. O konulara girersek, 1987-87 yılını da gözden geçirmiş oluruz...

ÖZAL 1987 senesi, benim siyasi hayatımın en kritik senesidir. 1987 senesinin başında bir kalp ameliyatı, arkasından Ege Krizi, bizi Londra'da yakaladı. Ondan sonra geldik referandum. Referandum günü erken seçime karar verdik. Propaganda süresi Mayıs'la başlar, Kasım'a kadar devam eder...

Korkunç bir tempo... Benim ameliyat olduğum sene üstelik... Ve kampanyanın son 20 gününü,

•101•

Turgut Özal'ın Anılan

sağ gözüm tam kapanmış olarak geçirdim. Büyük bir risk aldık... Retina kalkar mı, riskini.

Neticede seçimi kazandığımızın ertesi günü Amerika'ya gidip, göz ameliyatı olduk...

BARLAS- İşte sorum burada. Bu ameliyatlar özellikle kalp ameliyatı insanın huyunu^ veya dünyaya bakış açısını değiştiriyor mu?

İnancım Fazladır

ÖZAL- Netice itibariyle şöyle böyle bir ölüme yaklaştığınız andır. Ve özellikle kalp ameliyatı, riskli olan bir şeydir. Ne çıkacağı belli değildir. Ondan sonra devam edip etmeyeceğiniz belli değildir. Orada bir nev'i, insan kendisini bir parça daha tasavvufa da kaptırıyor. Doğru. Zaten ben inancı fazla olan bir kimseyim. Yani bu işlerin, netice itibariyle bizim elimizde değil, başkası

tarafından planlandığını kabul eden bir kimseyim. Onun için öyle bir sofizm gibi bir şeye doğru yaklaşmış olabiliriz.

Ama tabii gerçekliği de hiçbir zaman hayatımda bırakmadım. Gerçek çözüm şu, gerçek nokta bu diye, pratik çözümleri de hiçbir zaman bırakmadım. Benim en önemli hususiyetlerimden biri, önüme, gelen bir meselenin çözümünü bulurum. Yani çözümü en pratik yoldan bulurum. "'Şudur çözümü, buraya gidin" diye... Ve yüzde 99'da isabet vardır onda.

Şimdiye kadarki tecrübem bunu gösteriyor. Çok karmaşık problemleri de basit görebilip o basitliğin içerisinde çözüm bulunabilir. Bu bir. Bir de şuradan geliyor, o hadise. Bir çok kimse gerek dış siyasette, gerekse içte hep komplo teorileri kurarlar... Ben komplo teorilerinin yerine, gerçekleri ararım...

Bazılarının kafası tersine çalışır... Mesela sizin köşe yazarı bazı arkadaşlarınız, sadece komplo teorileri üzerinden giderler... Öküz altında buzağı ararlar.

Yok Amerika şöyle düşünüyormuş. Türkiye'yi böyle yapacaktı... Bunların hiçbirinin doğru olmadığını bilirim ben...

102

"Eski ile Yeni'nin Mücadelesi"

Ama bazı şeyler var ki onlar siz isteseniz de değiştiremezsiniz.

Kavga ile hiçbir netice elde edilmediğini defalarca gördüm. Gerek iç gerekse dış politikada, kavgayla hiçbir netice elde edilemiyor.

Özellikle dış politikada, tezinizi anlatırken kavga etmek hiçbir sonuç getirmiyor. Tezinizi anlatırken hem gerçekçi, hem de ikna edici olmanız şarttır. Batı'nın aradığı budur.

Yetişme Tarzımız Farklı

Batılı veya istediğiniz kadar Hristiyan yetişme tarzı deyin, ayrı bir yetişme tarzı. Bizim yetişme tarzımız bundan farklı Ama biz bu yetişme tarzları arasındaki farkları bilerek, o ikisi arasındaki imtiyacımızı kurmamız lazım. Aynı şekilde ben Arapların da yetişme tarzını bilirim. Orada da çok itibarım vardır. Yani her gittiğim yerde büyük itibarım var. Japonlar da çok sever. Hatta şimdi Doğu Bloku da çok seviyor.

BARLAS- Bir Batılı ile bir Doğulu ile görüşüp, müzakere ederken, farklı üslup mu gerekiyor?

ÖZAL- Genellikle Arap, yani şarklı, pohpohlanmaktan hoşlanır. Yani sırtını okşayacaksınız. Aradaki önemli farklardan biri. Tabi-i ki aşırı İslamcı da görünmeyeceksiniz. Yani aşırı bir fanatik. Tam söylenenlerin tersine, hiçbirisi fanatik değildir onların. Bizim bu MSP'lilerin ve RP'lilerin yanlışlığı, onları kendilerinden daha fazla koyu Müslüman farzetmeleridir... Değildir, öyle bir şey yoktur. Daha serbest insanlardır bunlar. O üslupta konuşmak lazım. Nazik, uzun laflar söylenir. Methedilir. Ve orada da bir şey değişmez: Dürüst davranmak. Yani söylediğiniz sözü yapabildiğiniz

takdirde itibarınız her yerde artar.

Batı'ya meseleleri anlatmak bizim bakımımızdan daha kolay olabilir. Yani orada da gerçekçi olmak lazım, hayalperest olmamak lazım.

BARLAS- Şu siyasi afların gündeme geldiği Anayasa referandumuna dönelim mi?

103

Turgut Özal'ın Anılan

"Eski ile Yeni'nin Mücadelesi"

ÖZAL- Aslında, biz siyasi aftan yanaydık... Bunun için, 'hayır' mücadelesine girmezdik... Normal olarak bu iş geçerdi...

Siyasi Af Referandumu

Ama Süleyman Bey, işi "Bunlar 7 Eylül sabahı yok"a getirdi... Sanki onları 1992'ye kadar biz yasaklamışız gibi... Öyle bir hava oluşturdular ki... Sanki referandumla, Anavatan'ın hesabını dürecekle gibi...

Bunun üzerine, biz de 'hayır' kampanyasına başladık. O mücadeleyi vermezsek ilerideki ilk seçimi kaybedeceğimiz kesin olurdu.

O mücadele ile partiyi toparlayıp hareketli hale getirdik... 1987 seçimlerini kazanmamızın sebebi, referandum kampanyasındaki başarımızdır. 'Hayır' diyerek kendimizi müdafaa ettik... Eğer bunu yapmasaydık, yüzde 70-80 'evet' alırdı. 1980 öncesinin kadroları...

Ondan sonra ne bir seçim alabilirdik, ne de Türkiye'deki yenileşme hareketi devam edebilirdi. 1980

öncesinin bütün karanlığına, 1987'ye dönerdik...

O zaman mücadele sadece bizimle olmazdı. 1980 operasyonunu yapanlarla olurdu... Memlekette, intikam, kan davaları azar, ne gelişme, ne istikrar kalırdı...

Biz 1987'den sonra, 'daha serbest bir toplum' için atılımlara başladık... Kürtçe konuşma, 141-142-163

gibi...

İnanıyorum ki, ancak serbest toplumlar, üretici toplumlardır... Biz bunu, hem ekonomide, hem siyasette yaptık...

1987 referandumuna da, bugünkü siyasi mücadeleye de böyle bakın... Tartışılan, daha serbest, daha yenilikçi olmak değil... Eski i-le yeninin tartışması var...

Eski, eski siyasi oluşumların devamı olanlar sürdürüyor... İşte SHP, eskinin CHP'si... Lideri yeni bir adam gibi gözükse bile, soyadı neden İnönü? O kanadın bir branşı da, Ecevit... MÇP MHP'nin; Refah MSP'nin devamı.

1980 sonrasında doğmuş tek oluşum Anavatan...

•104-

Süleyman Bey'in, gözünü Özal'a dikmiş olmasının sebebi, işte bu 'eski' ile 'yeni' meselesidir... Bunu başardığı anda, Türkiye'de yeni sistem ölecek ve eskiye dönecektir.

Bunu Türk milleti çok iyi bilmeli... Anavatan partililer de bilmeli bunu... Anavatan, bu eskilerden hep farklı olmalı... Çamur atmak, kavga etmek, hep 1980 öncesinin kötü alışkanlıklarıdır...

Eski Tarz Siyasi Mücadele

1980 öncesinin siyasi mücadelesi esas itibariyle çok kötü şekilde çamur atma, ondan sonra birtakım vaatler verip bunları yapmama... Misal vereceğim... 1987 seçimine girerken, DYP'nin verdiği sayfa sayfa ilanlar var. Demirel imzasıyla. Bir okuyun bunları. Yani bu imzalar şunu gösteriyor: İktidar olabilmek için her şey meşrudur. Yapamayacağım vaatleri de veririm.

Bütün borçları siliyor, bütün faizleri kaldırıyor. Yani halbuki 1960'lı yıllarda aynı şeyin çok daha azını CHP teklif ettiği zaman, "Siz kimin parasını kime veriyorsunuz?" diye karşı çıkmıştı. Meclis zabıtlarında bunları söyledim.

Sen bunları vaktiyle böyle söylemişsin. Ama bak sayfa sayfa utanmadın mı bu ilanları vermeye?

Bu metot eski metottur. Vatandaşın buna inanacağını tahmin etmiyorum. Yani inanır gibi görünür de inanmaz. Yeni gelecek metotta, her şeyi vatandaşa mümkün olduğu kadar açıklıkla anlatmak, yapamayacağın işleri de açıklıkla söylemek lazım. Yani artık öyle bir devreye giriyoruz ki, vatandaşımızın büyük ekseriyeti, 1950'nin seçmeni değil, 1960'ın seçmeni değil. Çok daha farklı anlayışa sahip bir seçmen.

Eğer Türk siyasetçileri bu metotlarla oy almakta yine başarılı olurlarsa, birinci sınıf bir ülke olamayız.

Tekrar şu siyasi af referandumuna döneyim...

Aslında referandumda, 'hayır' oyları daha fazla çıkmıştı... Ama biz fazla ısrar etmedik...

• 105-

Turgut Özal'ın Anıları

Tek parti biziz 'hayır' diyen. Diğerleri hepsi karşımızda. Orada hile yapılmaması mümkün değil. Hele

'evet', 'hayır' şeklinde oylar olursa. Bu kadar da yakın oy olmaz. Benim kanaatim orada 5 puan veya 3-4 puan bizden alınıp öbür tarafa verilmiş olabilir ve yüzde 55 civarında bir 'hayır' oyu olduğunu tahmin ediyorum. Zaten onları perişan eden bu referandum oldu. Ben bunu görünce hiç üzerine gitmeyin dedim. Yani adamları tekrar kahraman yapmanın bir a-lemi yok. Aslında iyi de oldu.

Akabinde hemen seçim yaptık. Şimdi ben ameliyat olmuşum, ondan sonra referandum, seçim...

Erken genel seçim 1 Kasım'da yapılacaktı. Anayasa Mahkemesi bir maddeyi iptal etti, Yüksek Seçim Kurulu iade etti. Ve biz parlamentoyu yeniden toplayıp yeni bir seçim tarihi tespit mecburiyetinde kaldık ki, bu dünyanın en zor işidir. Yani yapılması mümkün değildir. Yani bugün bir şey gelse de, yapmaları fevkalade zordur. Ama başarılı olduk.

Yalnız o hadise hem Türkiye'ye hem ANAP'a pahalıya mal oldu. Yani tahminim, 36 alacağımız rey; 41-42 olurdu ve tek başımıza Anayasa'yı değiştirecek çoğunluğu alırdık. Onu alamadık.

Referandum Vakit Kaybettirdi

Ondan sonra o kadarlık bir sürenin gecikmesi, belirsizlik meydana getirdi. Türkiye'yi 4 Şubat kararlarına kadar götürdü. Halbuki hiç bunlara lüzum yoktu. Çok daha yumuşak bir geçiş yapabilirdik.

Ve belki bugün enflasyon da daha aşağıda olabilirdi onu söylemek istiyorum. Ama maalesef o devrenin anormal bir şeye gitmesi, "Ne olacak yarın?" diye herkesin dövize hücum etmesi. Çünkü hakikaten kaosa gidiyordu. Yani tekrar büyük bir problem devresine düşüyorduk. Allah'tan o devreyi ben çok iyi idare ettim.

En büyük performansımı ben o sene gösterdim. Yani 87 senesi-dir. Hem referandum, hem seçim. Hem seçimin bozulup tekrar yapılması. İki tane ameliyat... Tabii 1987'nin sonunda büyük zamlar, bazı zamlar yapıldı. Aslında o zamlar beraber 4 Şubat kararlarının da 4 Aralık'ta alınması lazımdı.

106

"Eski ile Yeni'nin Mücadelesi"

Sonra 1988'de yaptıklarımıza bakın... Yükselen enflasyondan ötürü bize bir sürü hücumlar varken, faizi ve dövizini serbest bıraktık... Sonra da, 1989 Mart'ına gelmeden altın ithalatı serbest bırakıldı.

1989'da, konvertibiliteye gittik.

Korkmadan Yapılan İcraat

Belki icraatımızın en büyük bazı kararlarını biz 1980'den 87'ye kadar aldık. Ama unutmamak lazım.

En çok hücumu uğradığımız enflasyonun arttığı dönem olan 1988-89'da, hatta mahalli seçim mağlubiyetini aldıktan sonra, inanılmaz derecede o söylediğimiz icraatı yaptık. Yani korkmadan yapılan icraat. Bugün Türkiye bir noktaya gelmişse o riski alabilmektendir.

Bu riski almak çok zor. Bizim gibi biraz gözü kara adam lazım, korkmadan alacak ve bu böyle olacak diye inanacak, inanması lazım. Eğer bilmiyorsa, inanmıyorsa zaten alması mümkün değil. Yani korkarak elini uzatıyorsa mümkün değil.

Bunların hepsinin neticeleri müspet çıkmıştır. Şimdi tabii bir şey daha var; 1986 senesinde sıkıntılarımızdan bir tanesi, ara seçime girdik. Biz 1987'de seçim yapılacağını bilseydik belki hiç ara seçim yaptırmazdık. Ara seçim genellikle iktidarın aleyhine olur. Ama bizim en iyi devremizdir. Gerçi en fazla oyu da biz aldık yüzde 32. O kadar korkacak bir şey de değildi ama, biz daha fazla alırsanız diye yola çıktığımız için, 11 milletvekilinden 6'sını biz aldık. 5'ini muhalefet aldı.

Orada bir ilk üzüntü oldu. Bizi de biraz sarstı onu söyleyebilirim. Akabinde benim en önemli hadiselerimden biri olan ameliyatım geldi. 1987 Şubat'ında. Döndüm o meşhur Ege Krizi, Londra'da

yakaladı.

107

Onikinci Bölüm

"Bu Kadar Vergiden Sonra Ayakta Durabilmek Kolay İş Değildir"

"Genelkurmay Operasyonu ile, 12 Eylül rejimi, bir nev'i bitirildi."

"Öztorun, 'Hiç olmazsa iki ay Genelkurmay Başkanı olayım' dedi... 'Olmaz' dedim."

"Org. Saltık'ın görev süresini

uzatamadım... Belki de, Evren Paşa,

Üruğ'dan çekiniyordu."

BARLAS- Pek icraat sayılmaz... Ama, sizin 'Genelkurmay O-

perasyonu' diye bilinen bir adımınız var iktidarınızın ilk döneminde... Bunu nasıl yorumluyorsunuz?...

ÖZAL- 12 Eylül rejiminden çıkışın işaretlerinden biridir bu olay... Bir diğeri de, siyasi yasakların yasaklarının sona ermesi için yapılan Anayasa Referandumu'dur...

'Genelkurmay Operasyonu'na dayanan olayları ve şahısları anlatayım...

Burada bazı isimler var... Mesela Necip Torumtay'la ilgili bir hatıram, 12 Eylül 1980 sabahından...

Askeri müdahale olunca beni başbakanlığa getirdiler... Sonra Genelkurmay'dan biri telefon etti.

•109-

Turgut Özal'ın Anıları

"Başbakan Müsteşarı olarak vazifenize başlayın... Sonra buraya, Genelkurmay'a gelin" dedi...

Bu telefon eden zat, o zaman Korgeneral olan Necip Torum-tay'dı... Zannediyorum, Genelkurmay'da, Plan ve Prensipler Dairesi başkanıydı...

Böylece Torumtay'ı 12 Eylül günü tanıdım... Sonra da, Genel-sekreter falan oldu...

'Operasyon' diye anlatılan meseleye gelince...

Hadise, Necdet Üruğ Paşa'nın, Genelkurmay Başkanlığından ayrılma süresinin dolmaya yaklaşması sırasında başladı.

Kendisi, vaktinden önce emekliliğini istedi... Normal emeklilik vaktine kadar görevde kalsa, yani Ağustos'a kadar, sade kendisi değil, Necdet Özturun Paşa da emekli oluyor..

Yani böylece, Özturun'un önünü açıyor... Ama bir şey var işin özünde. Eğer biz Özturun'u tayin etmezsek, yani Genelkurmay Başkanlığı'na, emekli oluyor...

Saltık'ı, Ürüğ İstemedi

Bunun için Necdet Ürüğ Paşa erken emeklilik istiyor. Böylece, normal alışılmış olan, Kara Kuvvetleri Komutanı, Genelkurmay'a gelecek... O da, Özturun...

Hep böyle süre ve uzatma meseleleri vardır...

1985'te de, Haydar Saltık Paşa bana geldi, "Beni bir süre uzatın" dedi...

Ben gittim Evren Paşa'ya söyledim.. Çünkü onun da imzası gerekiyor, "Saltık'ı uzatalım" dedim..

Evren Paşa, Necdet Ürüğ'un istemediğini söyledi.

Askeri Şura toplantılarında, Saltık'la Ürüğ, geçinemiyorlar, kavga ediyorlarmış...

110

"Bu Kadar Vergiden Sonra..."

Anlaşılan istemiyorlar işte Saltık'ı... Yerine Özturun'un gelmesini planlamışlar...

Neticede ben Evren'i ikna edemedim. Bilmiyorum Ürüğ'dan mı çekindi?... O tarafını bilmiyorum.

Yoksa o sırada Saltık'ın görev süresini uzatırsak, Özturun emekli olacak...

Eğer her şey uzatmasız gitse, Özturun'un 1984'te emekli olması lazım. Haydar Saltık da, 1985'te gidince, yerine Necip Torumtay gelecek...

Derken Özturun'un süresi uzatıldı... 1985'te de Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na geldi. Bu durumda, Torumtay'ın 1986'da emekli olması gerekiyor. Bu defa da, Torumtay'ı bir sene uzattılar.

Yani normal olarak, Torumtay, 1987'de Kara Kuvvetleri Komutanı olacak, Özturun da Genelkurmay Başkanı...

Hadise böyle... Necdet Ürüğ, normal olarak, erken emeklilik istemeyip, 30 Ağustos'a kadar beklese, Özturun da, Torumtay da gidebilir. Yani üçünün de süresi gelmiş...

Haziran sonunda (24 Haziran 1987), mesele, Bakanlar Kurulu'nda önümüze geldi. **Ben** bizim bakanlara, şöyle dedim: "Siz karışmayın... Merak etmeyin. Bu konuyu ben halledeceğim."

O sırada, bunlar, yani Ürüğ'la Özturun, görev devir teslim davetiyelerini dağıtmışlar bile.

Oysa, biz, Bakanlar Kurulu olarak, Orgeneral Özturun'u, Genelkurmay Başkanı olarak istemiyoruz...

Toruntay'ı daha münasip görüyoruz...

Kalktım, Evren Paşa'ya gittim... Bu tutumumuzu anlattım... Dedim ki: "Eğer bunlara siz söyleyemezseniz, ben söylerim." Evren Paşa, "Hele ben söylemeye çalışayım" dedi... Pazar günüydü...

Evren Paşa söylemiş... Bir baktım, Özturun arıyor.

111

Turgut Özal'ın Anıları

Telefona çıktık... Bayağı, fevkalade üzgün, neredeyse ağlamaklı diyeceğim bir ses tonuyla konuşuyor.

"Acaba beni kabul etseniz de, bir görüşsek" diyor.

Ona şöyle dedim:

Daha İleri Gidemezsiniz

"Paşam... Orgeneral oldunuz... Yani Harbiye'den çıkan herkes, orgeneral olmuyor. Siz çalıştınız, bu makama kadar geldiniz. Kara Kuvvetleri Komutanı oldunuz... Bana sorarsanız daha ileri gide-mezsiniz... Bu sizin için kafidir. Daha ilerisini düşünmeniz yanlış olur. Onun için biz bu konuyu böyle yapacağız..."

Özturun dedi ki,

"Ben iki ay sonrasına istifamı vereyim.. İki ay içinde Genelkurmay Başkanı olayım.. Sonra istifamı yürürlüğe koyun..."

Bunun da mümkün olamayacağını anlattım.

İstanbul'a gitmiştik. Galiba Salı günüydü... Gazeteyi açtım... Bir demeç... Ürüğ, "Tabii ki Özturun olacak" demiş.. Acaba o mu söyledi, yoksa gazeteci mi uydurdu...

Bunu görür görmez, aşağıya basını çağırdım,

"Size verilecek bir haberim var. Kara Kuvvetleri Komutanı olarak, Orgeneral Necdet Özturun'u, hükümetimiz, Genelkurmay Başkanlığı'na getirmeyecek", dedim.

Benim açıklamam bitmeden, gazeteciler yıldırım hızıyla fırlayıp, dağıldılar... Gözlerime inanamadım.

Konuşma bitmeden, kimse kalmadı. Bomba düşmüş gibi... Ertesi gün bütün manşetler bu... Demek, basın da, Öztorun'un mutlaka olabileceğini zannediyormuş...

İşte bu hadise ile, aşağı yukarı resmen bitti 12 Eylül...

BARLAS- Anlattıklarınıza göre, iki yönden, yani siyaset ve ekonomi yönlerinden yeni kararlar alarak 1987'yi geçirip, 1988' e geldiniz...

112

"Bu Kadar Vergiden Sonra..."

ÖZAL- Baştan beri temel konularda, korkmadan, yapıyı değiştirici kararlar aldık.. Bana bu yüzden

'gözü kara adam' da dediler... Ama çok işler yaptık...

Radikal Kararlar

Vergi politikasında, tepeden tırnağa sistem değiştirdik.. Katma Değer Vergisi'ni getirdik... İdarede,

'redtape' denilen kırtasiyeciliği azalttık. Bütün bunları, ilk dört senede yaptık...

Bugün birçok konulardaki değişikliğe alışıldı... Kimse farkında değil... Herkes alıştı, cebine koydu bir nev'i.

Evlenecek misiniz? Artık soruşturmalar bitti. Beyana itibar ediliyor. Ehliyet alma, nüfus kağıdı alma kolaylaştı.

'■

Bu arada, devletin adam almasını, çok kayıtlara bağladık... Biz iktidar olduktan sonra, devlet kadroları en fazla 150 bin kişi arttı O da, öğretmen, polis ve imam... Biz personel alımını kayıtlara bağla-masak, devlet kendini büyütür giderdi. Öğretmen, polis, imam, nüfus artışına bağlı...

Onun haricinde bilakis azalma var kadrolarda. Ama biz kadroyu kanunla getirdik. Yani her kadro kanunla getirilir. Başka türlü de devleti aksi takdirde çok anormal büyütürsünüz. Bir de 'innovative'

işler yaptık. Bu üretken işlerin başında 'Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı', 'Savunma Sanayii' geliyor.

Bir de 'Sosyal Dayanışmayı Geliştirme Fonları', 'Türkiye'yi Tanıtma Fonu' geliyor.

'Mesleki ve Çıracılık Eğitimi'. Bu kanunu çıkardık, içine bir fon yerleştirdik. Bugün Türkiye'nin en önemli tarafına hitap ettik, kanaatim öyle...

Küçük sanayiye el attık. Küçük sanayide çıraklık meselesini Çözdük. Bugün 250 bin tane sigortalı çırak var. Yoktu bu 14 bin 15 bin kişi idi. Mesleki eğitimde, özellikle bu sanat enstitüleri, eski sanat enstitüleri, Endüstri Meslek Liseleri haline geldi ve dual eğitime geçildi. Üç gün endüstride, iki gün okulda. Adamın işi hazır, hemen,

• 113 •

Turgut Özal'ın Anılan

mezun olur olmaz endüstride hazır. Ve bugün zannediyorum 250 bin kadar bu okullarda öğrenci var ve her devre artıyor bunlar.

Savunma Sanayii ile Savunma Sanayinin bel kemiğini kurduk. Yani F16 projesi, motor projesi, ondan sonra radarlar, zırhlı muharebe aracı, roket, roket sanayii. Ondan sonra ECSS telsizler. Şu anda ellerinde helikopter projeleri var. Yani söylemek istediğim şu: Elektronikten uçağa, zırhlı muharebe aracına ve diğer roket sanayiine kadar bir çok sanayi bugün Türkiye'de artık kuruldu, kuruluyor, kurulacak hale getirildi. Ve bunun için de bir fon kurulması kafi gelmiştir, güzel bir idare kurulması kafi gelmiştir. Bakın işte 4 sene i-çerisinde olan netice budur.

850 Bin Konut

İkinci olarak Toplu Konut Kamu Ortaklığı. Şimdi ikiye ayrıldı: Kamu Ortaklığı ve Toplu Konut.

Aşağı yukarı 850 bin konuta kredi verdik. Bunun 550 bini tamamlanmış vaziyette. Her sene aşağı yukarı 100-120 bin konut devreye giriyor. Zaten söylediğimiz gibi 1985'ten itibaren bunun fiilen çalışması Demek ki 800 bin 850 bin civarında konut var. Parasının bulunuşu fevkalade innovatiftir.

Biz fonlar için gelirleri, mevcut gelir sisteminden almadık. Herkesin yanılgısı oradadır. Hepsi için yeni kaynaklar ürettik. Yoksa mevcut gelir sisteminden alsak, bütçeden alsak çok daha büyük açığı olur bütçenin. Elektrik mesela; santrallerin, barajların gelirlerini sattık, tabii ki elektrik fiyatı yükseldi, doğrudur, bunun da böyle yapılması lazımdı. Ondan sonra PTT fiyatlarını yükselttim. Yoksa bu PTT

yatırımlarının hiçbirisini yapamazdık. Ondan sonra akaryakıtın üzerine vergi koyduk. İlk önce yüzde 9'la başladık. 1987'den sonra yüzde 60'a, 70'e kadar çıkardık.

Ayakta Durabilmek Başarıdır

Bunlar yapılmadan neyi yapıyorsunuz yani? Yani hiçbir devrede bunlar yapılmamış. Yani biz bütün bunlara rağmen ayakta durabili-114

"Bu Kadar Vergiden Sonra..."

yorsak çok başarılıyız demektir. Yani ayakta durabilmek bile başarıdır. Bu kadar vergi koymuşuz.

Katma Değer Vergisi'nden Akaryakıt Tüketim Vergisi'ne kadar. Ondan sonra ithalattaki fonlara kadar.

Şimdi tabii 'kaynak kullanımı' dediniz, faizlerden aldınız, birtakım şeylerden aldınız. Yani gelir kaynaklarını ürettiniz. İşte elektrik fiyatlarını arttırdınız, telefon ücretlerini arttırdınız. Onlardan aldığınız gelirleri barajları yapmakta kullandınız.

Barajlar, oto yollarımız misal olarak söyleyeyim, başlı başına yeni hamledir. Ama bu inovatif buluşlar olmasaydı bunların hiç birisi yapılamazdı 20 senede bitiremezsiniz. Bu hakikaten bugün şöyle herkes geliyor ya yabancılar, bunları öğrenmeye çalışıyorlar. Nasıl yaptınız diye. Kolay mı? Ben baktım bizden evvelki dönemde 40 sene içerisinde zannediyorum hepsi yıllık 10 bin civarında ev yapabilmiştir. Şimdi 100 bin yapıyoruz.

Bu sadece bizim yaptığımız; özel sektörün kendi yaptığı ayrı. Eğer bu konutlar yapılmıyaydı kiralar iflahı keserdi. Bakmayın siz kira bugün pahalı falan diyorlar. Hikayedir onlar. Eğer yapılmıyaydı çok daha anormal fiyatlar olurdu.

115

Onüçüncü Bölüm

"Bürokratlar Atatürkçü Değil İnönücüdür. Statükocudur"

"Başkan Bush'u, Saddam konusunda

Ocak ayında uyarmıştım...

Ama CIA, Saddam'ın Kuveyt'e

saldıracağını Temmuz'da bile göremedi!..."

"Boru hattını kapatmasaydık,

limanlarımıza abluka uygulayacaklardı."

"27 Mayıs'tan beri, seçilmişler değil bürokratlar hakim."

"Bana kalsa, Körfez' e asker de gönderirdim... İleri teknolojiyi öğrenirdik."

BARLAS Sizin yıldızınızın indiği ve yükseldiği anlar pek çok..

ANAP yerel seçimleri kaybedince, adeta dibe vuruyor yıldızınız 1989'da... Ama bir yıl sonra, Körfez Krizi'nde, yıldızınız yine parlıyor...

ÖZAL- Önceden de anlattım size... İç politikada da, dış politikada da, kavgayla değil, kendinizi anlatarak neticeye ulaşabilirsiniz...

•117.

Turgut Özal'ın Anıları

Körfez Krizi patlak vermeden çok önce, Amerika'nın Başkanı George Bush ile, böyle bir diyalog kurmuştum. Başbakan olarak gittiğimde, Reagan Başkandı... Bush da yardımcısıydı... Rea-gan'dan sonra onu ziyaret ettim. Orada tanıştık...

Houston'da yine görüştük sonra... Kendisi Texas'lıdır. Sonra telefonla görüştük, yazıştık... Başkan adayı olunca, kendisini birkaç defa aradım.. Tavsiyelerde bulundum... Dedim ki,

"Kampanyanızda ağırlığı dış politikaya verin... bu alanda büyük tecrübeniz var... Rakibiniz Dukakis, dış politikayı hiç bilmiyor. Halbuki siz büyükelçilik, CIA Başkanlığı, Birleşmiş Milletler Temsilciliği yapmışsınız... Bu bakımdan bu tecrübenizi ortaya koyun."

Bush'a, Amerika'nın bir süpergüç olduğunu hatırlattım.. Dünyanın ufaklığını, Rusya'da Avrupa'da olan şeylerin Amerika'yı da alakadar ettiğini hatırlattım.

Bush'a Seçim Tavsiyeleri

Zannediyorum tavsiyem etkili oldu... Kampanyasında, dünya meselelerini ön plana çıkarttı.

Başta, Dukakis onun önündeydi. Sonra ilerledi ve Başkan seçildi. Daha, görevi Reagan'dan devir almamıştı. Ben bir Amerika gezisinde, yine buluştum Bush'la. Beraber yemek yedik... Müstakbel yönetim takımı da vardı bu yemekte. Orada dostluğumuz daha ilerledi.

Ben Başbakanken, bir Japonya gezisinde yine beraber olduk...

Ben Cumhurbaşkanı olarak Amerika'ya gittiğimde, kendisiyle uzun uzun görüştük... O görüşmede Saddam meselesi gündeme geldi...

En tehlikeli adam bu Saddam'dır... Kaddafi'yle uğraşıp, yanlış yapıyorsunuz...

Bunları, 1990'in 26 Temmuz'unda konuştuk...

Daha sonra, Amerikalılar, Yunanlılarla üsler konusunda bir anlaşma yaptılar... Bu anlaşmada, Washington'un, Atina'ya bir nevi dış tecavüze karşı garanti verdiği lafları çıktı...

• 118 •

"Bürokratlar, Stadükocu"

Ben o zaman Başkan Bush'a bir mektup yazıp, bunun esasını sordum. Beni telefonla arayıp, böyle bir şeyin bahis konusu olmadığını söyledi... "Peki bu söylediklerinizi, mektuba, yazıya döker misiniz" dedim.

Yani elimizde vesika olsun, diye... "Olur, dökerim" dedi... Hakikaten faksla yollamış... İmzalı olarak...

O konuşmaların geçtiği sırada, Saddam, Kuveyt sınırına asker yığıyordu...

Bush'a sordum;

"Bu asker yığnağının sonunda bir şey olmasın? Ben size Ocak ayında söylemiştim... Bu adam en tehlikeli adamdır... Başımıza iş açar... Böyle demiştim size... Dikkatli misiniz Saddam'ın yığnağı hakkında?"

Bush bana şöyle dedi:

"Evet... Saddam asker yığdı ama, aldığımız istihbarata göre geri çekiliyor. Merak edeceğiniz, endişesi bir durum yok..."

Aramızda 26 Temmuz'da (1990) böyle bir de konuşma geçti... Aradan altı gün geçti ve Saddam 2

Ağustos'ta Kuveyt'e girdi...

Yani adam, hepsini gafil avladı bunların... Kesin söyleyeyim... 'CIA' falan uyudu, haber alamadı.

Bizim üstünlüğümüz, daha başlangıçta, Körfez krizindeki anahtar ülkenin Türkiye olduğunu görmemizdir. Oturup hesabı yaptık... "Biz Irak boru hattını kapatmazsak, bize kapattırırlar" diye mütalaa ettim durumu.

Dışişleri'nin Statükosu

Yani Irak'ın yanında yer almaya veya tarafsız kalmaya dayanamayız... Hem Amerika, hem de Batı ile aramız açılır... Bu mümkün olamayacağına göre, hızlı ve akıllı davranmak şart..

ikincisi de, Irak'ın böyle büyüyüp etrafa saldıracak hale gelmesi, bizim lehimize değil, aleyhimize bir durum değil mi?

119

Turgut Özal'ın Anıları

Yani bu adam, Saddam, Türkiye için de bir tehlike... Bunun bir ders alması, bizim için iyi olur... Bu da, işin diğer bir pozitif tarafı...

Saddam'ın adamlarından Taha Yasin Ramazan Ankara'ya geldiğinde, ona da aynı şeyleri söylemiştim...

"Yapmayın... Altından kalkamazsınız" demiştim.

Bütün bu politikaları ve tutumları tespit ederken, tabii kendi içimizde problemler oldu.

Mesela Dışişleri Bakanlığı, statükoyu muhafaza eden bir politika izler. Bürokrasi, içte de, dışta da riske girmek istemez...

Riske girecek olanlar, seçilmişlerdir, politikacılarıdır.

Ama biz bu ayrımı yapmayı, 1960 askeri müdahalesinden beri u-nuttuk... Politikacı ile bürokrat ayrımını yapmayı unuttuk yani.

Mesela kanunlara, 'yetki bakanlığıdır' diye yazdırırlar... Hayır... Yetki bakanlığın değil, bakanındır...

Yani bakan, o yetkiyi, aşağıdakilere verir. Ama siz yetkinin bakanlığa ait olduğunu söylerseniz, o zaman müsteşardan aşağıya iner iş...

Ama hep böyle yazdırırlar kanunlara...

Bizim seçilmişlerin gücünü ve üstünlüğünü ortaya koymamız lazım.

Ama ne yazık ki, 1960 ihtilalinin kötü tesirlerinden biri olarak, hep politikanın kaka olduğu telkin edildi...

"Politikacı kötüdür, ülkeyi hep kötüye götürür... Bu kötüye gidişi de, bürokrasi, profesörler, ulema, hakimler düzeltir" denildi...

Peki bu beyler, gelip seçilsin...

Ama oy alamazlar ki!...

Yani hep böyle bir direnme ile karşı karşıyayız... Atanmışlar, hep dışarıdan gazel okurlar... İhtilale, darbeye hep davetiye çıkartırlar... Siyasetçileri hep engellerler...

BARLAS- Körfez Krizi'nde siz aktif taraflılık politikası izlerken, Dışişleri bürokrasisi ile mi karşı karşıya geldiniz?

ÖZAL- Dışişleri Bakanlığı'nın görevi, Türkiye'nin durumunu ve çıkarlarını korumak... Türk sınırlarını muhafaza etmek... İnanmışlar

• 120 •

"Bürokratlar, Stadükocu"

ki, biz başımızı çıkartırsak, bizi muhakkak vururlar. Onun için, etliye, sütlüye karışmayalım...

Atatürk - İnönü Farkı

Dışişlerine göre, politika tespit edilirken, önce etrafı gözlemek geliyor... Herkes ne yapıyorsa, onun ortalamasını almak, en başarılı sayılıyor. Herkesin peşinden gitmek, akıllı olmak zannediliyor. İsmet İnönü'nün devrinden kalan korkunç temenni, bizim Dışişlerinin hakim çizgisi...

Herkese uzun uzun anlatmaya çalıştım...

Türk dış politikasında, iki çizgi var... Biri Atatürk'ün, biri İsmet Paşa'nın çizgisi...

Atatürk, şartlar elverince, Hatay'ı alıyor, Boğazlar rejimini Montrö'de değiştiriyor... İtalya'ya ve Almanya'ya karşı, İngiltere'nin, Fransa'nın yanına geçiyor...

Fakat İnönü'nün çizgisi fevkalade tutucu... Sadece statükoyu devam ettiriyor. Alınabilecek şeyleri de almaya çekiniyor.

Şimdi herkes Atatürkçülükten bahseder, Atatürk'ü göklere çıkartır... Ama bürokrasi, bütün çizgisi ile İnönü çizgisindedir... Atatürk çizgisinde asla değildir...

İsmet İnönü, bir nevi son Osmanlı Paşası'dır... Atatürk ise, statükoyu değiştirmeye çalışan bir reformcudur hep...

Askeri, sivil, hariciyesi, dahiliyesi ile, Türk bürokrasisi, Atatürk'ün değil, İsmet İnönü'nün çizgisindedir...

Fedakarlığın Karşılığını Alamayacaksınız

Dış politikada ve Körfez Krizi'nde bu tutumu devam ettirdiğiniz takdirde, hem zelil duruma düşeceksiniz, hem ondan sonra da hiçbir yaptığınız fedakarlığın karşılığını alamayacaksınız...

Ben bunu gördüm, ama etrafa anlatmakta çok zorluk çektim... A-ma bağıra, çağıra, ikna ede ede, anlattığımızı sanıyorum...

• 121 •

Turgut Özal'ın Anıları

Körfez Krizi başlayınca, Başkan Bush, bize, "Boru hattını kapatır mısınız" dedi.

Kapatırsak, Türkiye'nin uğrayacağı zararı karşılayacağını falan söyledi.

Onun üzerine kendisine, "Birleşmiş Milletler'den bu konuda, uyulması zorunlu kararı hemen aldır... O

zaman yapabiliriz" dedim...

Zaten o kararı hemen aldılar Güvenlik Konseyi'nde...

Şimdi bize, Dışişleri Bakanı Baker'ı, diğer ülkelere de Savunma Bakanı Cheney'i yolluyor.

Ben, Baker'ın hangi tarihte geleceğini biliyorum.. Bizim Dışişleri de, 'gizli haber' diye veriyor.

Halbuki aynı saatte, CNN televizyonu da, Baker'ın geliş programını veriyor...

Baker'ın gelmesinden iki gün önce, Güvenlik Konseyi'nin zecri tedbirlerin Irak'a karşı alınması için karar çıktı... Ben hemen, Bakanlar Kurulu'nu toplantıya çağırdım, "Derhal Türkiye-Irak petrol boru hattını kapatıyoruz" dedim.

Tabii bu karar şok tesiri yaptı...

Oysa ben Baker'in gelince, aynı şeyi isteyeceğini biliyorum.. O söyledikten sonra kapatırsanız,

"Amerika baskı yapıp, kapattı" diyecekler...

Nitekim Baker geldiği zaman bir talepte bulunamadı. Biz zaten kapatmıştık boru hattını. "Size şöyle yardım edeceğiz, böyle destek vereceğiz" gibi laflar söyledi...

Limanlara Abluka

Arkasından da, gülerek giderken, "President Özal... Eğer boru hattını kapatmasaydınız, biz de sizin limanlarınıza abluka uygulayacaktık" dedi...

Biz, zorlama olmadan boru hattını kapatarak, Saddam'a karşı kurulan birleşmiş Milletler Koalisyonuna ve Bush'a moral destek verip, onları toparlamış olduk...

"Bürokratlar, Stadükocu"

Boru hattını kapatmasaydık, Yumurtalık'a, açık limana abluka gelecek ve gemileri sokmayacaklardı.

O duruma düşmek, bir ülke için zordur... Genel hatları ile Körfez Krizi'nde daha başka adımlar da atabilirdik...

Mesela asker gönderebilseydik, daha iyi olurdu... Kanaatim öyle... Tecrübe sahibi olurduk...

Subaylarımız, yüzyılın en ileri teknolojilerini yakından öğrenirdi...

Zaten şu faraziye yapıldıktan sonra, korkacak bir şey yoktu: "Irak bu işi kaybedecek!... Saddam bu işi kaybedecek!..."

Ben bu işi başından gördüm.. Bir çok insan, pek çok dışişleri mensubu ve bazı büyükelçilerimiz dahil, Amerika'nın bu işi yapamayacağını düşünüyorlardı O yüzden de, bana direniyorlardı.

Ama ben hem adamları yakından tanıdığım, hem de huylarını bildiğim için, bu işin çıkışının ne olacağını görebildim.

Bugün de aynı şeyi söyleyeceğim.. Saddam gitmeden Amerika'nın Irak'la münasebetleri düzelmez.

Diğer ülkelerin de, Irak'a herhangi bir yardımda bulunmasına mani olunur!... Yani kimse hesabı yanlış

yapmasın... Saddam konusunda hata yapılmasın...

123 •

Ondördüncü Bölüm

"Fatih'le, Yavuz'la Övünerek Milliyetçi Olunmaz!.."

"Aktif politikayı Fatin Rüştü Zorlu da izledi... Acaba o yüzden mi idam edildi?"

"Risk almadan, problem çözemezsiniz!.." "Saddam'a karşı koalisyonda yer almamak, akıl dışıydı!..."

BARLAS- Sizin Körfez Savaşı nda izlediğiniz dış politikaya yoğun eleştiriler geldi...

ÖZAL- Türkiye'deki her eleştiriye kulak vermeyin... Bazıları konuşmak için konuşur bir nev'i...

Mesela ben Ortadoğu ülkeleri i-le iyi ilişki kuralım, kültürel, ticari münasebetlerimizi geliştirelim diye yola çıktığım zaman, bazıları "Vay efendim, Türkiye'yi Arapların koynuna atıyor" demedi mi?

Ben Körfez'de, Araplar'dan birinin haksız tecavüzüne karşı Batı ile, Amerika ile işbirliğine girdim...

Aynı bazıları da bu defa, "Vay efendim... Türkiye'yi Ortadoğu'dan kopartıp, Amerika'nın kucağına atıyor" dediler...

•125-

Tufgüt Özal'ın Anıları

Şimdi bunlardan bazıları milliyetçi, bazıları solcu, bazıları cumhuriyet muhafızı geçinir... Aslında bunların hiçbiri, kendi aklına güvenmez... Başkalarına karşı ya kompleks duyar... Veya başkalarının peşinden gider... İşte Körfez Krizi'nde de, bunlara biz "Saddam'ın adamları" diye isim takmadık mı?

"İhracat yapalım" dersiniz.. "Türkiye'nin ihracat yapacak sanayii yok" derler...

Halbuki artık kafalarımızı değiştirmeliyiz...

1991 yılında, "Fatih Sultan Mehmet şunu yaptı", "Yavuz Sultan Selim şunu yaptı" diye geçmişle övünmek, milliyetçilik değildir.

Milliyetçilik, toplumların o anda, kendi yaptıkları işlerle övünebilmesidir...

Sen dünyayla yarış edebiliyor musun? Yani, başka ülkelerle yarış edecek adamların var mı? Daha iyi ressamın, sanatçın, tüccarın, politikacın var mı?

İç politikada da, dış politikada da, bu beynelmilel çizgiye çıkmak, bir hesap işidir... İkincisi de, en optimum şekilde riski üzerime alırım... Saddam gibi, hesapsız, çılgınca riskler almak gibi bir lüksümüz yoktur... Demokratik ve açık rejimlerle, politika,ince ve hassas bir meslek olmak zorundadır.

Biz Irak, Kuveyt'e müdahale ettikten sonra, hep aynı hesapları yaptık Cumhurbaşkanı olarak... Bir petrol krizinin, Batı ekonomilerini, pompadan başlayarak nasıl etkileyeceğini hesap ettik...

Liderlik Irak'a Geçebilirdi

Eğer Amerika ve dünya, Irak'ın Kuveyt'e yerleşmesini kabul etseydi, bütün Körfez Şeyhlikleri ve Suudi Arabistan da, sonunda Saddam'a boyun eğmek zorunda kalacaklardı... Demek ki, liderlik Irak'a geçer ve bu da, petrolün kontrolü olur... Dünya petrol rezervlerinin çoğu burada...

Buna Batı ekonomilerinin razı olması mümkün değildi... İran'da Şah sonrasında neler olup bittiğini hatırlayan Amerika'nın, buna razı olması hiç mümkün değildi.

•126-

"Fatih'le, Yavuz'la Övünmek..."

Bir diğer parametre de, Araplar'ın büyük çoğunlukla Saddam'ın karşısına çıkmasıydı... Ürdün'ün mecburi çekimserliği dışında, Araplar da, Irak'a karşı kurulan koalisyonda yer aldılar...

Ben bu hesapları yaptım Körfez Krizi sırasında...

Mitterrand'ın temsilcisi bu işi görüşmek için geldiği zaman, "Bu Kuveyt meselesinin üzerinde neden böyle duruyorsunuz" diye sordum...

Adam elini boğazına götürerek, "Bu iş bizim boğazımızı sıkıyor" dedi.

Yani petrolün, Batı ekonomilerinin can damarı olduğunu şöyle... Düşünün ki, üstelik bu hadise bizim yanı başımızdaydı...

Bütün bunların bize fevkalade doğrudan tesiri var. Irak'la, Kuveyt'le ve bütün bölge ülkeleriyle, doğrudan münasebetlerimiz var.

1980-90 arasında, İran'la Irak arasında, can ve mal kaybına sebep olan büyük savaş yaşandı. Burada aktif bir politika izledik... Bu dönemin büyük kısmı benim başbakanlığıma gelmiştir.

İşte o savaşta, iki taraf arasında ayırım yapmadık ve tutumumuz takdir edildi.

Ama İran-Irak ateşkesi ertesinde, ne yazık ki hemen, Irak'la münasebetlerimizde sıkıntılar başladı.

Bitirmek üzere olduğumuz Atatürk Barajı yüzünden, neredeyse bütün Arap alemini karşımıza çıkartmak politikası izlediler.

Defalarca şunu söyledik: "Bu konuda, komşularımıza su vermeyeceğimiz gibi bir düşüncemiz kesinlikle yoktur. Ama bu işin ve bizim kalkınmamızı hedefleyen büyük projemizin sıkboğaz edilmesi de, hiç işimize gelmiyor."

Petrole Karşı Su Faktörü

Dünyanın hiçbir yerinde, nehirlerdeki sular böyle taksim edilmemiş... Bunu bir türlü anlatamadık.

Karşımıza çıktılar, "500 değil, 750 vereceksin" dediler... Neredeyse, suyun dörtte üçünü almaya kalktılar...

• 127 •

Turgut Özal'ın Anıları

O zaman da, Türkiye içinden tabii olarak, "Sizin petrolünüz varsa, bizim de suyumuz var" diyen insanlarımız, haklı olarak çıktı...

Söylemek istediğim buradaki anlayışların farklı olması. İyi komşuluk münasebetleri, bu gibi meselelerin suhuletle halledilmesini gerektirir... Biz suya sahip olduğumuz halde, suhulet gösterdik.

Ama aynı anlayışı, ne yazık ki görmedik.

Bu olayın da, bizde bir iz bırakmış olması gerekir... Bazı hadiseler yapılır ve izleri kalır... Ama Saddam rejimi, bu konuda daha muntazam davransaydı, yine de Irak'a ambargo ve petrol hattının kapatılması için başka türlü davranmazdık... Burada, ya Birleşmiş Milletlerin yanında ya da karşısında olacaktık...

BARLAS- Yine de size muhalif olanlar, bunlara bakmadı... Saddam'ın yanında yer almak, muhalefet partileri tarafından şiddetle önerildi...

ÖZAL- Onların derdi, riskleri ve gerçeği hesaplayıp, hesaplı risklere dayalı bir aktif politika oluşturmak değil ki... Ne söylerseniz, tersini yapmaktan başka işleri yok...

Bir de, Doğu Bloku'nun yıkılması sonucu işsiz kalan eski sol teorisyenler ve politikacıların durumu var... Onları da unutmayın... İşsizliklerini, komplo teorileri imal ederek telafiye çalışıyorlar. Bu komplo teorilerine göre, Körfez Krizi, Batı'da imal edilmiş bir kriz-miş Oysa kriz falan imal edilmedi... Saddam resmen, Amerika'nın CIA'sını bile uyuttu...

Krizin bedelini, herkes öder.. Savaşta can kaybı, barışta ekonomik istikrarsızlık ve işsizlik olarak öder... Ama komplo teorisyenleri, böyle şeylere bakmaz.

ÖZAL- Şunu iyi bilelim... Bugün Birleşmiş Milletler'in, Türkiye'nin, Amerika'nın problemi, Irak halkıyla değil, Saddam Hüseyin rejimiyle... O da, Kuveyt'e tecavüzle başladı...

Bedava Petrolü Reddettik

Petrol boru hattına gelince... Irak'ın tek petrol boru hattı, bizden geçenler değil... İlk hatları Suriye'den geçiyordu.. Bu kapatıldı-

•128-

"Fatih'le, Yavuz'la Övünmek..."

Türkiye'den geçen hat bir alternatif olsun diye yapıldı, genişletilip, 50 milyon tona çıkartıldı.

Arkasından, Suudi Arabistan'a giden hat yapıldı.■• Sonra bizim ikinci hat geldi.

Aslında Irak'ın petrolünün nakledilmesi, hep problemli... Basra Körfezi daracık bir yer.... Son İran-Irak savaşında bu görüldü. Top ateşi ile kapatılıyor...

Bir de maliyetler var.... Boru ile nakil, gemiden ucuz... Basra petrolünün taşınması için, bir

yandan da Süveyş geçiş parası ekleniyor... Biz, Irak petrol boru hattını kaparken, gerekçe olarak, uluslar arası hukuku koyduk önlerine...

Mesela İran-Irak savaşında, bize Tahran'dan teklif gelmiştir... Suriye'ye yaptıkları gibi bize de teklif etmiştir İranlılar... "Irak boru hattını kapatın... Size bedava petrol verelim" demişlerdir.

Biz bunu reddettik,.. Siyasi meselelerimize, bu hatları hiç karıştırmadık. Son ambargo kararı ise, uluslararası istisnai bir durumdu. Bunu, Iraklılar'a da söyledim: "Türkiye, ambargo kararından nötr pozisyon alamazdı" dedim.

Şimdi bu açıdan bakınca, Türkiye, bölgede anahtar bir ülke... Bunu Körfez Krizi'nde, Yunanlılar da çok iyi anladı.

Ama bu anahtar bölge olmanın verdiği nimetlerin yanında, külfetler de var. Bir de, şu Doğu ile Batı arasında köprü olmak meselesini unutmayalım... Köprü, iki yer arasında bulunur... Demek ki köprü olmak için, iki tarafla da münasebetleriniz iyi olmalı.

Yani Türkiye hem Doğu, hem de Batı için vazgeçilmez ülke olmalı. Bu da ancak, hareketli, aktif, dürüst dış politika uygulamakla mümkündür. İstikametini her an değiştirmeyen, hedefleri iyi tespit edilmiş, her an zigzag yapmayan bir politika... Öfkelere, komplekslere, saplantılara dayalı, zigzaglar içindeki bir politika olmamalı bu...

Aktif Dış Politika

Ben bu çerçevedeki bir aktif politikayı her zaman doğru buluyorum...

129

Turgut Özal'ın Anıları

1950'lerdeki Kore Savaşı'na Türkiye'nin asker göndermesini de bu açıdan inceledim. Kore'ye asker göndermek için o zamanki Demokrat Parti karar verince, Meclis'te tartışmalar olmuş... O zaman Osman Bölükbaşı kalkıp, "Siz NATO'ya girerseniz, ben de sizin elinizden öperim" demiş Adnan Menderes hükümetine.

Demokrat Parti hangi maksatla Kore'ye asker gönderdi bilmem ama, Türkiye o sırada NATO'da değildi. Türkiye, NATO'ya 1952'de girdi... Yunanistan'la birlikte girdik... Sanıyorum ki, NATO'ya girmemizde en önemli amillerden biri, Türkiye'nin Kore'ye bir tugay göndermiş olmasıdır.

Buradaki askerlerimiz, önemli bir savunma paktına girmemize katkı sağlamışlardır. Bugün "Türk ordusu güçlüdür" sözünün arkasında, Kore'de gösterilen başarı yatar. Batı ve Amerika, bunu böyle bilir...

İşte aktif politika böyle bir şey...

Hesap edebileceksiniz ve hesaplı riskleri yükleneceksiniz.

Atatürk'ün Hatay politikası da buna örnektir.. Uluslararası şartları hesaplayıp asgari riskle, azami fayda sağlamak meselesidir Hatay!...

Gerektiğinde aktif davranarak, önemli problemlerinizi çözebilirsiniz. Ama söyledim işte... Bizim dışışleri bürokrasisine de, Atatürk değil, İnönü çizgisi hakim olmuş... Statükoculuğu, politika sanıyorlar.

Yıllar önce Kazım Taşkent söylemişti bana... "Bizim sistemimizden İnönücüler çıkar... Atatürk gibi adamların çıkması şans eseridir!.."

Böyle demişti Kazım Taşkent... Fatin Rüştü Zorlu'nun farkı...

Ben de aynı düşüncedeyim. Yani normal sistem, dış politikada da durgunluk getiriyor.

Demokrat Parti'deki Fatin Rüştü Zorlu devri hariç... Hatta belki Zorlu'nun idama gitmesinin sebebi bu olabilir... Bir Dışışleri Bakanı niye idam edilsin ki?... Ülkesinin menfaatlerini her yerde korumuş..-

130

"Fatih'le, Yavuz'la Övünmek..."

peki bir dışışleri bakanı niye idam edilir? İzah edilemiyor yani... Ama Zorlu'nun, epeyi aktif bir dış

politika izlediği görülüyor.

Ben bunları, böyle düşünüyorum...

Elimizde imkanlar ve doneler olduğu halde aktif politika izlemezsek ve bu yüzden Türkiye problemlerle karşılaşır, bunun hesabını kim verecek?

Ben bunu, 1990'ın Eylül ayında, Körfez Krizi tırmanırken ve savaş beklentisi varken, Meclis'e anlattım. Sonra, muhalefet liderlerini Çankaya'ya çağırdım.

Elimde, dünya liderleri ile yaptığım konuşmaların zabıtları vardı. Krizin, bilinmeyen yönlerine ait gizli bilgiler vardı.

Onları anlatacak, bilgileri verecektim... Ama meseleyi, iç politika tartışmasına getirdiler... 'Özal'ın yetkisi vardı, yoktu' safsatalarına girdiler. Bunlar memlekete bir fayda getirmez ki... Türk milleti, bu kısır görüşlülüklerin sonucunu, mutlaka görüp, er ya da geç değerlendiriyor...

Ama benim için, önemli olan, memleketime ve yaşadığım çağa karşı görevimi eksiksiz yapmaktır.

Siz eğer misyonunuzu bilerseniz, günlük küçük iç politika hesaplarının üzerine çıkmayı başarabilirsiniz...

Adamlar, Türkiye'yi Avrupa'dan kopartmaya, Ortak Pazar'ın kapısında bekletmeye uğraşıyor... Elinize, tarihi bir fırsat geçmiş.. Önemli bir krizde, hem haklı yerde, hem de Batı'nın lider ülkeleri safında yer almak imkanını bulmuşsunuz... Amerika'yı, İngiltere'yi, müttefik almışsınız... Bunu değerlendiremezseniz, ne politikacılığın, ne başbakanlığın, ne cumhurbaşkanlığının anlamı kalır ki?

BARLAS- Şimdi, Körfez Krizi geride kaldı... Ama Saddam hâlâ yerinde... ANAP da, iktidarda değil...

Adeta, kuşatılmış bir cumhurbaşkanıyorsunuz...

ÖZAL- Neden öyle bakalım meseleye?... Çözüm bekleyen, aktif politika bekleyen sorunlar, eskisinden az değil ki... Ben de, bilgi birikimi olan, seçilmiş bir cumhurbaşkanıyım...

131

Onbeşinci Bölüm

"Gelir Dağılımını Düzeltecek Tek Şey, Kalkınma Hızıdır"

"Kıbrıs' ı kriz halinde tutmak, 'milli dava gütmek değildir."

"Amerika'yı çözüm için yanımıza

alamazsak, Kıbrıs işi Avrupa'ya kalır...

Avrupa Yunanlılar'ı tutar."

"ANAP öbür partilere benzerse, işimiz zorlaşır."

BARLAS- Dış politikada riskleri hesap edip, en optimum şekilde bu riskleri yüklenmek meselesini, Körfez Krizinde başarı ile uyguladınız. Ama iktidar sürenizde "Kıbrıs Sorunu nu çözüme bağlayamadınız.

ÖZAL- Bu konuda, Türk kamuoyunu meydana getiren merkezler de, karar mekanizmaları da belirli bir düşüncenin sahibi değil. Bir krizin, milli dava adı altında yıllarca saklanması yanlıştır.

Burada da siyasi cesaret şart. Çözümünden kaçmak ve kalıcı çıkış yolu aramamak, cesaret değildir.

133

Turgut Özal'ın Anılan

Kıbrıs'ta karar vereceksiniz. İki ayrı Kıbrıs devleti mi, yoksa gevşek bir federasyon içinde yaşayan iki ayrı toplum mu? Bu kararı verip, cesaretle ve kararlılıkla, politikanızı uygulayacaksınız.

Bence, gevşek bir federasyon daha iyi çözüm. Bu durumda, Türkiye'nin de, Yunanistan'ın da, iki ayrı Türk ve Rum devletinde asker bulundurup, üs kurmak mecburiyetleri olmaz.

Neticede, bu mesele çözülebilir. Ama bunun için, uluslararası çapta devlet adamlığı lazım. Çözüm için kararınızı verip, yola çıkacaksınız.

Türkiye'nin önünde bir dağ gibi duran Kıbrıs'ın çözülmesi için en uygun zaman budur. Körfez Savaşı'ndan sonra değişen dünyada, Doğu-Batı bloklaşmasından doğan inatlaşmalar da bitti. Dünyanın her yerinde, en çözülmez gibi duran problemler çözülüyor.

Biz bu ortamda, Kıbrıs'ı hâlâ çözümsüzlüğe müebbeden mahkum şekilde koruyup, buna 'milli dava'

dersek, yanlış duruma düşebiliriz.

Bilelim ki, Amerika, Kıbrıs konusunda tarafsızdır. Herkes yazdı, çizdi. Amerika, İsrail'in yanında denildi. Bakın şimdi Ortadoğu'ya; Amerika, Filistin meselesine bakışta, İsrail'in de, Arapların da yanında.

Amerika dış politikada, pragmatiktir. Süper güç olarak, hep çözüm ister.

Ama Avrupa farklı. Uzun tarihlerinden gelen saplantıları, taraflılıkları var Avrupalıların.

Eğer biz Kıbrıs'ı hemen çözüm yoluna sokup, burada Amerikan desteğini yanımıza alamazsak, ileride iş Avrupa'nın üzerine kalır. İşte o zaman, Yunanlılar'ın yanında olduğunu görürüz Avrupa'nın... Benim endişem bu yönde.

Türkiye bizim idaremizde, ekonomikman büyük bir sıçrama yaptı. Geçen sene (1991) seçimlerinde bu istikrar devam etseydi, Türkiye'nin etrafındaki ülkelerle kalkınmışlık farkı, daha da açılarak artardı.

Koalisyonlar döneminde, bu iş farklı yürüyor.

• 134-

"Gelir Dağılımını Kalkınma Düzeltir"

Eğer koalisyon dengelerinden doğan kararsızlıklar, Türkiye'nin yönetimine aksetmezse, neler olacağını söyleyeyim.

Türkiye bölgenin büyük bir gücü olur.

Bu bölgede inanılmaz güç haline gelir. Tesir edeceği çok sahalara var. Balkanlar. Şimdiden belli oluyor. Yugoslavya'dan Makedonya Cumhurbaşkanı Türkiye'ye geliyor beni görüyor. Ondan sonra Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı geliyor bizi görüyor.

Bulgarlar, Romenler "Aman" diyorlar, "Balkan meselesinde yardımcı olun beraber halledelim"

Yugoslavya'da problemler var. Arnavutlar da bize geliyor. Demek ki Türkiye'nin tarihi bir misyonu var. Şimdi dikkat et. Gencsher kalktı ne dedi, en son? Dedi ki, "Eğer savaş durmazsa

Yugoslavya'da, biz Hırvatistan'la Slovenya'yı tanırız" dedi. Yani zaten Hırvatistan'la Slovenya'yı itenler Almanlar.

Çünkü bu bölge bir nev'i Avusturya-Macaristan kontrolünde katolik bölge. Bunlar çarpışıyor. Öbür taraf Ortodoks daha çok Osmanlı kontrolünde kalmış. Şimdi o da bir denge arıyor, bu tarafta. Onun için burada tarihi bir rolümüz var. Hatta Makedonya meselesi, Arnavutluk meselesinden dolayı Yunanistan'la olan ilişkilerimiz de önem kazanıyor. Kafkaslar, Balkanlar'a benzer bir karışıklığa doğru gidiyor. Gürcüler, Ermeniler, Azeriler, bilmem yukarıda Çerkezler, Abazalar, yani çeşitli gruplar var.

Bunların hepsi yine Türkiye'ye bakıyor.

"Karadeniz İşbirliği Bölgesi"

Ukrayna bağımsızlığını ilan ediyor, çok yakınlık kurabiliriz. Ondan sonra "Karadeniz İşbirliği Bölgesi" var. Rusya'da diğer Türk asıllı Cumhuriyetler var. Arap alemi ile hele bugün sular bakı-

mından olsun, diğer başka bakımlardan olsun çok mümtaz bir mev-kideyiz.

Öyle zannediyorum ki Türkiye'nin geleceği, bu etrafındaki politik durumdan istifade ederek bunu en iyi şekilde kullanmak.

Tabii Kıbrıs meselesini halledip bunları kullanırsak çok daha iyi olur. Yani önümüzdeki bir lüzumsuz ipotek kalmaz. Ve ben zanne-

•135-

Turgut Özal'ın Anıları

diyorum 21. asır Türkiye'nin Türklerin asrı. Türkiye 21. Asra girerken yani bundan 8 sene sonra...

Şöyle bir düşündüm: 8 senede ne yaptık? Fiziki olarak ne yaptık? Şöyle bir liste olarak koyarsak, limanlarımız, karayollarımız, hava meydanlarımız. Bugün Yunanistan'ın tesislerinden daha iyi. Yani eskiden biz ondan geriydik. Elektrik sistemimiz, altyapımız hepsinden, telefon sistemimiz hepsi iyi ve artık bu kendi kendini yenileyecek hale geldi.

En büyük ezikliğimiz vardı; biz hep Avrupalı karşısında 300 sene 400 sene ezildik. Bu eziklik kalmadı. Yani Cumhuriyet'in ezikliği de böyle idi. Anadolu'da bir laf var: Alman'ın biri gelmiş, "Bu su akar siz böyle bakar", köylü bunu söylüyor. Yani "Siz yapamıyorsunuz" diyor. Aydın da diyor ki:

"Sizde iş yok. Alman gelecek. Bak böyle söyledi" diye kızdırıyor.

Bugün o eziklik tamamiyle kalkmıştır. Şimdi neticede o eziklik gitti. Artık biz Batılı ile dişe diş, göze göz her sahada rekabet edebiliriz. İçimizde artık o eziklik yok. Yani 21. asra girerken bütün bunlardan sıyrılmış, bu ezikliklerden sıyrılmış, yepyeni yetişen nesli ile, dipdiri bir nesliyle Türkiye fişek gibi gidiyor.

Genç nesil kuvvetli. Şimdi 2000'li yıllarda 8 sene sonra ne olacağını tahayyül etmek zordur.

BARLAS- Yine de hayal etsek birlikte... Eğer her şey yolunda yürürse, nasıl bir Türkiye görürüz 2000

yılında?

ÖZAL- Türkiye'nin nerelere varabileceğini hayal etmek zor. Muazzam işler yapabiliriz. Ama basit listem var kafamda. Size onu anlatabilirim.

Benim gördüğüm, yani hayalimde gördüğüm, bir kere çok modern şehirler olacak. Yani Batı'dan Doğu'ya giderken biz Avusturya, Macaristan ondan sonra Yugoslavya, Bulgaristan'ı geçince hep Doğu'ya doğru giderken sahilleşme görülür. Şimdi fevkalade modern bir ülkeye girilecek. Aynen bir Avrupa, hatta bazı Avrupa ülkelerinden daha ileri.

•136-

"Gelir Dağılımını Kalkınma Düzeltir"

Ondan sonra şehirleriyle otoyollarıyla, pırıl pırıl yol üzerindeki fevkalade güzel benzin istasyonları ile konaklama tesisleriyle. Yani turist, ilk görüşte cazip bir ülkeye girdiğini görecek. Her türlü malın bulunduğu, hiçbir eksikliğin olmadığı, yani fevkalade iyi çalışan bir ekonomik sistemin olduğu bir yere girilecektir. Otoyollar belki 1500 kilometre. İşte bu sene sonunda önümüzdeki sene. Belki 9 sent sonra eğer yanlışlık yapmazlarsa, 67 bin kilometrelik bir otoyol ağı görüyorum. Elektrik sistemi bugünkünün iki misli bir elektrik sistemi. Belki de daha fazla 2-3 misline yakın.

Ondan sonra hava meydanları en ufak yerlere kadar, yani ufak yerler derken büyük kasabalara kadar inmiş ve her tarafta uçaklar görünen, otomobil gibi uçaklar. Araba 10 sene sonra yılda belki 1 milyon arabanın satıldığı, belki daha fazla arabanın satıldığı bir Türkiye.

Benim tahminim 60, 70 belki de 90 milyar dolarlık bir ihracat. Çok büyük bir ihracat, ithalat hacmi olacak ve bütün bu civardaki ülkelerin alışveriş ettiği yer Türkiye olacaktır. Yani gelecekler buralarda alışveriş edecekler, buralarda mallarını satacaklar. Biz bütün bu civara gideceğiz, ekonomikman bir nev'i istila edeceğiz buraları, onu görüyorum. Bu yapılabilir. Ama ters bir şey de olabilir. Eğer 1970

öncesinin kadroları gelirse yani aynı kafalar gelirse...

BARLAS- Ama işte geldi bu eski kadrolar... Demirel'li isimler yine işbaşında...

ÖZAL- Tabii isimlerin, eskisi gibi davranmamaları çok önemli.

Hizmetlerime Acırım

Seçim kampanyasında bunun işaretlerini verdikleri için endişelendim... Negatif kampanyalarla bu ülkede netice alırlarsa, yaptığım hizmetlere hakikaten acırım dedim.

Ama seçim seçimdir... Şimdi başarılı olmalarını temenni etmek durumundayım.

Temenni ederim, benim bilgimden, birikimimden istifade ederler... En allamei cihanı getirselere, benim bildiğimin onda birini ya-137

Turgut Özal'ın Anıları

pamazlar... Ama kendileri bilir. İstifade ederlerse ederler, etmezlerse kendileri bilir.

*BARLAS- Görülüyor ki böyle bir niyetleri yok... **Demirel** de, Erdal İnönü de, size karşı gerginlik politikası izlemekten yana...*

ÖZAL- Mesele benim ötemde... Temel meselelerde uzlaşma olması lazım... Bu tür politikalar, ülkenin 2000'li yıllara dönük iddialarını kaybettirebilir...

Türkiye, etrafındaki ülkelere benzemeye başlar... Yani bugün nasıl İran'da büyük problemler var, Irak'ta büyük problemler var, Sovyetler Birliği'nde... Aynı noktaya doğru çok süratli gideriz.

Bu adamlar hiçbir zaman bu meselelerin özünü anlayamazlar. Yani bir hırsla, bir kinle neticeleri çözemezler. Zaten eğer benimle uğraşacaklarsa o vakit memleketin meselelerine bakmayacaklar demektir. Geçen sene, seçim kampanyasını böyle götürdüler...

ANAP'ın Meseleleri

Bu, meselenin diğer partileri ilgilendiren yanı... Bir de ANAP'ın meseleleri var...

ANAP yöneticileri de, hatalar, saçmalıklar yapmamak zorunda... Diğer partilere benzememeleri, siyasi mücadeleyi o düzeye indirmemeleri gerekiyor...

Mesela bir 'gelir dağılımı' lafı var... Bunu hep söyler bazı çevreler...

Eğer ANAP da, 'ekonomiye gelir dağılımını düzelterek' lafıyla bakarsa, iş çıkırından çıkar...

Muhalefetle, yanıшта ileri olmak yarışına girmiş olurlar...

"Gelir dağılımı bozuktur" diye bunu kabul etmek yanıştır... Mesele herkesin gelir düzeyini yükseltmektir.

Bu ekonomik yapıda, zaten çok ileri ülkeler gibi mükemmel bir gelir dağılımı olması mümkün değil ki... Ayrıca bu düzeye ulaşmak için de 10-15 sene lazım... Gelir dağılımını düzelterek tek unsur, kalkınma hızıdır... Bunu da bilmek lazım...

"Gelir Dağılımını Kalkınma Düzeltir"

Yani ANAP da, öbür partilere benzer ve ekonomiden başlayarak kavram kargaşalarına düşerse,

Türkiye 1980 öncesinin krizlerini hatırlatan krizler yaşar... Etrafımızdaki ülkeler gibi, problemlili ülkelerden biri olur bölgede...

139

Onaltıncı Bölüm

"Müthiş Bir Devrim Geliyor... Bilmem Görebilecek miyim?"

"Süleyman Bey yeni gençliği anlayamaz... Bunlar hayattan zevk alıyor..."

Kavgacı değil!..."

"Bizi susturabildikleri anda yeni

sistem ölecek, eskiye dönüş olacaktır."

"Demokraside tek sistem, parlamenter demokrasi değildir."

Hep asker cumhurbaşkanlarına alışmışlar!...

BARLAS- bazılarına göre siyasi hayatımızın en büyük hatası, başbakanlığı bırakıp, cumhurbaşkanlığına geçmeniz... Böylece, hem ANAP'in yönetimini, hem de icra gücünü elinizden kaçırdığınızı söyleyenler oldu...

ÖZAL- Bu mesele de, tarihe karşı bir iddia meselesidir... Bizim demokrasi tarihimizde, asker kökenli olmayan ilk cumhurbaşkanı, rahmetli Celal Bayar'dır... Onu da askerler devirdi...

Sonra sivil politikacılar, cumhurbaşkanı olmaya cesaret edemedi. Meclis'te gücü varken de, Süleyman Bey, cumhurbaşkanı olmayı düşünemedi...

• 141 •

Turgut Özal'ın Anıları

Neticede ben başbakanlık yapmışım... Büyük icraat gerçekleştirmişim... İçte ve dışta tanımadığım kimse yok... Beni tanımayan kimse de yok...

Cumhurbaşkanı seçme zamanı geldiğinde, benim isimden başka bir isim de olabilirdi... Ama Anavatan içinden kimler olabilir diye, arkadaşlarla müzakere de ettik... Ama neticede, benim olmamın en doğrusu olacağına karar verdik...

Ama buna en fazla 'cumhuriyet muhafızları' reaksiyon gösterdi... Çünkü hep askerlerin cumhurbaşkanı olmasına alışmışlar... Seçilmiş politikacılar için, cumhurbaşkanı olmayı düşünmek, bir nevi tabu olmuş... Öyle yapmışlar...

Bu tarihi bir iddia meselesiydi... Sivillerin ve seçilmişlerin iddiasıydı bu... Kaderde de varmış

ki, seçilip cumhurbaşkanı olduk...

Konsensüsün Önemi

BARLAS- Ama işte, sizin partiniz ANAP dışındaki partiler, yani sizin eski rakipleriniz iktidar olunca, siz de Çankaya'ya izole edildiniz...

ÖZAL- Şimdi ben, günlük siyasette olan bitenleri, Türkiye'deki eskinin canlandırılması için yapılan çalışmalar gibi görüyorum...

Toplumda sadece işverenle işçinin veya birbirine karşı olan grupların uzlaşması yetmiyor...

Konsensüs, bütün kesimler ve politik partiler için de bir şarttır...

Eğer mesele sadece Turgut Özal'a karşı çıkmaksa, bu benim cumhurbaşkanı olmamdan önce de yapıldı... Başbakanlığımda, hemen her icraatım, ilk safhada hep muhalefetle karşılandı... Ne ihracat hamlesine, ne konvertibileteye, ne de başka bir yeniliğe inandılar önceleri.

Şu Körfez krizi sırasında olanları hatırlayın... O zaman Anavatan iktidardaydı ve ben de Cumhurbaşkanıydım...

Saddam'a karşı bütün Batı alemi, iktidar-muhalefet ayırımı olmaksızın birleşti... Amerika'da, İngiltere'de böyle oldu... Bizde ise,

142

"Devrim Geliyor"

kimi Saddam'ı ziyaret etti, kimi de "Turgut Özal, Türkiye'nin başını belaya sokuyor" dedi...

Bugünkü mesele benim cumhurbaşkanı olmam değil... Önce, şu koalisyonlara bakalım.

Türkiye'nin geliştiği dönemlerde koalisyon yok... 1950-60 arasında da yok, 1965-71 arasında da yok...

Bir de bizim 1983-91 arasında yok koalisyon... Hep büyük işler yapılmış. Anavatan iktidarında, bir de transformasyon gerçekleştirilmiş...

Şimdi, Türkiye yeniden koalisyonlara girmiş durumda... Uzlaşması zaten az olan bir ülkede, hem koalisyon partileri, hem de iktidar ve muhalefet, temel meseleler için uzlaşıp, kavga etmeyecekler...

Bu arada, Türkiye önüne gelen tarihi fırsatı değerlendirip, bölgenin lider ülkesi olacak... Ben bu işin zorunluğunu görüyorum... Ama ben bir misyon adamıyım... Bana karşı gösterilen tepkiler, bir şahsa karşı gösterilen tepkilerden öteye boyutlar taşıyor...

Ben hep söyledim... Bir istikamet verdik ülkeye... Bunu büyük ölçüde oturttuk... Artık döviz sıkıntısı yok... Döviz sıkıntısından doğan siyasi bunalımlar ve bunu izleyen askeri müdahale tehditleri

yok...

Ama şimdi bir yeni iktidar, erken emeklilikle ve hep Merkez Bankası'nı kullanarak bu dengeleri bozarsa, yani bu çeşit davranışlarla bir nev'i ekonomiyi rotasından çıkartırsa, işin sonu yine felâkete gider... Ben bunları cumhurbaşkanı olsam da, olmasam da söylerim... İktidarda Anavatan varken de söylemedim mi? Anavatan hükümeti, Zonguldak işçilerine, işletmenin geliri kadar toplu sözleşme zammı verirken, yine reaksiyon gösterdim...

Neticede benim cumhurbaşkanı ve Süleyman Bey'in başbakan olması meselesi değil... Birinin yanlış

yapması, diğerinin o yanlışını görüp, ikaz etmesi meselesi...

,

Başkanlık Sistemi

İşin esasında sisteme de bakmak gerekiyor burada... Ben bu yüzden, 'Başkanlık Sistemi'nin tartışılmasını istediğimi, her fırsatta söylüyorum...

143<

Turgut Özal'ın Anılan

Parlamenter sistemi, biz demokrasinin tek şekli diye almışız... Ama bakın Amerika kıtasında, hep başkanlık sistemi var... Yeni kurulan Rus ve Orta Asya Cumhuriyetleri de, demokrasi diye başkanlık sistemini seçti.

Eğer bir ülkede, etnik olarak daha geniş tabanlı toplumlar yaşıyorsa, onlara başkanlık sistemi daha iyi uyuyor...

Avrupa'daki çok milliyetli parlamenter demokrasiler hep krallıklar... Orada ülkenin bütünlüğünü kral temsil ediyor... İşte İngiltere böyle, Belçika böyle... Veya, İsviçre'de konfederasyon var... Basklıların da olduğu İspanya'da krallık var... Fransa'daki yarı başkanlığın başkanını, parlamento değil, halk seçiyor...

Eğer siz çok renkli bir toplumun siyasi seçimini parlamenter sisteme bağlarsanız, etnik farklılıklar da, din ve mezhep ayrılıkları da, hemşehrilikler ve bölgecilikler de parlamentoya giriyor. Seçimlerin kazanılmasında, hizmet yarışının dışındaki faktörler ağırlık kazanıyor...

Türkiye, bir Almanya gibi, mütecanis toplumlu bir ülke değil... Birincisi, bir büyük imparatorluğun her alanda bir nev'i mirasçısı.. Balkanlar'da veya Kafkasya'da gürültü olsa, Türkiye'de aynı sesler duyuluyor.. Abhazya'daki savaşa, bizden ırkdaş gönüllüler gidiyor.. Şimdi hem nispi temsil hem parlamenter sistem varsa, ondan sonra ne koalisyonlardan ne de istikrarsızlıktan kurtulabiliyorsunuz...

Bu söylediklerim, konu tartışılsın diyedir... Ama bizdekiler bir şeye takılınca takılırlar...

Parlamentar sistemle takılmışlar bir kere... Bunu, demokrasinin tek şekli zannediyorlar...

Yine de, neticede şunu söyleyeyim...

En zor dönemlerimizde en büyük işleri yapabildik biz... 1988'de, enflasyon yüzünden en ağır hücumlar varken, faizi ve döviz kurunu serbest bıraktık... Sonra altın serbest bırakıldı... İthalat serbestleşti...

1989'da da, mahalli seçim yenilgisinden sonra, konvertibiliteye geçtik... Yani kararlı iseniz, eleştiriler ve elverişsiz şartlar, sizi yıldırılmaz... İkincisi de, Türkiye'de eski siyasi kadrolar seçilse bile, eski siyasi düşünceler, değişip, yenileşiyor...

144

"Devrim Geliyor"

İşte Çetin Altan'a, Cengiz Çandar'a bakın... Bizimle aynı felsefeyi savunuyorlar bugün... Bizimle eski çeşit kavgaları sürdürenler, düşüncedeki ve ekonomideki ihtilal çapında değişikliği anlamayanlar...

Hem Türkiye'yi, hem dünyayı anlamadıkları için, eski kavgalara devam ediyorlar...

Değişen Toplum

Süleyman Bey'in gözünü Özal'a dikmesinin ana sebebi budur... Bizi susturabildikleri anda, Türkiye'deki yeni sistem ölecek ve hemen eski sisteme dönüş olacaktır. Bunu, milletimizin çok iyi bilmesi lazım... Ama ben bunu, Anavatan'lı arkadaşlarımıza da tam anlatamadım... Anavatan'ın onlarla bu yarışa girmekten kaçınması şarttır...

BARLAS- Önemli olan, toplum bu değişimin içinde yaşarken, bundan mutlu mu?

ÖZAL- Bakın, ben görebilecek miyim, o ayrı bir konu ama müthiş bir devrim geliyor. Toplumun bundan mutsuz olması imkansızdır. Her şey, hemen demode oluyor... Video yerine 'lazedisc' var...

Plak yerine 'compactdisc'... Arşivler 'compactdisc'lere girdi artık... Kimbilir daha neler çıkacak?

Biz Türkiye olarak sanayi devrimini kaçırdık. Yani ilk sanayi devrimini... O yüzden, diğer ülkelerden geri kaldık.

Şimdi onlar o devri **aştılar...** Onları yakalamamız mümkün değil. Ayrıca o devirden bizim de geçmemiz şart değil... Onları, bugün içinde bulundukları devirde yakalayabiliriz...

Bunun için kuracağımız tesisler, en yeni, en modern olmalı...

Mutlaka, son teknolojiyi ve high teknolojiyi getirmeliyiz... İleriyi ancak böyle yakalayabiliriz...

Sanayi devrimi yapıldığında ana güç enerjidydi... Enerji ile, insanın kitle gücünü geride bırakan

makinalar yapılmış.. Büyük istihaller böyle olmuş...

Turgut Özal'ın Anıları

Şimdi, son 25 yıldır ve içine girdiğimiz yeni yüzyılda, kitle gücünü değil, beyin gücünü aşmaya çalışıyor insanlık... Belki bu durum dünyanın sonunu da getirir, ama iş bu safhada...

Türkiye de bu prosese girdi bile...

Türkiye, bundan sonra altyapısını normal tempo ile tamamlayabilir. Bunun önemli başlangıcını biz tamamladık...

Şimdi devletin, sanayi ve ticaretten çıkartılmasına sıra geldi... Devletin ana görevi, sağlığa ve kaliteli insan yetiştirmeye bir nevi teşvik verip, destek olmak kalır...

Arabeskin Yerine Sezen Aksu

Dünyada da böyle... Sanayi, eski önemini daha doğrusu eski manasını kaybediyor. Sanayi sektörü, büyük çapta üretim yapan, fakat çok az sayıda insanla üretim yapan, birbiriyle irtibatlı ve bu irtibatları da servis sektörlerinin sağladığı bir ağ olacaktır. İstihdam, sanayide çok aşağıya düşecektir. Şimdiden belli oluyor bu. Bunun yerini servis sektörleri alacaktır. Servis sektörleri daha iyi eğitilmiş insan ister.

Bilgisayardan programcılara, ne bileyim bankacılara, diğer şeylere... Korkunç bir değişik toplum. Yani bugün hatta bazılarını tahmin, tahayyül etmek mümkün değil... Komünikasyon deyince medya meselesi. Televizyon vs. şöyle bir baktık da enteresan şeyler geliyor. Yeni yeni iş sahaları açılıyor.

Müzik yapanlar, büyük bir meslek grubu şimdi. Büyük bir sanayi haline gelmiş, dün akşam gittim seyrettim de öyle. Gençler heyecanlı. Neticede, daha çok okuyabilen, araştırabilir, münakaşa edebilen, kendine ayıracak vakti daha çok olan bir toplum geliyor. Sanatın ağırlığının arttığı, müzelerin çoğaldığı, kültürün daha fazla pay alacağı bir toplum olacak bu.

Bakın müzik yapımcılarına soruyorum... "En fazla satan kasetler ne?" diye... Eskiden arabeskti...

Şimdi Sezen Aksu, Muazzez Abacı daha fazla satıyor. Sezen Aksu, 12 milyon satmış.

Akşam gezerken, gençleri gördüm... Bu şarkılarla dans ediyorlar. Kavga etmiyorlar... Yepyeni bir toplum...

• 146«

"Devrim Geliyor"

Konsere gittim, binlerce genç vardı... 10-11 yıl önce böyle bir genç kalabalığı bir araya gelince birbirleriyle kavga ederdi... Şimdi şarkı söylüyorlar. Yani yepyeni bir toplum... Süleyman Bey, bunları anlayamaz. Bunlar hayattan zevk alıyor, müziği, sporu seviyor.

Neticede, yarın Türkiye'nin lehine şeyler getiriyor...

147

Onyedinci Bölüm

«I

Güneydoğu'da Çözüm, Serbest Düşünce ve Diyalogla Bulunur"

"Bizim sistemde en iyi adamlar müfettiş... Orta karar adamlar icracıdır"

"Terörist ile normal Güneydoğu'lu vatandaşı birbirinden ayıracak yollar mutlaka bulunmalı."

"Anavatan' in ilk döneminde ekonomi ile

uğraştık.. Döviz darboğazını aşarak, askeri

müdahale ortamını yok ettik."

BARLAS- Sizin belirli kesimler tarafından en fazla eleştirildiğiniz konulardan biri de, Güneydoğu meselesi... Bu bazıları, sizin Güneydoğu'daki terörü adeta teşvik eden davranışlarda bulunduğunuzu iddia ediyor.

ÖZAL- Siz bu zırvalıklara kulak asmayın... Ama isterseniz Kürt meselesine ve Güneydoğu'ya şöyle bir bakalım...

Ancak hemen söyleyeyim. Bütün sorunlarda olduğu gibi, Güneydoğu'da da çözüm, özgürlük, serbest düşünce, konuşma ve diyalogla bulunur... Sopa ile bulunmaz... Yani birtakım şeyler var... İyi muamele, insanca muamele gibi...

• 149-

Turgut Özal'ın Anıları

Bütün hayatımda ve son olarak siyasette de müşahade ettiğim bir şey var. Kavga ile hiçbir şey çözülüyor. İkna yoluyla çözüm şart... Demokratik siyasetin temelinde bu var yani... Bir konsensusa varmak... Bizim Batılı demokrasilerden en büyük farkımız, karşılıklı ikna yolu ile, işte bu konsensusa varamayışımız.

Ama ben şunu da müşahade ettim... Son 8-9 senedir, bu işte de ilerledik. Yavaş yavaş, kavga etmeden münakaşa edebilmeye başladık... Belki de, ekonominin temel bazı meselelerini hal yoluna so-kabildiğimiz için bu böyle.

Bu Güneydoğu meselesine daha önce de el atabilir, siyasi çözüm arayışlarına girebilirdik. Ama unutmayın... Anavatan'ın ilk iktidar devresinde, sivil rejime geçiş mücadelesi vardır... Aşağı yukarı 1,5-2 sene, benim bazı bakanlarım, benden çok Kenan Paşa'ya kulak verdiler... Benden değil, ondan ürktüler...

Bir de, öncelikle ekonominin darboğazlarını ve döviz meselesini aşmak zorundaydık. Askeri rejimden yeni çıkmış bir ülkede, yeni askeri darbeleri önlemek için bunu böyle yapmalıydık.

Tecrübelerimiz ve Türkiye'de olan hadiseler gösteriyor ki, her 10 senede bir yaşanan tatsız hadiselerde, istatistiki bir benzerlik var... İlk önce ekonomi bozuluyor ve döviz darlığı geliyor. Ondan sonra siyasi atmosfer bozuluyor. 1960'ta da, 1971'de de, 1980'de de böyle durum...

Önce Ekonomiye Düzeltmek

Bu vaziyette ekonomik durumun bozulması, askeri müdahale için yeterli değil ama, bir şart oluyor. O

halde orayı düzeltirsek, bir darbe ihtimalini, büyük çapta ortadan kaldırırız...

Biz bu yöne ağırlık verdik önce... Anavatan iktidarının ilk döneminde, hep ekonomik icraat ve reform vardır.

Sonra, devlete bakış açımızın köklü bir değişim içine girmesine çalıştık... Devletin bir işveren veya bir baba olmadığını, herkesin kendisine güvenmesinin şart olduğunu yerleştirmeye çalıştık.

150

"Güneydoğu'da Çözüm"

Ama bu ekonomik olarak da, sosyolojik olarak da kolay değil. Devlet sistemini Fransa'dan almışız...

İdareye Mülkiye ekolu hakim... Yıllardır, Maliye'de, İçişleri'nde ve Dışişleri Bakanlığı'nda, bu statükocu zihniyet hakim... Bundan ötürü mekanizmalar da işlemiyor... Her şey tersine kurulmuş...

En iyi en kaliteli adamlar, devlette, müfettiş olarak kullanılıyor... Orta halli, orta karar insanlar ise icrada... Sonuçta ne devlet kendi memurlarına, ne de vatandaşlarına güveniyor... Kabiliyetli ve kuvvetli müfettişler, orta karar memurların çalışmasını zorlaştırıyor... Herkes bir hata yapmaktan yahut sorumluluk almaktan korkuyor... Bu sistemi Fransız çoktan değiştirdi, ama biz hep aynıyız...

Danıştay'ı da, bütün frenleyici müesseseleri de oradan almadık mı?

Biz Anavatan olarak ilk dönemde, hem iş yapan memura, hem de vatandaşa, cesaret vermeye çalıştık...

Onları çalışmaya, işbitirici olmaya, kendilerine güvenmeye teşvik ettik...

Bunun temeli de, serbestlikten geçer... Bizim son dönemimizde, serbestleşmeye geldi sıra... Serbest toplumların birtakım problemleri olsa bile, gelişmeler daha iyi oluyor... Ancak serbest toplumlar, ü-

retici toplum oluyor. İşte Sovyetler, serbest topluma ulaşamadığı için krize girip, dağıldılar... Çünkü koyun gibi güdülen toplumlar, ancak koyunlar kadar başarılı olur. Bizim 141, 142, 163'üncü Ceza Kanunu maddelerini kaldırmamız ve Kürtçe'yi serbest bırakmamız bu serbestleşmenin ilk önemli adımlarıdır...

BARLAS- Güneydoğu sorununa ve Kürt meselesine serbest bakış açınızı, bölücü terör olayları negatif biçimde etkilemedi mi?

ÖZAL- Terör başkadır, Güneydoğu sorunu başka bir meseledir. Ama burada elverişsiz bir durum var.

Bu iki mesele, birbirleri ile bağlantılı... Çünkü terörün silahındaki parmağın sahibi, kendisini Güneydoğu sorununun bir parçası olarak görüyor...

En Şahin Benim

Ben, terörle, sonuna kadar, yeninceye, yok edinceye kadar mücadele edilmesinden yanayım. Bu konuda, Türkiye'deki en sert ve taviz vermez politikacı benim.

151

Turgut Özal'ın Anıları

Dünyanın hiçbir yerinde, terörizmin sonu yoktur. Burada ısrar eden ve terörizme devam eden kim varsa, karşılarında hepimizi bulacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, bu terörle mücadeleyi sonuna kadar götürmeye, bunu yok edip, başarı kazanmaya hem mahkumdur, hem mecburdur.

Teröre karşı mücadele için, helikopter projesini ben destekledim, ben kaynak buldum... Özel timler, profesyonel mücadele fikirleri hep bizden... Dağda, taşta, kovukta saklanan teröristlere karşı, hem teknolojik, hem fiziki üstünlük şart...

Ben bu mücadelede en şahinim!...

Güneydoğu meselesini ele almaya gelince... Bunu, terörle mücadeleden ayırmak kolay değil... Kim Güneydoğu insanı ve kim terörist diye ayırmanın zorluğu var... Çünkü terörist, zemine ve zamana uyuyor... Gündüz vatandaş kılığına giriyor, gece terörist oluyor... Ancak bunu ayırmak için, elimizden geleni yapmalıyız... Güneydoğulu vatandaş terörist, teröristi de masum vatandaş olarak görmemek için yollar bulmalıyız...

Bu konudaki düşüncelerimi, ana hatları ile yazdım...

Geçenlerde bir konuşmamda da, artık Türk toplumunun, meseleleri çarpıtmadan ele almasının zamanı geldiğini söyledim...

Mesela, birisi 'federasyon' diye bir laf çıkardı ortaya...

Ben bunun karşısındayım... Federasyonun karşısındayım, dedim.

Ama kimse buna bakmadı...

Benim demek istediğim, kim ne fikir atarsa atsın, bu tartışılmalı... Federasyonun da bir çözüm olmadığı, tartışılarak bulunur...

Tartışmasız, yasaklarsanız, bazılarının aklında, federasyon sanki bir çözümmüş gibi kalır.

Bakın şimdi, devletin Güneydoğu'ya yaptığı yatırım, oradan alınan verginin ve bütün gelirlerin çok üzerinde... Bir federasyona gidilirse, kim böyle bir kaynağı o yöreye aktarır?

•152-

"Güneydoğu'da Çözüm"

Güneydoğu Yatırımları

Geçenlerde İstanbullu işadamları toplantısında bana bu meseleyi sordular.. Siz de oradaydınız ve cevabımı kaydetmiştiniz...

Orada ne dedim?

Ne tarihi tam inceledik, ne de fobilerimizi yenebildik...

BARLAS- İsterseniz, 16 Ekim toplantısındaki açıklamalarınızı, tam olarak verelim...

ÖZAL- İyi olur... Aynen verelim...

Güneydoğu Anadolu insanının dertleri var, size onu söylemeliyim. Gidip de görmeniz lazım o bölgeyi.

Ben çok gittim. Fevkalade zor şartlar var. O dağlık bölgeye gidin, bu insanlar nasıl burada yaşıyor diyebilirsiniz. Türkiye'nin bugünkü haliyle, o insanların yaşaması çok güç... Hatta, göçü bir parça kolaylaştırmak lazım. Bu yüzden Güneydoğu Anadolu Projesi'ni hazırladık ki, ovalarda daha iyi yaşansın, diye. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Fırat'la Dicle arasında Yukarı Mezopotamya'dır. Mümbit topraklardır. Dümdüz topraklardır. İki üç ürün alınabilen topraklardır. Oraya büyük masraflarla sulama getirmemizin sebebi, o insanları biraz daha mutlu edebilmektir. Başka bir sebebi yok.

Yoksa ben şunu çok iyi biliyorum. Doğu'ya veya Güneydoğu'ya yapacağınız yatırımı Batı'ya getirin, üç misli verim alırsınız. Size açık söyleyeyim. Hatta GAP Projesi de dahil. Bu hep yanlış biliniyor.

Burada devlet bu yatırımı esas itibariyle oradaki insanların mutluluğu için yapıyor. Yoksa o dağlara ne elektrik gider, ne telefon gider, ne yol gider, açık söyleyeyim. Çok pahalı yatırımlar olmuştur ve sonunda da şu olacaktır, onu da biliyoruz. O köylerin hepsi boşalacak. Ne olacak o vakit, yol yatırımınız, elektrik yatırımınız, telefon yatırımınız, hepsi sıfır. Ama, belli bir süre alacağı için onun da bu imkandan istifade etmesi lazım diye bu yatırımı oraya da yapıyor.

Gidin, Kuzey Irak'a bakın. Gidin, İran'a bakın. Hem de İran'ın batısına bakın. Hayat şartlarına bakın.

Benim demin beğenmediğim Doğu ve Güneydoğu'nun dağlık bölgelerinden çok daha kötü şart-

• 153-

Turgut Özal'ın Anıları

lar var. Biz hiç olmazsa büyük bir ülkeyiz ki, oralara bu yatırımları götürebilmişiz. Fırat vadisinin içerisine ben girdim, Karakaya'ya giderken Pötürge'ye giden kanyon içerisinde inanılmaz yol yapmışız. 3-4 evlik yerlere elektrik, telefon gitmiş, mümkün değil bunlar. En zengin ülkelerde de yapmak zor. Ama bu meselenin çözümü için yapılmış. Bir de terörün sebebi bu değil. Hiçbir zaman kimse "Geri kaldık, onun için biz bunu yapıyoruz" diyemez, buna hakkı yok. Çünkü bu memleket bu yatırımı yapmış.

Şeyh Said Ayaklanması

Ama şunu da düşünmek lazım. Tabii ki o insanlar da bizim insanlarımız. Bir kavganın, memleket içinde bir büyük mücadelenin hiçbirimize fayda getirmeyeceğini çok iyi bilelim. Kışkırtıcılara da kimse alet olmasın. Bazen böyle kışkırtıcılar çıkıyor: "Vuralım, kiralım, işi bitirelim." Hangi işi bitiriyorsunuz? Neyi vurup kırıyorsunuz, neyi götürüyorsunuz? Bugünkü modern devrede 21. asıra gelirken böyle şey olur mu? Bu da çok önemlidir.

Bu havaları da ben görüyorum. Zaten kızdığım noktalardan bir tanesi de bu. Bir an için düşünün. Bu mücadele devam ederse, zaten bizimle uğraşan çok kimse var dışarıda, bu iş daha kötü olmaz mı?

Ama ben şunu iyi biliyorum; sabırla, kararlılıkla ve biraz da zamanla bu mesele, kendiliğinden demeyeceğim, aldığımız tedbirlerle, başka ülkenin problemine benzemeden çözülecektir.

Kuzey İrlanda meselesi din meselesidir. Farklı mezhep meselesidir. Biri Katolik'tir, diğeri Protestan'dır veya Anglikan'dır. Oradan çıkıyor mesele. Sadece etnik farklılık değil. Ama bizde böyle şey yok, biz asırlardır beraber yaşamışız, kız alıp vermişiz. Kimin ne olduğu da belli olmuyor. Ama bir yanlışımız var. Bir fobiye düşmüşüz. Açıkça söyleyeyim. Osmanlı'da bu fobi yokmuş. Bizim bir fobimiz var. "Şeyh Said İsyanı'nı İngiliz desteklemiş" diye.

Bunlar çok sarih değil. Bunlar incelenmemiş. Ben şöyle olduğunu tahmin ediyorum: İngiliz desteklemese bile, desteklediğini bize kabul ettirmiş. Neden? Çünkü bir Kürt devleti kurulması fobisi biz-154

"Güneydoğu'da Çözüm"

de var. O sırada da bütün dünya Türkiye'de İstiklal Harbi ile yapılan büyük mücadelenin, bilhassa Müslüman dünya bunun peşinde, bütün dünyaya yayılacak. Biraz dışarı çıksak, bu ateş, bir devrim ateşi yayılacak. Ondan da İngiliz de çok korkuyor. Bu sefer içeride çıkan bir isyanı, başka bir sebeple belki, onu da bilmiyoruz...

Bunların aslında hepsinin tarihte incelenmesi lazım. Maalesef bu dokümanlarımız yok elimizde, hâlâ gizli bunlar. O vakit şunu tahmin ediyorum. İngiliz yardım etmiş gibi gözükmüş. Orada yardım etmesi mümkün değil. Dersim İsyanı'na Fransız nasıl yardım edecek? Kolay mı bu iş? Şu kadar katık, silah göndermekle mi olacak? Bu da mümkün değil. Ama Türkiye'nin yumuşak karnı Kürt devleti ise, biz onu biraz itmiş gözükelim diyorlar. Biz kendi yumuşak karnımızı gösteriyoruz. Diyoruz ki, gelin, buraya vurun. Yanlışımız burada. Halbuki İran bundan korksın, Irak korksın. Orada büyük ayrılık var. Onlar entegre olmaz, Kürtler sadece bir bölgede yaşıyor. Entegre olmuyorlar. İşte Irak da öyle, kaç senedir aynı şekilde. Ama bizde, olduğu gibi batıya geçiyor. Her gün ne kadar adam geliyor İstanbul'a düşünüyor musunuz?

Kürt Devleti Kurulamaz

Netice itibarıyla bu mesele çözülecektir. Ama birtakım fobileri de üzerimizden atmak lazımdır. Ben şunu söylemek istemiyorum: "Bir Kürt devleti kurulsun, bir şey olmaz!" Yo, hayır. Biz istemedikten sonra kurulması mümkün değildir. Bu kadar da kendimizi küçük görmeyelim. 60

milyonluk bir Türkiye'yiz. Orada 3.5 milyonluk insan var. Ve fevkalade geri durumdalar. Sizin ekmeğinize muhtaç bunlar. Onlar devlet kuracak, Türkiye'den parça kopacaklar, bizim elimiz bağlı duracak. Yok böyle şey olmaz.

Bunu düşünmek için komplo teorilerini üreten merkezlerin olması lazım. Ama var bu düşünceler. Siz hayır dedikten sonra, orada mümkün değildir. Ama şunu da düşünün. Oradaki insanların da daha iyi yaşamaya hakları yok mu? İnsan olarak düşünün.

155

Turgut Özal'ın Anıları

Ezilmişler, Saddam'ın altında kalmışlar, daha evvelki Iraklılar'ın altında kalmışlar, zehirli gaz yemişler, adam yeni çıkmış Kuveyt harbinden, sonra buna rağmen iki tane tümenini yollamış. 600 bini bizim hudutlara gelmiş, 1 milyonu da İran'a kaçmış. Siz bugün gitseniz, kaçıramazsınız onları.

Mücadele ederler, ama Saddam'dan korkmuşlar. Neden? Zehirli gaz kullanıyor da onun için. O korku zehirli gazdan geliyor. Bunu ben biliyorum. Bir üzerimize atarsa, çoluk çocuk Halepçe'deki hadise bir daha olacak demişler. Hakikaten çarpışmasını bilen, savaşmasını bilen insanlar kaçtılar. Şimdi bunların daha iyi bir hayat yaşamaya hakkı yok mu? Hatta bizim bir parça burada 'moral obligasyon'umuz yok mu, diye düşünüyorum. Bunlar, hudut biraz daha aşağıdan gitseydi hepsi içimizde olurdu... "Eskiden Musul bizim elimizdeydi" dedik, gürültü koptu.

Musul vilayeti olsaydı, bunların hepsi Türkiye içerisinde olurdu. Ne farkı var? Hakkari'de oturanlar, Şırnak'ta oturanla, bunlar akraba. Aynen sizin Bulgaristan'daki soydaşlarınız gibi. Bunları da dü-

şünmek lazım. İlk önce iğneyi kendimize, sonra çuvaldızı başkasına batıralım. Biraz da böyle düşünmekte fayda var.

Ben meselenin çözüleceğine adım gibi inanıyorum. Ama hiç telaşa, heyecana lüzum yok. Büyük bir ülke olduğumuzu hiçbir zaman unutmayın. Kayıp vereceksek vereceğiz. Ama gördünüz işte, geçenlerde o aşağıda Derecik galiba, uçaklar, helikopterler gitti, temizledi. 200'den fazla zayıatları var, öyle geliyor haberler. Belki daha fazla. Çok büyük kayıp vermişler. Şimdi bir de kendi aralarında olan çarpışmalarda da büyük kayıpları var. Bu işin sonu yoktur. Oradan gözüktüyor zaten. Ama biz akıllı uslu siyaset götürelim. Oradaki insanları niye kendimize düşman edelim? 3.5 milyon insan, biz biraz daha dost davransak daha iyi değil mi? Ve şimdiye kadar da dost davrandığımız için bir netice alıyoruz, yoksa orası daha kötü bir yuva olur bizim için.

156

Onsekizinci Bölüm

"Türkiye Karar Verince Her Şeyi Başarır"

"Kalp krizi geçirdikten sonra Paris'e

borç ertelemesine gittim.

Arkamda doktor bekliyordu."

"Zor günleri aştık... Altyapımız hazır... Şimdi özelleştirmeyi yapıp, devleti ticaret ve sanayiden çekmeliyiz."

"Süleyman Bey'le Erdal Bey,

sunî kavgaları bırakmalıdır...

Türkiye çok başka noktada!..."

BARLAS- Kendi kurduğunuz parti olan ANAP' la aranız açık... Koalisyon iktidarının partileri olan DYP ve SHP de, size karşı oluşmuş bir cephenin içindeler... Acaba siyasi hayatınızın sonundaki en büyük açmazınız bu mu?

ÖZAL- Bana karşı tavırlar, tutumlar, siyasetteki suniliklerden ileri geliyor... Bunların kavgaları sunî aslında... Yarının ve dünyaya açılmanın kavgası yerine, kendileriyle ve birbirimizle kavga etmek, ne mana taşır ki?

•157»

Turgut Özal'ın Anılan

Bakın mesela... Süleyman Bey de, Erdal Bey de, seçim kampanyalarını 'memleket battı' diye götürdüler.. Bir nev'i, fakirlik edebiyatı yaptılar... Ama şimdi iktidarda böyle konuşmuyorlar... Süleyman Bey, mega projelerden falan bahsediyor.. Batmış bir ülkede mega proje düşünülür mü hiç?...

Herkesin ekmek düşünmesi gerekmez mi? Yani bunların kavgaları da, siyasetleri de, sunî...

Süleyman Bey'in kafasının bir yerinde, hâlâ 1980 öncesinin şartları ve modeli var... Ekonomik refah için onun ölçüsü, hâlâ ekmek... Evlere giren refahın, buzdolabı, bulaşık makinası, renkli televizyonla ölçüldüğü yeni dünyayı, hâlâ bilmiyor.

Bu sebeple demokrasimiz yeniden sunî modellere saplanıp krizlere girebilir... Oysa bunlar, geçmişî iyi değerlendirip, nereden nereye geldiğimizi düşünseler, şimdi bambaşka yerlerde olurlardı...

Paris'te Borç Ertelemesi

Gelin size eski günleri hatırlatayım... Çok uzak geçmiş oldu 1979'lar, 80'ler... Onları anlatayım ki, bugün Türkiye'nin ne kadar farklı yerde olduğunu görün...

Mesela şöyle bir hadise var. Paris'te toplantı yapılacak, Türkiye'nin borçları erteleniyor. Esas mesele bir ertelenme yapılmış. Ecevit'in Başbakanlığı zamanında borç ertelenmesi. Ama o formül

şöyle: Yüzde 15'ini sen peşin ödüyorsun, yüzde 85'ini taksitliyorlar. Bu yüzde 15'i de biz ödeyememişiz. Ve mecburi olarak ikinci bir borç ertelenmesi durumu geliyor, düzeltmek icap ediyor. Bunun müzakereleri yapıldı. O sırada bize Almanlar destek oluyorlardı. Mathofer diye Maliye Bakanı vardı.

Ben birkaç kere Almanya'ya gittim. Formül önerdim. Yüzde 95'ine kadar erteleme, yani taksitleme, yüzde 5'ini peşin ödeme şeklinde. Orada da bir taksitleme düşünüyoruz. Tabii OECD'de bunun herkes tarafından kabul edilmesi lazım. Şimdi bir de bunun üzerine erteleniş, bizim ödeyemediğimiz borçların da tekrar ertelenmesi var. Ki bunu hiç yapmaya yanaşmıyorlar. Yani ertelenmiş borç bir daha ertelenirse, bunun sonu

158

"Türkiye Karar Verince Her Şeyi Başarır"

gelmez diye bir kanaat var. Hazırlıklarımızı yaptık. İşte Haziran'ın 12'si mi, 13'ü mü o tarihlerde gideceğiz.

Ben ayın 11'i miydi neydi bir kalp krizi mi, taşikardi mi geçirdim. Beni Hacettepe'ye kaldırdılar. Nabız 150'ye falan çıkıyor; öyle bir hadise. Ondan sonra yoğun bakıma aldılar ve arkadaşlara dedim ki, "Siz gidin. Ben gelemiyorum, yani doktorlar müsaade etmiyorlar."

Yoğun bakımda muayeneye devam ediyoruz. Şimdi o sırada iç temaslar yapılıyor, oradan haber geliyor.

Nasreddin Hoca'yi anlamadılar

İşte, gelirsen çok iyi olacak. Gelmezsen burada problem çıkacak. Bize bakıyor bütün mesele. Ben doktorlara dedim ki, "Beni bırakın, gideyim."

Yok olmaz dediler. Onun üzerine dedim ki, "Kağıt vereyim, imzalarım. Haydi en fazla yanıma da bir doktor verin."

Kavga gürültü, "Biz hiçbir sorumluluğu üzerimize almıyoruz" diye.

Yanımıza, Türkiye'de ilk anjiyoyu yapan bir doktor Mehmet vardır, onu verdiler... Dr. Soames'in asistanıymış...

OECD'de, borçlarımız için mücadeleyle gittim... Salona girdik... Koca bir salon... Kalbimiz hafif teklıyor... Arkamızda doktor beklemede...

OECD binasının alt katındaki salonda, bütün Türkiye'den alacaklı ülkeler, masanın etrafına dizilmişler...

Eski bir Fransız Maliye Bakanı vardır. O sırada Paris Kulübü'nün başkanı... Sonra da IMF'nin başına geçti ya... İyi ahabamız olmuştu adam...

Şimdi usul şöyle oluyor. Seni dinliyorlar, ondan sonra dışarı Çıkıyorlar, kendi aralarında pazarlık ediyorlar.

Biz tabii bunlara ilk önce bir Nasreddin Hoca hikayesi anlattık. Borcumuzu ödeyeceğiz size, nasıl ödeyeceğiz anlatayım" dedim.

•159-

Turgut Özal'ın Anılan

Şu meşhur keçiler, yünler hikayesi... Yünler takılacak da, şey yapacak da, parayı peşin ödeyeceğiz.

Tabii bu ince Türk fıkrasını pek anlayamadılar.

"Bu adamın borcu ödemeye pek niyeti yok" dediler. Öyle gözüküyor. Bir buz gibi hava esti. Ben farkına vardım. Yumuşatmaya çalıştım. Sonra isteklerimizi söyledik. Yüzde 95'ini erteleyeceksiniz, yüzde 5'ini de 5 sene birer puan ödeyeceğiz. Yani o peşin ödeme de, öyle 5 sene. Ertelenmişler de ayın formülün içerisine girecek. Dışarı çıktık. Bunlar aşağı yukarı 1-1.5 saat müzakere ettiler. Biz de Türk delegasyonunun olduğu yerde bekliyoruz. Biraz sonra şimdiki IMF Başkanı olan zat geldi. Odaya girdi. Ben karşıtımdayım. Bana müzakere edip kararlaştırdıkları teklifi bildiriyor. Ve benim kabulümü istiyor.

Malını Satmaya Çalışıyor

Yüzde 95'i kabul ettik diyor. Yüzde 5 birer puan birer puan her sene bunları kabul ettik ama, kabul edemeyeceğimiz bir şey var, ertelenmiş borçları ertelemeyiz. Onları ödeyeceksiniz.

Bunlar dedi, çok iyi tekliftir kimseye bunu yapmadık. İşte şöyledir, böyledir malını satmaya çalışıyor.

Ben dinledim, dinledim.

BARLAS- Ertelenmiş borçlar 1978 ertelemesi yani...

ÖZAL- Evet... Dedim kusura bakma kabul edemeyeceğiz. Ertelenmiş borçlar da ertelenmeden bizim bunu kabul etmemiz mümkün değil. Bu işe giremeyiz dedim. Doğru mu söylüyorsunuz, dedi. Bunda gayet samimiyiz dedik, ciddiyyiz. Adam odadan çıktı, şaşkınlığından ters tarafa gitti... Sonra çevirdiler, bu taraf diye. Benim de hesabım şöyle; Amerika'ya gideceğim ondan sonra zaten bu kalp için de gideceğim. Esas problem Amerikalılardan çıkıyor. Amerikalıları halledebilirim gerisi hepsi gelecek.

Onu da halletmeyi yani bir nevi yapacağıma inanıyorum. Orada konuşarak bu işi halledeceğim diye.

Ve biz aşağı yukarı ondan sonra kalktık. Amerika'ya gittik. Toplantı neticelenmedi bundan dolayı.

Gittik; orada hem kalp muayene-

•160-

"Türkiye Karar Verince Her Şeyi Başarır"

si oldum, anjiyo yapıldı. Dr. Soames yaptı. Yani bu işin mucidi yaptı. Bana ilk anjiyoyu yapan odur.

İlk kalp ameliyatını da yapan yine o işin mucidi Dr. De Bakey'dir. İkisi de işin ehlidir. Arkasından Amerikalıları ikna ettim. Bir ay sonra OECD'de toplantı yapıldı.

Tabii bu konuştuklarımız devlet borçları. Özel bankalardaki değil...

Neticede, Amerika'dan sonra OECD'de yeniden toplandık... Böylece, Türkiye'nin borçlarının 7 küsur milyar doları ertelendi... 1980 Temmuzunda yani...

Özel bankalara gelince...

Bankalar o sırada yanaşmadılar. Bankalarınki de şöyle bir programdı; 2 sene ödemesiz, beş sene ödemeli 7 senelik bir programdı 120 mi, 140 bankaya borç ertelenmesi yapılmış. Bu Ecevit zamanında yapılmış.

Şimdi şöyle bir şey söyleyeceğim: Bu hadise 80 senesinde alacaklı devletlerin karşısına ben müsteşar olarak gitmişim. Tam 6 sene sonra 1986'da aynı salonda ben OECD'ye başkanlık yaptım. Çok enteresandır. Muavinim de şimdiki Avusturya Başbakanı...

Şimdi ikinci bir hadise daha söyleyeyim. Bu da enteresan şeylerden biri. Yine 1980 senesinde bir sürü Türkiye'nin alacakları var. Yani bu sadece bankalara olan borçlar değil. Yani tablo o kadar kötü ki. Bir de ticari borçlar var. Adam mal yollamış, parasını alamamış. Belki binden fazla şirket kötü duruma düşmüş dışarda. Almanya'da bunun ağırlığı. Kalktık bunlarla bir toplantı yapmaya. Ben yine müsteşarım. Şimdi toplantıya gireceğiz bir sürü Alman şirketi geliyor. Türkiye nasıl ödeyecek?

Biz de o sırada bir formül çıkarmışız kararname ile.

İşte biz bu borçları şu kadar senede öderiz. Şöyle bir faiz veririz. İster sabit, ister değişken belli bir formülü var onun. Şu kadar o verdiğimiz kağıtları yüzde 18'e sattılar. Değerinin yüzde 18'ine. İki sene sonra yüzde 95'e çıktı. İki seneyi geçmedi, yüzde 95'e.

O, yüzde 18 alanlar ne para kazandılar?...

161

Turgut Özal'ın Anıları

Aynı Salonda İkinci Toplantı

Şimdi ben toplantıya girdim. Toplantı Bonn'da yapılıyor. Yine büyük bir salon, girmeden evvel dediler ki Alman sanayicileri, burada dediler çok problemlili insan var, işinden kovulan bu yüzden. Size biraz kötü muamele ederlerse üzölmeyin falan dediler.

Yani bizi de ikaz ettiler. Böyle bir toplantıya girdik ki, kim ne söyleyecek diye alesteyiz. Gerçi biz çok güzel, yumuşak bir izahat verdik. Hiçbir şey olmadı. Üzerime gelen, niye ödemiyorsunuz, bağırıp çağırın olmadı. Yani kurtardık paçayı oradan.

Şimdi aradan seneler geldi geçti. 1985'te benim bir Almanya seyahatim oldu. Bir toplantı yapıldı. Ya 85 veya 86. Bonn'da bir yere götördüler. Bir salon. İçeri girdim. "Yahu ben bu salonu hatırlıyorum."

Bu salon aynı salon. Bu sefer Türkiye'ye nasıl yabancı sermaye yatırımı yapılır, o müşteriler, eski müşterilerin çoğu gelmişti. Ne yolla gelirler, nasıl yatırım yaparlar? Türkiye yatırım yapılacak bir yer, bunu anlatıyorum. 6 sene sonra... O kadar büyük tezatlar var ki...

Demek istediğim, bugünün suni kavgalarına fazla kulak asmayın... İnsanların da, toplumların da kaderi, bu kavgaların dışında çiziliyor...

Süleyman Beyler de, Erdal Beyler de, meseleye tarih perspektifi içinden baksalar, o zaman çok başka davranırlar... Suni kavgaları bırakırlar...

En zor ve yokluklarla dolu günleri geride bıraktık... Şimdi herkes, "21. asrı, Türk asrı nasıl yaparım"

diye düşünmeli... Altyapı hazır buna...

Süıratli Özelleştirme

Bundan sonraki ekonomik reformların başında, özelleştirme geliyor... Bunun da alt yapısı hazır. Borsa var, sermaye piyasası var,

162

"Türkiye Karar Verince Her Şeyi Başarır"

mali enstrümanlar var, konvertibilite var... Bunların hepsini hazırladık...

Devlet artık, süratle sanayiden, ticaretten ve tarımdan çıkmanın yolunu bulmalı...

Yani önümüzdeki devrede tek yapılacak iş, süratli bir özelleştirme. Bazı kamu teşebbüslerini tasfiye ve devleti artık devlet haline getirme. Bu son devredir. Enflasyonu aşağıya indirecek araç bu olacak.

İkincisi kooperatifleri ve tarım desteklemeleri daha makul hale getirmek lazım. Tarım alımlarım daha makul, kendilerine bırakacak bir sisteme getirmek lazım. Ve tarım sektörünü devleti sömürecek bir sistemden kurtarmak lazım. Ve hiçbir şekilde de devlet müdahalesini arttıracak tedbirleri kabul

etmemek lazım. Yani Başbakan olacak kimsenin, "Efendim biz şuna müdahale edelim," falan diyecekleri derhal kovalaması lazım. Bilakis devlet müdahalesi olan yerleri azaltması lazım. Yani bu yapıldığı takdirde Türkiye ekonomikman fişek gibi gider, bir problem vs. kalmaz.

İkinci olarak serbestleşme sahasında daha serbest bir topluma gideceğiz. Birtakım tabular dokunulmaz denilen şeyleri yavaş yavaş dokunulur hale getirmemiz lazım. Meseleleri münakaşa etmekten hiç korkmamamız lazım. Yani misal vereyim. Kürt meselesi konuşulacaktır. Adam şunu söyledi diye gazetelerde "Vay namussuz bunu nasıl istersin" demeye lüzum yok. Oturup bu münakaşa edilebilirse yani karşılıklı olarak edilirse, bunlardan bir problem çıkmaz. Biz hâlâ eski anlayışlar içerisindeyiz.

Hep problem görüyoruz. Problemin olmayacağını söylüyorum. Münakaşa edilir, çünkü münakaşa edildiğini görünce o da o kadar sertliğini bırakır. Yani yumuşar gelir. Ve işi kavgaya götürmeden bunları yapmamız lazım.

Yarına Dönük Konsensüs

Türkiye önümüzdeki yıllara doğru giderken birkaç şeyi iyi düşünmesi lazım: Gençlerine önem verecek. Çok iyi yetiştirecek. Yani yetiştirme yolları eğitimden geliyor. Eğitim sadece üniversitelerde veya okul-163

Turgut Özal'ın Anılan

larda verilen değil. Şimdi Anadolu liselerine hoca mı bulacaksınız?" dediler. Yaptık, oldu. Dışardan getirdik, şuydu buydu, bugün Türkiye'de bayağı önemli sayıda Anadolu lisesinden lisan öğrenerek mezun olan çocuklar çıkıyor. Ve bu bizimkilerden çok daha iyi. Eski devirle hiç mukayese edilmez.

Yani kararlı olursak her şeyi yapabiliriz...

Bakın büyük projelere... Atatürk Barajı'nı biz 4 yıl 2 ay 15 günde bitirdik... 1976'da temeli atılan Karakaya'nın, 1983'te biz geldiğimizde yüzde 18'i yapılmıştı. Hatta biraz daha altı. Karakaya Barajı 1983'ten sonra 4 senede tamamlanmıştır. 1987'de açtık biz. Ama bu meşhur Kamu Ortaklığı Fonları olmasaydı ne Karakaya biterdi, ne Atatürk biterdi. Ne de otoyollar yapılabilirdi. Şimdi otoyollar da büyük projedir değil mi? Sorayım ben şimdi otoyolları. Otoyolların değer ilk izini ararsanız. 2. Beş

Yıllık Planda var. Benim Planlama Müsteşarlığım sırasında. 2. Beş Yıllık Planı açın, Edirne-

İskenderun otoyolu var. Türkiye'ye bu otoyol yapılacak. O plan devresinden de yapılacak, yapamadılar. O otoyolun sadece İzmit-Gebze arasını başladılar. O da kaç sene sürdü. Biz 1984'te geldik daha üçte biri geriye kalmıştı. O sene iyi bir para verdik, o yıl tamamladık. Ama o yol da iki gidiş, iki geliş. Bütün diğer otoyolları üç gidiş, üç geliş. Maalesef Adapazarı'na kadar böyle olmuştur.

Şimdi bütün mesele bütün ilgili kuruluşların, Türkiye'nin yarımına dönük konsensüsü bulmalarında...

Karar verince, Türkiye başarabiliyor... Enflasyonla mücadeleye karar verelim, yaparız. Suni kavgaları aşmış siyasi kadrolar, bunu yapabilir.

Altyapı hazır, hiçbir problem yok, yani bütün kalemlerinin hepsi azalmış, hatta bugün dikkat ederseniz bizim bütçemizin yatırım kısmı çok aşağıya düşmüş. Fonlarla beraber de düşünsük çok yüksek değil.

Yani yatırım ağırlığı özel sektöre kaymış zaten. Onun i-çin diyorum ki, enflasyonla mücadele hakikaten çok kolay...

Yeter ki karar verelim...

164

"Suikastçı Yalnız Değildi..."

Bitirirken

"Suikastçı Yalnız Değildi..."

Merhum Cumhurbaşkanımız Turgut Özal'la, anılarını anlattığı sohbetlerimiz, 1992'nin Aralık ayına kadar aralıklarla devam etti.

Bunların büyük bölümünü, teyp kullanarak yaptık. İstanbul'a gelişlerinde, ani olarak bize çağırdığı ve not tutarak yaptığımız çalışmalar da oldu.

Ya 1992'nin hemen sonu veya 1993'ün Ocak ayında olmalı. Teypsiz çalışmışız. Kağıda tarih atmayı da ihmal etmişiz.

1988 Haziran'ındaki ANAP Kongresinde, kendisine yöneltilen suikast girişimi ile ilgili gözlemlerini anlatmış. Özetle şöyle diyor...

Hatırlarsanız, suikast sahnesinin kaydedildiği video bantını, sizinle de birlikte defalarca seyrettik sonra. Ben bu sahneyi belki yüz defa seyrettim. Polis hafiyesi gibi olmak istemiyorum ama, bana ateş

edenin sadece bir 'tetikçi' olduğuna inanıyorum. O salonda o yalnız değildi. Başka birileri daha vardı.

Ama ne olduğunu bulamadık.

Özal'ın bu 'örgütlü suikast' girişimine dönük şüpheleri, sadece bana söyledikleri ile kalmıyor.

Örneğin Yavuz Gökmen'in Özal Sendromu' kitabında da, aynı şüpheyi, suikast girişiminin başlıklı hemen ertesinde seslendirdiğini görüyorsunuz. Bu kitabın 143. sayfasında anlatıldığına göre, Özal, Göcek'teki 'Nirvana' teknesinin kamarasına, Yavuz Gökmen'i davet etmiş.. Video cihazına, suikast sahnesinin yer aldığı video bantını koydurmuş. Birlikte izlemişler. Sonra: Suikast tek kişinin işi değil, demiş.

Aradan dört yıla yakın zaman geçtikten sonra, Özal bana olayı yorumlarken, yine aynı şüpheyi seslendiriyordu.

165

Turgut Özal'ın Anıları

Ancak geçen zaman boyunca, suikastin arkasında kimlerin olabileceğine dönük teoriler, Özal'ın kafasında da değişti.

Ailesine Bağlandı

1988 kongresi'nde, suikaste rağmen, sağ kesime mensup ANAP'lıların 'anahtar liste' çıkartması Özal ve yakın çevresinde, bu girişimin siyasal kökenli olduğu inancını çıkaracaktı.

Bu olay, Özal'ı iki açıdan etkiledi.

Özal'ı, ailesine daha çok bağladı. Dış dünyadaki insanların bir suikaste bile teşebbüs edebilecekleri düşüncesi, onu Semra Özal'a, Ahmet Özal'a daha fazla itti.

Ayrıca, ANAP içindeki dengelerde, sonu Mesut Yılmaz'ın liderliği ile noktalanacak liberal süreci başlattı.

Körfez Krizi sırasında, o zamanki Başbakan Yıldırım Akbulut'un, Özal'la tam uyum içinde çalışmaması, Körfez'e asker göndermek düşüncesini paylaşmaması, Özal'ın ANAP'a yeni bir genel başkan ve başbakan bulmak arayışını hızlandırdı.

,

İşte böylece, Semra Özal'ın ANAP İstanbul İl Başkanlığı'na soyunması geliyor. Bu olayda, ANAP'taki muhafazakarların arasına Özal'la iyice açılacak ve sonunda, Hüsnü Doğan, Milli Savunma Bakanlığı'ndan azledilecektir.

Sonra, Büyük Kongre'de (1991), Mesut Yılmaz'ın Özal'dan ziyade 'aile' desteği ile ANAP'a Genel Başkan ve Başbakan olması geliyor.

Biz *Turgut Özal'ın Anılarının* ilk çalışmalarını, 1991 yazında Özal, Göçek'te tatilini geçirirken yaptık.

Bantlarda da var.

Özal'ın Mesut Yılmaz'ın düşünce ve yönetim tarzından duyduğu huzursuzluğun ilk kez seslendirildiği dönemdir bu... Örneğin Mesut Yılmaz'ın, Kıbrıs'ın bir çözüme bağlanması için cesaretli adımlar atmadığını söyler... Ama yine de ihtiyatlı bir dille söyler bunu.

166

"Suikastçı Yalnız Değildi..."

1991 Kasım'ındaki erken genel seçim kampanyası sırasında, Özal'ın Mesut Yılmaz'a karşı duyduğu hoşnutsuzluk tırmanmaya başlamıştı.

İki kez, Yeniköy'deki evinde buluştuk. Orada, bu tür kampanya* ile ANAP'ın seçimi kaybedeceğini söyledi. Mesut Yılmaz'ın, 'Özal' adına ve ANAP'ın geçmiş icraatına sahip çıkmamasından duyduğu huzursuzluğu seslendirdi.

1992'de, Mesut Yılmaz'lı ANAP'la tüm bağlarını kopartacak ve yeni bir partinin kurulması ya da olağanüstü bir kongreyle, Mesut Yılmaz'ın ANAP genel başkanlığından uzaklaştırılması için yapılan bütün çalışmalara aktif destek verecektir.

1992'nin sonunda, Turgut Özal, ANAP'ın içindeki ve dışına çıkmış olan, eski muhafazakar kadrolara daha yakın hissediyordu kendisini...

İsviçre Bağlantılı

1988'deki suikast girişimi olayına bakış açısı da değişmişti.

Bu örgütlü suikast girişiminin, Özal'ın icraatından zarar gören sigara kaçakçılarının ve onlarla bağlantısı olan 'çıkar çevreleri'nin, mafyanın işi olduğuna inanıyordu 1992'de...

Bu konuda, İsviçre'de yaşayan bazı Türklerin de bağlantılı olacağına dair ihbarların geldiğini söylüyordu. Özal ailesinin anlattığına göre, ihbarda bulunanlarla temas edip, istihbarat almak üzere, zamanın Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Selçuk da, birkaç kez isviçre'ye gitmişti. Ama muhbirler, ortadan kaybolmuşlardı

Özal, bu konudaki konuşmamızda, kendisini kimlerin öldürtmek istediğini irdelerken, çok ünlü ve çok güçlü bazı isimlerden şüphelendiğini söyledi. Ama bu isimleri vermekten kaçındı...

İleride bunların hepsi ortaya çıkacak, dedi.

Ama uçları, mafyaya, kaçakçılara ve İsviçre'de yaşayan birtakım Çevrelere dayanan bir komplo teorisini çözmeye çalıştığı kesindi.

167

Turgut Özal'ın Anıları

Rahmetli Özal'la son kez, 1993'ün ilk döneminde benim evime konuk olarak geldiği zaman, baş başa konuştuk.

"Anılar hemen hemen tamam. Ne zaman yayınlayalım?" Diye yine sordum...

"Bekleyelim hele", dedi...

Cumhurbaşkanlığında kalmanın mı, yoksa ayrılıp, yeni bir partinin başına geçmenin mi daha doğru olacağı tartışması içindeydi.

Bu arada, bugün Mesut Yılmaz'ın yanında olan ANAP'lılarla konuşuyor ve onları partiden istifaya ikna etmeye çalışıyordu.

Son konuşmamızda, kendisinin iç politika çalkantılarının biraz dışına çıkıp, dış politikada ağırlığını yeniden hissettirmesinin daha doğru olacağı da konuşuldu. Belki de kader çizgisiydi bu...

Özal'ın, Balkan-Ortaasya gezileri...

Ve 1993'ün Nisan'ında, 17'sinde, bir Cumartesi günü, kalbi duruverdi.

Kendisini özlem ve rahmetle anıyorum.

İcraatını ve vizyonunu, hizmet ettiği Türk toplumuna yeniden hatırlattığım için, kendimi mutlu hissediyorum.

168

EKI Sn. Süleyman Demirel'e Mektup

15 Haziran 1973

Giriş

1970'ler Türkiye'nin kalkınmasında önemli yıllar olacaktır. 1950'lerle başlayan kalkınma hamleleri 1960'larda daha bilgili bir şekilde geliştirilme imkanına kavuşmuştur.

Özellikle, halk reyunin açık bir şekilde hakim olduğu 1966-1971 arasında Türkiye'de gelişmenin ilerisini de emniyete alacak bir tarzda çok daha sağlam temellere oturtulduğunu müşahede etmekteyiz.

İkinci Kalkınma Planı ve onu takiben yürürlüğe konulan plan uygulama kanununun tam manasıyla uygulamada bulunduğu 1968-' 1969 ve kısmen 1970 yılında Türk ekonomisinin uzun vadede hrzlı ve sürekli kalkınması için fevkalade cesaretli kararlar alınmış ve tatbikata konulmuştur. Bu kararların ve tatbikatının, bahsi geçen yıllarda kıymetleri layıkıyla anlaşılamamıştı. Bununla beraber 12 Mart 1971

'den sonra bu tatbikatın memleket kalkınması için ne kadar faydalı olduğunu, hemen hemen yüzde yüze yaklaşan bir ekseriyetle kabul edildiğini rahatça söylemek mümkündür.

12 Mart'tan sonra gelen ve halk iradesine dayanmayan iktidarların artık memlekette barınamayacakları çok güzel anlaşılmıştır. Bu iktidarların aldıkları zıt kararlar ve tatbikatı, sadece bunlardan

•169-

,. , ,m-j. H

Demirel'e Mektup

evvelki politika ve tatbikatının doğru olduğunu herkese ispat etmekten başka bir fayda sağlamamıştır.

Bugün ihracatta, döviz gelirlerinde ve özel teşebbüs yatırımlarında görülen ve iftiharla ifade edilen neticeler, evvelce çok zor şartlar altında, cesaretle alınan ve yürütülen karar ve tatbikatın meyvalarından ibarettir.

Uzun senelerdir, Türk kalkınmasının bir numaralı darboğazı, dış ödemeler dengesi idi.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri devam eden bu darboğaz, gelişme mevzuunda aldığımız her türlü kararda, ağırlığını hissettirmiştir. Hatta bir başka ifadeyle döviz darlığı içerisinde idame-i hayat etmek, Türk idaresinin bünyesi içerisine yerleşmiş, onun bir parçası haline gelmişti. Bugün döviz darlığı, kalkınmayla beraber idaremizin aldığı birçok kararlarda, bu darlığın fikren devam etmekte olduğunu kolaylıkla görmekteyiz.

İkinci 5 Yıllık Kalkınma Planı ardından gelen tatbikat, Türkiye'nin bir numaralı problemini halletmeyi, plan tatbikatının ağırlık merkezi olarak kabul etmiştir. Özetle, bu tatbikatı şu şekilde ifade edebiliriz.

1.

1968-1970 Ağustos'u arasında, geniş bir ihracatı ve yatırımları teşvik tatbikatı yapılmıştır.

2. Bu tatbikatın neticeleri alınmaya başlandıktan sonra 1970 para operasyonu yapılmıştır.

Para operasyonunun yatırımları ve ihracatı teşvik tatbikatından bir müddet sonra yapılmasının özel bir önemi vardır.

Genellikle, ekonomistler, para operasyonunun evvela yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Türkiye'nin şartları genel olarak idaremizin ve özel teşebbüsün, yatırımları ve ihracatı geliştirmeye alıştırmalarını, hatta bunların bir nev'i öğretilmesini şart kılar. Bunsuz yapılacak bir operasyon, sınırlı bir imkandan fazla bir şey getiremez. Hatta bu sınırlı imkan dahi bir müddet sonra, para kıymetinin düşmesinden dolayı ortadan kalkar. Halbuki, daha zor şartlar içerisinde ihracat ve yeni yatırımlara alışan müteşebbisler, doğru bir

para operasyonunu müteakip, kısa bir zamanda şartların, fevkalade lehlerine döndüğünü görecektir ve daha süratle ihracata ve yatırımlara yöneleceklerdir.

Türkiye'de, bugün karşılaşılan durum kısaca izahını yaptığımız ve önceden hesabı kitabı yapılmış bir politikanın, fevkalade uygun çıkan neticeleridir.

O zamanki tahminlerde, Türkiye'nin sürekli bir şekilde döviz darboğazından kurtulmasında, ana formül şöyle tespit edilmişti:

1. İşçi dövizleri süratle artacak, ilk 3-4 sene için darboğazı genişletmekte önemli rol oynayacaktı.
2. Turizmin gelişmesi, bundan sonraki safhayı emniyete alacaktı.
3. Vasati yüzde 30'un üzerinde artacağı tahmin edilen:
 - Sanayi ürünleri (önceleri tekstil, deri eşya, gıda maddeleri)
 - Yaş meyve ve sebze
 - Maden ve metaller
 - Hayvancılık ürünleri

Başlangıçta ihracatımızın ufak bir kısmını teşkil eden bu ürünlerin 6-7 yıl içinde vasati yüzde 30-40

artışla devrenin sonunda ihracat gelirimizde büyük bir yer tutacakları düşünülüyordu.

Gerek turizm gerekse ihracatı geliştirecek, yukarıdaki sektöre a-it bütün çalışmalar, projeler, programlar, devalüasyondan evvel yapılmış ve mühim bir kısmının tatbikatına geçilmişti.

Bugün çok hızlı bir şekilde gelişen tekstil, gıda sanayi bu tatbikatın güzel neticeleridir. Maden sektöründe başlayan bu güzel tatbikat, maalesef 12 Mart'tan sonra durdurulmuştur.

Yeni Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe girdiği anlaşılan Antalya ve civarı master planı ve bazı detay projeleri maalesef 2.5 yıl beklemek talihsizliğine uğramıştır.

9

Enerji sektöründe, son 2.5 yılda hiçbir yeni tesise başlanamadığı gibi 1970/1971 programlarında öngörülen tesislere de hiç dokunulmamıştır. Memleketin, özellikle, doğunun gelişmesinde mühim rol oynayacak, Irak Gaz Projesi olduğu gibi bırakılmıştır.

•171•

Turgut Özal'in Anıları

Bunları ve bunun gibi daha birçok yüzüstü bırakılan projeyi 1971 Mart'ından sonra gelen hükümetleri zemmetmek için değil, 1966-1971 arasında Türkiye'nin kalkınmasında en önemli darboğazın sürekli olarak çözülmesinde yapılan çalışmaların ne kadar doğru olduğunu bilhassa belirtmek için ifade ediyorum.

1971 Mart'ından sonra olan bütün menfi gelişmelere rağmen, daha evvelce sağlam temellere

oturtulan Türk ekonomisi bugün çok farklı bir düzeye yükselmiştir. Bu yeni düzeyde, problemler ve onların çö-

züm tarzlarında eskisine göre farklılıklar bulunması normaldir.

Kanaatimce, önümüzdeki 10 sene Türkiye'nin, uzun vadede kaderini tayinde çok önemli rol oynayacaktır.

Cesaretli ve cesaretli olduğu kadar akıllı bir ekonomik ve sosyal politika tatbikatı, Türkiye'yi 10 yıl sonunda en optimistlerin tahminlerinin ötesine rahatça götürebilir.

Önümüzdeki Yıllarda Türkiye'nin Problemleri ve İmkanları

Üçüncü ve onu takip eden 4. Plan devresinde, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sahada ana problem sahaları şunlardır:

a. Şehirleşme (sanayileşme dahil);

b. Hızlı gelişme yanında, nispi fiyat istikrarının tutulması; c. Ödemeler dengesinin sağlanması;

d. Tarımda, istihsalın ve fert başına milli gelirin arttırılması; e. Refahın, daha büyük hızla tabana yayılması;

f. Dış ekonomik ilişkilerimizin, Türkiye'nin uzun vadeli kalkınmasıyla sistematik bir tarzda ahenkleştirilmesi;

g. Eğitimin geliştirilmesi, yeni yetişen nesillere sağlam moral değerlerin verilmesi.

Yukarıda belirtilen ana problemlerin birbiriyle ahenkli bir tarzda geniş mikyasta çözülmesi Türkiye'nin geleceğini büyük ölçüde garanti edecektir.

Demirel'e Mektup

Önümüzdeki devrede, Türkiye'nin şu anda görülen imkanları aşağıdaki gibidir: 1. Hızla artmaya devam eden işçi dövizleri, akıllı bir turizm ve ihracatı teşvik politikasıyla desteklendiği takdirde, Türkiye'nin sürekli gelişmesini emniyet altına alacaktır.

2. Gelişmiş ülkelerde görülen enflasyonist baskılar ve dünya ticaretinde ham madde ve yarı mamullerin fiyatlarının yükselmesi, genellikle, gelişmekte olan ülkelerin lehine önemli bir faktördür.

Bu durumun, asgari, önümüzdeki 2-3 yıl devam edeceği kanaatindeyim.

3. 40 milyona yaklaşan, birçok bakımlardan homojen ve genç nispeti yüksek olan, çalışkan bir nüfus topluluğuna sahip olmamız çok lehimize bir faktördür. Çünkü, bu büyüklükte bir nüfusla, oldukça geniş bir sanayi bazını ekonomik olarak kurup idame ettirmek mümkündür.

Ayrıca, ihracata dönük sanayileri de aynı şekilde süratle geliştirmek mümkündür.

4. Son yıllarda elde ettiğimiz tecrübeler, Türkiye'de genç, dinamik ve oldukça sofistike büyük bir müteşebbis grubunun varlığını ortaya çıkarmıştır. Bugün, Anadolu'nun birçok yerinde, zorluklara rağmen kurulmuş ve kurulmakta olan tesisler bu fikrimizin en güzel delilidir. Gerek bu yeni müteşebbislerde ve gerekse halkımızda görülen diğer önemli bir hassa da büyük tasarruf kabiliyetidir.

5. Diğer büyük avantajımız da, coğrafi durumumuzdur. Akdeniz'in güzel bir köşesinde, üç tarafı deniz, iki büyük kıtanın birleştiği noktada, büyük pazarlara yakın, her çeşit iklime ve tarihi zenginliklere sahip güzel bir ülkemiz var. Özellikle, önümüzdeki 10-15 senede, dünya ekonomisinde, çok mühim rol oynayacağı anlaşılan petrol ve tabii gaz rezervlerine sahip memleketlerle, komşuluğumuzun önemini küçümsememeliyiz.

Daha evvelce zikredilen problemlerimizin çözümünde, sahip olduğumuz avantajları, akıllıca kullanabilirsek, Türkiye'mizi ekonomik ve sosyal kalkınma bakımından, bugünkü tahminlerin çok ötesinde bir noktaya götürmemiz mümkündür.

173

Evvelce de görüldüğü gibi Türkiye'nin, görülen ve görülmeyen iç ve dış düşmanları, çok kere yarı okumuş aydın geçinenlerimizi kolayca heyecanlandırarak kandırmayı başarmışlardır. Bunun sonucunda, çok kere, gelişme yolunda önemli köşeleri dönmek üzere o-lan Türkiye'nin ileri hamleleri bazen durdurulmuş bazen yavaşlatılmış, bazen geriye bile götürülmüştür.

Eğer, önümüzdeki 10 yıl içinde bu iç ve dış düşmanların tesirlerini asgari hadde indirebilir ve özellikle yakın tarihimizde edindiğimiz tecrübelerden istifade edersek, memleket içinde sulh, sükun ve iç barışı iyi bir şekilde tutarsak, gelişme yolunda en büyük engelleri dahi kolayca aşmak mümkün olacaktır.

Yakın tarihteki tecrübelerimiz, iç ve dış düşmanlarımızın, bütün gayretlerine rağmen Türkiye'nin kalkınmasını durduramadıklarını göstermiştir.

Ama, bunların sonucunda, Türkiye kalkınmasının yavaşladığı, aksadığı da bir hakikattir. Başka bir ifadeyle, bu hadiseler olmasaydı, Türkiyemiz bugün çok daha ileri bir noktada olabilirdi.

Memleketin süratli ve dengeli bir şekilde kalkınmasında, bu iç ve dış tesirlerin azaltılmasının çok önemli bir rol oynadığı aşikardır. Bu bakımdan önümüzdeki devrede, Türkiye'de istikrarı sarsmak için çok daha ciddi gayretlerin sarfedileceğini unutmamak ve bunlara karşı daima tedbirli olmak gerekmektedir.

Ana Problemlerin Çözümü İçin Uygulanacak Politikalar, Programlar ve Projeler

Önümüzdeki devrede, problemlerimizin çözülmesinde, Türkiye için oldukça yeni birçok politikanın tatbikatı yanında, genellikle, idareemiz dahil ekonomik ve sosyal organizasyonumuzda, bir nev'i reform addedilecek birtakım hareketlere girişmemiz icabedecektir.

Politikaların ve bunlara bağılı olarak yapılan tatbikatta şu önemli üç prensibe dikkat edilmesini, eski tecrübelerimize dayanarak söyleyebilirim:

174

Demirel'e Mektup

1. Getirilecek bütün politikalar, kanunlar, yeni organizasyonlar fevkalade basit, açık ve çok kolay anlaşılır olmalıdır.

2. Düşünölen program ve projeler, bunlar için lüzumlu görölecek reorganizasyonları ve diğör değışiklikleri beklemeden, mevcut sistem içerisinde belki bazı idari tasarruflarla süratle başlatılmıştır.

3. Devlet ve iktisadi devlet teşekküllerinde, zaman içerisinde, personel sayısının azaltılarak kalitesinin yükseltilmesine özel önem verilmesi gereklidir. Ayrıca devlet ve iktisadi devlet teşekküllerinde işlerin daha çok ihale ve mukavelelerle yürütölmesi, bu suretle, Türkiye'de güçlü mühendislik, müşavirlik ve inşaat şirketlerinin geliştirilmesinde devletin önde rol oynaması.

Yukarıdaki prensiplerin ışığı altında, Türkiye'de, önümüzdeki yıllarda yapılacak işleri şu gruplarda toplayabiliriz:

A. Reorganizasyonla ilgili çalışmalar;

B. Ana politikalar;

C. Mühim program ve projeler.

A. Reorganizasyon

Ekonomik ve sosyal bünyemize uygun olarak, organizasyonlarımızda (devlet ve özel sektör) sürekli olarak değişiklikler, düzenlemeler yapılması gerekecektir. Bunlardan, hemen Ekim 1973 se-

çimlerinden evvel düşünülüp ilk kabinede tatbikatına geçilecek olanlar şunlardır: 1. Türkiye'nin hızla kalkınmasında önümüzdeki 8-10 yıl için idarede özellikle, ekonomik karar bütünlüğünün ve koordinasyonunun mühim önemi vardır.

İkinci plan devresinde, tam manasıyla olmasa dahi Başbakanlıkta, Planlama etrafında bazı ad hoc komiteler şeklinde toparlanan, ekonomik politika bütünlüğünün kalkınmayı ne kadar sağlam temellere oturttuğu aşikar olarak ortaya çıkmıştır. Bilahare, Mesut Erez'in Maliye Bakanlığı sırasında bu kadar bütünlüğü maalesef sarsılmış ve bunun neticeleri de iyi olmamıştır.

175

Turgut Özal'ın Anıları

12 Mart'tan sonra gelen hükümetlerin, yanlış politikaları bu bütünlüğü tamamiyle ortadan kaldırmış, neticede 11 'ler dahi, maliye ve merkez bankasından şikayet eder hale gelmişlerdir.

Diğer bir önemli gerekçe, Maliye Bakanlığı'nın Türk admistrasyonundaki özel durumudur. 1933

büyük krizinde, geçici olarak çıkarılan, Türk parasını koruma kanunu, müteakip yılların döviz darlığı sebebiyle, Maliye Bakanlığı'nın, bütün bakanlıkların üzerinde, çok geniş yetkilerle donatmaya vesile olmuştur. Bu kanunun yanında hesap uzmanları maliye müfettişliği müesseseleri ve son zamanlarda geliştirilen, program bütçe tatbikatı ve personel rejimi i-le, Bakanlık, adeta devletin yüzde 75'i haline gelmiştir.

Şahsi tecrübem, maliye memurlarının genellikle Türk idaresinin, hakikaten elit bir grubu olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu memurlar fevkalade dürüst, ciddi ve çalışkandırılar. Fakat çok geniş-

letilmiş yetkiler bu elit grupta, büyük bir hazine menfaati psikolojisi oluşturmıştır. Bu durum o hale gelmiştir ki, Maliye Bakanlığı, Devlet Hazinesi'nin sadece özel teşebbüse karşı değil, diğer devlet teşkilatının tasallutuna karşı da koruma endişesindedir. Birçok halde, bu psikoloji altın yumurtlayan tavuğun kesilmesi gibi garip neticelere de varmaktadır.

Kanaatimce, Maliye Bakanlığı'nı, Türk kalkınmasının emrine verebilecek bir idare kalkınmada, çok büyük bir mesafe alacaktır. Bu sebeplerle aşağıdaki önemli reorganizasyonu tavsiye ederim: Maliye Bakanlığından Hazine Genel Müdürlüğü, ticaretten, Dış Ticaret Genel Sekreterliği, hariciyeden AETRCD ve diğer ekonomik ilişkilerimizin ağırlığı (dış politikayla iyi bir koordinasyon sağlamak suretiyle);

Devletin, Merkez Bankası ve bankalar ile ilişkilerini de sağlayacak şekilde organize edilerek, Planlama Teşkilatı'yla birlikte Başbakanlıkta toplanması ve bütün bu teşkilatın, istatistikle beraber

bir devlet bakanı ve başbakan yardımcısının altına verilmesi;

Bu arada muhtelif bakanlıklara dağıtılan Teşvik ve Uygulama dairesinin ayrı bir ünite olarak bu organizasyona ilave edilmesi. Böyle bir organizasyon, hele fiziki olarak da birbirine yakın teşki-

•176'

Demirel'e Mektup

latları bir çatı altında toplayabilirse kısa zamanda değişik tecrübe ve bilgide, insanları bir nevi kan araştırma ameliyesiyle bir araya getirdiğinden çok tesirli ve netice alıcı bir organizasyona kavuşmuş

oluruz.

2. Tarım ve Orman İşlerinde Reorganizasyon

Önümüzdeki yıllarda, fiyat istikrarının tutulmasında tarım ürünlerinin daha ucuz istihsal edilmesinin büyük önemi vardır. Tarımda iyi bir organizasyon, birim saha başına verimin yükseltilmesinde ö-

nemli rol oynayacaktır.

Tarım ve orman bakanlıklarında yapılacak reorganizasyonun a-na hatları şöyledir:

• Bakanlıkların merkez teşkilatı fevkalade azaltılacak;

• Türkiye'yi 78 bölgeye ayırarak, direkt olarak vekil ile müsteşara sorumlu ve her türlü tarım faaliyetlerini (araştırma, istatistik, plan, program, proje, kredi, yayın) yapabilecek kapasitede dinamik bölge umum müdürlükleri kurulması.

3. Diğer Bakanlıkların Organizasyonu

Maliye bakanlığının geri kalan kısmıyla, gümrüklerin birleştirilerek yeni bir bakanlık haline getirilmesi;

• Ticaret ve Sanayi Bakanlıklarının bir araya getirilmesi;

• Bayındırlık Bakanlığının amme hizmetlerini daha iyi bir şekilde yapacak tarzda organizasyonu, özellikle, limanlar, demiryolları, hava meydanları ve devlet bina inşaatının güçlü hale getirilmesi.

4. Belediye ve Mahalli İdarelerin Geliştirilmesi

Belediye ve mahalli idarelerin, gelir kaynaklarının, devlet gelirlerinden de hisseler vermek suretiyle geliştirilmesi ve zaman içerisinde, eğitim, sağlık, yol, su gibi bazı mahalli hizmetlerin bu güç-

lendirilmiş mahalli idarelere kaydırılması.

5. Banka Sisteminde Reorganizasyon

Türkiye'nin hızla gelişmesi yanında mazide kalan müesseselerden bir tanesi banka sistemidir.

Bankalarımızı, modern ekonominin şartlarına uydurmak mecburiyetindeyiz. Bu sadece Merkez Bankası

•177-

Turgut Özal'ın Anıları

ve Bankalar Kanunu'nun gözden geçirilip eksikliklerinin tamamlanması şeklinde değil, modern bankacılığın icabı olan bilgili eleman yetiştirmek, bilmediklerimizi bilenlerden öğrenmek şeklinde olmalıdır. Bu maksatla yukarda adı geçen kanunlardaki değişiklikleri yapmak yanında, bankaların eleman yetiştirmeye (dışarıda ve içerde) ve tecrübeli dış bankalarla ilişki kurmaya itmemiz gerekmektedir. 6. *Eğitimde Reorganizasyon*

Türkiye'nin istikbalinin yeni yetişen kuşaklara bağlı olduğu aşıkardır. Diğer taraftan eğitim sistemimizin de son senelerde yapılan birtakım müdahalelerle bir çıkmaza itildiği kolaylıkla görülmektedir.

Çocuklarımızı, gençlerimizi yarın için hazırlamak mecburiyetindeyiz. İyi kültür yanında iyi spor yaptırmak gereklidir. Spor tesisleri, spor hocaları çoğaltılmalı, muhtelif spor branşlarında müsabakalara yer verilmelidir.

Liseler yanında meslek okulları mezunlarına, üniversiteler ve yüksek okullar giriş imtihanlarına girme hakkı verilmelidir. Bu suretle liseler üzerindeki baskı azalacak, ekonominin istediği branşlarda meslek okulları mezunları artacaktır. Bunun sonucu da üniversite ve yüksek okullara gitme normal bir seyre düşecektir. Çünkü, meslek okulları mezunları, üniversite imtihanlarında başarı gösteremezse onlar için ekonomik hayatta çalışma imkanı daima mevcut olacaktır.

Özel vakıfların idaresi altında yüksek tahsil müesseselerinin özel olarak kurulmasına müsaade edilmelidir.

Halkın din eğitimi de yapan imam hatip liselerine yardım arzusunı kırmamak lazımdır. Çünkü bu liseler, özellikle ileri tahsil imkanı olmayan köy çocuklarına hitap etmektedir.

B. Ana Politikalar

1970'lerde Türkiye'nin karşılaştığı problemlerin, eski 10 senelerden oldukça farklı olacağı ve bunların çözülmesinde daha başka politikalar kullanılması icap edeceği ifade edilmişti.

•178-

Demirel'e Mektup

Burada, esas itibariyle önemli görülen sahalardaki ana politikaları kısaca belirtmek istiyorum.

1. Genel Ücretler ve Yatırım Politikası

1950'lerde, 1960'larda tasarruf imkanlarının darlığı yanında, kalkınma için yatırım arzusu, devlet bütçelerinde devamlı surette cari masrafların kısılmasına yol açmıştır. Bilindiği gibi, cari masrafların mühimce bir kısmı, maaş, ücret ve yolluklardan ibarettir.

Bu politikanın neticesinde memur ücretlerinin, bir noktada arttırılmasının mecburi bir seviyeye geldiği görüldü.

Bu gerek 1950'lerde gerek 1960'larda müşahade edilen bir husustur. Tabiatıyla devamlı ücret tazyiki altında kalan memurun zaman içerisinde, menfi olacağı da bir hakikattir.

Kanaatimce, genel ücret seviyesinin bir süre baskı altında tutularak sonunda memurlardan gelen tazyikle ücretlerin birden bire arttırılması sosyal bakımdan iyi neticeler vermemektedir.

Bu bakımdan, memur ücretlerinde ve yolluklarında hiç olmazsa her iki senede bir hayat pahalılığı indekslerine uygun olarak arttırmalar yapılmaktadır.

Genel olarak, daha az sayıda, daha kaliteli, özel sektör ödemeleriyle büyük farklar arzetmeyecek şekilde bir ücret politikasını artık ön planda tutmalıyız.

Türkiye'nin imkanları, eskisine göre çok artmıştır. Bu sebeple devletimiz memurlarına daha iyi bakabilir. Bunun yanında kalkınmanın icabı olan ve esas itibariyle devlet görevleri olan yatırımlar da kolaylıkla yapılabilir.

İktisadi hayatın canlanması ve özel teşebbüsün istihsalinin hızla artması, devletin vergi gelirlerini çok yükseltecektir.

Bizim tecrübemize göre, özellikle yatırımların ve ihracatın teşviki sonunda, elde edilen neticeler bunu açıkça göstermektedir. O halde devlet harcamalarında, şu sırada piryoriteleri (öncelikleri) tespit etmeliyiz.

a. Ücretler ve cari harcamalar;

b. Altyapı ve sosyal hizmetler yatırımları;

Turgut Özal'in Anıları

c. Genel teşvik sistemi dışında özel teşebbüsün direkt sübvansiyonlar şeklinde teşviki; d. Devletin direkt sanayi yatırımları;

Tabiatıyla bu genel kaidenin duruma göre istisnaları olacaktır. Mesela geri kalmış bir bölgede cazibe merkezi meydana getirmek için, devlet direkt sanayi yatırımlara girebilmelidir.

2 .Şehirleşme Politikası

Önümüzdeki 10 sene içinde Türkiye'de, sarsıntısız bir kalkınma yapmak istiyorsak, şehirlerimize çok dikkat etmek zorundayız. Yüzde 7'ye yaklaşan, bir şehirleşme hızı, şehir nüfuslarımızın nispetini 15

sene sonra yüzde 65'in üstüne çıkarabilir.

Düzgün bir şehirleşmenin yapılması, önümüzdeki yıllarda birinci öncelik olmalıdır. Aksi takdirde, şehirlerimiz, halkımız için çok sıkıcı birer yerleşim ünitesi haline gelecektir. Bu ise, yapmakta ol-duğumuz iktisadi kalkınmayı altüst edecek birtakım sosyal bunalımlara sebep olabilir. Bu bakımdan iyi bir şehirleşmeye yardımcı olacak aşağıdaki politikaları tavsiye ederim:

- Bankalar Kanunu'nda gerekli tadilat yapılarak, banka sisteminin, toplu mesken yapımına kredi verme imkanlarının getirilmesi

- Büyük developman (gelişme/kalkınma) yapacak, güçlü inşaat şirketlerinin teşvik edilmesi;

- Belediyelerimizin, mahalli idarelerimizin gelirlerinin çok ciddi bir şekilde arttırılması;

- Şehirlerin düzenlenmesinde, yeni yolların açılmasında, bugünkünden farklı kanuni esaslar getirilmesi, bu suretle düzenleme işlerinin ve yeni açılan yolların asgari ödeme yapılarak, süratle ikmalinin temini;

- Şehirlerde, alt yapı hizmetlerinin planlanmasında daha geniş hareket edilmesi, bu maksatla belediyelere, teknik ve finansman yardımında bulunulması;

- Büyük şehirler civarında 10-15 bin üniteli çok daha güzel planlanmış satellite şehirler kurulmasına önem verilmesi;

Demirel'e Mektup

- Şehirlerimizde parklar, spor tesisleri, açık eğlence yerlerine ayrıca önem verilmesi.

3. Sanayileşme Politikası

Sanayileşme, genel olarak özel teşebbüsün plan istikametinde yönlendirilmesi şeklinde olmalıdır.

Daha basit bir ifadeyle, Batı'da olduğu gibi geniş bir şekilde, özel teşebbüse hareket imkanı veren çok serbest bir piyasa nizamından bahsetmek istemiyorum.

Kanaatimce, sanayileşmede daha uzun seneler, devletin geniş bir şekilde öncülük yapma mecburiyeti vardır. Aslında öncülüğün kastım, devletin bizzat iştiraki değildir. Bizim sosyal bünyemiz ve ulaşmak istediğimiz hedefler bakımından devletin özel teşebbüsle, çok ahenkli bir tarzda çalışması icap edecektir.

Dünyada, buna benzer bir sosyal ve iktisadi düzeni Japonya'da görüyoruz. Japonlar, son 20 sene içinde, devletle özel teşebbüsün bir arada hareket edebilmesinin çok güzel bir örneğini vermişlerdir.

Bugün Japonların, bu şekilde hareketine dışarda 'Japan incorpora-ted' denmektedir. Yani, Japonya kalkınmasında ihracat gelişmesinde, devletin ve özel teşebbüsüyle bir dev firma gibi hareket etmiştir.

Bizim teşvik tatbikatında özellikle, azınlıklar yanında yetişmemiş, Türk müteşebbislerinde gördüğümüz anlayış tarzı, Japonya'da-ki duruma oldukça yakındır.

Teşvik sistemi tatbikatında önemli olan husus devletin birtakım objektif kriterler koyarak, her gelen müracaatı standart bir şekilde kabul veya reddi değildir. Esas olan müracaatçıyla iyi bir diyalogun kurulmasıdır ve karşılıklı itimadın tesisidir.

Tabiatıyla, bu kolay bir şey değildir. Birincisi, teşvik tatbikatını yapan teşkilatımızın inançlı, bilgili ve dürüst elemanlardan kurulmasını gerektirir. İkincisi, devletin verdiği kararların değişmiyeceğine, karşı tarafça inanılmasıdır.

Üçüncüsü, devletin başka yerlerinde, birbirinden farklı politikaların ve tatbikatın yapılmadığının tescilidir.

181

Turgut Özal'ın Anılan

2-3 senelik teşvik tatbikatımızda birçok zorluğa rağmen yukarda bahsedilen üç önemli hususu oldukça iyi bir nispette temin ettiğimizden, neticeler fevkalade başarılı olmuştur.

Önümüzdeki devrede sanayileşmede, yukarıdaki esaslar dahilinde hareket edebilirsek, müteşebbislerimizi bir araya getirebiliriz. Onlara kalkınmanın heyecanını aşılayabiliriz.

Özellikle, halkımızın gücüyle birçok yararlı sanayi teşebbüsü kurabiliriz. Sanayileşmede diğer bir politika da sanayinin daha fazla yurt sathına yayılması olmalıdır.

Türkiye'mizde, bölgelerarası gelişmişlik farkları gitgide azalmaktadır. Ulaştırma, haberleşme imkanlarının artması yanında sağlık ve eğitim tesislerimizin yaygınlaşması, Sanayinin yurt sathına yayılmasını kolaylaştırmaktır. Bununla beraber, devletin bu konuda biraz daha öncülük etmesi ve

teşebbüslerin daha yaygın hale gelmesini kolaylaştırması lazımdır.

Sanayileşmede diğer bir önemli nokta da, yabancı sermaye politikasıdır. Bu mevzuda eskisine nispetle daha serbest hareket etmemiz daha iyi olacaktır. Kurulacak teşebbüslerde, yerli sermayeye daha fazla yer verebiliriz. Bu teşebbüslerin Türkiye'yi sadece bir pazar olarak değil, dışarıya ihracat yapabilecek iyi bir yer olarak görmeleri lazımdır.

Bu bakımdan özellikle beynelminel şirketlerin iştiraki ile kurulacak teşebbüslerde, tesislerin, dışa da dönük olmasına itina göstermeliyiz.

4. Tarım Politikası

Tarımda ana politikamız modern girdi ve metotları kullanarak birim saha başına verimi arttırmak olmalıdır. Bunun için dışardaki gelişmeleri çok yakından takip etmeliyiz.. Tarımda verimin ve istihsalin süratle artması, kalkınmamızı hızlı ve nispi fiyat istikrarı içinde yapabilmemizin yegane teminatıdır.

Türkiye gibi memleketlerde hızlı kalkınma sonucu, artan gelirden önce gıda ve yiyecek maddelerine talep artar. Bunun yanında iyi konut ihtiyacı yükselir. Bu durumda istikrarı sağlamanın şartı,

• 182-

Demirel'e Mektup

gıda ve yiyecek maddeleri istihsalini süratle arttırmaktır. Tarım maddelerinin mühim bir kısmı stok edilebildiğinden ve genellikle, kolaylıkla ihraç imkanına sahip olduğundan fazla istihsalinde büyük bir problemi olamaz.

Tarım politikaları içinde, önemli birisi de Orta, Doğu, Güneydoğu Anadolu gibi, şahıs başına gelirin düşük olduğu bölgelere özel bir ağırlık verilmesi olacaktır.

5. Sosyal Politikalar

Sosyal politikaların başında, su, yol, elektrik gibi altyapı hizmetlerini şehir ve köylerimizde asgari standartlarda süratle temini gelmelidir.

Şehirleşme politikası kısmında, izah edilen hususlar, şehirlerimizde sosyal şartların düzeltilmesinde büyük rol oynayacaktır.

Sağlık hizmetlerinin daha fazla yayılması ve kalitesinin ıslahı üzerinde durulmalıdır.

Eğitimde özellikle orta derecedeki meslek okullarına büyük hız verilmesi, Bunun yanında yüksek tahsilde gerek üniversitelerde, gerek yüksekokullarda, 4 senelik bir sürede gençlerimize iktisadi ve sosyal hayatta kendilerine ve memlekete faydalı, pratik bilgiler verilmesi, önemli bir eğitim politikası olmalıdır. Yüksek tahsilde esas gaye, memleket ihtiyacına uygun eleman yetiştirmek olmalıdır.

Bütün eğitim sistemimizde milliyetçi, tarihini iyi bilir, sağlam moral değerlere sahip insan yetiştirmek baş gayemiz olmalıdır. 4 senelik yüksek tahsil sonrası eğitime (postgraduate) ayrıca özel bir önem vermeliyiz. İçerde ve dışarda memleketin önümüzdeki yıllarda ihtiyacı olan management (yönetim), mali sevk ve idare, pazarlama, yatırım bankerliği gibi konularda büyük sayıda eleman yetiştirmeliyiz.

6. Dış İktisadi Politika

İkinci Cihan Harbinden sonra, milletlerarası münasebetlerin çok süratli bir şekilde inkişaf ettiği görülmüştür. Geçen 20 sene içinde özellikle ticarete çok büyük bir artış müşahade edilmektedir.

Mesela, 1950'de komünist blok haricindeki memleketler arası ticaret hacmi 56 milyar dolar iken 1972'de bu değer 371 milyar dolara yüksel-183

Turgut Özal'in Anılan

miştir. Son 20 yıl ekonomik güç bakımından dünya dengesinde de büyük değişikliklere sahne olmaktadır. Doğuda Japonya büyük bir ekonomik güç olarak ortaya çıkmış, genişleyen Avrupa müşterek pazarı bugün birçok sahalarda Amerika'nın önüne geçmiştir.

Komünist blokta büyük çatlama meydana gelmiş ve başta Rusya olmak üzere komünist blok, Avrupa ve Japonya'nın iktisaden büyük güçlenmesi karşısında, Amerika ile ileri bir iktisadi münasebet tesisine girişmişlerdir. Özellikle kendi halklarına daha iyi bir yaşama seviyesi vermek için Amerika'dan ileri teknoloji ve sermaye almak istemektedirler. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerde de çok büyük değişiklikler müşahade edilmektedir. Bu memleketlerde Batılı büyük şirketlerin sahip oldukları büyük tabii kaynakları kullanan işletmeler birer birer devletleştirilmektedir. Ayrıca traditional (geleneksel) olarak Batı'ya ham madde üreten bu ülkeler bu kaynaklarından çok daha fazla fayda sağlamak eğilimindedirler.

Petrol ile başlayan bu cereyan sırası ile madenlere doğru gitmektedir. Bu durumda önümüzdeki 10 yıl içinde dünya bir üçüncü harbe sürüklenmez ise, ekonomik güç tevziinde daha köklü değişiklikler olacağı muhakkaktır.

Dünyanın yüzde 80 petrol rezervlerine sahip olduğu anlaşılan Basra Körfezi bölgesindeki devletlerin özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt, Emirlikler ve Irak'ta (nüfus az olduğundan) büyük para birikimine sahne olacağı anlaşılmaktadır. Bunların sahip olacağı rezervler ile Amerika ve Avrupa'daki birçok şirketi satın alacakları endişesi şimdiden belirmiş ve tedbirler düşünölmeye başlanmıştır. Amerika'nın, bölgede kozu şimdilik İsrail ve İran olarak gözökmektedir.

Türkiye'nin dış politikasının, iktisadi kalkınmasının istikametine getirilme zarureti vardır. Son 15

senedir, Türkiye'nin önüne bir Kıbrıs meselesi çıkarılmış ve bütün dış politikamız maalesef bu meseleye göre ayarlanmıştır. Bu hazin bir durumdur.

Bu meselenin artık hariciyemizi meşgul eden bir numaralı mese-184

Demirel'e Mektup

le olmaktan çıkarılması lazımdır. Dikkatlerimizi hızla değişen dünyaya çevirmeli ve bu değişikliklerden Türkiye yararına nasıl istifade edeceğimizi araştırmalıyız. Kanaatimce önümüzdeki yıllarda Türk iktisadi dış politikasının ağırlığı şu şekilde olmalıdır: 1. Arap alemi ile özellikle Basra Körfezi'nde olanlarla çok sıkı bir iktisadi münasebete girişmeliyiz.

Özel teşebbüsümüzde bu memleketlerle birtakım müşterek teşebbüslere girişilmesini kolaylaştırmalıyız. Arap dünyasının önümüzdeki senelerde çok fazla artacak olan kaynaklarından makul bir şekilde istifade etmeliyiz.

Türkiye, Basra Körfezi'ndeki devletlerle iyi münasebetler geliştirilmeli, bunların, artan İran tehlikesine karşı yalnız olmadıklarını hissettirilmelidir. İran ile olan münasebetlerimizi daha başka türlü tanzim etmeliyiz. İran'da büyük Türk aslından halk olduğu gerçeğini yavaş yavaş ortaya çıkarmalıyız.

İcabında Van'da kurulacak büyük bir radyo istasyonu ile Azerice yayınlar yapmalıyız.

Irak ile münasebetlerimizi geliştirmeli, bu memleketin çok zengin petrol kaynaklarından istifade etmeliyiz.

Kuveyt, Suudi Arabistan ve Körfez Şeyhlikleri ile münasebetlerimiz de çok arttırılmalıdır. İran haricinde Basra Körfezi'ndeki memleketlerin 1980 yılında dünya petrol istihsalinin yüzde 45-50 'sini istihsal edecekleri (3640 milyon barregün) ve buna göre de asgari gelirlerinin yılda 70 milyar dolar olacağı hesap edilmektedir. Takriben 15 milyon nüfusa sahip olan bu ülkelerin, surpluslarının (üretim artılarının) 30-40 milyar dolar olabileceği hesap edilmektedir. İfade ettiğimiz bu rakamlar belki de 1976-1977 senelerinde rea-lize edilebilir. Bu bakımdan meselenin önemi büyüktür. Ve süratle hareket gerektirir.

2. Müşterek pazarda 22 sene sonunda tam üye olmak üzere ortaklık anlaşması yapmış bulunuyoruz.

Türkiye belki bu süreden evvel de Ortak Pazara tam üye olabilir. Bu mevzuda en mühim problemimiz Ortak Pazarla iktisadi ilişkilerimizi, Türkiye'nin uzun vadeli gelişme perspektivi içinde görmek ve menfaatlerimizi çok titizlikle korumamamızdır. Türkiye, müşterek pazara, zayıf, geri bir üye olarak değil, 50-60 milyon nüfusu ile bir büyük devlet gibi gir-

• 185-

Turgut Özal'ın Anılan

melidir. Bu bakımdan Ortak Pazarda gelişmeleri çok yakından takip edecek ve ona göre yurt içinde tedbirler alacak bir teşkilatlanmaya çok ihtiyacımız olacaktır.

Ayrıca şimdiden, ciddi yabancı sermayeyi, Ortak Pazar'la şimdiden entegre oluyormuşuz gibi celbetmeliyiz.

3. Japonya ile olan münasebetler

Planlama da bulunduğum senelerde Japonlarla yakın temas etmek imkanına sahip oldum. Kanaatimce Japonya'dan sanayi gelişme konusunda çok istifade edebiliriz. Ayrıca, her iki memleketin bu işbirliğinden büyük istifade edecekleri anlaşılmaktadır. Japonlar, büyük çapta Avrupa, Demir Perde gerisi ve Akdeniz pazarlarına girmek istiyorlar. Türkiye büyük nüfusu, coğrafi avantajı ve Ortak Pazar ile olan münasebetleri bakımından onlar için kıymetli bir yerdir. Bu bakımdan her iki memleketin müşterek menfaati, ciddi bir işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan Japonların, sosyal karak-terleri ve iş tutumları bize de oldukça yakındır.

Dış iktisadi politikada ağırlık vereceğimiz bu üç konu yanında, Amerika ve diğer memleketlerle ilişkilerimizi, Türkiye'nin genel menfaatleri, özellikle artan ihracatına pazarlar açma yönünden değerlendirmek zorundayız.

C. Mühim Programlar ve Projeler

Aşağıda önümüzdeki devrede iyi bir plan-program dahilinde tatbik edilebilecek program ve projeleri takdim ediyorum. *a. Enerji I. Elektrik Enerjisi*

Türkiye, uzun senelerdir elektrik enerjisi ihtiyacını devamlı olarak zorluklar ve tehditler içerisinde karşılamıştır. Halbuki elektrik enerjisi sanayileşmenin birinci şartı olup bol ve güvenilir şekilde temini gereklidir. Önümüzdeki 2-3 yıl enerji ihtiyaçlarının karşılanması bakımından çok kritik durumdur.

186

Demirel'e Mektup

Eğer, bu yıl yeni birtakım tesislere başlanmaz ise 23 yıl sonra bugünkünden çok daha zor bir duruma girmemiz kaçınılmazdır.

Düşündüğüm tesisler şunlardır:

- • İzmir ve Çukurova'da 2 adet 2x400 MW'lık fueloil santralına bu yıl başlanması;
- 1974'te Karakaya hidroelektrik santralıyla elbistan linyit santrali inşaatına geçilmesi;
- İrili ufaklı birçok hidroelektrik santrali projelerinin hazırlanarak tatbikatının süratle yapılmasını temin edecek bir organizasyona geçilmesi;
- Soma linyitlerinden daha iyibir tarzda istifadeyle, büyük bir termik santralin kuruluşu için gerekli çalışmaların yapılması. Bunların yapılması sonucunda 1983 yılında uzun vadeli stratejinin 1987 için öngördüğü 55-60 milyar kwh seviyeye erişebileceğiz. Bu suretle mevcut ve halen yapılmakta olan 18

milyar kwh'lik kapasiteye 36-40 milyar kwh on sene içinde ilave etmiş olacağız. Bu ise yüzde 15-16, yıllık artışa tekabül etmektedir.

2. Irak-Türkiye petrol ve tabii gaz boru hatları

Gelişen Türkiye'nin, hızla artan enerji ihtiyacının karşılanmasında, yakın komşumuz Irak'tan alınabilecek ham petrol ve tabii gazın büyük önemi olacaktır.

Evvelce yapılan çalışmalar Irak'tan kolaylıkla yılda 10 milyar m³ tabii gazın rahatça alınabileceğini göstermiştir. Bu miktar gaz 12-13 milyon ton ham petrole tekabül etmekte, fakat kullanım itibariyle ondan çok daha avantajlı olmaktadır. Vaktiyle 35400 milyon dolara çıkacağı hesaplanan ve İstanbul'a uzatılan boru hattı projesiyle bütün büyük şehirlerimizin ve birçok mühim sanayimizin ihtiyaçları rahatlıkla karşılanabilecektir.

Bugün yukardaki miktarlara 150 milyon dolar ilaveyle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yakıt problemi büyük çapta halledildiği gibi gene bu gazdan istifadeyle, Diyarbakır veya Batman'da büyük bir gübre tesisi, Hekimhan'da demir cevherlerinde zenginleştirme 187

Turgut Özal'ın Anıları

ve (Sponge Iron) yapılması imkan dahiline girecektir. Tabiatıyla bu arada Ankara başta olmak üzere birçok şehrimizde görülen hava kirlenmesi de kolaylıkla halledilecektir.

Irak'tan, ikinci önemli proje petrol boru hattıdır. Iraklıların, İran'la Basra Körfezi'ndeki durumları düşünüldüğü takdirde, Akdeniz'e 70 milyon ton civarında bir petrol nakletmeleri kendileri için de fevkalade avantajlı olacaktır. 500-600 milyon dolara çıkacak böyle bir boru hattının finansmanı için muhtemelen aşağıdaki işlemlerin yapılması gerekecektir:

- Türkiye böyle bir boru hattından 20-25 milyon ton ham petrolü OPEC fiyatlarının yüzde 5-10 altında almak üzere anlaşma yapacaktır;
- Geri kalan ham petrol Avrupa veya Amerika'ya rahatça satılabilecektir;
- İcap ederse, Iraklılarla İskenderun mıntıkasında 15-20 milyon tonluk bir rafineri kurularak Akdeniz'de mamul de satılabilir;
- Boru kapasitesinin yüzde 560'ı garanti satışa bağlandığı takdirde beynelminel piyasalardan gerekli finansman temin edilebilir;
- Kanaatimce, Türkiye'de ve Avrupa'daki Türk işçilerine, yüzde 25 hisse senedine çevrilebilir ve net yüzde 9-10 faizli tahvillerle de bu finansmanın mühimce bir kısmı temin edilebilir.

Boru hattı, Türkiye'nin ham petrol ihtiyacını tamamiyle karşıladığı gibi bizatihi kendisi çok kârlı bir proje olacaktır. Buna i-laveten İskenderun'da kurulacak büyük bir rafineriyle Akdeniz'de çok kârlı bir ticarete girme imkanına kavuşacağız.

Bu proje yanında ham petrol ve mamulleri ihraç edecek tanker filomuzun da süratle takviyesi gerekecektir. 3. Taşkömürü

Türkiye'nin, yegane taşkömürü havzası Zonguldak'tan çelik tesislerimizin aksaksız ihtiyacını

karşılamak üzere asgari 15 milyon ton istihsal yapacak bir genişleme projesine ihtiyacımız vardır...

188

Demirel'e Mektup

b. Tarım

Tarımda ana problemimiz istihsalın ve bununla beraber birim saha başına verimin arttırılmasıdır.

Bilhassa Doğu ve Orta Anadolu gibi tarım gelirinin düşük olduğu bölgelere bu bakımdan özel bir ağırlık verilmesi gerekecektir.

Türk çiftçisi son 7-8 yıl içinde gübreye, modern ziraat alet ve teçhizata, zirai aletlere, ilaçlara büyük çapta alışmıştır. Bugün, kalan en mühim hususlar, esas itibariyle, dünyada bu sahada yapılan en son teknoloji gelişmelerini, ona iyi bir şekilde aktarmak, kredi sistemini İslah etmek, sanayi tarım ilişkilerini geliştirmek ve irili u-faklı her türlü sulama imkanını temin etmektir.

Bunun için düşünülen program ve projeler aşağıdadır.

1. Gıda Sanayi Geliştirme Programı

Süratle kalkınan memleketimizde fiyat istikrarının temininde en önemli hususlardan biri halkın et, süt, sebze, peynir gibi yiyecek maddeleri ihtiyaçlarının ucuz olarak teminidir. Bu bakımdan gıda sanayi geliştirme projesine özel bir önem verilmesi gerekecektir.

- Proje, şeker sistemi etrafında birbiriyle irtibatlı;
- Et kombinaları;
- Yağ tesisleri;
- Süt, süt mamulleri tesisleri;
- Konserve tesisleri (salça, meyva suları);
- Yem tesisleri;
- Soğuk hava depoları ünitelerini ihtiva edecektir.

Şeker şirketinin önderliğinde yüzde 20-25 iştirakiyle, tajnamiyle mahalli halk ve çiftçilerin kuracakları şirketler vasıtasıyla hemen hemen her şeker bölgesinde yukarıdaki üniteler bir program dahilinde tesis edilecektir. Sahada, geniş çapta bu tesislerde işlenecek zirai ürünler münavebe ile üretilecektir. Yem nebatları, yağlı tohumlar, muhtelif sebzeler pancarda olduğu gibi şeker şirketinin teknik kontrolünde en son teknolojilerle istihsal edilecektir. 3 sene evvel başlatılan besi hayvancılığı büyük mikyasta arttırılacaktır. Ayrıca, bu

Turgut Özal'in Anıları

şirketlerin iştirakiyle kurulacak büyük bir pazarlama şirketi iç ve dış pazarlamayı yapacak, bu maksatla frigorifik nakil vasıtalarıyla istihlak merkezleri de soğuk depolara ve modern dağıtım tesislerine sahip olacaktır. Bu projenin aynı şekilde devlet üretme çiftlikleri etrafında da tatbik edileceğini tahmin ediyorum. Projenin genişletilmesi bakımından, şeker bölgelerinde ve civarında yeni sulama imkanları da düşünülmelidir.

2. Doğuda Hayvan Yetiştirme Programı

Doğuda, Anadolu'nun yüksek yayla bölgelerinden olan Kars, Erzurum, Ağrı, Van illerimizde, tarımda ağırlığın, hayvan yetiştiriciliğine verilmesi daha uygun olacaktır.

Özel bir programla, hayvan yetiştiriciliği, zaman içerisinde ırk ıslahı da yapılarak süratle ele alınmalıdır. Kışları, nispeten daha mutedil geçen ova bölgelerinde ki bunların çoğunda şeker fabrikaları mevcuttur. Hayvan besiciliği de gıda sanayi geliştirme projesiyle ele alınabilir.

Herhalde Doğu Anadolu'da, besicilikten ziyade hayvan yetiştiriciliğine priyorite (öncelik) verilmelidir.

Programın yürüyebilmesinin temel şartı, yetiştirilen hayvanların iyi bir sistem içerisinde makul fiyatlarla, düzgün bir şekilde alış imkanının kurulmasıdır. Bu bakımdan bu projenin daha evvelce bahsedilen gıda sanayi geliştirme projesiyle iyi irtibatı kurulmalıdır.

Yetiştiriciden alınan hayvanlar süratle, gıda sanayiindeki besi merkezlerine sevk edilmelidir.

Düzgün bir ödeme sistemini içine alan ve yetiştiriciyi alış merkezlerinde hiç bekletmeden, hayvanını teslim alan bir sistemin kuruluşu bu projenin anahtarı olacaktır.

Projenin, bundan sonraki safhalarında, bölgenin şartlarına göre, meraların ıslahı ve iyi manejmanı, ırk geliştirilmesi ve sistemin gelişmesiyle verimsiz tarım yapılan arazinin zamanla mera haline çevrilmesidir. Problemin bu safhasının halli için, Doğu Anadolu'da iki alt bölgede, dinamik hüviyetli tarım bölge umum müdürlükleri ku-190

Demirel'e Mektup

rulması olacaktır. Bu bölge umum müdürlüklerinin ana hedefleri, hayvan yetiştiriciliği olmalıdır.

Hayvan yetiştiriciliğinden eline muntazam bir şekilde iyi para geçen Doğu Anadolu köylüsü, zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı bazı verimsiz ziraatten vazgeçecek ve hayvan yetiştiriciliğini geliştirecektir.

Tabiatıyla, bunun temin edilmesi için, programda, Doğu Anadolu köylüsünün, zaruri ihtiyaçlarını her mevsim makul fiyat seviyesinde temini de nazarı itibara alınmalıdır.

Daha evvelce hazırlanan bu geniş programın bir parçası 1.5 yıl evvel dünya bankasınca finansmanı kabul edilmişti. Maalesef bu proje halen olduğu yerde durmaktadır.

3. Orta Anadolu Projesi

Orta Anadolumuz iklim şartlarından dolayı genellikle kuru ziraatın hakim olduğu ve çiftçi gelirinin en düşük olduğu bölgelerden biridir.

Halk reyıyla gelen her Türk hükümetinin, Orta Anadolu tarımının geliştirilmesine özel bir önem vereceği tabidir.

Vaktiyle, sahillerde ve sahil geçiş bölgelerinde büyük bir cesaretle tatbikine giriştiğimiz Meksika buğday projesi çok iyi netice vermiştir. O zaman, Orta Anadolu için de yüksek verimli bir buğday projesinin tatbikatına başlanmıştır. Maalesef, hem tarım bakanlığının ağırlığı hem de Orta Anadolu çiftçisinin imkanlarının darlığı bunlara ilaveten bütçe ve döviz sıkıntılarımız, bu programı ufak ölçüde tutmuştur. Bugün Türkiye'nin çok gelişmiş imkanlarının yanında halen ciddi bir faaliyette bulunulmaması hazindir.

Orta Anadolu projesinin en zor tarafı, yüksek verimli tohum yanında toprakta, rutubeti daha uzun müddet muhafaza edecek bir toprak işleme metodunun çiftçiye öğretilmesi olacaktır.

Bu, iyi bir eğitim yanında, bugün köylünün alıştığı tiplerden farklı alet ve teçhizatın kullanılmasını icap ettirir.

Kanaatimce, Orta Anadolu'da iyi bir tarım programının tatbikatı şu şekilde olmalıdır.

191

Turgut Özal'ın Anılan

Bir taraftan, Orta Anadolu için yeni bir tarım bölge müdürlüğü teşkilatı kurulurken diğer taraftan mevcut teşkilatımızla (devlet üretme çiftlikleri, şeker şirketi, tarım teşkilatı) işe başlamak lazımdır.

İyi bir koordinasyon altında, idari kararlarla birtakım imkanlar da vererek süratle büyük bir programa başlayabiliriz.

- Özel ekipman yapılabildiği kadar yerli, fazlası dışardan tedarik edilerek iyi şartlı kredilerle köylüye verilmelidir.
- Sahada, yüksek verimli buğday yanında, yüksek verimli yağlı tohumlara da özel önem verilmelidir.
- Bunların yanında hayvan yetiştiriciliği ve besiciliği bir yan gelir imkanı olarak, gıda sanayi projesine irtibatlandırılarak ele alınmalıdır.
- Devlet su işleri, toprak, su, bölgede mevcut her türlü yerüstü, yeraltı su imkanlarını süratle değerlendirmelidir.

4. Güneydoğu'da Tarım

Hava şartlarının önemli bir şekilde tesir ettiği bölgelerden biri de Güneydoğu Anadolu'dur.

Tabiatıyla, bölgenin uzun vadeli en mühim projesi aşağı Fırat barajı ve onunla ilgili sulama sistemi olacaktır. Bu projenin, aşağıdaki memleketlerle yakın ilişkisi dolayısıyla, dış finansmanının beynelmînel kaynaklardan teminini zorlaştırmaktadır. Çünkü finansmana iştirak eden devletler Fırat suları taksiminde komşularımızla mutabakata varmamızı isteyeceklerdir. Bu ise projeyi çok geciktirecektir. Bu sebeple, projenin kendi imkanlarımızla yapılması düşünülmelidir.

Her ne şekilde finanse edilirse edilsin, aşağı Fırat projesi, kısa ve orta vadede, bölge için düşünülemez.

Bu projenin tatbikatının 1980'leri bulacağını pratik olarak kabul etmemiz gerekir. Bu bakımdan süratle, bir geçiş programı, bölgede tatbik edilmelidir.

- Bölgenin irili ufaklı bir çok su imkanı süratle ele alınmalıdır.

- 192-

Demirel'e Mektup

- Özellikle, Fırat nehrinde, pahalı da olsa, büyük pompajlar düşünülmelidir.

- Yer altı suyu developmanına (geliştirilmesine) özel bir önem verilmelidir.

Bu işlerin yapılmasında, bölge efektifikasyonu, köyler dahil geniş bir şekilde ele alınmalıdır.

Yukardaki programla beraber olarak sulanabilen bölgelerde pamuk, yem nebatları, yağlı tohumlar geliştirilmelidir. Ayrıca, bölgenin, kuzu ziraat yapılan kısımlarında, Orta Anadolu'daki programa paralel bir program yürütülmelidir.

5. Tarım Sanayi İlişkisinin Geliştirilmesi

Tarımın geliştirilmesinde en önemli faktörlerden bir tanesi de, tarıma dayalı sanayilere önem verilmesidir.

Bu sanayiler, tarım ürünleri için sürekli bir Pazar teşkil ettikleri gibi, ucuz ve devamlı tarım ürünlerine, ihtiyaçlarından dolayı, tarımda verimin arttırılmasında büyük fayda sağlarlar.

Türkiye'de, şeker sanayi bunun en belirli misalidir.

İkinci plan devresinde başlatılan ve geliştirilen domates salçası, meyva suları ve diğer konserve sanayinin Türk tarımına büyük hizmet ettikleri aşîkardır. Halkımızın da, bu tesisleri kurmaktaki büyük arzusu gözden uzak tutulmamalıdır.

Esas itibariyle, gıda sanayi bunun yanında, gene tarıma dayalı tekstil sanayi, istihsalinden nihai

satışına kadar direkt ve endirekt olarak geniş bir istihdam imkanı getirdiği de bilinen bir gerçektir.

Diğer taraftan, artan dünya nüfusunun, hayat standardının da yükselmesiyle daha çok ve iyi kalitede gıda maddesi istediği de bilinmektedir.

Son yıllarda, hemen hemen her memlekette normal fiyat artışlarının üzerinde artan gıda maddeleri fiyatlarına bilhassa dikkat çekmek istiyorum.

Akıllı bir politikayla 2. Plan devresinde başlatılan, tarıma dayalı sanayi geliştirilmesine çok büyük bir hız vermemiz gerektiği kanaatindeyim. Bunu yaptığımız takdirde,

• 193 •

Turgut Özal'ın Anıları

• Anadolu'nun birçok yerinde büyük istihdam imkanı yanında büyük bir gelir artışı da sağlayacağız.

• Halkımızın gıda ve giyecek ihtiyacını en iyi bir şekilde karşılamış olacağız.

• Gelişme hızı yüksek bir ihracat sanayi kurmuş olacağız.

• Bu bakımdan, şeker sistemi etrafında, gıda sanayi geliştirme programı yanında Türkiye'nin mümkün olan her köşesinde gıda projeleri özel bir şekilde desteklenmelidir. Bu maksatla Ziraat Bankası'nın kredi politikası bu yönde inkişaf ettirilmeli, bankanın bu tesislere kredi vermesi yanında durumuna göre yüzde 10-15 iştiraki de öngörülmalıdır.

• Ziraat Bankası'nın, özellikle et istihsalini arttıracak büyük besi merkezleri, yem sanayi, mera ıslahı, yer altı suyu ve kombinaları geniş bir şekilde desteklemesi, dünyada uzun müddet devam edeceği anlaşılan et darlığı muvacehesinde fevkalade lüzumlu olacaktır.

c. Sanayi

1. Demir Çelik

Demir çelik, sanayileşmenin en önemli vasıtalarından biridir. Bu bakımdan önümüzdeki yıllarda süratle, aşağıdaki programı tatbik etmemiz gerekir.

• Ereğli demir çelik tesisinin 56 milyon ton çelik kapasitesine yükseltilmesi;

• İskenderun tesisinde aynı şekilde 56 milyon tona yükseltilmesi;

• Batı Anadolu'da muhtemelen Japonlarla, müşterek ve özel sektörün iştirak ettiği 78 milyon tonluk bir tesise girişilmesi;

• "Mini steel" tabir edilen 250 ila 500 bin tonluk tesislerin teşvik edilmesi.

Yukardaki programın tahakkuku bakımından, enerji kısmında da belirtildiği gibi Zonguldak kömür havzasının yepyeni bir görüşle ele alınması, ayrıca memleketteki demir cevherlerinden, dünyadaki mevcut imkanlarla rekabet edebilir bir şekilde istifade imkanlarımız araştırılmalıdır.

•194-

Demirel'e Mektup

Önümüzdeki 10-12 yıl içinde çelik istihsalimizi 20 milyon tona çıkarmamız lazımdır.

2. Çimento ve İnşaat Malzemeleri Sanayii

Önümüzdeki yıllarda Türkiye'de çok daha büyük bir inşaat faaliyeti olacağı muhakkaktır.

Hızlı bir şehirleşme yanında, yollar, demiryolları, limanlar, barajlar, sulama tesisleri büyük ölçüde gelişecektir. Bütün bu faaliyetin büyük çimento tesisleri yanında diğer modern inşaat malzemesine büyük ihtiyacı olacaktır.

Diğer taraftan, çimento başta olmak üzere, birçok inşaat malzemesinin ihraç edilme imkanı birçok tahminlerin de üzerindedir. Mesela, bugün dünya çimento talebi, kapasitenin üzerine çıkmıştır.

Türkiye, sahillere yakın büyük kapasiteli tesislerle ve modern nakliye vasıtalarıyla hemen hemen birçok yere çimento ihraç edebilir.

2. Plan devresinde, uzak bir görüşle, bu sahada takip edilen politika son iki senenin yanlış tutumuna rağmen bugün çok iyi netice vermiştir.

Eğer, son iki sene içinde aynı politika götürülmüş olsaydı, başlanılan birçok tesis bugün istihsalde olacak ve Türkiye çok rahat bir şekilde bu sene 60-70 milyon dolarlık çimento ihraç edecekti.

3. Motor ve Makine İmalat Sanayi

2. Plan devresinde, çok zor şartlar altında başlatılan motor ve aktarma organları sanayi, bazı şanssızlıklar neticesi maalesef realize e-dilemedi.

O zaman bu işe en mühim tesiri olan husus 1969-1970 yılındaki ithalat güçlükleri olmuştur. 1970

devalüasyonunun müteakip bir durumu ortadan kalkmıştır. Diğer taraftan, Türkiye'de motor ihtiyacı, ithalatın da kolaylaşmasıyla eskisine nispetle çok artmıştır.

Bugün 50 bin ünitelik motor tesisi yerine 100 binlik bir tesisi çok rahatlıkla yapabilme şansına sahibiz.

Maalesef, son iki senede bu mevzuda birtakım etütler ve kararsız davranışlardan öte bir şey yapılamamıştır.

Turgut Özal'ın Anıları

Kanaatimce, bu mevzu, ekseriyeti Türklerde olmak şartıyla, iyi bir dış ortakla çok kısa zamanda realize edilebilir.

Gerek bunda gerekse aktarma organları sanayinde, makine kimya endüstrisini en fazla yüzde 15 ila 20

iştirak ettirmeli ve hiçbir suretle, devlet hakimiyetinde makine sanayine gidilmemelidir.

Yatırım mallan imalatının, Türkiye'de hızla gelişmesi için birtakım fabrikalar kurmak yerine aşağıdaki tedbirlerin alınması elzemdir.

- Lisans, know -how mevzuları, liberal hale getirilmelidir. Bugün herhangi bir lisans ve know -how için Maliye Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, icabında Odalar Birliği gibi müesseselerin incelemeleri gerekmektedir.

Türk sanayi, Türk mühendislik grupları, dışardan liberal şartlar altında lisans ve know-how alabilmelidir. Bu meselenin, bu günkü şartlar altında Türk parası koruma mevzuatı ile bağlanması gereksizdir.

- Devletin de desteklemesiyle, fizibilite ve nihai dizayn ve proje supervizyonu yapacak, yerli müşavirlik mühendislik grupları güçlendirilmelidir. Hatta, bu grupların güçlenerek anahtar teslimi teklifler verebilmeleri dahi göz önüne alınmalıdır. Bunun için imalatçılar, kredi müesseseleri ve bu gruplar arasında organik bağlar kurulması teşvik edilmelidir.

- Yatırım mallarının Türkiye'de yapılmasını engelleyen diğer bir husus da kredi sistemidir. Bugün hele Türkiye'nin, dışardan kredi alma imkanı daha çok belirlediğinden sanayicilerimiz 10 seneye yaklaşan sürelerle dışardan imalatçı kredisi alabilmektedirler. Halbuki, bu mallar içerden alındığı takdirde ekseri halde peşin ödenme mecburiyeti vardır. Orta vadeli kredi sistemimizde gerekli değişikliklerin yapılarak, yerli temin edilecek ekipman ve teçhizat için 8-10 sene vadeli ve dışardan temin edilenden daha ucuz faizli bir sistem haline getirilmesi ve bu problemi büyük mikyasta çözecektir.

Uzun senelerdir sanayiden anlamayan bazı iktisatçılar, fabrikalar yapan fabrikalar kurmalıyız, şeklinde yanlış görüşler ortaya

Demirel'e Mektup

atmışlardır. Aslında, bu, Türkiye'de yatırım malları sanayini geliştirmekten ibarettir.

Bugün dünyada, bir fabrikayı, bütünüyle yapan bir fabrika yoktur. Olmadığı gibi, bir fabrikanın yapılışında yüzlerce tesis çalışır. Meselenin ana noktası organizasyondur. Bu da esas itibariyle,

yukarıda izah ettiğimiz gibi know-how, mühendislik, müşavirlik, proje manegmenti (proje yönetimi) ve projenin mali organizasyonundan ibarettir.

Bu üç husus temin edildiği takdirde, Türkiye'deki mevcut atölyelerden büyük çapta istifade edileceği gibi bunlar süratle gelişecektir. Diğer taraftan, dışarda da direkt imalatçılara gitme imkanımız olacağından, daha iyi şartlarla ihtiyacımız olan ekipmanları alabileceğiz.

4. İhracata Dönük Sanayi Programı

Sanayileşmede, önemli hususlardan bir tanesi, kurulan sanayinin, ihracat imkanı verecek tarzda kurulmasıdır.

Daha uzun seneler özellikle yatırımlarımız ve sanayimizin ham ve yarı mamul madde ihtiyacı, artan bir tempoyla yükselecektir.

Kalkınmamızı daha hızlandırmak için, ithalatımızın da arttırılması gereklidir. Bunun devamlı bir surette yapılabilmesi için, işçi dövizleri ve turizm gelirlerimiz yanında sanayi mamulleri ihracatına özel bir önem vermemiz lazımdır. Bir bakıma kurulacak hemen hemen her türlü sanayinin, başlangıçta değilse bile müteakip yıllarda bu özelliği gerçekleştirecek şekilde planlanması düşünülmelidir.

Meseleye bu şekilde yaklaşım tarzı aslında, Türkiye'de sanayi kuruluşlarının daha büyük bir Pazar için tesis edileceği neticesini vereceğinden daha ekonomik üniteler kurmamıza da yardım edecektir. Bu mevzuda katı bir politika yerine zaman ve şartlara göre ayarlanabilen bir politika takip edilmelidir.

Bunun için başlangıçta ihracat potansiyeli yüksek ve kolayca başarabileceğimiz sektörler seçilip, bunlara ağırlık verilmelidir. Senelere göre bu listede lüzumlu ilaveler yapılmalıdır.

Şu anda duruma göre ihraç imkanı yüksek ve bizim için başarması kolay sanayi kolları aşağıdaki gibidir.

- 197-

Turgut Özal'ın Anıları

Demirel'e Mektup

- Tekstil (iplikten nihai kademeye kadar)

- Konfeksiyon

- Deri eşya

- Dışardaki bazı sanayilerle işbirliği yaparak, bunlara işçiliği yüksek parçalar imalatı

- Buzdolabı çamaşır makinası gibi ev aletleri

- Gıda sanayi

Tabiatıyla, bugünden ikinci kademedede, hangi gruba ağırlık verileceğini kestirmek kolay değildir. Ama şimdiden bu hususta devamlı araştırmalar, pazar etütleri yapılması icap edecektir. Muhtemelen gemi inşa sanayi, elektronik sanayi, otobüs, kamyon, treyler, tenezzüh tekneleri ve hatta araba üzerinde durulmalıdır.

d. Altyapı Projeleri

1970'ler Türkiye'sinin yol, liman, demiryolu, hava-meydanları gibi genel altyapı sisteminin demiryolu haricinde ana çizgileri 1950'lerde çizilmiştir. 1960'larda bu sistemler üzerinde oldukça büyük faaliyet yapılmışsa da 70'lerin Türkiye'si bu sahada çok daha büyük hamlelere girişmek mecburiyetindedir.

Aksi halde memleket kalkınmasını altyapı bakımından büyük bir darboğaza sokarız. 1970'lerin Türkiye'si'nde altyapı bakımından karşılaştığımız problem çok daha farklı bir problemdir. 1950'lerde esas problem memleketi ucra köşelerde dahil, birbirine bağlamak i-di. Bugünkü problem ise:

- Ulaştırma altyapısında büyük kapasiteli ve yüksek verimli modern bir sisteme sahip olma mecburiyeti vardır. Bugün Türkiye'nin ithalat ve ihracatı 3.5-4 milyar dolara yaklaşmaktadır. Sınai ve zirai istihsal çok büyük mikyasta artmış ve ulaştırma sisteminde nakledilen yük çok yükselmiştir.

Yolcu taşımaları özellikle havayollarında evvelce tasavvur edilemeyen rakamlara çıkmıştır. Şehirler ve milletlerarası teleks ve telefon ihtiyacı öylesine yükselmiştir ki nerede ise PTT'ce düşünülen yatırımları rahatça 3-4 misli artırarak bile ihtiyacın karşılanamayacağı endişesine kapılıyorum.

•198-

Bu bakımdan, 1970'lerde Türkiyemiz yeni bir altyapı devrimine girmek zorundadır. Bu maksatla, aşağıdaki hususların süratle yapılmasında büyük fayda mütalaa ederim: 1. Karayolları, demiryolları, limanlar, havameydanları, telefon ve telekste süratle çok detaya girmeden ve geniş bir görüşle 10 yıllık master planlar hazırlanması;

2. Ana hatları ile bu planların nasıl finanse edileceğinin tespit edilmesi (iç kaynaklar, tarifeler, vergiler, dış kaynaklar, iç borçlanma

gibi);

3. İhale sistemimiz süratle gözden geçirilip Türkiye'de büyük müteahhitlik müessesesinin geliştirilmesine ve ihtilafların asgariye indirilerek işlerin çabuk yapılmasına imkan verecek bir şekle sokulması;

4. Emanet inşaat usulünden kati surette vazgeçilmesi;

5. Mühendislik, müşavirlik, proje ve hatta kontrollük hizmetlerinin Türk mühendislik gruplarına yaptırılması.

Bu suretle işveren idarelerin kendi bünyelerinde mümkün olduğu kadar az sayıda eleman kullanılmasının temini.

Önümüzdeki 10 sene içinde altyapı bakımından önemli gördüğüm program ve projeler şunlardır:
Karayolları

2. Plan devresinde düşünülen Edirne, İskenderun ekspres yoluna büyük bir hızla girişilmeli, maksimum 10 sene içinde bu yol tamamlanmalıdır.

Demiryolları

Demiryollarını esas itibariyle yükte ağır pahada hafif madde taşıyacağı nazarı itibara alınarak başalngıçta çeki gücü, (büyük dizelizasyon) uzun trenler için istasyonların tadili, sürat için modern signalizasyona önem verilmesi. Bununla beraber özellikle büyük cevher taşıyacak, Doğu Anadolu -

İskenderun ve Doğu Anadolu -Karadeniz irtibatlarının ağır ve süratli katarlar çalıştıracak hale getirilmesi.

Turgut Özal'ın Anıları

Limanlar

Limanlar mevzuunda çok daha ileri görüşlü olmalıyız. Bugünkü kapasitelerin çok üzerinde ve daha modern teçhizatlı limanlar kurmak mecburiyetindeyiz.

İzmir, İstanbul limanlarının çok genişletilmesi yanında, Marmara'da ve Ege'de yeni ihraç ve ithal limanları kurmak mecburiyetindeyiz.

Hava Meydanları

Hava meydanlarımız limanlarımızdan daha dar durumdadır. Özellikle yolcularla ilgili tesisler fevkalade kifayetsizdir. Önümüzdeki yıllarda çok daha hızlı bir hava trafiği gelişmesi olacağı muhakkaktır. Avrupa'daki işçiler, süratle artan iç ve dış turizm hareketi ve gelişen ekonomi, hava trafiğini özellikle arttıran sebeplerdendir. İstanbul, İzmir ve Ankara'da modern hava limanlarına muhakkak sahip olmamız lazımdır. Bunun yanında Antalya, Adana, Muğla hava limanları da turizm yönünde düşünülerek, mevcutlar buna göre ıslah edilmeli ve yenisi muhakkak kurulmalıdır.

Doğu'da ve Orta Anadolu'da, Karadeniz'de her mevsim çalışan ve mümkün olduğu kadar sık meydanlara da sahip olmalıyız.

Telefon - Teleks

Türkiye'nin en geri kaldığı konulardan biri telefon ve telekstir. Afrika'nın, gördüğüm birçok geri memleketi maalesef bu bakımdan bizden ileridir. Bu konuda çok farklı bir görüşe hareket etmemiz ve bu eksikliğimizi süratle gidermemiz lazımdır. Bugün ekonomik faaliyetlerin en önemli unsurlarından biri süratli ve güvenilir komunikasyondur. Bütün Avrupa milletlerarası görüşmeler bugün otomatik olmuştur. Amerika-Kanada halen böyledir. Avrupa-Amerika yakında otomatik olacaktır. Maalesef bizde İstanbul-Ankara halen rahat konuşulamaz.

Milletlerarası irtibatımız yürekler acısıdır. Bu şartlar altında ö-nümüzdeki yıllarda ihracat ve ithalatımızda ve birçok yatırım faaliyetimizde çok zararlara uğrayacağımız tabiidir.

•200»

Demirel'e Mektup

Telefon ve teleks işlerinde çok kısa zamanda Batı'ya yetişecek şekilde organizasyon, yatırım ve işletme sahalarında her türlü tedbiri almak adeta bu sahada çok kısa zamanda bir ihtilal yapmak mecburiyetindeyiz.

e. Turizm

Evvelce de izah edildiği gibi, turizmde süratli bir gelişme Türkiye'nin dış ödemeler dengesini iyileştirmeye yardım edecektir. Özellikle, turizm, işçi dövizlerindeki artmanın yavaşladığı ve sanayi mamulleri ihracatımızın artmakla beraber ihracat içinde nisbi ağırlığının fazla olmadığı bir devrede boşluğu doldurmakta faydalı olacaktır.

Turizm gelişmesinde diğer bir önemli husus da, Türkiye'de turizmi, ister planlayalım ister planlamayalım bu gelişmenin artan talep muvacehesinde kendiliğinden olacağıdır. Kendiliğinden olacak gelişme ise bugün Akdeniz'de birçok yerde görüldüğü gibi, tabii güzellikleri ortadan kaldıracak ve neticede ilerisi için birtakım problemler oluşturacak bir şekil alması da çok kuvvetle muhtemeldir.

Bugün Türkiye'de, özellikle, Marmara ve Ege sahillerinde iç turizm tazyikiyle hatalı ve başıboş bir turizm gelişmesi müşahade edilmektedir. Bu bakımdan Türk turizminin bilhassa, Akdeniz sahillerinde daha dokunulmamış birçok yerde, devletin müdahalesiyle, Akdeniz'in en güzel ve en çekici turizm köşeleri haline getirilmesi elzemdir.

Türk turizminde diğer önemli potansiyel de bizatihi, İstanbul'dur. Dışarda yabancılar arasında, İstanbul isminin, Türkiye isminden daha fazla bilindiğini rahatlıkla söyleyebilirim.

Birçok yabancıнын gözündə İstanbul sihirli bir şehirdi. İki kıta üstünde, tabii güzellikler yanında, doğu ve batı medeniyetlerinin meczolduğu, camileri, sarayları binlerce senenin ve büyük imparatorlukların derin çizgilerini taşıyan bir efsane şehridir. Kanaatimce, Türk turizm gelirinin, önümüzdeki senelerde yarısından fazlası İstanbul'dan gelecektir. Bu bakımdan İstanbul'a özel bir önem vermek mecburiyetindeyiz.

201

Turgut Özal'ın Anılan

Turizm mevzuunda hemen hemen Türkiye'nin her tarafında iyi bir program altında geliştirme yapılması lazımdır. Bununla beraber şu iki sahaya özel ağırlık verilmesi icap edecektir.

1. İstanbul şehrinin düzenlenmesi;
2. Antalya civarında toplu turizm projesi;

Bu iki önemli projenin icrası için şu şekilde hareket münasip olur:

- İstanbul ve civarı için devletin ve civar belediyelerin iştirakiyle ilk senelerde devletten yardım görece, bilahare kendi gelirleriyle idare edecek bir 'Büyük İstanbul transport ve turizm otoritesi' kurulması;
- İstanbul şehrinde, ana geçiş yolları, köprüler, limanlar, hava meydanları ve yer altı sisteminin kuruluş ve işletilmesinin bu idarece yapılması;
- İstanbul'un, tarihi ve turistik güzelliklerinin meydana çıkarılarak buralarda yapılacak tesislere idarenin yüzde 25'i geçmeyecek tarzda iştiraki;

- İstanbul ve civarında organize sanayi bölgeleri tesis edilerek şehir içinde birtakım sanayinin buralara nakli;
- İstanbul ve civarının ihtiyaçları için münasip yerlerin ambar, soğuk depo yapılmak üzere ayarlanması.

Antalya projesi, 'Güneybatı Akdeniz turizm projesi' adı altında Antalya'dan Bodrum'a kadar olan sahanın master planı, bundan 3 sene evvel tamamlanmıştı. Bu iş için planlama teşkilatında, özel bir ünite kurulmuş, yukarıda adı geçen master planlar yanında Antalya bölgesinin detay planları da hazırlanmıştı.

Maalesef bu çalışmalar, son 2.5 senedir olduğu yerde kalmıştır. Antalya bölgesinin turizm planında takriben 20-25 tesise adı geçen 170 bin yatak tesis edilmekteydi. Antalya'nın, sağında ve solunda takriben topluma 150 km. uzunluğunda 34 metre genişliğinde bir şerit içinde, 20-25 şehrin kurulması planlanmıştı.

•202-

Demirel'e Mektup

Bu Akdeniz'de, şimdiye kadar elde edilen tecrübelerden istifade edilerek hazırlanan, dünyada şimdiye kadar eşine rastlanmayan fevkalade güzel bir turizm gelişmesini hedef alıyordu. O zaman, bu işin finansmanı ve inşaat organizasyonları üzerinde çalışmalar yapılıyordu. Bu çalışmaların 3-4 ay içinde ikmali sonunda, plan hükümet tarafından bütün dünyaya açıklanacak ve gerekli alaka çekilecekti.

Maalesef bu düşüncelerimiz, 12 Mart'tan sonra tahakkuk edemedi.

Bu sahada, yeni seçimlerden sonra yapılacak önemli faaliyet, merkezi Antalya'da olan bir 'Güneybatı Anadolu turizm otoritesi' kurulmasıdır.

Bu idareye, bölgedeki belediyelerde iştirak edecek ve devlet bütçesinden yardım görecektik. Esas fonksiyonunu turizm bölgesinde hazırlanan master plana göre elektrik, yol, su, kanalizasyon, gibi altyapı hizmetlerini yapmak, gerekli sahaları istimlak etmek, altyapı hizmetlerini ve sahayı plana göre, turistik şehir kuracak şirketlere muayyen ücretlerle uzun vadeli kiralamak. Ayrıca bu şirketlere yüzde 25'e kadar iştirak etmek.

Turizm bölgesini destekleyecek, gerideki köy ve kasabaların tazminini de yapmak. Turizm bölgesinin gıda ve sair ihtiyaçlarını temin edecek, sanayi teşebbüslere iştirak etmek. Turizm organizasyonu yapan pazarlama şirketleriyle, turistleri getirip götüren charter şirketlerine iştirak etmek.

Bunlara ilaveten, turistik bölgelere giriş ve çıkış noktalarında gümrük kontrolünün bu otorite tarafından yapılması düşünülebilir.

/ . Madencilik

Türkiye'nin sanayileşmesinde, madenciliğin önemli rolü olacaktır. Bugün Türkiye için daha çok ihracat şeklinde olan madenciliğimiz eğer, süratli bir gelişme içinde olmazsa, önümüzdeki yıllarda sanayi gelişmemiz için dışardan büyük mikyasta maden cevheri ve metal ithal etmek mecburiyetinde kalacağız.

203

Turgut ÖzaT in Anılan

2. Plan devresinde çok iyi bir şekilde başlatılan madencilik geliştirme programının 2-3 senelik kısa tatbikatına rağmen bugün iyi neticeler verdiği anlaşılmıştır.

Aynı tarzda bir programa yeniden başlamamız icap ettiği kanaatindeyim. Son iki senedir, Dünya Bankası'nda maden projeleri ve madencilik sektörünün geliştirilmesi üzerinde çalışmaktayım.

Bugün gerek bankada gerek Birleşmiş Milletler'de, gelişmekte olan ülkelerde, madenciliğin hızlandırılması için yeni buluş şeklinde ortaya atılan tekliflerin ve üzerinde çalışılan politikaların, bizim Türkiye'de 2. Plan devresinde yaptığımız tatbikata paralel olduğunu iftiharla müşahade etmekteyim. g. *Orman ve Orman Ürünleri*

Orman, Türkiye'nin önemli tabii kaynaklarından biridir. 2. Plan döneminde bu mesele üzerinde ciddi birtakım gayretlere girişilmişti. Bazı neticeler alınmakla beraber, orman idaremiz elemanlarının oldukça muhafazakâr olmaları sebebiyle arzu edilen neticelere varılamamıştır. Önümüzdeki devrede Orman Bakanlığı'nda daha evvel bahsedilen reorganizasyonun yapılması ve bölgelerde kurulacak kuvvetli umum müdürlüklerin diğer branşlardaki ihtisas elemanlarıyla takviyesi ve ormancılarımızın, dışarıdaki gelişmeleri yakından takip etmelerini temin etmek faydalı olacaktır.

Bu reorganizasyon yanında muhtelif orman bölgelerinde büyük ve entegre kağıt, kağıt hamuru, kereste tesislerinin kurulmasına geçilmesi lazımdır.

Sonuç

Mümkün olduğu kadar özet olarak önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin karşılaşacağı problemleri ve çözüm yolları hakkındaki düşüncelerimi arzettim.

Aslında detayda yapılması gerekli birçok çalışma vardır. Bu arada önemli bir konu olan istihdama dokunmadım. İstihdam netice i-204

Demirel'e Mektup

tibarıyla bütün sosyal ve ekonomik faaliyetin bir sonucu olacaktır. Türkiyemizin yüzde 9-10 Tuk asgari bir gelişme hızı ile (ki, bunu rahatlıkla gerçekleştirebiliriz) istihdam problemini asgariye indireceği kanaatindeyim. Zaten devletin altyapı yatırımlarına önem vermesi, özel teşebbüsü sınaı yatırımlara itmesi, tarımda verimi arttıracak problemlere ağırlık verilmesi, turizm gelişmesi genellikle istihdamı en iyi şekilde arttıran bir programdır. Bunun yanında Türkiye dış kaynaklardan (Araplar, Ortak Pazar, Japonya) azami şekilde istifade edebilirse kalkınma hızımızı daha da arttırmamız mümkün olacaktır. Tabiatıyla, bütün bu faaliyetler geniş bir istihdam oluşturacaktır.

Kanaatimce önümüzdeki yıllarda, sanayi istihdamı kolaylaştırmak bakımından daha evvelce düşündüğümüz ve halen Dünya Bankası'nca finanse edilen 5-6 şehrimizde tesis edilecek sanayi eğitim merkezlerini geliştirmemiz ve sayılarını süratle arttırmamız icap edecektir.

Önümüzdeki yıllarda birtakım hukuki engellere uğramadan, düşünülen programın tatbiki için eksik görülen konularda mevzuatı ıslah edici, vaktiyle düşündüğümüz tarzda bir genel çerçeve kanununa ihtiyacımız olacaktır. Birçok konuları bir arada çözen, böyle bir kanunun hazırlanmasında ciddi bir hukuki engel yok ise şimdiden bu yönde çalışmalar yapılmalıdır.

Düşündüğüm kanunun ismi ve ihtiva edeceği konulara aşağıda verilmiştir.

İktisadi ve Sosyal Hayatın Reorganizasyonuna Dair Kanun

Dair Kanun

Araştırma-Geliştirme

İhracat geliştirme enstitüsü

Manegement okulu

Tübitak'ta yapılacak değişiklik

Sosyal araştırmalar enstitüsü İdarede Reorganizasyon

İktisadi işlerde reorganizasyon

205

Turgut Özal'ın Anılan

Tarım ve ormanda Bayındırlık-ulaştırma Ticaret ve sanayi IDT Reorganizasyon IDT genel kanununun tadili. Ve birer birer zamanla Bakanlar kurulu kararı ile mevcut teşebbüslerin bu yeni kanuna göre organizasyonu.

Banka ve Ticaret Sisteminde Reorganizasyon

Devlet yatırım bankasının ihracat ve kalkınma bankası haline gelişi veya yeni bir banka Bankalar kanununda ıslahat Ticaret kanununda ıslahat Merkez Bankası kanununda ıslahat Ziraat, Halk ve diğer devlet bankaları kanunlarında gerekli düzenleme.

Teşvik Sistemi

933'ün tadili, iptal edilen maddelerin yerine maddeler.

Vergilerde Düzenleme

Fonlar

Faiz-sübvansiyon

Araştırma-geliştirme

Geri kalmış bölgelere yardım fonları

Bu fonların gelir kaynakları

Mahalli İdare ve Belediyeler

Gelirlerinin ciddi artışı için kanuni hükümler

İlave vazifeler

Yardımlaşma Kurumları

Memurlar, işçiler, vs. yardımlaşma kurumları

Personel Rejiminde Düzenleme

Yüksek kademe personel, hakim ve savcılara vali ve kaymakamlara ek imkanlar verilmesi 206<

Demirel'e Mektup

Mühendis ve diğer teknik elemanların durumlarının ıslahı

Tarım ve diğer sektörlerde özel geliştirme projeleri için geçici imkanlar verilmesi Evvelce plan uygulama kanununda olan yüksek kademe memurların dışardan özel teşebbüsten alınabilmesi. Yani bu makamlar için Vali, Sefir v.s. gibi muhakkak muayyen şekilde çalışma kaydı aranmaması.

Dışarıda Çalışan İşçilerle İlgili Hükümler Dışardaki işçilere yapılacak hizmetler Tasarruflarının değerlendirilmesinde kolaylıklar

Devletin ve ilgili müesseselerinin, işçilerin kuracağı şirketlere istenirse ve plana uygunsa yüzde 15-20'ye kadar iştiraki.

15 Haziran 1973 Turgut Özal

■207

EK -2

Kalkınmada *Yeni Görüş'ün* Esasları

Giriş

950'den, bu tarafa Türkiye bir kalkınma hamlesi içindedir. Gerçi Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana kalkınma yolunda özellikle 1938'e kadar bazı ciddi gelişmeler sağlanmışsa da bu tarihten sonra gerek II. Cihan Harbi, gerekse memleketi idare edenlerin zihniyeti bu gelişmeyi yavaşlatmıştır. 1960'tan sonra planlı diye adlandırılan bir devreye girmiş bulunuyoruz. Özellikle bu devrede sol akımlar süratle gelişerek kalkınma modelimize doğrudan doğruya veya dolaylı büyük tesirler icra etmişlerdir.

Bu raporun yazarının tecrübelerine göre Türkiye'de solun hakiki gücünün çok üstünde yaptığı propaganda, sol düşüncenin normal olarak karşısında olan partilerimizin bir kısım yöneticilerine de tesir etmiştir. Bunun sonucu olarak solun istediği, hakikatte, Türkiye'ye fayda sağlamayan bazı işler de maalesef sol düşünce karşısında olanlar tarafından yapılmıştır. Memleketimizin bugün ulaştığı noktada sokak anarşisi, ekonomik anarşi, fikir anarşisi vardır ve bunlar hızla gelişmektedir. Aslında, solun büyük ekseriyeti ile Türkiye'ye getirmek istediği manzaraya oldukça yaklaşmış bulunuyoruz. Solun karşısında olanların Türkiye'de her zaman ekseriyette olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ama ne yazık ki, belki de uzun „a-

■209

Turgut Özal'ın Anılan

man iktidarda olmak, devamlı memleket için bil şeyler yapmak durumunda olanlar ekonomik, sosyal, kültürel gelişme konularında fikir geliştirmesini layıkıyla yapamamışlardır. Hatta solun parçalayıcı ve dağıtıcı fikir tuzaklarına çok sık katıldıkları görülmüştür.

Bu raporda *Yeni Görüş* adı altında özellikle ekonomik kalkınma üzerinde solun karşısında sağlıklı ve kendi içinde tutarlı düşünceler ve fikirler ortaya atılmıştır.

Yeni Görüş'ün hazırlanmasında *kendi tarihimizden edindiğimiz tecrübeler, islam düşüncesinin konu ile ilgili esasları, sanayileşmiş ekonomik gücü yüksek milletlerin tecrübeleri* ve tatbikatları göz önünde tutulmuştur. Son 29 sene içinde kalkınma hamlelerinde elde ettiğimiz tecrübelerden de bu raporun hazırlanmasında istifade edilmiştir.

Bu raporda ilk bölümde kalkınma hedefinden ne anlaşıldığı, kalkınmada eğitimin rolü ve kalkınmada devletin rolü, kuruluş ve işleyiş prensipleriyle anlatılmaktadır. İkinci bölümün ilk üç kısmında *Yeni Görüş'ün* ekonomik gelişme felsefesinin esasları, ekonomik kalkınmada devletin rolü ve fertlerin rolü prensipleri itibarıyla izah edilmektedir. İkinci bölümün bundan sonraki kısmında altyapı haricinde ekonomik kalkınmaya tesir eden unsurlarda *Yeni Görüş'ün* e-sasları yanında uygulamaya konulabilecek program özetleri de verilmiştir.

Bu rapor tabiatıyla bir ön çalışma olup solun karşısındaki fikir ve ilim adamları ile tatbikatçıların ve partilerimizin katkıları ve düşünceleriyle daha iyi hale getirilecektir. Bu tarzda bir çalışmanın ilk defa yapıldığı kanatindeyim. Kalkınma konusunda solun karşısında o-lan büyük çoğunluğun fikri bakımdan bir araya gelmesinde fayda sağlayacağına inandığım bir çalışmanın mekletekimize ve bizim gibi düşünenlere hayırlı olmasını diliyorum.

Nisan 1979 Turgut ÖZAL

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

Genel Olarak Kalkınma

Kalkınmanın Hedefi

Milleti meydana getiren fertleri gerek maddi, gerek manevi olarak bulundukları seviyeden daha yüksek bir seviyeye ulaştırmaktır. Gözö-nüne alınan hedefe, önceden belli edilmiş bir süre içerisinde erişilmesi, kalkınması düşünülen hızdan yüksek bir bazda yapılması sonucunu doğurur ki, bu da kalkınmanın muvaffakiyet ölçüsünü gösterir.

Bu tarifle, kalkınma hedefinin daima hareketli bir hedef olduğu sonucu da çıkmaktadır.

Belli bir süre içinde varılması istenen hedeflerin seçimi imkânlarımız (tabii kaynaklar, yetişmiş ve yetişmemiş insan gücü, maddi kaynaklar, dış dünya şartlarından istifade) gözönüne alınarak, aym zamanda bizden ileride olan milletlere yaklaşımda düşünülerek hayal ile gerçeğin en optimum kompozisyonunda tespit edilmelidir.

Gerçeklerde hedef daha yakın, hayalde de hedefler daha uzak o-lacaktır. Ama milletin ve milleti meydana getiren fertlerin gayretleri başlangıçta hayal gibi gözükken hedefleri gerçek yapabilir. Gerçek ile hayal arasındaki en uygun denge, milleti yönlendirenlerin kabiliyet, cesaret ve kendilerini millete kabul ettirmelerine bağlıdır.

Kalkınmada göz önüne alınacak önemli bir husus da kalkınmanın kalitesidir. Açık ifadesi ile millet fertlerinin arasında bulunan maddi ve manevi farklılıkların pratik ve gerçekçi ölçüler içinde azaltılmasıdır. Diğer bir husus da fakirliğin mümkün olduğu süratle azaltılıp kaldırılmasıdır.

Kalkınmada Eğitim

Ekonomik kalkınmanın muharrik gücü, manevi kalkınma ile artar. Milletin fertlerinin inançlı, güvenilir, dedikodu ve gıybetle ülfet etmeyen, etrafında daima bir iyilik halkası meydana getiren, kıskan-

Turgut **Özal**'ın Anılan

mayı sadece komşusunun daha yüksek olan seviyesine yetişmek j-çin çalışmada, iyilik yapmada daha fazla gayret etmesine sebep o-lan bir his olarak değerlendiren insanlar olması, kalkınma hamlelerini muhakkak erişilmesi güç gibi görünen hedeflerin ötesine götürecektir.

islam ahlakı ve bunu veren *Islcm terbiyesinin insanoğlunu yücelten bir ahlak ve terbiye sistemi olduğu*, bu ahlakı kendine düstur edinmiş milletlerin tarihinden açık bir suretle görüldüğü gibi *sön*
150

senede bu terbiye sisteminden uzaklaşarak ne hale geldiğimiz kendi tecrübelerimizle açık bir surette ortadadır.

Birbirlerini seven, sayan, dostluk ve kardeşliği kendine düştür e-dinen, herkesin hakkına riayet eden, etrafına daima iyiliği telkin e-den, gördüğü kötülüklerle de gücü yettiği kadar mücadele eden ve bütün bu hareketlerinde *tek ölçüsü hakkın rızasını temin etmek elan, netice itibarı ile insanoğlunu yaratılış*

gayesine ulaştıran bir ahlaka sahip fertlerden müteşekkil bir milletin aşamayacağı engel yoktur.

Başlangıçta bütün millet fertlerinin böyle bir ahlaka sahip olmaları düşünülemez/Ama toplum içinde inançlı ve sağlıklı bir nüvenin mevcudiyeti, çok uzun olmayan bir sürede iyinin ve doğrunun kötü ve yalana üstünlüğünü sağlayacaktır.

Kalkınmada bu bakımdan eğitimin önemi çok büyüktür. İslam terbiyesini de veren bir Milli Eğitim sisteminin hızlı kalkınma için en lüzumlu bir şart olduğu kanaatindeyiz.

Kalkınmada Devlet

Devlet bir milletin dışarıda ve içerde işlerinin **yürütülmesinde**, müdafaasında **emniyetinin** temini, hakiki ve hükmi şahıslar arasında **adaletin tevzii**;'ekonomik faaliyetin asgari kayıpla ve **maksimuu** randımanla yapılması için gene millet **tarafından** kurulan müesseselerden meydana gelir.

■ 212 ■

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

Yeni Görüş te;

- Güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir.
- Güçlü devlet, harcamaları çok fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet de değildir.
- Güçlü devlet, memurları az fakat kabiliyetli ve seçkin kimselerden müteşekkil olan devlettir,
- Güçlü devlet, harcamaları hak ölçüleri içinde fakat hazinesi dolu olan devlettir.
- Devlet bir mabut veya baba değildir.
- Devlet bir istihdam kapısı da değildir.
- Devlet bir itibar müessesesidir, memurları, makamları ve şahsiyetlerinden dolayı itibar görürler.
- Devlet bütün müesseseleri ile milletin hizmetindedir.

- Aslolan, devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır.

Devletin tanzim edici, hak dağıtıcı rolü esas rolüdür. Emniyet, a-sayış, **milli** müdafaa ana hizmetidir.

Ekonomik faaliyette bütün millete hitap edecek cinsten hizmetler esastır. Bunlar karayolları, barajlar, sulama tesisleri, meydanlar, demiryolları, limanlar kısmen elektrik gibi faaliyetlerdir.

Bütün milletin istifadesine açık olabilecek sahalarda, devletin varlığı olarak düşünölmelidir. Bunlar esas itibariyle madenler, orman ve su kaynakları ile enerji kaynaklarıdır. Yalnız bunlardan direkt ekonomik fayda sağlayacak olanları, mülkiyeti devlette olmak kaydı ile gene devletçe konulacak şartlar içinde, geliştirme ve işletme haklarını hakiki ve hükmi şahıslara devredebilir. Madenler, ormanlar, hidroelektrik santraller, enerji kaynakları bu şekilde değerlendirilebilir.

Kuruluş ve İşleyiş Prensipleri

a. Devletin bütün müesseseleri ile kuruluşunda konulacak sistemde ana prensip, bütün muamelelerde asgari kayıpla azami iş çı-

•213-

Turgut Özal'ın Anıları

kartılması olmalıdır. Bunun için; sistem açık, basit ve kolayca anlaşılır olmalıdır.

b. Diğer taraftan herkesin yanlış veya hata yapacağı, hiç kimseye itimad edilemeyeceği prensibinin de bürokrasiyi artırmaktan, iş akışını zorlaştırmaktan, üretime direkt katkısı olmayan personel sayısını artırmaktan başka bir işe yaramadığı tecrübelerimizden anlaşılmaktadır. Bu bakımdan itimat esastır, şüphe istisnadır. Selahiyet ve mesuliyet pratik ve gerçekçi olarak dağıtılmalıdır. Bu şekilde bir prensiple devamlı bir müfettişlik ve kontrol sistemi ortadan kaldırılacaktır.

Kontroller muntazam değil, ani ve belirsiz zamanlarda yapılacaktır. Kontrolleri yapanlar sayısı az, mekanizmanın işleyişinde selahiyet ve mesuliyet olarak yetişmiş tecrübeli kimselerden olacaktır.

c. Af, cezalandırma ve taltif edilmede adil ölçüler kullanılmalıdır. İtimadı esaslanan sistemde adalet süratli, cezalar caydırıcı adil ölçüler içerisinde olmalıdır. Af istisnadır. Bizde olduğu gibi devamlı çıkarılan aflar, cezaların caydırıcılığını önlemektedir.

d. Kalkınmada fertlerin seviyelerinin yükseltilmesini esas alan ve devletin zenginliğini milletin zenginliğinde bulan bu yeni görüşte hedef insanın bizzat kendisidir. Tabiatıyla bu görüşte insana has ana hürriyetler:

- Din ve vicdan hürriyeti,
- Fikir ve düşünce hürriyeti,

- Teşebbüs hürriyeti,

olacaktır, Amme menfaati mülahazasıyla bu hürriyetlere dokunulması çok istisnai hallerde düşünülebilir. Bunlar da genel tarif o-larak konulmuş olan kamu düzeni ve genel ahlakın bozulmasına ve iktisadi sahada monopollere mani olmak veya ciddi boyutlara varan iktisadi krizler, harp gibi hallerde düşünülebilir.

Bu hürriyetlerin özüne dokunulamaz.

Amme menfaati ile yukarıdaki şartlar içindeki tahditler bile geçici olmalıdır.

214

Kalkınma'da Yeni Görüş

e. Devletin kuruluş ve işleyişinde iktisadi hayatın düzgün çalışmasında bizden ileride olan milletlerin tecrübe ve bilgilerinden istifade etmek önemli bir husustur. Bununla beraber kendi tarihi tecrü-

belerimiz, örf ve adetlerimiz, sosyal bünyemiz, iktisadi yapımız dikkatle gözden geçirilerek basit bir kopyacılıktan ve taklitçilikten muhakkak uzak kalarak bu aktarma iyi bir adaptasyon şeklinde yapılmalıdır. Bu şekilde bir düşünce tarzı birçok hallerde modern teknolojinin transferinde daha geçerlidir.

f. Sosyal yardımın ölçüsü de çok iyi tespit edilmelidir. Sosyal yardımın insanları çalışmadan uzaklaştırıcı, havadan geçinmeye sevk edici yönde olmamasına özellikle itina gösterilmelidir. Bunun yanında sosyal yardım devletin gücü ile mütenasip ve hiçbir suretle ekonomik gelişmeyi yavaşlatıcı bir şekil olmamalıdır.

Ekonomik Kalkınmada Ana Unsurlar

Ekonomik Gelişme Felsefesi

Ekonomik gelişme, genel kaide olarak, milleti meydana getiren fertlerin ekonomik güçlerinin daha yukarıya yükselmesidir. Bu genel bir kaidedir. İstisnai olarak bazı fertlerin durumları da daha aşağıya gidebilir. İş hayatının riskleri, yanlış hesaplar, talihsizlikler bu duruma sebep olabilir. Ama istisnalar genel kaideyi bozamaz. Ekonomik gelişmede önemli olan husus, gelir dağılımında gruplar arasındaki farklılıkların pratik ölçüler içerisinde azaltılmasıdır. İnsanlar yaradılış itibariyle birbirlerinden farklıdırlar. Gayretler farklıdır, kabiliyetler farklıdır, netice itibarı ile de fazla gayretli olana haksızlık yapılmış olur. Kabiliyeti olan kabiliyetini geliştirmez ve kullanmaz. Gelirini tasarruf edip bunu akıllıca kullanarak yatırım yapan ve gelirini arttırmak isteyen hevesi kursağına kalmaz. Organizasyon kabiliyeti olan bu kabiliyetini kullanmaz. Mesuliyet alabilen mesuliyet almak istemez. Bütün bunların sonucunda da ekonominin gelişmesi duraklar, hatta geriye gider ve herkes bundan büyük zarar görür.

Diğer taraftan milleti teşkil eden fertler arasında büyük gelir farklılıkları olması, aşırı kazançlar yanında fakirliğin yaygınlaşması sosyal dengeyi bozar, bu da gelişmeyi durdurur. Bu bakımdan gelişmeyi hızlandırıcı, bunun yanında sosyal dengeyi iyileştirici, fertlerin kabiliyet ve çalışmalarına göre gelişme arzularını teşvik edici, bununla beraber pratik ölçüler içerisinde farklılıkların azaltılması, fakirliğin kaldırılması, ekonomik gelişme felsefesinin birinci esasını teşkil etmektedir.

Bunun yapılabilmesi için bu incelemenin başında belirtilen eğitim ve terbiye sisteminin önemi çok büyüktür. Bu temel prensibe dayalı bir ekonomik gelişmenin randımanı çok yüksektir. Kayıplar asgariye indirtir. İnsanların çalışma arzulan artar. Dolayısıyla gelişme hızı tahminlerin üstünde olur.

Ekonomik gelişmede önemli bir husus da tasarruflar ve bu tasarrufların israf edilmeden en iyi şekilde kullanılmasıdır. Burada genellikle yanlış anlaşılan bir noktaya işaret etmek istiyoruz. Bir milli ekonominin tasarrufu, aslında para tasarrufu değil, o ekonominin ihtiyacından fazla ürettiği mal ve hizmetlerdir. Eğer bunlar mevcut değilse o ekonomide tasarruf yoktur.

Tasarrufu artırmak için istihlakin kısılması ve süratle bir tasarruf meydana getirilmesi düşünülebilir.

Yalnız bunun üzerinde çok dikkat edilmesi lazımdır. İstihlak, aslında gelişmeyi teşvik eden önemli bir araçtır. Bunun ölçüsüz ve dikkatsiz bir şekilde kısılması (ki, birçok hallerde böyle oluyor), toplam istihsalin düşmesine, bunun sonucunda da bir fasit daireye düşülmesine sebep olur. Bugün, 1979

Türkiyesi'nde bunun tipik misalleri mevcuttur.

- Elektrik tasarrufu adı altında yapılan elektrik kısıtlaması, bugün birçok sanayide istihsalin ve randımanın düşmesine, dolayısıyla mal darlığı ve enflasyona sebep olmaktadır.

- Akaryakıt tasarrufu adı altında yapılan kısıtlama, fuel-oil ile çalışan elektrik santrallerinin istihsalinin azaltılmasına, kara ve deniz yolu nakil vasıtalarının çalışamaz hale gelmesine, tarımda bir-

çok işlerin eksik yapılmasına, dolayısıyla tarım istihsalinin azalma-216

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

sına, nakliye sisteminin yavaşlamasıyla tarım ve sanayi mallarının istihlak yerlerine gidememesine ve netice olarak bütün ekonominin duraklamasına ve hatta gerilemesine sebep olacaktır.

Aslında 1979 Türkiyesi normal şartlar içerisinde 16-17 milyon ton petrol kullanır. Bu miktarda belki biraz israf olabilir, ama Türkiye'nin akaryakıt istihlaki sanayileşen ülkeler içerisinde çok düşüktür. Bu 17 milyon tonun mesela 9-10 milyon tona indirilmesi Türkiye'nin 1970-1971 değerlerine düşmesi gerekir ki bu da 6-7 milyon insanın geriye köylerine dönüşü demektir. Buna hiçbir millet tahammül edemez.

Bu şekilde daraltıcı bir düşünce tarzı ilerleme değil, gerileme getirir, çalışmayı düşürür, kayıpları artırır. Halbuki bu meselenin çözümünde 16-17 milyon ton, hatta daha fazla petrol kullanacağımıza (ta-biatıyla israf etmeyerek) bunun için daha fazla çalışmamız, daha fazla istihsal yapmamız, daha fazla dışarıya mal satmamız gerektiğini a-na ilke olarak kabul etmemiz lazımdır. Japonya Türkiye'ye göre 2.4 misli nüfusu ile Türkiye'nin 17 katı petrol kullanıyor. İstihsalı ile bunu çok rahatlıkla ödüyor ve devamlı olarak dövizini birikiyor.

Netice itibarıyla ekonomik gelişme felsefesi içinde ikinci önemli yeni düşünceyi; tasarrufun ana kaynağının israfa mani olarak ihtiyacın üzerinde yapılan istihsal olduğunu düşüncesinden hareketle;

- Az ve verimsiz çalışma yerine çok ve verimli çalışma,
- Daralma değil, genişleme
- Gerileme değil, ilerleme olarak koyabiliriz.

Ekonomik Kalkınmada Devletin Rolü

Birinci bölümde genel olarak kalkınmada devlet konusunu kuruluş ve işleyiş prensipleri ile gözden geçirmiştik. Burada daha ziyade ekonomik kalkınmada devletin rolü üzerinde açıklamalar getirilecektir.

- 217-

Turgut Özal'ın Anıları

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

- Ekonomik gelişmenin güvenli bir şekilde yapılabilmesi için devletin ana fonksiyonu istikrarın teminidir.

Bunun için içerde emniyet ve güven ve dışa karşı yurdun savunması, dışarda vatandaşların haklarının korunması, içerde adaletin en iyi şekilde tevziinin temini gibi hususlar devletin esas vazifeleri olmalıdır.

- Ekonomik kalkınmada devletin esas rolü, tanzim edici ve gelişmeyi teşvik edici olması, fertlerin ve kuruluşların ekonomik münasebetlerini düzenleyici, ihtilafların halli, ekonominin rahat çalışması için sık sık değişmeyen kaideler koyması ve engellerin kaldırılarak randımanın yükseltilmesidir. Devlet kaideleri koyarken esas olarak makro seviyede olmalı ve detaylara müdahale etmemelidir. Makro seviyede müdahaleler ancak ve ancak harp hali, büyük tabii afetler gibi hadiselerle inhisar ettirilmelidir. Bu prensiplerle bir misal olarak fiyatların devlet tarafından tespiti gibi Türkiye'de ve ba-zı diğer memleketlerde yapılan ve hiçbir zaman da muvaffak olmayan tedbirleri zikredebiliriz. *Yeni Görüş'* te fiyatlara direkt müdahale yukarıdaki prensiplerin ışığı altında yapılmayacaktır. Bunun yerine genel, fakat daha tesirli, netice alıcı esaslar uygulanacaktır. İstihsalın teşviki, düzenli bir rekabetin temini, tarım üretiminin pazarlarda satılabilmesi için ölçülü bir desteklemenin yapılabilmesi, para ve kredi sisteminin bu maksatla düzenlenmesi, fiyatları tabii olarak kontrol

edecektir. Karaborsa, haksız kazançlar kalkacak, tasarruflar üretim kaynaklarına ve devlete doğru akacaktır.

• Devletin ekonomik kalkınmada bir diğer rolü de genel manada bütün millete hizmet veren, esas itibariyle de altyapı mahiyetinde işlerin yapılmasıdır. Bunlar karayolları, barajlar, elektrik tesisleri, demiryolları, meydanlar, limanlar, büyük sulama tesisleri gibi işlerdir. Bunlarda dahi bazı hallerde gene umuma hizmet vermek kaydı ve ekonomik olarak tek başına kârlı çıkabilecek tesislerin devletin koyacağı esaslar dahilinde fertler veya fertlerin kuracağı organizasyonlar eliyle yapılmasına ve işletilmesine müsaade edilmelidir.

•218

• Tabii kaynaklar, orman, su kaynakları, madenler, enerji kaynakları devletin hükmü tasarrufunda olmakla beraber geliştirme ve işletme hakları devletin koyacağı adil esaslar içinde fertlerin veya fertlerin bir arada kuracağı «teşebbüslere bırakılmalıdır.

• Devlet sanayi ve ticarete esas prensip olarak girmemelidir. Çok istisnai olarak sanayide geri kalmış

bir bölgede ilk hızı verebilmek için girebilirse de ilk fırsatta bu teşebbüsler millete devredilmelidir.

Sanayi ve ticarete devletin esas rolü, tanzim ve teşvik edici olmasıdır.

• Devlet, sosyal sahada gönüllü sosyal dayanışmayı teşvik edip kolaylaştırmalıdır. Devletin direkt sosyal yardımları ölçülü; tembelliği teşvik edici değil, muhtaçların gelişmeleri, yararlı hale gelebil-meleri için önlerinde engellerin kaldırılması mahiyetinde olmalıdır.

Bütün burada verilen prensiplerin ana esprisi, *devletin vatandaşa rakip olmadığı, bilakis ona hizmet eden*, gelişmesini, kalkınmasını kolaylaştıran bir fonksiyona sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Ekonomik Kalkınmada Fertlerin Rolü

Devletin ekonomik kalkınmadaki rolünün izahından sonra sanayileşme, ticaret , tarımda istihsal edici, hizmet edici rol, fertlere, fertlerin kuracağı organizasyonlara düşmektedir. Bu organizasyonlar kooperatifler, şirketler şeklinde olabilir. Önemli olan husus her organizasyonda kabiliyetli, becerikli ve dürüst kimselerin organizasyonun idari mevkilerine kolaylıkla gelmelerini sağlayabilecek i-yi bir sistemin kuruluşudur. Bu kuruluşlara politikanın girmemesi e-sas olmalıdır. Son 30 yılda edindiğimiz tecrübeler ekonominin nispeten düzenli götürüldüğü devrelerde fert teşebbüslerinin çok daha süratli geliştiğini, devlet teşebbüslerine göre çok daha randımanlı çalıştıklarını açık bir suretle göstermiştir.

Son iki yıldaki büyük e-ekonomik bunalımda dahi Türk ekonomisinin ayakta durmasının en belli başlı amili, en küçük esnafından en büyük sanayici ve tüccarına kadar Türk teşebbüs gücüdür.

•219-

Bugün Türkiyemizde maalesef solun hâkim olduğu bürokrasi, yayın çevreleri, solun ele geçirdiği meslek kuruluşları, dernekler, sol tandanslı politikacılar, büyük bir sahtekârlıkla bütün bu ekonomik sıkıntıların kabahatlerini ferdi teşebbüse yüklemeye çalışmaktadır. Hakikatte bütün bu başımıza gelenlerin ana sebebi sosyalist a-şırı devletçi bir politikanın uygulanmak istenmesindendir. Enflasyonun en başlıca sebeplerinden biri Kamu İktisadi Teşebbüslerinin inanılmaz ölçülere varan zarar ve açıklarıdır. Sol, büyük bir ustalıkla bunu gözlerden kaçırmaya çalışmaktadır. Bugün KİT'in ekseriyeti gelirleriyle ücretleri karşılayamaz hale düşmüşlerdir. Ama hâlâ aşırı istihdam, aşırı ücret politikasına devam etmektedirler. Tabi-i bu açıkların kapanması için bunların mamullerine ya aşırı ölçülerde zam yapılacak veya halktan çok yüksek vergiler alınacaktır, veyahut da Merkez Bankası'nın matbaasına müracaat edilecektir.

Her üç tedbir de enflasyonu hızlandıracak, istihsalı yavaşlatacak, geliri azaltacaktır. Devletin gelir kaynakları azalınca vergilerin tekrar artırılması mukadderdir. Bu bir fasit dairedir. Son bir yılda Türk parasının serbest piyasalarda yüzde 100'den fazla değer kaybetmesi bunun belâ başlı izahıdır. Bu suretle ekonominin ulaşacağı nokta, Güney Amerika tipi yüksek enflasyonlu bir ekonomi ile Demir Perde gerisi sosyalist bir ekonominin karışımı olacaktır.

Bu hale gelmiş bir ekenomide başka çaresi kalmayan vatandaşın kendini emniyete almak için tabiat kanunu icabı altın alması, kıymeti kaybolacak parasını mala yatırması, yani parayı stoka çevirmesi gibi hareketini, mevcut iktidar ve yandaşlarının karaborsacılık o-larak tasvif etmeleri kendi büyük suçlarını bu suretle başkalarının ü-zerine atmaları hakikaten ibret vericidir.

Devlette aşırı istihdam ve aşırı ücretin en yakın bir misali olarak İstanbul Belediyesi'nin Genel İş

Sendikası ile yaptığı Toplu Sözleşme gösterilebilir. Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen Belediye Gelirleri Kanununun İstanbul Belediyesi'ne getireceği ek gelirin mühim bir kısmı bu Toplu Sözleşme ile 12 bin kişiye verilmiştir.

Adam başına takriben brüt 200.000 TL'yi aşan ilave ödeme ile bu 12.000 kişinin her birine yapılan toplam ödeme yılda brüt

•220-

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

500.000 TL'ye yaklaşmaktadır. Asgari ücretin 40.000 TL/Yıl olduğu ve milyonlarca kişinin işsiz ve asgari ücretin altında bir ücretle çalışmak istediği memleketimizde milletin parasının bu derce 'savurganlıkla' ve hiçbir hak ve adalet ölçüsüne sığmayan tarzda kullanılması hakikaten hazindir.

Yeni Görüş bir gün Türkiye'de iktidara gelecektir. O vakit;

- Devlet ve devlet müesseseleri aşırı bir istihdam yeri olmaktan çıkarılmalıdır,
- İktisadi Devlet Teşekkülleri millete mal edilmelidir,

- Aşırı ücretler önlenmelidir.

- Ferdi teşebbüsün önüne konulan engeller kaldırılmalıdır.

- Devletin fertlere rakip ve onlara hükmedici rolü değiştirilerek, yerine milletin işini kolaylaştırıcı, teşvik edici, yardım edici, koruyucu rolü yerleştirilmelidir.

Sendikalar

Batı'dan aldığımız ve kendi sosyal anlayışımıza göre dejenere ettiğimiz devletin yukarıda açıklanan yanlış politikaları sonucu işçi-işveren münasebetleri bugün bir çıkmaza itilmiştir.

Bugün tatbikatla yerleşen sistem;

- İşçi-işveren münasebetlerini devamlı olarak kötüleştirmektedir.
- Çalışanları tembelliğe sürüklemekte, iş yerlerinde iş disiplini kaybolmakta, verim düşmektedir.
- İşverenlerin ciddi yatırım yapma istekleri süratle kırılmakta, kapkaç faaliyetler çok daha cazip bir hale gelmektedir.
- İşçilerden kesilen yüksek aidatlarla iş görmeyen, herhangi bir istihsalde bulunmayan demagoji ile geçinen bir zümre yetişmekte ayı zamanda çarpık ideolojik faaliyetler için münbit bir zemin hazırlanmaktadır.

221

Turgut Özal'ın Anılan

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

• Türkiye gibi milyonlarca işsize iş bulma durumunda olan bir memlekette bugünkü sistemle sendikalaşmış belirli sayıda bir zümreye memleket gerçekleriyle uyuşmayan aşırı ücretler ödenmektedir.

Bütün bunların sonucundan yeni tesislerin kurulamayacağı, enflasyonun hızlanacağı, Türkiye'nin ekonomik bir çıkmaz sokakta kalacağı bugün memleketi idare edenler hariç, hemen herkes tarafından görülmektedir. Halbuki Türkiye'nin hızlı kalkınması tarımda, turizmde, sanayide ve altyapıda verimli yatırımların süratle yapılmasına bağlıdır. Kaynakların en iyi şekilde kullanılarak süratle kalkınması, yeni iş imkânlarının açılması sonucunu doğuracaktır.

Milletlerin hayatlarında bazı nesillere büyük fedakârlıklar düşer. Mesela memleketimizde I. Cihan Harbi ile İstiklâl Harbine iştirak e-den nesil böyle bir nesildir. Ekonomik gelişmede de her nesile bir fedekârlık düşmektedir. Her nesil kendi evlatları olan gelecek nesi-lin daha iyi bir yaşama düzeyine çıkmasını düşünerek bu fedekârlı-ğı yapmalıdır.

Aslında bu fedakârlık yapılmadığı takdirde, mevcut neslin daha kötü duruma düşeceği de, bugün açık olarak gözükmemektedir. Bugün bu fedakârlığa razı olmadığımız takdirde fabrikaların büyük bir kısmı kapanacak, önemli bir bölümü belki kıdem tazminatı dahi ödemeyeceklerdir. Bugün yüksek ücretle çalışanlar yarın hiç ücret alamaz hale geleceklerdir.

Devletin gelirleri azalacak, devlet para basmayla bunu karşılamak istediği takdirde görülmemiş

yükseklikte bir enflasyon hızı devleti ve müesseseleri tahrip edecektir.

Bunun sonu anarşi ve kavgadır. Orada da herkes her şeyini kaybedebilir. Halbuki daha iyi bir işçi-işveren münasebeti ücretlerin memleket gerçekleri dışında yükselmemesi, herkesin daha fazla ça-lışması, daha fazla istihsal yapılarak daha fazla ihracat yapılması, üç dört sene içinde Türkiye'yi bu çıkmazdan kurtarabilir.

Sendikal Düzen İçin "Yeni Görüş"

İşçi-işveren münasebetinde Marksist düşünceden kaynaklanan sınıf mücadelesi ve hakların kavga edilerek alınması esasına daya-

•222-

nan, işvereni ve işçiyi birbirine düşman olarak kabul eden kapitalist düşünce tarzından tamamiyle uzaklaşılacaktır. İşçi ve işverenin bir arada ve aynı gaye için çalışması karşılıklı hak ve vazifelerin adil e-saslara bağlanması, mücadele ve kavga yerine müşavere, *Yeni Gö-rüş'ün* ana esasını teşkil edecektir.

Bu esasta grev ve lokavt niha-i olarak kaldırılacaktır. Bununla beraber bu aşamaya gelinceye kadar geçiş döneminde aşağıdaki esaslar uygulanacaktır.

- Sendikal rekabet kaldırılmalıdır.
- Belli sayının üstünde çalışana sahip işyerlerinde çalışanlar lokal bir sendikada örgütlenmelidir.
- Aynı iş kolunda bu şekilde meydana gelen sendikalar bir federasyon bünyesinde teşkilatlanmalıdır.
- İşverenler de aynı paralelde iş kollarına göre işveren sendikalarında teşkilatlanmalıdır.
- Gerek işçi, gerekse işverenden bugünkü aidatların bir hayli altında aidat kanunen değil gönüllü olarak kesilmelidir ve bunun bir kısmı üst kuruluşa verilmelidir.
- Toplu sözleşmeler iş kollarına göre üst kuruluşlar tarafından işyerlerine göre müzakere edilip hazırlanmalıdır.
- Grev veya lokavt kararları bu üst kuruluşlarca alınmalı, grev kararları her iş yerindeki işçinin gizli oylamasıyla tasvibine veya reddine sunulmalıdır.
- Grev veya lokavtın belli bir süreyi geçmesi önlenmelidir. Bu müddetin sonunda grev veya lokavt kaldırılmalı, Yüksek Hakem Kurulu'na gidilmelidir.
- Yüksek Hakem Kurulu gerek işçi gerek işveren kesiminde tecrübeli, fiilen işçi veya işveren temsilcisi olarak çalışmayan kimseler ile devlette ekonomik sahada, yüksek yargı organlarında, üniversitelerde mühim görevlerde bulunmuş, fakat emekli olmuş kimselerden kurulmalıdır. Yüksek Hakem Kurulu'nun kararları nihaidir.

Bankalar

Bankalar ekonomik kalkınmada çok önemli rol oynarlar. Tasarruflar bankalarda toplanır ve buralardan ekonominin muhtelif sektörlerine kanalize edilir.

Yeni Görüşte bankaların çalışmasında ana prensip kredilerin e-ekonomik kalkarına ve sosyal gelişmeyi hızlandıracak şekilde yurt sathında en verimli projelerden başlayarak dengeli bir şekilde yayılmasıdır.

Bunu temin için aşağıdaki esaslar uygulamaya konulmalıdır.

- Hiçbir şahıs, kuruluş veya grubun dolaylı veya dolaysız bankalarda yüzde 10'dan fazla bir sahipliliği olmamalıdır.
- Devlet, bankalarda idareye müdahale maksadı ile değil, düzenli ve ekonominin yararına çalışmalarını gözetlemek maksadıyla yüzde 5-10 arasında hisseye sahip olacaktır.

Bankaların sanayi kuruluşlara yüzde 25 ve daha fazla iştiraki halinde limitsiz kredi verebilecekleri hakkındaki mevcut tatbikat belli bir süre içerisinde tasfiye edilerek kaldırılacaktır.

Bankalar sanayi, ticari, zirai kuruluşlara hiçbir suretle yüzde 10'dan fazla iştirak edemeyeceklerdir.

Bankaların gerek faizle mevduat toplamaları ve gerekse faizle kredi vermeleri belli bir süre içinde süreli kâr ortaklıkları şekline dönüştürülecektir.

Faiz esası ile çalışma, ne kadar tedbir alınır sa alınsın tasarrufları, varlığı olan güçlü kuruluşlara yöneltmekte dinamik yeni kuruluşlar kredi darlıklarına uğramaktadır. Faizi esas alan kredi sisteminde bankaların güçlü kuruluşlara yönelmesi tabiidir. Çünkü banka için bu sistemden önemli olan parasının emniyeti yani teminatı ve parası için öngörülen faizin ödenmesidir. Güçlü kuruluşun herhangi bir teşebbüsü bu teminata sahiptir. Teşebbüs verimli olmasa dahi banka ona kredi verebilir.

Halbuki ekonomik gelişmede önemli husus, tasarrufların en verimli projelerden başlayarak aşağıya doğru yönlendirilmesidir. Bu

224'

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

vaziyette belli bir tasarruf hacminden maksimum verim temin edilemez. Bu bakımdan bankaların faiz esası yanandı rant esasına dayanan bir başka ifadeyle belli nispetlerde *kâra ve zarara ortak olan yeni bir sisteme de başlamaları ve zaman içinde sistemin oturmasıyla paralel olarak bu yeni sisteme geçilmesi teşvik edilmelidir*. Başlangıçta ilk tatbikat olarak kurulmuş ve işlemekte olan sanayi müesseseleri ile bu tatbikata girişmek, sonra yaygınlaştırmak faydalı o-lur. Bir misal olarak, çalışmakta olan bir sanayi şirketi ile banka a-rasında bu muamelenin nasıl yapılacağını izah edelim;

- Şirketin bir yıl içerisinde muhtelif namlar altında kullanacağı kredi miktarı tespit edilir. Bu tavan miktar için bankanın, şirketin kâr ve zararına ne nispetle iştirak edeceği pazarlık sonucu protokole bağlanır.

Mesela bu miktar 100 milyon TL. olsun. Beheri 50 bin TL'lik veya daha küçük kupürlerle ve her kupürün üzerinde mesela şirket kârına toplam bedel için yüzde 30 kâr ortaklığı konulmuş ise 50.000

TL'lik senede düşen kâr hissesi 30.000 TL. olacaktır. Aynı şekilde zarar etmişse hisse senedinin değeri o miktarda azalacaktır. Şirket bankaya bu hisse senetlerini tevdi ederek ihtiyacı olan krediyi kullanır.

Banka ile yapacağı anlaşmaya göre şirketin parası olduğu zaman para yatırarak senetlerin bir kısmını geri alabilir. Bu şekilde alınan ve tekrar geri verilen senetlerin banka ile aidat hesabı tutulur. Kâr ortaklığı senetlerinin belli bir miktarı devamlı olarak bankada kalır. Bu senetler komisyon bazında veya daha yüksek fiyatla başka bankaca başka müşterilere satılabilir.

Sistemin teşviki için şirket kârlarının vergilerden evvel hesap e-dilmesi, kâr ortaklığı için verilen kârların masraf yazılması esas alınmalıdır. Bankalarla şirketler arasında bu anlaşmalar bir seneden beş

seneye kadar yapılabilir. Şirket kârlarının artması halinde uzun vadeli olan senetler daha yüksek değerlerle satılabilir. Bu satışlardan elde edilen gelirlerden banka muameleleri vergisi alınmaz. Bankalara ve diğer şahıslara verilen senetlerin kârlarından yüzde 10 vergi alınır ve başkaca vergi alınmaz.

Ayrıca zarar halinde bu zarar-

225

Turgut Özal'ın Anıları

lar şahısların gelirlerinden düşülür, bankalarca zarar hanesine kayıt edilir.

Sistemin enteresan tarafı bankanın bu halde faizli sistemde olduğu bir teminat aramamasıdır. Bu durumda banka güçlü kuruluşlara değil kârlı ve iyi idare edilen kuruluşlara yönelmek mecburiyetindedir. Kuruluşlar da bu manada bankalardan kredi alabilmek için çok daha iyi çalışmak durumunda olacaklardır. Aksi takdirde ya kredileri kesilecek veya bankaya daha yüksek kâr oranı vermek zorunda kalacaktır.

Bu sistemde diğer bir önemli husus muhtelif namlar ve formaliteler altında verilen çeşitli kredilerin basit bir formalite ile tek hale döndürülmesidir.

Vergi Politikası

Türkiye'de vergiler çok çeşitli ve birçok halde anlaşılması güç e-konomik faaliyeti lüzumsuz formalitelere sokucu haldedir.

Ekonomik gelişme yolunda olan bir memleket için genel olarak yüksektir. Yüksek vergi oranlarının vergi kaçağına yol açtığı, aynı zamanda ekonomik kalkınma hızının düşmesine sebep olduğu, dolayısıyla daha az oranda vergileme ile elde edilecek gelirden daha düşük bir gelir elde edilmesine sebep olması kuvvetle muhtemeldir. Bizim anlayışımızda devletin gayr-ı iktisadi ve zarar eden yatırımlara girmemesi, ekonomik gelişmenin daha ziyade fertler tarafından yapılması, devletin tanzim ve teşvik edici bir rol oynamasından dolayı devletin masrafları nispi olarak azalacaktır. Bizim anlayışımıza göre *Yeni Görüş'te* devlet, mevcut memur sayısının yarısı ile ve belki daha azı ile idare edebilir. Bu devlette memurlar daha seçkin olacak ve daha iyi ücret alacaklardır. İktisadi Devlet Teşekkülleri gibi büyük yükler de kaldırılırsa devlet gelirlerinin bugünkü gibi enflasyonu teşvik edici, ekonomiyi yavaşlatıcı bir orana yükselmesine ihtiyaç yoktur. Aslında bu şekilde bir anlayışla düşündüğümüz *Yeni Görüş'teki* devlet, belki oran olarak milli gelirden daha az pay al-

•226«

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

makla beraber, mutlak değer olarak bugünkü anlayıştaki devletten çok daha iyi gelir sağlayacaktır.

Yeni Görüş'te vergilemenin ana prensipleri

- Vergiler basit, açık ve kolay anlaşılır olmalıdır.
- Vergi nispetleri genellikle herkesin kolaylıkla vereceği nispette düşük tutulmalıdır.
- Belli bir seviyenin üstünde ücret alan herkesten (mesela asgari ücret veya asgari tarım geliri, asgari şerbet meslek geliri gibi) geliri ile nispi olacak vergi alınmalıdır.
- Vergileme kurumlaşmayı ve yatırımları teşvik etmelidir.
- Vergileme göze batan israfı önlemelidir.
- Vergileme arsalar ve binalar üzerinde bugün büyük mikyasta yapılan ve bir akıma üretken yatırımları cazip olmaktan çıkaran arsa spekülasyonunun önleyecek yönde olmalıdır.
- Vergileme aşırı stoklamayı önlemelidir.
- Gümrükler gelir getirme veya aşırı sanayi korumaları esasına göre değil, yurtiçi sanayinin makul ölçüde korunması yanında içerde fiyat istikrarının sağlanması da düşünülerek sanayide gerekli dış rekabetin temini esaslarından hareketle tespit edilmelidir.

Bu prensiplere uyan vergileme, örnek olarak aşağıda sunulmaktadır.

Burada verilen misaller ilk düşüncelerdir, tabiatıyla üzerinde çok daha geniş çalışma yapılması icap eder.

Gelir vergisi nispeti ücretliler için yüzde 25, serbest meslek erbabı için yüzde 25-40 arasında kademeli.

- *İstihsal veya Katma Değer Vergisi.* Her çeşit üretimden niha-i parakendecisine kadar nispeti yüzde 10'u geçmeye her ara kademede satış üzerinden alınan bir vergi, kademelerden bir evvel ödenen istihsal vergisi düşülür.

- *Satış Vergisi.* Nihai tüketiciye satışta her nev'i tüketim ve dayanıklı mallarda nispeti yüzde 2 ile yüzde 5 arasında bir vergi.

227'

Turgut Özal'ın Anılan

- *Emlak Vergisi.* Şehirlerde ve turistik bölgelerde arsalar ve binalar üzerinden (fabrika ve turistik yapılar, devlet yapıları hariç) beyan edilen değerden önceden tespit edilen bir değer düşüldükten sonra kalanın arsalar için yüzde 1.5'u binalar için yüzde **1.14**. Değer beyanı her iki yılda bir yapılmalıdır.

Gerek satışta, gerekse beyan sırasında beyan edilen değer in yüzde 50 fazlası ile vergi memurunun mülkü satışa çıkarma hakkı olmalıdır. Tabiatıyla bir defaya mahsus olmak üzere beyanda bulunanın da beyanının değıştirme hakkı olmalıdır.

Emlak Alım ve Satımında bugünkü mevcut vergi.

- *Tarımdan Alınan Vergi.* Belirlenmiş büyüklüğün üzerindeki a-razilerde istihsal değerinin yüzde 5-10'u arasında bir vergi.

- *İsraf Vergisi.* Beyan edilen gelir ve bunun kullanılışında yatırıma giden harcamalar (hisse senedi, ev taksitleri gibi) belli nispette yapılan sosyal yardımlar ile gelir vergisi düşüldükten sonra kalan harcamanın evvelden tespit edilmiş bir değer in üstündeki kısmı (bu değer, 1. dereceden ücret alan devlet memurunun net ücreti veya ge-liin yüzde 30'u hangisi büyükse) kademeli olarak yüzde 30'a kadar vergiye tabi olacaktır.

- *Çalışmayan Servet Vergisi.* Servet beyanında hisse senetleri, tahviller, kar ortaklığı senetleri ile evi veya bir evi, belli büyüklükte bir arsası düşüldükten sonra geri kalan değerlerinin (ev eşyaları hariç) yüzde 2,5'u nispetinde bir vergi.

- Şirketlerden kurumlar vergisi kaldırılıp yerine şirket pasiflerden sabit bir yatırım ve iştirakleri ile alacakları düşüldükten sonra kalanın yüzde 2,5'u oranında bir vergi.

A

- *Gümrükler.* Gümrüklerde çeşitli vergiler yerine bir vergi alın-^ malı ve bu vergi gelir getirme yerine, kurulmakta ve gelişmekte o-lan sanayii koruma amacı gütmelidir. Hiçbir suretle vergi oranı yüzde 40'

ı geçmemelidir.

- *Banka Gider Vergisi*. Bankaların aldığı sadece faiz ve komisyonlara tatbik edilmelidir.

•228-

'■:'"

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

- Diğer çeşitli damga vs. vergilerin hepsi kaldırılmalıdır.

Vergilemede önemli olan diğer noktalar da vergi kaçırmanın şiddetle cezalandırılması, faturasız satışlara mani olunması, iyi bir vergi denetleme teşkilatı kurulmasıdır.

Yukarıda bahsi geçen vergiler görüldüğü gibi;

- Kurumlar vergisin kaldırılışı ile kurumlaşmanın teşvikini,

- İsrar vergisi ile göze batan israfın önlenmesini,

- Gelir vergisinin düşürülmesi ile ücretlilerin hayat standartlarının yükseltilmesini,

- Çalışmayan servet vergisi ile faydalı yatırımların teşvikini,

- Emlak vergisindeki değişikliklerle gayri menkul spekülasyonunun, aynı zamanda vergi kaçırılmasının önlenmesini hedef almaktadır.

Tarım

Tarım bir memleketin gelişmesinde temel unsurdur. Bugün ileri sanayi ülkelerinin hemen hemen hepsinde güçlü bir tarım vardır. İleri sanayileşmiş ülkelerde güçlü olan tarım sektöründe nüfus yüzde 14-15 arasında değişmektedir.

Türkiye'nin bu iklim şartları, su kaynakları tarımda bugünkünden çok daha fazla nüfusu besleme imkânı vermekte, aynı zamanda mühim araç potansiyeli meydana getirmektedir. Son 20-25 yılda Tarımdan geçim sağlayan nüfus yüzde 80'den yüzde 55 civarına düşmüştür.

Bu değişim 1975 senesine kadar tarımdan geçimini sağlayan nüfusun nispi olarak azalmakla beraber mutlak değer olarak arttığını göstermektedir. Önümüzdeki devrede tarımla geçinen nüfusun mutlak değer olarak da azalmaya başlayacağını, asrın sonuna doğru hızlı bir gelişme ile tarımdaki nüfusun toplam nüfusun takriben yüzde 20-25'ine 15-18 milyon) düşeceğini tahmin etmekteyim.

Düzgün bir şehirleşme, hızlı bir sanayileşme, turizm gelişmesi bu rakamı daha aşağıya çekebilir,

•229

Takribi hesaplarla, 1980'lerin başında şehir nüfusu artışı ortalama olarak yüzde 7 civarında olacak, buna mukabil köylerde yüzde 2 civarında, göçten dolayı bir nüfus azalması görünecektir. Asrın sonuna doğru zamanla şehirlerdeki nüfus artış hızı köyden gelişin mutlak değeri olarak azalmasından dolayı yüzde 3 civarına düşecektir.

Bugün milli gelirin dağılışı bakımından da şehirlerde yaşayanlarla köylerde yaşayanlar arasında büyük bir fark görülmektedir.

Şehirlerde yaşayanların gelirleri ortalama olarak köylerde yaşayanların gelirlerinin 4 misli civarındadır.

Tarımın mekanizasyonu, verimin artırılması şehirde yaşayanlarla köyler arasındaki gelir farkını azaltacaktır. Diğer taraftan dünya nüfusunun artışı, hayat standartlarının yükselişi, tarım ürünlerine olan talebi artıracaktır.

Tarım ürünleri ihracatında bugün rekabet nispeten az, pazar her zaman mevcuttur.

Bu kötü halde ürünlerin stok edilmeleri gerekmektedir. Tarıma gerekli önemi verdiğimiz takdirde sanayi ürünlerinde çok daha elverişli şartlarla ihraç etme şansımız vardır. Diğer taraftan tarıma dayalı sanayi önemli bir istihdam sektörüdür.

Bütün bu yukarıda verilen izahatın ışığı altında tarım sektöründe hızlı bir gelişme için *Yeni Görüş'ün* ana prensipleri aşağıda verilmiştir.

- Düzgün ve hızlı bir sanayileşme ve şehirleşme tarımın sıhhatli gelişmesi için gereklidir.

»

• Tarım ve tarıma dayalı sanayi ilişkilerinin düzenlenmesi, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi ile tarımın geliştirilmesinin hızlandırılması temin edilmelidir. Şeker pancarı şeker ilişkisinde olduğu gibi benzer münasebetler, hayvancılık, yem nebatları ve yem ü-retimi, yağlı tohumlar-yağ fabrikaları, domates-salça sanayi, hay-vancılıksüt ve peynir sanayi, tütün-sigara sanayi ilişkilerinde temin edilmelidir.

• İyi tohumculuk konulan çok yakından takip edilmeli, özel teşebbüsün tohumculuk faaliyeti teşvik edilmelidir.

•230-

- Gübre, ziraat alet ve makinaları sanayi ve zirai ilaçlar konusunda yatırımlar teşvik edilmelidir.

- Yeraltı ve yürestü sulama faaliyetleri hızlandırılmalıdır.

- Tarım ürünlerinin standardizasyonu ve kalitelerinin yükseltilmesi konusuna büyük önem verilmelidir.

- Dahili pazarlarda ve özellikle ihracatta tarım ürünleri ambalajlanmasında standardizasyona ve kalite ıslahına gidilmesi gerekmektedir.

- Tarımda toprağın parçalanması değil, azalan nüfus da nazarı i-tibara alınarak toprağın büyütülmesi (aile başına) esas alınmalıdır. Bu maksatla tarım arazilerinin kadastrosu tamamlanmalıdır. Mevcut mülkiyetler tespit edilmeli, arazinin nüfus azalışına göre genişleme programı yapılmalıdır. İlk önce halen tarımda çalışmayıp şehirlerde oturan, ama tarım arazisini aracıya veren mülk sahiplerinden başlanarak arazi büyütülmesine zaman içerisinde gidilmelidir.

- Türk ekonomisi tarım dışı sektörlerde güçlü olmaya başladığı yani tarımın milli gelir içerisindeki hissesinin yüzde 15 civarında düşmesinden sonra köylerden şehirlere devletin yardımı ile nüfusun aktarılması işlemine girişilmelidir. Bu maksatla o zaman şehre göç edecek vatandaşlar için yönlendirme, meslek öğretme programları uygulanmalıdır.

Sanayi

Türkiye'nin sanayileşmesi gelişme için elzemdir. Önümüzdeki yıllarda sanayi gelişme hızını yüzde 10'un üzerine çıkarmak mecburiyetindeyiz.

Sektörler arasında en hızlı gelişme potansiyeline sanayi sahiptir. Türkiye nüfusunun hızla yükselmesi, gelir artışı pek az istisnası ile birçok sanayii ekonomik ölçüler içerisinde kurmamızı sağlayacaktır.

Türkiyemizde sanayi, gelişmede çok muhtelif uygulama ile karşılaşmıştır.

•231-

Turgut Özal'ın Anılan

- Cumhuriyet'in kuruluşundan 1930-193 l'e kadar yabancı sermayeyi de içine alan özel teşebbüs teşviki (İş Bankası, Şişe-Cam, Şeker fabrikalarına başlama).

- 1930'dan 1950'ye kadar İktisadi Devlet Teşekkülleri.

- 1960-1967 - Birinci Plan; devlet teşebbüslerine ağırlık veren karma ekonomi.

- 1968-1972 - Üçüncü Plan; devlet teşebbüslerine fazla ağırlık veren karma ekonomi, özel şirket mahiyetinde devlet kuruluşları (Tumosan, Taksan, Temsan vs. gibi).

- 1978 - Dördüncü Plan; devlet teşebbüslerine çok ağırlık veren sanayileşme.

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana sanayileşmede geçirdiğimiz bu zikzaklar maalesef sanayi gelişmemizi arzu edilen ölçülere çıkaramamıştır.

Bu zikzakların sebebi tahlil edildiğinde, Cumhuriyet devrinde sanayi gelişmede özel teşebbüsün teşvik edildiği iki devre görürüz ki bunlar 1950-1960 Demokrat Parti devresi ile 1968-1972 İkinci Plan devresidir.

Özellikle İkinci Plan ile başlayan özel teşebbüse ciddi olarak Ö-nem veren devre, aldığı hızla 1975

senesine kadar devam etmiştir. Neticede hızlı gelişen özel teşebbüs, Üretim, Katma Değer, Kârlılık gibi ana ölçülerde devlet teşebbüslerini geride bırakmıştır.

Diğer taraftan CHP'nin iktidar olduğu devre ile CHP'nin iktidarda ağırlıkta olduğu devre (1960-1965) ve CHP sempatizanlarının hâkim olduğu Üçüncü Plan gene, CHP'nin hazırladığı Dördüncü Plan dönemlerinde KİT'e ağırlık verilmiştir.

Aslında bugün sanayileşmemizde solun iddia ettiği gibi bir çarpıklık var ise bunun baş sorumlusu devlet teşebbüslerine CHP ve o-nun paralelinde olan iktidarlar ile Planlama ve devlet bürokrasisine hâkim sol bürokratlardır.

1978 yılında iktidar olan CHP ağır bir şekilde devlet teşebbüslerine yönelmiştir. 15 yıl sonra geldiğimiz çıkmaz sokağın önemli bir sebebi de bu yanlış uygulamadır.

232-

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

1978 yılı başlarında KİT'lerin zararlarını kapatmak gayesi ile yapılan büyük zamlar, sonucu değiştirmemiş, bu işletmelerin zararlarını eskisinden daha yukarıya çıkarmıştır.

Halihazır zararları yıllık 100 Milyar TL'yi aşmaktadır. 1978 yılı zamlarından bir yıl sonra daha büyük zamlarla karşı karşıya gelmiş bulunmaktayız.

Bu yapılacak zamlardan 1-1.5 yıl sonra da yeni ve daha büyük zamlar yapılacaktır. Memleketimizde hızlanan enflasyonun ana sebeplerinden biri budur. Bu meselenin çözümü zam yapmak değildir.

Çünkü yapılacak her zammı Toplu Sözleşmeler fazlası ile götürmektedir. Hastalık çok ağır bir şekilde bu müesseselerin içine girmiştir. Bu müesseseler ihtiyaçlarının 4-5 misli insanla çalışmaktadırlar.

Mesela Karabük Demir Çelik grubunda 1 ton çelik yapmak için 50-60 adam/saat kullanılmaktadır.

Bugün dünyada bu değer 3-5 adam/saate düşmüştür.

Türk özel teşebbüsünde bu değer 10 Adam/saat civarındadır. Bugün KİT'lerin büyük kısmı aşırı istihdam aşırı ücret politikası yüzünden gelirleri ile ücretleri karşılayamaz hale gelmişlerdir.

Diğer taraftan bu kuruluşların bir kısmı demode hale gelmiş, bir kısmı da idare edilemeyecek ölçekte lüzumsuz büyük tutulmuşlardır. Tabiatı ile yatırım süresi bu yüzden uzamakta, yatırım maliyeti de çok yükselmektedir. Artan maliyetler, bekleyen yatırımlar, yapılan zararlar neticede bütün millete fatura edilmektedir.

Sanayileşmenin tabii bir gelişme şekli vardır. Sanayileşen ülkelerde bu gelişme sırası ile; 1. Tüketim malları sanayii, 2. Ara mallar sanayii, 3. Yatırım malları sanayii şeklindedir.

Bir memleket sanayileştikçe bu gelişme şekline göre ağırlıklar a-ra mallar ve yatırım mallarına kayar.

Ara mallar ve yatırım malları genellikle daha fazla teknoloji, know-how ve dizayn bilgisine ihtiyacı vardır. Turgut Özal'ın Anıları

yağ gösterirler. Bu sanayi dallarının mamulleri (makina, teçhizat, a-ra mallar) netice itibariyle yukarıdaki sırayla sanayilerin kuruluş ve işletmesinde kullanılır. Bu sebepten yatırım malları ve ara mallar sanayinde mümkün olan yenilikte teknoloji kullanamaz isek, yaptığımız yatırım malları ve ara mallar kalitesiz ve verimsiz olur. Bunun sonucunda mamullerimiz dış pazarlarda rekabet edemez.

Bir misal olarak tekstil sanayi makinalarını verebiliriz.

Bugün KME bazı tip dokuma ve iplik tezgahları yapmaktadır. Türk özel teşebbüsünün modern tesisleri çok daha iyi teknoloji ile yapılmış yüksek verimli tezgâhlarla donatılmıştır. Bu fabrikalar sayesinde tekstil ihracaatı çok artmıştır.

Bu sayede tekstil sanayimiz birçok imalat çeşidinde ileri sanayi ülkelerini ürkütür hale gelmiştir. Eğer 1970'lerde gelişen Türk tekstil sanayiinde yerli yapılmış makinalar kullanılmasında ısrar edilseydi, ne bugünkü tesisler kurulurdu, ne de ihracat yapabiliydik.

CHP ve onun paralelindeki iktidarlar devrinde bilgisiz bir şekilde gayretler ve imkânlar devlet eli ile yatırım malları ve ara mallara sevk edilmiştir. Bu tesislerin çoğu tamamlanmamıştır. İşletmeye açılanlar ise büyük zararlar içerisindedir. Geri teknoloji ile kuruldukları için düşünülen kapasitelerine erişememektedirler. Bunun sonucu ara mallar, yatırım malları sanayiinde arzu edilen gelişmeler sağlanamamıştır.

Halbuki genellikle CHP haricindeki devrelerde olduğu gibi sanayinin tabii gelişmeye seyri içinde hareket edilseydi, çok daha iyi ve çabuk, ara mallar ve yatırım malları sanayii hedeflerine ulaşırdık.

Bütün bu tecrübeler sonucu sanayi gelişmede *Yeni Görüş'ün* a-na prensiplerini şöyle tespit edebiliriz.

- Genel kaide olarak devletin direkt sanayi teşebbüslerine girmemesi, bunu millete bırakması.

Devletin sanayileşmede teşvik ve tanzim edici rol oynaması.

- KiT'lerin çoğunluğunun millete devri, bunlarda alınacak tedbirlerle kârlı hale gelemeyeceklerin tasfiye edilmesi.

- Sanayinin bütün yurda pratik ve gerçekçi ölçülerde yayılması

•234.

Kalkınma'da *Yeni Görüş*

için devletin altyapı hizmet ve yatırımlarını yapması. Geri kalmış bölgelerde çok özel teşvik mekanizmaları kullanılması.

- Sanayinin aşırı gümrük korumalarının makul ölçülere getirilmesi.

- Sanayi ihracatının lafla değil, ciddi olarak teşviki.

- Teknoloji ve mühendislik bilgisinin memlekete kolay akışının temini.

- Sanayide tekellerin, devlet tekelleri dahil kaldırılması.

- Enerji ve maden sahasında gelişmenin hızlanması için fertlere ve fertlerin kuracağı organizasyonlara devletin tespit edeceği esaslar dahilinde yatırım ve işletme haklarının verilmesi.

- Yabancı sermaye ve yatırım konusunda gerçekçi olarak karşılıklı menfaatleri dengeleyen istikrarlı bir ortamın tesis ettirilmesi.

Şehirleşme

1950 yılında başlayan kalkınma hamleleri ile şehir nüfuslarında süratli bir artış görülmeye başlandı 1927'den 1950'ye kadar şehir nüfusları artışı yüzde 25-30 arasında seyrederken, 1950-1960 arasında yüzde 6-6,5, 1960-1970 arasında da yine aynı değeri muhafaza ederek seyretmiştir. 1970'den sonra da bu değerin yüzde 6-7 arasında olduğu görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda bu artış hızının yüzde 7'den yavaş yavaş düşerek asrın sonunda yüzde 3'ün altına i-neceğini tahmin etmekteyiz.

Bu tahminlere göre köy nüfusları mutlak değer olarak azalmaya başlarken, şehir nüfusları ortalama her yıl 1.8 milyon civarında artarak asrın sonunda 56-60 milyon mertebesinde olacaktır. Köy nüfusları ise 16-19 milyon arasında kalacaktır. Şehirlerdeki bu nüfus artışı her yıl ortalama 700-800 bin mesken yapımını gerektirmektedir. Bunlar yapılamadığı takdirde gecekondu yapımı çok hızlanacaktır. Bu çapta bir nüfus artışı aynı zamanda şehirlerde birçok yeni problemin fişkırmasına sebep olacaktır.

•235-

Bunların başlıcaları:

- Altyapı genişlemesi (Su, yol, elektrik, telefon, trafik)
- Belediye hizmetleri.
- Gıda maddeleri depolanması, nakil ve tevzii.
- Asayiş ve güvenlik hizmetleri.

• Sosyal hizmetler (okullar, sağlık merkezleri, eğlence yerleri, parklar, kültür hizmetleri) Bütün bu sayılan problemlerin geriye bırakılması veya çözülememesi halinde şehirlerimizde çok büyük sosyal sıkıntılar olacağı muhakkaktır. Bu da kalkınma vasatına menfi bir şekilde tesir edecektir.

Şehirlerin düzgün bir şekilde gelişmeyi *Yeni Görü/e* sahip bir iktidarın en önemli konularından biri olacaktır. *Yeni Görüşte* aşağıdaki prensipler bu mevzuun çözümünde kullanılacaktır:

• Belediyeler bu raporun baş kısımlarında izah edildiği şekilde devlet müesseselerine uygulanacak prensiplerle idare edileceklerdir. Belediyeler bu suretle bir aşırı istihdam kapısı olmaktan kurtarılacaklardır.

• Belediye Mahalli İdare gelirleri bugün düşünüldüğü gibi çok çeşitli ve karışık vergiler yerine basit ve adil ölçüler içerisinde vergi gelirlerine kavuşturulacaktır. Emlak vergisi, Emlak Alım-Satım vergisi, Veraset ve İntikal vergisi ile satış gelirlerinin yüzde 60-80'i belediyelere ve mahalli idarelere verilecektir. Gelir ve israf vergisinin yüzde 15-20'si yine belediyelere verilecektir.

Belediyeler ayrıca yaptıkları hizmetlerle ilgili (tenvirat, tanzifat gibi) vergileri direkt olarak tahsil edeceklerdir.

• Belediyeler tarafından yapılan taşıma, elektrik, su gibi hizmetlerin zarar etmemesi temin edilecektir.

İcabında bu gibi faaliyetler, belli süreli imtiyazlar verilmek suretiyle belediyelerin de iştirak ettikleri özel kuruluşlara devredilebil-melidir.

• Mesken, ulaşım, trafik, tüketici maddelerini depolama, tevzi konularının çözülmesi aşağıdaki gibi olacaktır.

gösteren uzun vadeli master planlar hazırlanacaktır. Bu planlar şehirleşen trafik meseleleri, yerleşme, sosyal ihtiyaçlar da nazarı itibara alınarak genel çerçevede çok kısa zamanda hazırlanmalıdır. Toplu konut yapımına birinci priorite, bunun yanında evini kendi yapana önem verilmelidir.

B) Toplu Konutların Finansman ve Yapımı

Şehirlerin altyapılarının ana bölümleri devlet tarafından süratle yapılmalıdır. Konut bölgeleri, sosyal tesisler ve şehirleri besleyen tesisler de nazarı itibare alınarak Türk müteahhitlik grupları tarafından inşa edilmelidir. Sistemin finansmanı için Bankalar Kanunu tadil edilerek mevduatların bir kısmı toplu konut yapımına tahsis edilmelidir. Toplu konut projeleri aynen bir sanayi projesi gibi mütala-a edilerek (gemi inşaatında olduğu gibi yüzde 10 sermaye, yüzde 90 kredi) finanse edilmelidir. Merkez Bankası reeskontu bu maksatla on yıla çıkarılmalıdır.

İşçi kıdem tazminatlarının müesseselerce bu maksatla işçilere ö-denmesi de nazarı itibara alınmalıdır.

Konutların ve diğer tesislerin pazarlanması, inşa eden şirketlerce yapılmalı, neticede konut alıcıları, bankalar, Sosyal Sigorta gibi kurumlarla karşı karşıya bırakılmamalıdır.

■237.

EK 3

İkinci İzmir İktisat Kongresi

2-7 Kasım 1981

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı

Sn. Turgut Özal'ın açılış ve kapanış oturumlarında yaptığı konuşmalar Açılış Oturumu Konuşması

Türk Ekonomisinin Genel Değerlendirilmesi

Muhterem Devlet Başkanım, Milli Güvenlik Konseyi'nin değerli üyeleri, Sayın Başbakanım, saygıdeğer davetliler,

Ulu Önder Atatürk'ün 100. Doğum Yılı münasebetiyle, O'nun sağlığında İzmir'de gerçekleştirdiği I.

İktisat Kongresi'nden 58 yıl sonra, yine burada II. İktisat Kongre'sini tertip ederek, milli bilançomuzu çıkartmak ve bu bilançonun ışığında istikbale matuf kararlar almak, oldukça isabetli bir düşünce ve tatbikat olmuştur. Bu amaca ulaşmak için 6 aydan beri çalışmakta olan görevlilere, toplumumuzun her kesiminden tebliğleriyle, kongremize katılan temsilcilere, ilmi ve mahalli icra komitesi üyelerine teşekkür eder,

I. İktisat Kongresi'ne katılan ve bugün aramızdan ayrılmış bulunan bütün delege ve üyelerin aziz hatırasını hürmetle ve rahmetle yâd ederim.

İktisadi faaliyetleri yürütürken, zaman zaman geriye ve etrafa dönüp bakmak, hareket noktası ile halen bulunulan mevkiin mesafesini ölçmek ve gidilecek hedeflere nasıl ve ne şekilde varılacağını doğru tespit etmek bakımından son derece önemlidir. Bunun için konuşmamın başında bu kongrede milli bilançomuzun yapılacağını söyledim. Şüphesiz ki, değerli ilim adamlarımızın iktisadi hayatımızın içerisinde bizzat yer alan, işçi, çiftçi, tüccar, esnaf ve sanayici temsilcilerimizin dikkat ve itina ile hazırladıkları çok değerli tebliğler ile bu maksadımızı büyük ölçüde gerçekleştireceğiz.

Türkiye hangi başlangıçtan hareket etmiş ve bugün nereye gelmiştir? Bugünün ve önümüzdeki yılların problemleri nedir sualini cevaplandırmak, bu kongrenin kanaatimce esas gündem maksadı olmalıdır.

Ancak hemen ifade edeyim ki, başlangıç noktasındaki milli envanterimiz tam ve bugünkü rakamlarla kıyaslayabilecek şekilde tespit etmek imkânlarına maalesef sahip değiliz. Esasen bu tespit bile Türkiye'nin işe girerken, nasıl bir başlangıçtan hareket ettiğini göstermesi bakımından manidardır.

1923 yılına ait rakamların olmaması bizi ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılına götürmekte, birçok sektördeki kıyaslamalarda ister istemez başlangıç yılı olarak 1927 yılını almaktayız. Ancak hemen ifade edelim ki başlangıçtan üç dört yıl sonra ait de olsa bu rakamlar bize başlangıç noktasını aydınlatmakta ve belirli fikirler vermektedir. Bir noktayı daha tebarüz etmek istiyorum. O da şudur: Cumhuriyet'in ilanından hemen 3-4 ay geçmeden İktisat Kongresi toplamak ve memlekette tatbik edilecek iktisat politikalarını tespiti çalışmak son derece dikkate şayandır. Henüz Umumi Barış imzalanmadan Lozan Antlaşması bile kesinleşmeden, İktisat Kongresi'nin toplanması, devleti yönetenlerin iktisadi zaferlere dayanmayan siyasi ve askeri zaferlerin bir mana ifade etmeyeceğine ve geçici olacağına inançlarının kesin ifdesidir.

•240-

İkinci İktisat Kongresi

Bir ülkenin en büyük zenginliği, sahip olduğu nüfusu ve onun ö-zellikleridir. Nüfusun yapısı, kültür seviyesi, bedeni ve ruhi hasletleri, sağlığı ve zindeliği önemli faktörlerdir. Esasen *bütün beşeri faaliyetlerin merkezinde insan unsuru vardır*. Ve bu unsurun kalite ve kabiliyetine göre içtimai ve iktisadi davranışlar şekillenirler.

1923 yılında nüfusumuzun 10.5 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu nüfusun yapısı tahlil edildiğinde oldukça menfi şartlar nazarı dikkati çeker. Mesela, uzun süren harpler sebebiyle, erkek nüfusumuz kırılmış (sadece Çanakkale muharebelerinde 213.000 şehit verilmiştir), kadın nüfusumuz daha ağır basar hale gelmiştir. 1927 yılında genel nüfus içerisinde 1000 kadına 927

erkek düşüyordu. Buna ilaveten müstahsil nüfusun yüzde 48'ini 20 yaşından küçük gençler ve

çocuklar teşkil ediyordu. Diğer bir deyişle, arka arkaya gelen Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı, vatani uğruna ölebilecek kadar fedakâr evlatlarını silmiş süpürmüş, hemen hemen her aile bir ya da birkaç şehit vererek temel direklerini kaybetmişti. Geriye kalanlar, çocuklar, kadınlar, savaşamayacak ihtiyarlar ile harp malulleri idi.

En büyük zenginliği ciddi şekilde yaralanmış, genç Cumhuriyet idaresi, yeni kurduğu devleti böyle bir nüfus yapısına dayandırmak zorunda idi. Esasen topraklarının 3/4'ünü kaybetmişti ve 1884'de 28.9

milyon nüfusundan elinde 10.5 milyonluk bir kısmı kalmıştı. Bu millet elinden uçup giden topraklarına, kaybettiği nesillerine ağıtlar bile düzecek zamanı bulamadan, yaralarını bile doğru dürüst saramadan yeni devletin kuruluş hazırlıklarına başladı ve bunu en iyi şekilde başardı da. Kurtuluş

Savaşı'nın Kuvayı-Millie nesli belki kendisinden sonrakilere tüten fabrika bacalarıyla tezyin edilmiş

zengin ve müreffeh bir ülke teslim edememiştir. Ancak canını vererek, kanım dökerek müstakil bir vatan hediye etmiştir. Bütün bu faktörler göz önünde tutulunca o devrin idaresinin en belli başlı amacı süratle nüfusu artırmak için tedbirler almak olmuştur. Zaman içerisinde nüfusumuz şöyle değişmiştir.

1927'de 13.5 milyon olan nüfusumuz;

•241 •

Turgut Özal' in Anılan

1940'da 17.7 milyon

1950'de 20.8 milyon

1960'ta 27.5 milyon

1970'te 35.6 milyon

1980'de 44.736.957 milyona baliğ olmuştur.

Nüfusumuzun eğitim ve kültür seviyesine gelince 1927'de okuma yazma bilenler (eski yazı) 1.1 milyon kadardır ve genel nüfusun yüzde 8.6'sim teşkil etmektedir.

Okul sayılarımız da oldukça mütevazidir. 1923'te 4894 ilkokulumuz, 72 ortaokulumuz, 23

lisemiz, 64 mesleki ve teknik okulumuz ve sadece 9 adet fakülte ve yüksek okulumuz vardır. Bu rakamlar bugün şu seviyelere erişmiştir: 1980-1981 ders yılında 45.805 ilkokulumuz, 4633

ortaokulumuz, 1110 lisemiz, 1629 mesleki teknik okulumuz, 121 fakülte ve yüksek okulumuz vardır. Ancak bütün bu rakamların arasında gözden kaçırılmaması gereken hakikat şudur: Okur yazarlık nispeti bir hedef değil bir vasıta. Okuyup yazmayı sadece bilen fakat bu kabiliyetini kullanmayan kişilerin, bu özellikleri büyük bir önem taşımaz. Okullarımızdaki öğrenci sayısı önemli olmakla birlikte bu öğrencilere okullarda verilen bilgi ve kültürün seviyesi de büyük önem taşır.

Eğitim ve öğretimle ilgili kalitatif ve kantitatif meseleleri birlikte çözüme kavuşturmak esastır.

Geçtiğimiz dönemde içtimai bir hastalık olan anarşinin ilk defa eğitim kuruluşlarında, hem de ilk önce fakülte ve yüksek okullarımızdan başlayarak tabana doğru yayılması, eğitim bünyemizin kolayca hastalığa yakalanabilecek zaafiyette olduğunu göstermektedir. Bunun için bu konuya girmişken, insanlarımızı eğitmek için kurduğumuz sistemdeki emniyet meselesinden ziyade Ö-nümüzdeki devrede keyfilet meselesi ön plana geçecektir. Ve ısrarla belirtiyorum ki, yatırımların en verimlisi insan için ve onun eğitimine ait olan yatırımlardır. Ancak itiraf etmeye mecburuz ki, Cumhuriyet döneminde hemen hemen bütün bütçelerimizde milli savunma harcamalarından hemen sonra yer verdiğimiz ve kıt imkânlarımızla büyük yatırımlar yaptığımız milli eğitimden arzu ettiğimiz sonucu tam alamamış; bazen acı meyveleri de olan bir mah-

• 242 •

İkinci İktisat Kongresi

sul toplamışızdır. Milli eğitimimizin zarar hanesine yazılacak bir diğer konu da bugün 13 milyon okuma yazma bilmeyen vatandaşımızın oluşudur. 1981 yılında başlatılan okuma yazma seferberliği ile bu açığımız kapatılma yoluna gidilmektedir.

,

Bütün bu menfi şartlara rağmen milli eğitim alanında gerçekleştirilmiş başarılarımız da vardır. Mesela ilk sanayi planımızı 1933 yılında Rusya'dan getirdiğimiz uzmanlara hazırlatmaya mecbur kalmışızdır.

Bugün bütün projeleri kendi uzmanlarımız hazırlamakta, hatta yurtdışı müteahhitlik hizmetleri vesilesiyle dünyanın sayılı ülkeleri ile rekabet etmektedir. İlmi ve teknolojik seviyemizdeki bu gelişmeyi milli eğitim sistemimizin kâr hanesine kaydetmek gerekir.

Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında tarım, ülkemizin ana sektörü durumunda idi. 1923'te nüfusumuzun yüzde 80'den fazlası, 1925'te toplam ihracatın yüzde 82'si tarım ürünlerinden meydana geliyor-du.

Nüfusun 4/5'i tarımda çalıştığı halde GSMH'nın ancak yüzde 46.7'lik bir kısmını sağlayabiliyorlardı.

Hatta üretilen gıda maddeleri ithal edilmek mecburiyetinde kalmıyordu. Oysa 1927 istatistiklerine göre ekilen tarım arazisinin yüzde 89.5 tahıl ekimi için kullanılmaktaydı. Diğer bir deyişle Türkiye başlangıçta kendi kendisini bile besleyemeyen bir tarım ülkesi durumundaydı. Uygulanan iptidai

ziraat usullerinin bu neticede büyük rolü vardır. Kağnının ve karasabanın üretilmesiyle alınacak netice bundan farklı olamazdı. 1927 yılında yapılan sayım sonuçlarına göre bütün memlekette traktör, tırmık, harman makinesi v.s. topu topu 15.711 tarım alet ve makina-sı tespit edilmiştir. Oysa bugün bu araçlar hem çeşit ve hem de sayı bakımından çok artmıştır. 1950 yılında kullanılan traktör sayısı 16.585'e yükselmiş, 1979 yılında bu sayı 440.502'ye çıkmıştır. Bu rakamlar bu sahadaki büyük gelişmeyi kısmen izah etmektedir. Gübre kullanımının düşük oluşu gibi diğer sebepler de buna inzimam edince elde ettiğimiz sonucu yadırgamamak gerekir. Hayvancılığımız da aşırı kesim, iyi beslenememe, veterinerlik hizmetlerinin yetersiz oluşu, ırkların dejenerasyona uğraması v.s. gibi sebeplerle hem sayı ve hem de verim itibariyle kifayetsizdir.

'243

Turgut Özal'ın Anıları

İkinci İktisat Kongresi

Çok fazla detaya girmeden tarım bilançomuzu değerlendirelim... Bugün bile ülkemizin sahip olduğu zirai potansiyeli tam olarak kullanamamaktayız. Tarımımız halen büyük ölçüde iklim şartlarına bağlıdır. Hiç değilse kendimize yetecek istihsalı her türlü iklim şartında sağlayabilecek altyapı tesislerini süratle kurmalıyız. Türkiye'de birim alandan elde edilen ürün, ileri teknolojiye tarım yapan ülkelere göre düşüktür. Bundan teknoloji ve modern girdilerin eksik kullanımının etkisi olduğu gibi, yanlış kullanma sonucu toprak-su ve bitki arasındaki tabii dengenin bozulmasının, erozyon ve çoraklaşmanın büyük payı vardır. Yapılan hesaplamalara göre, yıllık kullanılabilir su potansiyelimiz 9.4 milyar m³-lük yeraltı olmak üzere toplam 104 milyar m³'tür. Ayrıca ekonomik olarak sulanabilir arazi miktarı 8.6 milyar m³'tür. Ülkemizin bu imkânlarından bugün tarımda 17.5 milyar m³ su kullanımı su kullanarak 2.8 milyon hektar arazinin sulanması sağlanmıştır.

Diğer bir deyişle sulanabilir topraklarımızın 1/3'ünü sulamakta ve su kaynaklarımızın 17.5 milyar m³'ünü kullanabilmekteyiz.

Son 30 yıl içinde sulama ve enerji maksadı ile yüzlerce baraj, binlerce kilometre sulama şebekeleri yapılmıştır. Bu sahada büyük işler yapılmakla beraber daha çok sulanabilecek daha büyük sahalarımız vardır. Bunun için sulama ile ilgili altyapı tesislerini süratle geliştirmek mecburiyetindeyiz. Mesela Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bitirildiği zaman 1.805.000 hektarlık bir" saha sulanabilecektir.

Gübre kullanımında sağlanan gelişme daha iç açıcıcıdır. 1960-1980 yılları arasında kimyasal gübre kullanımı yaklaşık 83 kat artmıştır. 1960'ta 107 bin ton kimyasal gübre kullanılırken, bu rakam 1980'de 8.966.000 tona yükselmiştir. Görüldüğü gibi tarımımız traktör, gübre, ilaçlama ve sulama gibi teknolojik gelişmeler sebebiyle süratli bir yapı değişikliğine uğramaktadır.

Ancak bu gelişmeleri kafi görmemiz mümkün değildir. Hala milyarlarca m³ suyumuz ya boşu boşuna akıp gitmekte veya yeraltında kendisine uzanacak himmetli eli beklemektedir. Ülkemizin mevcut tarım potansiyelini tam olarak değerlendirmek için organizasyon ve metotlarımızda değişiklikler yapmalıyız. Yanlış bir des-

tekleme politikası yerine, çiftçimize daha çok kredi verebilmenin çarelerini bulmalıyız. Destekleme politikasıyla yapılan israfı, çiftçimize daha iyi şartlarda kredi temin ederek, mahsulünü pazarda daha iyi değerlendirerek, önleyip ekonomik bir veçhe kazandırabiliriz.

Tarımın gelişmesinde önemli bir konu da, tarıma dayalı sanayiın teşvikidir. Hemen her sahada tarım ürünleri, sanayiın hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Bu durum hem yeni iş imkânlarının açılmasına ve hem de tarımın teşvik edilmesine sebep olmaktadır. Tarım ve orman ürünlerinin değerlendirilmesinde bu önemli gelişme sahasını gözden uzak tutmamalıyız. Yıllarca önce başlatılan şeker sanayii bunun en güzel örneklerinden biridir. Bütün bu faydalı tarıma dayalı sanayii sahasının müteşebbislerimize kapatılmadan açık tutulması, rekabetin teşvik edilmesi, daha iyi, daha kaliteli ve daha ucuz üretime yol açacaktır.

Konu sanayiye gelmişken sanayinin geneldeki meselelerine de kısaca temas edeceğim. Batı alemi sanayileşme devrimini tamamlarken, o zaman bizim de mensup olduğumuz Doğu alemi ne olup bittiğini bile henüz farkedememişti. Bu sebeple genç Cumhuriyet i-daresi sanayileşme gayretlerine baştan başlamak mecburiyetinde kalmıştır. Bir rakam vermek gerekir ise: 1927'de 50'den fazla işçi kullanan işletmelerin tamamı 321 adetti. Bunların büyük bir kısmı da yarı mamul üreten, tamircilikle işigal eden basit işletmeler durumundaydı Milli sanayi kurmadan milletler camiasında itibarlı bir yer almak şöyle dursun, ayakta bile kalmanın mümkün olmayacağını iyi kavrayan Cumhuriyet idaresi süratle sanayii kurmak için harekete geçti. O dönemde harplerden yeni çıkıldığı için sanayimizi kurabilecek bir özel teşebbüs potansiyeli mevcut değildi. Varolan ö-zel sektörü teşkilatlandırmak ve böylece canlandırmak için 1925 tarihinde "Ticaret ve Sanayi Odaları Kanununu" çıkartılmıştı. Sanayinin kuruluşuna devletin öncülük ve liderlik etmesi gerekiyor ve böyle de yapıldı.

1933 yılında Birinci 5 Yıllık Sanayi Planı hazırlanıp yürürlüğe konuldu. Pamuk Mensucat, Karabük Demir, İzmit Kâğıt, Paşabahçe Cam, Keçiörlü Kükürt, Gemlik Suni İpek, İsparta Gülyağı sana-yi-245

Turgut Özal'ın Anıları

leri vs. hep bu planlara dayanarak gerçekleştirilmişti. (20 tesis). Dikkat edilirse bu fabrikalar ülkemizde bulunan veya bulunması mümkün görülen hammaddeleri işlemek üzere ve Türkiye'nin ihtiyacını karşılamak için kurulmuştu. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur: Uygulanan devletçilik politikasında devletçilik nihai bir gaye olarak değil, intikal döneminin bir zarureti olarak kabul edilmiştir. Bizde özellikle sanayileşmede uygulanan devletçilik doktriner karakterli değil, o günün şartlarından kaynaklanan pragmatik karakterlidir. Nitekim İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin i-dare ve murakebesini manzûn eden 17/6/1983 tarih ve 3460 sayılı Kanun; bu Kanuna tabi 'KiT'lerin şartlar gelişerek yeterli olduğu takdirde özel teşebbüse devredilebileceğini hükme bağlayarak, bizdeki devletçiliğin nihai gayesini ortaya koymuştur. Esasen Atatürk, 1936 yılında o günkü şartlar altında hiçbir tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde bizde uygulanan devletçiliği şöyle açıklamıştır:

"Türkiye'nin uyguladığı devletçilik sistemi, 19. yüzyıldan beri sosyalizm kurumlarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir". Ayrıca TBMM'nin 1/11 /1937'deki açılışında "Kesin zaruret

olmadıkça piyasalara karışıla-maz, bununla beraber hiçbir piyasa da başıboş değildir," diyerek görüşlerini tefsire ihtiyaç göstermeyecek şekilde açıklamıştır.

Sanayileşme politikasında zaman içerisinde kararsızlıklar olmasına ve zikzaklar çizilmesine rağmen oldukça cesaret verici gelişmeler de sağlanmıştır.

Karayolu Motorlu Taşıt Sayısı:

1923:7.133

1939: 11.362

1950: 32.564

1960: 114.208

1981: 1.184.803

Elektrik Üretimi:

50 milyon KW saatten 24 milyar KW saate,

•246-

İkinci İktisat Kongresi

Şeker Üretimi:

1926: 573 ton

1940: 88.669 ton

1950: 137.430 ton

1959: 499.748 ton

1980: 868.300 ton

1981: 1.270.000 ton (tahmin)

Çimento Üretimi:

1923: 12.500 ton

1930: 105.100 ton

1950: 395.000 ton

1959: 1.724.000 ton

1981: 14.682.100 ton (tahmin)

Kağıt Üretimi:

1950: 18.195 ton

1959: 57.636 ton

1981: 564.600 ton (tahmin)

Misal olarak verdiğimiz bu rakamlar başladığımız nokta ile bugün arasında gerçekleştirdiğimiz gelişmeyi göstermektedir. Burada dikkatlerden uzak tutulmaması gereken husus, bizim bu gelişmeleri sağladığımız dönemde diğer ülkelerin neler yaptığı ve hangi gelişmeleri sağladığıdır.

Altyapı yatırımlarını gerçekleştirmeden, iktisadi kalkınma düşünölemeyeceğı için bu sahadaki gelişmelere de kısaca temas edeceğim. Ulaşım, haberleşme, enerji gibi altyapı yatırımları ve bunların gerçekleşme nispeti bir ülkenin iktisadi kalkınma potansiyelinin e-sasını meydana getirir. Bu konuda da bazı rakamlara göz atmak gerekir. 1935'te 26 km. (parke dahil) asfalt yolumuz varken 1950'de 1450

km.'ye, 1979'da da 32.308 km.'ye çıkmıştır. Demiryolu uzunluğu 1923'te 3756 km. iken, 1935'te 6639

km.'ye, 1979'da 8132 km.'ye çıkmıştır. Göröldüğü gibi, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl

•247'

Turgut Özal'in Anılan

Marşı'nda en güzel ifadesini bulan demiryolu yatırımları ile ilgili şevk ve heyecanı daha sonraki dönemlerde göremiyoruz.

Ulaştırma sahasında meydana gelen bu gelişmeler Türkiye'nin pazarını büyötmüş, bu suretle Türkiye'nin herhangi bir köşesinde gerçekleştirilen üretim dört bir tarafa götürölebilir hale gelmiştir.

Mesela eskiden sadece Anamur'da üretilip, yakın çevresinde tüketilen muz, bugün bütün Türkiye'ye dağıtılır olmuş, bu sebeple de muz bahçeleri Manavgat'a kadar gelmiştir.

Deniz taşımacılığında da bir misal verirsek 1923'te 18 ve yukarı gross tonluk 306 gemimizin 95.866

gross tonluk kapasitesi 1980 yılında sayı olarak 2984'e, kapasite olarak da 1.722.265 gross tona yükselmiştir.

Bütün bu gelişmelere rağmen mevcut altyapı kapasitemiz bugün daha süratli kalkınma ve

gelişmemiz için önemli bir darboğaz teşkil etmeye başlamıştır. Özellikle enerji ve ulaştırma sektöründeki yatırımlarımızda meydana gelen gecikmeler sebebiyle planlanan tesisler zamanında devreye girememiştir.

1980'lerdeki Türkiye'nin altyapı tesislerinin gelişmemize paralel olarak süratle modern bir hale getirilmesi gerekmektedir.

Altyapı sahasında elektrik enerjisi konusunda hidroelektrik potansiyelimizi ve linyit kaynaklarımızı süratle geliştirmeliyiz. Büyük hidroelektrik santral projeleri bugün enerji fiyatlarının çok yük-selmesinden dolayı kendilerini kısa sürede geri öder hale gelmişlerdir. Bu bakımdan bu projeleri halkımızın tasarruflarına uygun gelir sağlayarak finanse edebiliriz. Yurtdışında çalışan vatandaşlarımızın tasarruflarını da aynı şekilde bu konuya kanallıze edebiliriz.

Karayollarında büyük sürat yollarını, transit ulaştırmayı da düşenerek ve kısmen kendi kendisini ödeyecek bir sistemi de kısa zamanda realize etmeliyiz.

Demiryollarını ağır yük nakli yanında transit geçişlere göre muhakkak gözden geçirip modern bir hale getirmeliyiz.

Üç tarafı deniz olan yurdumuzda limanlarımızı çok daha büyük kapasiteye çıkarmalıyız. Deniz ticaret filomuzu ihracat ve

•248-

İkinci İktisat Kongresi

ithalatımızın büyük bir kısmını karşılayacak şekilde büyütmeliyiz. Bu sahada özel teşebbüsü (geçmiş

tecrübelerimiz ışığında) çok daha fazla desteklemeliyiz.

Netice itibariyle gelişen, büyüyen, güçlenen Türkiye'nin modern bir altyapıya kavuşması için master planlar hazırlayarak bunları devletimizin gücü yanında halkımızın tasarruflarından azami bir şekilde istifade ederek gerçekleştirmeliyiz.

Sayın Devlet Başkanım, muhterem delegeler,

Şimdi de özet olarak son yıllarda karşılaştığımız büyük ekonomik bunalımı, bunu çözmek için yapılan gayretleri ve bu perspektifle önümüzdeki üç beş yıl içerisindeki problemlerimizi izah etmeye çalışacağım. Geçtiğimiz senelerde özellikle dünya petrol fiyatlarının aşırı bir şekilde artış gösterdiği yıllarda, memleketimiz gittikçe ağırlaşan bir ekonomik bunalıma itilmiştir. Bundan yetmişli yıllarda politik hayatımızda görülen sıkıntılar oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanında son yıllarda anarşik hareketlerin gitgide büyümesi ekonomik bunalımın boyutlarını büyük çapta genişletmiştir.

Politikadaki sıkıntılar, anarşinin büyümesi, ekonomik bunalımı çözmek için zamanında salim kararlar alınıp süratle uygulamaya konulmasını maalesef büyük mikyasta kösteklemiştir. Bu bakımdan bunalımın çözümü için alınması gerekli tedbirlerin dozunun arttırılması kaçınılmaz olmuştur.

Karşılaştığımız bu büyük bunalımın sebeplerini daha fazla irdelemekte fayda görmüyorum. Bununla beraber Cumhuriyet devrinin (harp yılları) hariç bu en büyük ekonomik krizin başlıca göstergelerini belirtmeden geçemiyeceğim.

Bunların başında hızlanan ve yıllık temposu yüzde 100'ü aşan enflasyon geliyor. Enflasyonun bir cemiyette yaptığı tahribat saymakla bitmez. Hızlı bir enflasyon, ücretle geçinenleri perişan eder, esnafımızın dükkanlarındaki rafları boşaltır ve onların ufak sermayelerini yok eder. Aylarca çalıştıktan sonra idrak ettiği mahsulünü bir defada satan çiftçimizi de enflasyon perişan eder.

249

Bu şekilde bir ekonomik ortamda yatırım ve üretim kararları da çok yanlış olabilir. Geçirdiğimiz tecrübelerle başka ülkelerin tecrübeleri enflasyonist dönemlerde karaborsa ve haksız kazançların arttığını açık bir şekilde göstermektedir.

Geçirdiğimiz bu devrede hızlı enflasyon sonucu yoklukların, kıtlıkların ve karaborsanın şiddetli bir şekilde meydana geldiği hâlâ hafızalarımızdadır. Bu devrenin diğer önemli bir göstergesi fevkalade ciddi bir dış ödemeler dengesi problemi ile karşılaşmamızdır. Aslında dış ödemeler dengesi Cumhuriyet'in hemen hemen her döneminde kalkınmamızı köstekleyen önemli bir darboğaz olmuştur.

Bu hastalık sadece Cumhuriyet döneminde değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında da ciddi bir mesele olarak gözükmiştir.

Planlı kalkınma döneminde ödemeler dengesi probleminin olmadığı veya çok asgaride olduğu devrelerde kalkınma hızımızın arttığını, buna mukabil, ödemeler dengesi probleminin ağırlaştığı devrelerde kalkınma hızının düştüğünü hatta geriye gittiğini müşahade ediyoruz.

Bu devrenin üçüncü önemli bir göstergesi yüksek bütçe açıkları ile zorlanan Merkez Bankası kaynakları idi. Devletin gelirlerinin kafi gelmemesi, bunun yanında, masrafların devamlı olarak artması, bu durumun başlıca sebebidir. Netice olarak bütçelerin denksizliği, enflasyonu besleyen önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir.

Diğer önemli bir konu da Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin ekonomi üzerindeki müspet katkılarının azalarak menfi tesirlerinin gitgide artması idi. Bunların açıkları bütçelerimizin gider tarafını zorluyor, netice itibariyle de Merkez Bankası kaynaklarına başvurma eylemi gittikçe artıyordu.

Evvelce de ifade ettiğim gibi, gitgide ağırlaşan ekonmik bunalımın çözümü maalesef yüksek dozlu ve acı bir reçetenin tatbikatını mecbur kılmıştır. Tatbik etmekte bulunduğumuz programın ana hedefi bu söylediğim bozuklukları tedavi etmektir. 12 Eylül harekâtıyla a-narşinin aşağı çekilmesi sağlanmış, iç bansın sağlanmasında büyük mesafe alınmış, devletin gelirleri normale getirilmiş bunun sonuncunda da program çok daha başarılı bir şekilde tatbik edilmiştir.

• 250 •

İkinci İktisat Kongresi

Elde ettiğimiz neticeleri şöyleyece özetleyebilirim:

- Enflasyon hızı, yıllık yüzde yüzlerden yüzde kırkın altına düşürülmüştür.

- Ödemeler dengesinde çok ciddi ve ümit verici gelişmeler sağlanmıştır. Şöyle ki: 1980 yılında ihracatımız bir evvelki yıla göre yüzde otuz civarında artarak 2 milyar 910 milyon dolara yükselmiştir.

1981 yılının ilk dokuz ayında ihracatımız yüzde 61 artarak 3 milyar dolar çizgisini geçmiştir. Bu suretle 1981 yılında 4.5 milyar dolara erişmemiz çok büyük ihtimal dahilindedir.

Böylece ihracatta 1981 program hedefi olan 3.5 milyar dolar, 1 milyar dolar aşılabacaktır. Benzer bir gelişme, görünmeyen kalemler yani işçi dövizleri, turizm, navluk vs. gelirlerinde gözükmemektedir. 1980

yılında işçi dövizleri milyar doları aşmış ve bütünüyle bu kalemler 3 milyar dolara yaklaşmıştır. 1981

'de ise işçi dövizleri 2 milyar 600 milyon dolara yükselerek diğer gelirlerle birlikte bütün görünmeyen kalemlerin gelirinin 4 milyar dolara erişeceği ümit edilmektedir. 1981 ithalatının 8.8 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Buna göre dış borç faiz ödemeleri dışında, cari işlem dengesine epeyce yaklaştığımız gözükmemektedir. Onun için 'Bu programın tatbiki ile önümüzdeki iki senenin sonunda Türkiye ödemeler dengesini sağlayabilecektir,' sözünü bugün söyleyebiliyorum. Bundan iki sene evvel bunu söylemek imkânsızdı.

- Bir önemli gelişme de kalkınma hızında görülmektedir. Bundan evvelki yıllarda kalkınmamızın arka arkaya iki yıl gerilediği görülmüştür. 1981 yılında son tahminler milli gelirimizin reel o-larak yüzde 4.4 artacağını göstermektedir. Bu çok önemli bir hadisedir. Fert başına düşen milli gelirimiz üç yıl arka arkaya düştükten sonra bu yıl ilk defa ciddi bir şekilde artacaktır. Dünyanın bugünkü şartları içinde gerek milli gelir, gerekse ihracatta memleketimizin gösterdiği bu büyük performans dışarıda da büyük bir takdirle karşılanmaktadır.

Elde edilen bu neticelerde enflasyonu aşağı çekmekteki ısrarın önemli bir rolü olduğu kanaatindeyim.

*

251

Turgut Özal'ın Anıları

Bugün Türkiye'de döviz transferleri geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi yapılamaz halde değildir. Bu transferler normal bir şekilde ve aksamadan yapılabilmektedir. Kısa zamanda elde edilen bu güzel neticelerde milletimizin metanet, fedakârlık ve feragatinin büyük rolü vardır. Bununla beraber bütün bu güzel gelişmeler bizi rehavete düşürmemelidir. Çünkü bütün bu güzel neticelere rağmen meseleleri-mizin çözüldüğü söylenemez. Bu gelişmelerin kalıcı olabilmesi ve arzulanan hedeflere varılabilmesi, gayret ve fedakârlıklara önümüzdeki 2-3 yıl daha devam edilmesi ile mümkün

olacaktır. Önümüzdeki ay ve yıllarda bir numaralı problemimiz yine enflasyondur. Kalkınmanın devamlı olabilmesi ödemeler dengesindeki gelişmelerin devam ettirilmesi, enflasyonun hızının daha da aşağıya çekilmesiyle mümkün olacaktır. Bunun yanında halkımızın gücünü açık bir surette ortaya çıkarmak, ondaki teşebbüs kabiliyetini geliştirmek, arzu ettiğimiz hedeflere daha kısa bir zamanda ulaşılmasını sağlayacaktır. Çünkü kalkınmada, gelişmede devletin yanında vatandaşın güç ve kabiliyetini ortaya koyan milletler büyük mesafe almışlardır. Uyguladığımız programda vatandaşın teşebbüs gücünden büyük istifade edilmesi ön planda tutulmuştur. Elde ettiğimiz neticede özellikle döviz gelirleri artışında milletimizin teşebbüs kabiliyetinin büyük rolü olmuştur. Onun için milletimizin teşebbüs gücünün önündeki bürokratik engelleri kaldırarak, onu akılcı bir şekilde teşvik ederek, büyük Atatürk'ün inandığı önemli prensiplerden birini, meseleleri çözmede milletle el ele prensibini tam manası ile tatbik etmiş olacağız.

Kapanış Oturumu Konuşması

Geleceğe Bakış

Muhretem Başbakanım, Sayın Delegeler ve Davetliler,

2 Kasım 1981 Pazartesi gününden beri sizlerin değerli iştirakiyle çalışmalarını sürdüren II. İktisat Kongresi bugün sona ermektedir. Ancak şeklen sona erecek olan kongrenin neticeleri hem hükü-

metimizin bundan sonra iktisadi ve mali kararlarındaki tesirleriyle 252

İkinci İktisat Kongresi

devam edecek ve hem de iktisadi tarihimiz içerisinde layık olduğu yeri alacaktır. Her şeyden önce yurdun dört bir tarafından gelerek Kongremize bilgi ve tecrübelerini katan bilim adamlarımıza, tekniyen ve uzmanlarımıza, işçi, çiftçi, esnaf, tüccar, sanayici ve bankacı temsilcilerimize, ilmi ve mahalli icra komitesi üyelerimize, komisyonlarımızın Başkan, Başkan yardımcısı ve raportörlerine tebrik ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Açılış gününde de işaret ettiğim gibi, bu kongre ile hem Aziz A-tatürk'ün hatırasını yâd etmek ve hem de milli bilançomuzu çıkararak geleceğe doğru, emin adımlarla yürümek maksadına ulaşmak istemişti.

Muhterem Devlet Başkanımızın ve Konsey üyelerimizin kongremizin açılışına iştirak etmeleri ve sayın Başbakanımızın Kongre Başkanlığını lütfedip kabul etmeleri ve nihayet Kongre'nin mana ve önemini bir kat daha artırmıştır. Bu Kongre'nin neticeleri bize ışık tutacak, iktisadi ve mali politikalarımızın tespitinde temel referanslardan biri olacaktır.

Öyle inanıyorum ki, bu Kongre'nin çalışmaları, bütün tebliğler, komisyon raporları, Kongre Sonuç Tebliği, Sayın Başbakanımızın birazdan yapacakları değerlendirmeler ve sayın Devlet Başkanımızın açış konuşmaları, sadece kamu sektörü için ışık tutmakla kalmayacak, özel sektörümüz ve burada temsil edilen meslek teşekküllerimizin mensupları için de son derece önemli bir rehber olacaktır.

Komisyon çalışmalarının ilgiyle takip edildiğini, toplantılarda yapıcı ve faydalı tenkitler yapıldığını, basın ve TRT'mizin titizlikle ve süratle, çalışmaları kamuoyuna duyurmakta üzerlerine düşen görevi layık veciheli yaptıklarını memnuniyetle müşahade etmiş bulunuyorum. Özellikle gençlerimizin bütün komisyon çalışmalarına ilgiyle devam etmelerini, geleceğimiz açısından ümit verici bir hadise o-larak değerlendiriyorum. Büyük siyasi, iktisadi ve sosyal sıkıntılardan sonra girdiğimiz yeni iktisadi dönemde gerçekleştirdiğimiz "II. İktisat Kongresi" çalışmalarının birlik ve beraberlik içiresinde yürü-

tülmesini de önemli bir merhale sayıyorum.

Kongremizin açılışında bütün delegelerin arzusuna tercüman olarak Sayın İzmir Valisi tarafından her 10 yılda bir İktisat Kongresi yapılması yolundaki teklife iştirak ediyor, tarihi değerleri, tabi-

•253«

Turgut Özal'ın Anıları

i güzellikleri ve uluslararası ticaretteki yeri ve önemi ile temayüz e-den güzel İzmir'imizin gelecekteki iktisadi kongreler için de münasip bir yer olacağı kanaatini paylaşıyorum.

Bu kongreler hem iktisadi meselelerimizi, toplumun hemen her kesiminin temsil edildiği seçkin bir heyet huzurunda tartışma imkanı verecek ve hem de 5 yıllık planlarımızın hazırlığını, böylesine geniş

müzakerelerden sonra ortaya çıkan 10 yıllık perspektife dayandırmak fırsatını sağlayacaktır. Hemen ilave edeyim ki, II. İktisat Kongresi'nden çıkan sonuçlardan, önümüzdeki yıl başlayacağımız 5.5 Yıllık Kalkınma Plam'nın hazırlıklarında azami ölçüde istifade edeceğiz.

Sayın Başbakanım, Muhterem Delegeler,

Kongre'nin ilk günü yaptığım konuşmada açık şekilde belirttiğim ve bütün Kongre safahatında görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti tahrip edilmiş bir vatan parçasını 1923'ten bu yana mamur hale getirmiş ve daha geniş kitleleri daha yüksek refah seviyesine çıkarmıştır. Artık Türkiye bugün az gelişmiş bir ülke olarak nitelendirilemez. Ülkemiz bugün zirai, sınai ve diğer sektörlerdeki seviyesi ile gelişmişlik çizgisine ulaşmıştır. İğnesini, kefenini, çimento ve şekerini ithal eden bir ülkeydik, bugün ise sadece bu ürünleri üreten değil bu üretimi yapacak fabrikaları kurabilecek teknolojik güce sahip olan bir ülke durumundayız. Rakam ve dataylarım açış konuşmamda verdiğim için tekrarında fayda görmediğim ülkemizin bugünkü durumu, gelişmekte olan bir sanayi ülkesi yapısındadır. Bu bakımdan huzurunuzda başta Büyük Atatürk olmak üzere bütün Cumhurbaşkanlarına, T.C. hükümetlerine ve bu sonucun alınmasında emeği geçen herkese minnet ve şükranlarımızı sunmayı tarihi bir görev sayıyorum.

Önümüzde yeni bir dönem vardır. Bu yeni dönemdeki on yıl sonunda ana hedefimizin muasır medeniyet seviyesine yaklaşmış olması lazımdır. 10 yıllık bir dönemde muasır medeniyet seviyesine aradaki farkı kapatarak yaklaşmak, ilk bakışta çok zor bir hedef o-larak görülebilir. Ama inanıyorum ki, doğru ve gerçekçi politikaların uygulandığı ve milletimizin teşebbüs gücü tam manası ile orta-

İkinci İktisat Kongresi

ya çıkartıldığı, zekâ, kabiliyet ve çalışkanlığı seferber edildiği takdirde bu hedefe varılması zor olmayacaktır.

Uyguladığımız ekonomik politikaların tutarlı ve gerçekçi olması kadar devamlı olmasında da zaruret vardır. Bir ekonomik yapıdaki en büyük sıkıntı, izlenen ekonomik politikadaki kararsızlıktır. Hangi hedefe ne ölçüde ve ne gibi vasıtalar kullanılarak varılacağı yolunda alınmış kararların sonuçları beklenmeden, bir müddet uygulandıktan sonra değiştirilmesi, ülkenin kaynak ve zaman israfına yol açacağı gibi tepedeki kararsızlığı iktisadi hayatın tamamına yansıtır ve ciddi bir güvensizlik ortamı meydana getirir. Geçirdiğimiz acı ve büyük tecrübeler ekonomik politikalarımızda devamsızlık özelliği olmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu şartlar sağlandığı takdirde Allah'ın izniyle 10 yıl sonra bu şehirde yapılacak III. İktisat Kongresi'ne iştirak edecek olanlar, Türkiye'nin büyük mesafe aldığını ve çok önemli gelişmeler gösterdiğini müşahade edeceklerdir. Tarihimizin en ciddi ekonomik krizinden çok kısa bir zamanda çıkabilme yoluna girişimiz bu söz- lerimin en büyük delilidir.

On yıllık dönem sonunda arzuladığımız hedeflere varabilmek i-çin uygulayacağımız prensiplerin belli başlılarını şöylece sıralayabiliriz:

1. Devletin gücü ve milletin gücünü birleştirmeli ve bütünleştir-meliyiz. *Ne milletsiz bir devlet ve devletsiz bir millet tasavvur olunamaz.* Etle tırnak gibi birbirinden ayrı düşünölemeyen iki asli unsurun, iktisadi faaliyetlerde de birbirini tamamlamaları, teşvik etmeleri, ahenk içerisinde bir arada bulunmaları sağlanmalı ve milletin teşebbüs gücünün bütünüyle ortaya çıkmasını sağlamaları temin edilmelidir. Yurt kalkınmasında, dış sermaye dahil, her türlü tasarruf imkânından azami istifade edilmelidir.

2. Ekonomik hayatta devletin müdahaleci rolü yerine; tanzim ve teşvik edici ve genel olarak muhtelif menfaatleri te'lif edici ve bu suretle verimi arttırıcı rolü ağırlık kazanmalıdır.

3. Ekonominin tabii kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Ekonomide arz-talep sis-

Turgut Özal'ın Anıları

temi varken fiyat kontrollerine dayanmak karaborsa ve çifte fiyatı doğurmaktadır. Para, döviz ve emtia fiyatlarının serbestçe teşekköl edebileceği bir vasatta ekonomik sistemleri çökerten bu nev'i hastalıklar görölmeyecektir. Bunun için Aziz Atatürk'ün 1.11.1937 tarihinde TBMM'nin açılışında ifade ettikleri görüşlerini tekrar hatırlatmadan geçemeyeceğim: "Kesin zaruret olmadıkça piyasalara

ka-rışılamaz.

Bununla birlikte hiçbir pisaya da başıboş değildir."

4. Her işte olduğu gibi kalkınma ve gelişmede planlamanın önemi büyüktür. Planlama asgaride yapılan ve yapılacak işlerin bir bilançosunu ortaya koyar. Yaptığımız hataları daha kolay teşhis eder.

Ona göre de yeni planlarımızı daha iyi yapabiliriz. Ama planlamayı, sosyalist ülkelerin merkezi planı gibi katı ve dogmatik olarak kabul edemeyiz. Bizim planlarımız düzenleyici, yönlendirici ve denge kurucu niteliktedir. Bu planlarda bütün sektörlerin istifade edeceği detay ve bilgiler bulunacaktır.

5. Ülkemizin insan potansiyelinden, tabii kaynaklarından ve coğrafi avantajlarından en iyi şekilde istifade etmeliyiz. Bugün kalkınma ve gelişmemizi durdurucu boyutlara ulaşmış olan altyapı ve enerji yetersizliğini süratle telefi etmeli ve bunu gerçekleştirirken de mevcut her türlü imkânımızdan faydalanmalıyız. Ülkemiz gelişmiş Batı ülkeleri ile zengin petrol kaynaklarına sahip İslam ülkeleri arasında stratejik mevkiye sahiptir. Bulunduğumuz bu mevkinin hem avantajları ve hem de bize yüklediği bazı güçlükleri vardır.

Her köprü birbirinden ayrı düşmüş iki kişiyi birbirine nasıl bağlar ise, ana tercihleri farklı olan bu iki kültürü kendi yapımızda tenakuza düşmeden yekdiğerine bağlamak mecburiyetindeyiz. Diğer bir deyişle *Batı'nın ilim ve teknolojisi ile Ortadoğu'nun inanç ve değerler sisteminin sentezini yaparak insanlığın istifadesine suna-bilmeliyiz*. Batı ile Doğu arasında bu manada bir köprü kurabilen Türkiye'nin bölge ve dünya barışma büyük hizmetleri olacaktır.

6. Ödemeler dengesi, gelişme ve kalkınma yolundaki en önemli engelimiz ve darboğazımızdır. III.

İktisat Kongresi'ne Türkiye'nin bu meseleyi kesin çözüme kavuşturmuş olarak gitmesi gerekmektedir.

Bu çözüme kısa bir sürede ulaştığımız takdirde, kalkınmamızı

256

İkinci İktisat Kongresi

daha da süratlendirebiliriz. Bu problemi çözmenin odak noktası ih-racatımızdır. İhracatımızda neler yapmamız konusunda son bir iki yılda aldığımız tedbirlerin içerisinde güzel örnekler vardır. İhracatı sadece ürettiklerimizi dış pazarlarda satabilmek şeklinde değil, ülkemizin kapalı ekonomiden vazgeçerek topyekün dış aleme açılması olarak anladığımı da hemen belirtmek isterim.

Ürettiklerimizi, başka milletlerin üretimleriyle uluslararası bir rekabet platformunda teste tabi tutmadan, bu üretimlerde başarılı olduğumuz kanaati, indi ve sübjektif olmaya mahkumdur. Bunun için önümüzdeki dönemde yıllardır gösterdiğimiz çekingenliği yenerek cesaretle dış aleme a-çılmaya devam etmeyi milli bir hedef olarak benimsemeliyiz. Ancak bu yolla ödemeler dengesi problemine temelli ve kalıcı bir çözüm getirebiliriz.

7. Muhtelif gruplar arasında sevgi ve saygının, beşeri münasebetlerde medeni ve insani davranışların hâkim olduğu bir cemiyet yapısına kavuşmamız gerekir. Milli bütünlüğümüz tartışma konusu dahi yapılmamalıdır. Anarşi ve terörle, hiçbir noktaya varılamayacağını acı ve çok pahalı tecrübelerle öğrendik. Bu tecrübelerden ders alarak yakın tarihimizde geçirdiğimiz buhrana tekrar düşmemeliyiz.

Önemli olan kendisini kontrol eden ölçülü ve seviyeli bir nesil yetiştirebilmektir. Bunun için milli eğitim sistemimizde cemiyet meselelerinin yanı sıra keyfiyet meselesini de ele almalıyız. Gençliğimizi düşman oyunların gelmeyecek kadar bilgili, sokakta hiçbir meselenin çözölemeyeceğini anlayacak kadar seviyeli, vatanın birlik ve bütünlüğünün önemini kavrayacak kadar kültürlü, örf ve adetlerimize saygılı, hepsinden önemlisi faydalıyı zararlıdan a-yırt edecek kadar ölçülü, herkese karşı sevgi ve şefkat besleyen medeni bir insan olarak yetiştirmeliyiz.

8. Şehirler bir cemiyetin aynasıdır. Bir ülkedeki şehirlere bakarak o ülkede yaşayan insanların medeniyet seviyesi hakkında hüküm verilirse büyük ölçüde isabetli olur. Atalarımızın dediği gibi arslan yatağından belli olur. Önümüzdeki on yılda şehirlere akın devam edeceğinden, şehirlerimizin altyapı eksiklerini giderici, gecekondulaşmayı önleyici tedbirleri süratle almalıyız. Şehirlerimi--zi insanca yaşanabilen yerler haline getirmeliyiz. Süratli imar planı

•257-

Turgut Özal'in Anıları

üreten bir sistemi mutlaka kurmalı, şehirlerimizi, sakinlerini yoran ve kirli havasıyla zehirleyen yerler olmaktan çıkarmalıyız. Köy ve şehir arasındaki hizmet standardı farkını asgariye indirmeli, bölgeler arasındaki dengesizliği mutlaka gidermeliyiz. Toplumun hangi kesiminden olursa olsun evinde huzuru olmayan bir insanın işinde verimli ve başarılı olması düşünülemez. Bütün bu sosyal problemlerin çözümü, konut açığını kapatmak ve herkese hiç değilse başını sokabileceği sıcak bir yuva sağlamakla mümkündür. Bu itibarla ö-nümüzdeki devrede mesken açığı kapatmak için alınmakta olan a-cil tedbirlere devam etmeliyiz.

9. Artık ihtiyacımızı karşılamayan bürokratik karakteri ağır basan, merkeziyetçi idari yapımızı mutlaka ıslah etmeliyiz. Yeni Anayasamızın hazırlandığı şu günlerde, merkezi idare ile, mahalli idareler arasındaki görev taksimatını yeniden yapmalı, idare mekanizmasını gelişen Türkiye'nin artan klasik ve yeni ihtiyaçlarını karşılayacak dinamik bir yapıya kavuşturmalıyız.

10. Zirai üretimimizi iklim şartlarına bağlı olmaktan kurtarmalı, sulama, gübreleme, tohum ıslahı, ilaçlama gibi problemleri çözmeye ağırlık vermeliyiz. Ülkemizde birim başına verimi arttırmalıyız.

Türkiye gıda maddesi ithal etmeyen ve kendi kendisini besleyen dünyadaki 7-8 ülkeden biridir. Ancak bunu yeterli görmemiz mümkün değildir. Gıda maddelerinin gelecekte bugün petrolün sahip olduğu stratejik öneme haiz olacaklarını söylemek kehânet değildir. İhtiyar dünyamız, artık üzerindeki nüfusu besleyemez hale gelmektedir. Ciddi bir açlık problemi başlamadan, hem kendi kendimize yetecek ve hem de dışarıya ihraç edecek ölçüde üretim yapabiliriz. Destekleme alımları kapsamına aldığımız ürün sayısını azaltmalı, bunun yerine çiftçimize daha çok kredi vermeliyiz.

11. Sanayileşme, artan nüfusa yeni iş imkânı bulma, ihracat potansiyelimizi geliştirme ve Türkiye'yi güçlü ülkeler arasına sokmak noktasında gene önemli bir saha olmaya devam etmelidir.

Sanayileşmede tabii kaynak ve imkânlarımızı kullanan ve rekabet gücüne sahip sanayileri kurmaya önem vermeliyiz. Bu arada küçük ve yan sanayi, sanayi siteleri ve organize sanayi bölgesi eliyle esnaf 258

İkinci İktisat Kongresi

ve sanatkârlarımızdan başlayarak bütün büyük ve küçük müteşebbislerimizi desteklemeliyiz.

12. Üç kademeli rakamlardan yüzde 40'ın altına indirilmiş olmasına rağmen, halen bir numaralı meselemiz enflasyondur. Önümüzdeki devrede de üzerinde en fazla dikkat ve ihtimam göstermeniz gereken mesele bu meseledir. Enflasyonun çok yüksek olduğu, fiyat istikrarı olmayan bir ülkede bütün değer sistemleri yıkılmış demektir. Böyle bir ekonomik ortamda ekonomiyle ilgili kalkınma için enflasyonun mutlaka kontrol altında tutulması şarttır. Enflasyonu önlemekle memur, işçi, çiftçi, esnaf ve sanatkârlarımıza daha iyi gelir imkânları sağlanacaktır. Bunun için bu önemli problemin halledilmesi, toplumumuzun bütün kesimleriyle yakından ilgilidir.

Sayın Başbakanım ve Muhterem Delegates,

Bu esaslara uyduğumuz takdirde; Türkiye içerde iktisaden güçlü ve müreffeh, dışarıda ise itibarlı ve sözü geçer; köyleri ıslıl ıslıl, şehirleri tertemiz, sanayi ve tarımda ileri, insanları mutlu bir ülke olacaktır.

Bu esaslara uyarak doğru istikametlerde giderek on yılın sonunda erişeceğimiz Türkiye'nin ekonomik göstergelerini bugünden tahayyül etmek dahi mümkün değildir.

Saygılar sunarım.

259'

EK 4 Üçüncü İzmir İktisat Kongresi

4-7 Haziran 1992

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Açılış Konuşması

Değerli Devlet Başkanları,

III. İktisat Kongresi'nin muhterem delegates,

Değerli misafirler,

Hepinizi en derin sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Bugün, Türk ekonomisinin seyrini yorumlamak; önümüzdeki on seneye ilişkin beklenti, teklif ve

temennilerini sizlerle paylaşmak istiyorum.

I. İktisat Kongresi'nin daha Cumhuriyet ilan edilmeden yapılmış olmasının bir anlamı; Cumhuriyetimizi kuranların iktisadi meselelerin önemini çok iyi kavramış olmalarıdır. Yıkılmış, harap olmuş bir ülke durumundan 'nasıl bir yol takip ederek ileri bir ülke konumuna gelebiliriz'

münakaşasını başlatmalarıdır.

1923, I. İzmir İktisat Kongresi'nin iki temel amacı vardı: Bir, bitmez tükenmez savaşlardan bitap düşmüş memleketimizin 'milli bilanço'sunu çıkarmak; iki, Türkiye'ye, dünyanın en ileri ülkeleri 261

Turgut Özal'ın Anıları

arasındaki tarihi yerini müktesep hakkını iade edecek ekonomik politikaları tespit etmek.

I. İktisat Kongresi'ni takip eden yaklaşık 15 yıllık dönemde benimsenen politikaların olumlu sonuçlar verdiğini; Türk ekonomisinin 1923-1938 yılları arasında ciddi gelişmeler gösterdiğini müşahade ediyoruz. Ancak, ne yazık ki, bir sonraki dönemde yani 1938-1950 döneminde ekonomik göstergelerde aynı seviyeler tutturulamamış, kalkınma yavaşlamıştır. Bu talihsiz dönüşümde, hiç şüphesiz, II. Cihan Harbi'nin yarattığı şartlar kadar, yönetimin benimsediği devletçi ekonomik politikaların da rolü vardır.

Şunu da ifade etmeliyim: Devlet, müdahahelerini istihdam ve büyümenin garantisi olarak görmek, sadece bize özgü bir durum da değildir. O dönemde Birleşik Amerika da dahil olmak üzere Ba-tı'daki bütün hükümetler aynı ideolojiyi birkaç nesil boyunca az çok paylaşmışlardır. Hatta, seksenli yıllara kadar partiler arası muhalefet ve münavebeler bu ortak kanaatler çerçevesi içinde kalmıştır. 1950'li yıllar, Türkiye ekonomisinde, özel teşebbüsün saygınlığının kabul görmeye başladığı yıllardır. Ancak, ferdi, devlet karşısında imtiyazlı kılan serbest piyasa ekonomisi arayışları güdük kalmış, 1960'tan sonra da 'planlı' diye adlandırılan bir devreye girilmiştir. Özellikle bu devrede '*devlet bürokrasilerinin milletlerin kaderine el koymaları*' şeklinde ifade edebileceğim '*devletçi doktrinler*' adeta tabulaştırılmıştır. Bu doktrinler ekonomik kalkınmanın mutlak koşulu olarak kabul görmüşlerdir.

Devletçilik Karşıtı Mücadele

1980'li yıllar bütün dünyada 'ortak bir kanaatler bütününden' yani, devletçi doktrinlerden, 'yeni bir bütüne', devletçilik karşıtı mücadeleye girişildiği yıllardır. Bu yıllar aynı zamanda kitleler çağının sona erdiği yıllardır. Mikro-enformatik ile biyoteknolojinin birleşmesi şeklinde ifade edebileceğim teknolojik ihtilal, daha çok refah yapabilmek için kitlelerin büyük sanayi tesislerinde, şehirlerde yoğunlaşma gereğini ortadan kaldırmıştır. Kitleler çağının sonu Üçüncü İktisat Kongresi

anlamına gelen bu gelişme, bir anlamda tekil insanı bir kere daha dünyanın merkezine oturtan, bağımsızlığını iade eden gelişmedir. Bireye bağımsızlığının iadesi demek, kitleyi birey karşısında üstün kılan anlayışın, yani devleti bireyin karşısında üstün kılan anlayışın, ortadan kalkması demektir.

Yeni Görüş'te, devlet kavramının da mutasyona (köklü değişime) uğraması kaçınılmazdı 1979

yılında, bir tebliğimde özetlediğim gibi, *Yeni Görüşte*,, bundan böyle güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir; güçlü devlet, harcamaları çok fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir, güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir.

Hepsinden önemlisi *Yeni Görüş'te*, *aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır*. Yani, *Yeni Görüş'te* hedef, insanın, ferdin bizzat kendisidir. Ekonomik kalkınma sürecinde devlet fertle rekabete girmez, tersine onun gelişmesini, kalkınmasını kolaylaştıran akılcı hizmetler sunar. Devlet böyle bir yapılanmaya gitmelidir. -

Özetlediğim bu ilkeler, 1980'li yılların başından itibaren kapitalist dünyada sarsıcı değişikliklere neden olurken, komünizmin yıkılması ve sosyalist blokun yeniden yapılanmasını zorunlu kılmıştır.

'Boğazların Hasta Adamı' Gibi Yakıştırmalar

Muhterem delegeler,

I. İktisat Kongresi'nden ancak 58 yıl sonra toplayabildiğimiz II. İktisat Kongresi'nin yapıldığı tarihte, Kasım 1981'de, Türkiye'nin şartları neydi?

Ülkemiz askeri idare altındaydı. Türk ekonomisi 1970'li yılların sonuna doğru başlayan ve 1980'de en şiddetli safhasına giren kriz dönemlerinden birini yaşıyordu. İflas, 'boğazların hasta adamı' gibi dünyayı umumiye felaketini çağrıştıran yakıştırmalar fevkalade moral bozucuydu. Ancak, II. İktisat Kongresi'nin kapanış konuşmasında belirttiğim gibi, 1980'lerin başında Türkiye az gelişmiş bir ülke Turgut Özal'ın Anıları

olarak da nitelendirilemezdi. İğnemizi, kefenimizi, çimentomuzu ve şekerimizi ithal ettiğimiz günleri geride bırakmış, bu üretimi yapacak fabrikaları kurabilecek teknolojik güce sahip olmuştuk.

Çağı Doğru Okuduk

II. İktisat Kongresi'nde tespit edilmesi gereken ana hedef ne olmalıydı?

Ben bu ana hedefi II. İktisat Kongresi'nin kapanış konuşmasında açıkça belirttim. Bu ana hedefin, muasır medeniyet seviyesi ile aramızdaki farkı kapatarak ileri devletler seviyesine yaklaşmak olduğunu söyledim.

Muasır medeniyet seviyesi ile aramızdaki farkı o şartlarda ve on yıl içinde azaltmak hedefinin çok zor, hatta gerçekleştirilmesi imkansız bir hedef gibi görülebileceğinin bütünüyle idrakindeydim. Ancak, şunu da biliyordum ki, biz çağı doğru okuyorduk; ve çağı doğru okumak demek, Türk ekonomisini dünyadaki mukadder gelişmeleri göğüsleyebilecek donatıya kavuşturmak, dünyanın gidişatına senkronize etmek demektir.

1981 II. İktisat Kongresi'nde, kapanış konuşmamda bu ana hedefe en iyi şekilde varabilmek için kullanacağımız yöntemlerin, prensiplerin bir dökümünü de yaptım. Bunları özetle ifade etmek istiyorum:

1. "Ekonominin tabii kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Arz-talep kanununu yok sayarak, fiyat kontrolü uygulamaya çalışmak, çifte fiyat, karaborsa gibi sıkıntılar yaratır. Para, döviz ve emtia fiyatlarının serbestçe o-luşacağı bir ortamda ekonomik sistemleri çökerten olumsuzluklar olmayacaktır," demiştim.

Makro Verimi Artırıcı Bir Devlet Yapısı

2. Devletin gücü ile milletin gücünün etle tırnak misali birbirinden ayrılamaz olduğunun, bu iki gücü mutlak surette birleştirmek

•264-

Üçüncü İktisat Kongresi

gerektiğinin idrakindeydik. Devletin ekonomik hayattaki müdahale-ci rolü değiştirilmeliydi.

Düzenleyici, teşvik edici ve çeşitli menfaatleri telif etmek suretiyle makro verimi artırıcı bir devlet yapısı benimsenmeliydi.

3. Bürokratik karakteri ağır basan merkeziyetçi idari yapımız mutlaka ıslah edilmeli, mahalli idarelerin görevleri yeniden belirlenmeli, gelişen Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayacak bir yapıya kavuşturulmalıydı.

4. İktisadi planlamanın yapılan ve yapılacak işlerin bir bilançosunu ortaya koyması, hataların hızla teşhis ve tedavi edilebilmesini sağlaması bakımından faydası aşikardır. Ancak, 60'lı ve 70'li yıllardan farklı olarak planlamayı, sosyalist ülkelerin katı ve dogmatik anlayışının dışında, mütalaa etmemiz gerekiyordu. Bizim planlarımız düzenleyici, yönlendirici, denge kurucu olmalı, bütün sektörlerin istifade edeceği malumat ve bilgileri içermeliydi.

5. 1981'de kalkınma ve gelişmemizi durdurma boyutlarına varmış olan altyapı ve enerji yetersizliğini mutlaka ve süratle gidermek için, mevcut iç ve her türlü dış imkânı seferber etmeliydik. Elektriksiz, telefonsuz, otoyolsuz veya meydansız bir ülkenin gelişmesi mümkün değildi.

Kapalı Ekonomiden Vazgeçmek

6. Osmanlı Devleti'nin son 150 senesinden itibaren en büyük meselemiz, kalkınma önünde en büyük engelimiz ve darboğazımız dış ödemeler dengesi idi. Bu konuda II. İktisat Kongresi'nde işaret ettiğim hedef şuydu: "Türkiye'nin bu meseleyi III. İktisat Kongre-si'ne kesin çözüme kavuşturmuş olarak gitmesi gerekmektedir" demiştim.

Bu problemin çözümünün odak noktası ise ihracatımızdır. İhracatı, sadece ürettiklerimizi dış

pazarlarda satabilmek şeklinde değil, ülkemizin kapalı ekonomiden vazgeçerek topyekün dışarıya açılması olarak anladığımı da vurgulamıştım ve şöyle devam etmiştim: "Ürettiklerimizi, başka milletlerin üretimleriyle uluslararası bir re-

•265-

kabet platformunda sınımadan, bu üretimlerde başarılı olduğumuz kanati indi ve sübjektif olmaya mahkumdur. Bunun için, önümüzdeki dönemde yıllardır gösterdiğimiz çekingenliği yenerek dış aleme cesaretle açılmayı milli bir hedef olarak benimsemeliyiz. Ödemeler dengesi problemine ancak bu yolla temelli ve kalıcı bir çözüm getirebiliriz.' demiştim.

*

Politikalarda Kararlılık ve Devamlılık

7. Şerîirlerimizin büyüyeceğini, sosyal problemlerin şehirlere kayacağını işaret ederek, mahalli idarelerin ve belediyelerin güçlendirilmesi, altyapı ve toplu konut meselelerine çok büyük önem verilmesi gerektiğini belirtmiştim. Ayrıca kalkınmanın dengeli ve süratli bir şekilde sağlanabilmesi, gruplar arası dengenin muhafazası, gruplar arası farklılıkların azaltılması bakımından enflasyonu aşağıya çekmenin hayati öneme haiz olduğunu da ifade etmiştim. Ekonomik gelişme ve kalkınmada başarı kazanmanın mutlak surette, 'doğru ve gerçekçi politikaların kararlılık ve devamlılıkla uygulanması, milletimizin teşebbüs gücünün tam manasıyla ortaya çıkarılması; zekâ, kabiliyet ve çalışkanlığının seferber edilmesine' bağlı olduğunu biliyorduk.

Ayrıca "Alınmış kararların sonuçları beklenmeden, bir müddet uygulandıktan sonra değiştirilmesi, kaynak ve zaman israfına yol a-çar. Tepedeki kararsızlığı iktisadi hayatın tamamına yansıtır, ciddi bir güvensizlik ortamı meydana getirir" demiştim. "Geçirdiğimiz a-cı ve büyük tecrübelerin, ekonomik politakalarımızda devamlılık olmamasından kaynaklandığını" kaydetmiştim.

II. İktisat Kongresi'nin kapanışında son olarak ifade ettiğim husus şudur: "Eğer şimdiye kadar saydığım şartlar, ana hedefler ve yöntemler kararlılıkla uygulanırsa, Allah'ın izniyle, on yıl sonra bu şehirde yapılacak III. İktisat Kongresi'ne iştirak edecek olan delegeler (ki şu anda sizlersiniz) Türkiye'nin büyük mesafe aldığını müşahade edeceklerdir. Doğru istikametlerde gidersek, on yılın sonunda erişeceğimiz Türkiye'nin ekonomik göstergelerini bugünden tahayyül etmek dahi mümkün değildir," demiştim.

• 266 •

Üçüncü İktisat Kongresi

Ekonomik Politika Doğru İdi; Hedeflerin Çoğunluğu Gerçekleşti Çok değerli delegeler,

III. İktisat Kongresi'ni idrak ettiğimiz bugün, on bir yıl önce öngördüğümüz hedeflerin büyük çoğunluğunu tahminlerin ötesinde gerçekleştirebilmiş bulunmaktayız. Türkiye'nin bu başarısı her şeyden önce, 80'li yıllarda benimsediğimiz ekonomik politikaların doğru olduğunu, doğru istikamette olduğumuzu göstermesi bakımında önemlidir. On yıl sonra yapacağımız IV. İktisat Kongresi'ne ışık tutacağı için önemlidir.

10 Yılda Yapılanlar

Geçtiğimiz 10 yıla kısa bir göz atarsak;

- Ekonominin doğal kanunlarının işletildiği;
- Ferdi, devletin karşısında imtiyazlı kıları serbest piyasa ekonomisin işlerliğe kavuşturulduğu;
- Türk parası bakımından çok önemli bir hedef olan konvertibiliteye geçildi;
- İthalatın tamamen serbestleştiği;
- İleri ülkeler bankaları ile rahatça rekabet eden bankacılık sisteminin kurulduğu görülecektir.
- 1981'de kalkınma ve gelişmemizi durdurma boyutlarına ulaşmış olan altyapı ve enerji eksikliğimiz giderilmiş,
- Telekomünikasyon,
- Elektrik,
- Karayolları,
- Hava ve deniz limanlarındaki büyük gelişmeler, altyapı meselemizi önümüzdeki yıllar için de rahatlığa kavuşturmuştur.
- 150 senedir ekonomik kalkınmamız önündeki en büyük engel olan döviz darboğazı meselesi kökten halledilmiştir.

•267-

Turgut Özal'ın Anıları

- Turizmimiz Batı standartlarını dahi aşan tesislere kavuşurken, gelirleri 300 milyon dolardan 3.5 milyar dolara çıkmıştır.

- İhracatımız beş misli katlanmıştır. Ve toplamın yüzde 80'i beş bin kalem sanayi ürününden oluşmaktadır. Bu suretle ihracatımızda çok kısa sürede inanılmaz ölçüde bünye değişikliği sağlanmıştır.

- Türk Silahlı Kuvvetleri, Cumhuriyet döneminin hiçbir devrinde görülmediği şekilde modernize edilmiştir. Ama daha önemlisi, e-lektronik teçhizattan stinger füzelerine, roket motorlarından Fİ6 u-

çaklarına, zırhlı muharebe araçlarına kadar yüksek teknoloji ürünlerini kendimiz imal edecek olan teknolojik beceriyi elde etmiş, savunma sanayisini kurmuş olmamızdır.

- Şehirleşme ve konut meselelerinde çok önemli mesafeler ka-tedilmiştir. Şehirlerimizin altyapılarını ve şehir idarelerini güçlendirmekte, ilk defa ve büyük atılımlar yapılmıştır.

- Gelir idaresi baştan aşağı yeniden düzenlenmiş, vergi reformları yapılmıştır. Bu cümleden olmak üzere katma değer vergisi yerleştirilmiş, vergi sayısında azaltmaya gidilmiş, vergi iadesi gibi sis-temlerle vesika usulü getirilmiştir.

- Gerçek bir sermaye piyasası oluşturulmuş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuştur.

- Bütün bu gelişmeler, 1980'de çevresinde bütün ülkelerden geri durumda olan Türkiye'yi bu ülkelerden 10 ila 20 sene öne geçirmiştir.

- Türkiye'nin bugün artık bölgesinde önemli siyasi ve iktisadi bir güç olduğu kesin olarak herkes tarafından teslim edilmektedir.

Ülkemizdeki Gelişmeler Olağanüstüdür

Değerli delegeler,

Daha on-on bir yıl önce zirai karaktere sahip olan bir ülke için bu gelişmeler olağanüstüdür.

Olağanüstüdür ve doğru yönde olduğumuzu göstermesi bakımından fevkalade umut vericidir. Türki-

•268-

Üçüncü İktisat Kongresi

ye'nin daha da iyisini yapabileceğini göstermesi bakımından fevkalade umut vericidir.

Ana Hedefimiz

Şimdi bizim için önemli olan Türkiye'nin bu noktadan nereye gitmesi gerektiğini tayin etmektir.

III.

İktisat Kongresi'ni yaptığımız 1992'den on yıl sonra, inşallah yine bu güzel şehirde yapacağımız

IV.

İktisat Kongresi için ana hedefimiz ne olmalıdır?

Ben, "Önümüzdeki on yıl içinde Türkiye'nin ana hedefi, sayıları nihayet on-on beşi geçmeyen ileri ülkelerden bir tanesi olmaktır," diyorum. "Türkiye, birinci sınıf ülkelerin arasına girmelidir ve girebilir," diyorum.

Değerli delegeler,

Bu ana hedefin fizibilitesi vardır. Çünkü birinci sınıf büyük devlet olabilmenin şartlarından birincisi, iyi bir coğrafi konumda bulunmak, ikinci, yeterli büyüklükte, nitelikli nüfustur. Türkiyemizin coğrafi konumu fevkalade avantajlıdır. On yıl sonra biz, önde gelen bir ülke olmaya namzet nüfus potansiyeline sahip olacağız. Bu, bizi Avrupa'da ikinci büyük ülke yapacaktır.

Türkiye'nin Önüne Büyük Bir İstikbal Açan Dönem Var

Üçüncüsü, gelecek on yıl, Türkiye'nin önüne çok büyük bir istikbal açan dönemdir. Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar Müslüman ve büyük bir kısmı Türk olan yeni devletlerle birlikte kendi gücümüzü daha tesirli hale getirebiliriz. Bu fırsatı iyi kullanabilirsek a-kılcı, gerçekçi, hakkaniyetli yöntemlerle işbirliğini ilerletebilirsek, hem biz hem de bu kardeşlerimiz dünya üzerinde önemli bir gruplaşmanın etkili fertleri olarak ortaya çıkabilirler.

Bunlar bize Allah'ın bahsettiği büyük imkânlardır, büyük avantajlardır. Bu avantajları mutlak surette kullanmalı, gücümüzü kuvveden fiile çıkarmalıyız.

269

Turgut Özal'ın Anıları

Üçüncü İktisat Kongresi

Serbest Pazar Ekonomi Sistemine Bağlı Kalmak

Değerli delegeler,

Türkiyemizi birinci sınıf ülkeler arasına sokmanın şartları, ana hedef ve yöntemlerini şöyle ifade edebilirim:

1. Bu hedefe ulaşmanın temelinde demokrasiyle el ele gelişen serbest pazar ekonomisi yatar. Bu

sisteme önümüzdeki on yıl süresince de mutlaka bağlı kalmalı, devletin ekonomiye müdahalesini asgariye indirmeliyiz. Dışa açılma politikamızdan asla taviz verme-miliyiz. "Bebek endüstriler", sanayi, ticaret ve tarımda korumacılık gibi zaman zaman ortaya atılan ve duygusal kabul gören kolaycı yaklaşımlara itibar etmemeliyiz. Bunun, Türkiye'nin geleceğine i-potek koymak demek olduğunu unutmamalıyız.

Özelleştirme ve Özel Sigorta Sistemleri

2. İster Sosyal Sigorta Sistemi, ister Kamu İktisadi Teşebbüsleri, ister vergiler yoluyla olsun, devletin topladığı ve kullandığı kaynaklar milli gelirin yüzde otuzunu geçmemelidir.

3. Devlet sınai ve ticari faaliyetlere asla girmemelidir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri derhal tasfiye edilmeli, özelleştirilmeli veya ki-ralanmalıdır. Yatırımlarını geri ödeyebilen elektrik santralleri, içme suyu, otoyollar, telekomünikasyon gibi altyapı hizmetlerini özelleştirmekten kaçınmamalıyız. Aynı çerçevede Sosyal Güvenlik sisteminin süratle özelleştirilmesi şarttır. Aksi takdirde ve bugünkü işle-yişiyle devam ederse, sosyal güvenlik sisteminin devleti çökerteceğinden korkarım. Doğru olanı:

"Belirli bir geçiş sürecinden sonra fertlerin, standartlarını devletin koyduğu, ancak bizzat kendilerinden seçtiği özel sigorta sistemlerinden yararlanmasıdır."

Hukuk Reformu Zaruridir

4. Devleti, güvenliği, adaleti, insanlara eşit muameleyi sağlamak gibi asli görevlerini layıkıyla yerine getirecek yapıya kavuşturmak

•270

için yapılan çalışmaları hızlandırmalıyız. Burada en önemli husus, *bizim gibi Müslüman toplumların huzur ve mutluluğu adalette bulmalarıdır. Tarihi mirasımız mülkün temelinin refahtan önce adalet olduğu* şeklinde gelişmiştir. Bu yapıdaki bir toplum için hukuk reformunun özel bir önemi olduğu aşikârdır. Süratli ve doğru karar a-labilen, anormal yükler altına sokulmamış bir adalet mekanizması toplum huzurunun teminatıdır. Hukuk ilmi ve teknolojisindeki tekamülün hukuk düzenimize yansımaları sağlamak ve hukuk düzenimizin günün ihtiyaç ve şartlarına daha çabuk intibakını temin etmek için içtihat hukukunun daha da gelişmesi zaruridir. Yüksek mahkemelerimizin başta olmak üzere yasalarımızla ilgili tekamüle matuf yorumlar geliştirebilecekleri ortamı mutlaka oluşturmamızdır.

Adalet mensuplarımızın en iyi şekilde yetişmelerini temin edecek imkânları sağlamamız lazımdır.

Değerli delegeler,

Şimdi de ana hedefimize varabilmek için özel önem vereceğimiz ve üzerinde ağırlıkla durmamız gereken sahalara değinmek istiyorum.

Bilgi Çağının İnsanı

21. asır yüksek teknoloji ve bilgi çağıdır. 80'li yıllarda başlayan teknoloji ihtilali, başta elektronik ve biyoteknoloji olmak üzere bilimde sağlanan başdöndürücü gelişmeler, insanoğlunun beyin gücünü çok daha iyi kullanmasını sağlayarak önüne inanılmaz sonsuzluk açmaktadır. *Önümüzdeki asır ferdin asrıdır, bilgi asrıdır.* Defalarca ifade ettiğim gibi, bu asırda fertlerin kitleler halinde değil daha çok ufak gruplar ve tek tek çalıştıkları bilgisayar, telekomünikasyon, nakliye, inşaat, turizm gibi ekonomik faaliyetlerden oluşan hizmet sektörü, toplam işgücünün yüzde sekseninden fazlasını istihdam edecektir. Mutlaka idrak etmemiz gereken husus, 21. yüzyılı şekillendirecek olan hizmet sektörünün daha kabiliyetli, daha bilgili insana ihtiyaç gösterdiğiidir. Değişim, ferdin bizzat kendisinden başlayacaktır. İleri ülkeler arasına girebilen milletler, bu değişimi ger-271

Turgut Özal'ın Anıları

Üçüncü İktisat Kongresi

çekleştirebilen, insanımı 21. yüzyılın gerekleri doğrultusunda eğite-bilen milletler olacaktır.

Türkiye'nin bundan böyle hedefi, binlerce kişinin çalıştığı devasa tesisler değil, bilgi çağının arkasında kalmayacak insan yetiştirmek olmalıdır.

Üç Sahaya Özel Önem Vermeliyiz

Bu sebeple üç sahaya özel önlem vermek mecburiyetindeyiz. Bunlar: Eğitim, sağlık ve yüksek teknolojidir. Önümüzdeki on senede bütün gücümüzle yükleneceğimiz üç saha bunlar olmalıdır.

- Eğitime fevkalade büyük önem vermemeliyiz.
- Eğitimde zihniyet değişikliğine fevkalade ihtiyaç vardır.
- Okulların devletçi zihniyetten artakalan yöntemlerle yönetimine son verilmelidir.

■ - .

• Okullarımızın yönetimini, bürokratik tahakkümden kurtarmalı, topluma, yani mahalleye, şehre ya da bölgeye mal etmekten kaçınmamalıyız.

• Mahalleli burası benim okulum, şehirli burası benim lisem, şu üniversite bizim ilimizin üniversitesi diyebilmelidir.

•21. yüzyıla uygun olan sistem budur.

• Devlet ancak standartları tespit etmek, eğitim kalitesini denetlemek ve eğitimi desteklemek görevini üstlenmelidir.

Sağlık, Bürokratik Mekanizmanın Verimsizliğine Teslim Edilmiştir

Kitleler çağının sona ermesi, ferdin toplumun merkezine yerleşmesi, insan sağlığına geçtiğimiz

yüzyıllarda görülmeyen önemin verilmesini getirmiştir. Türkiye'de sağlık sorununun halledilememiş

olmasının temel nedeni, mevcut sağlık sistemimizin, bürokratik mekanizmanın verimsizliğine teslim edilmiş olmasıdır. Sağlıklı top-272

lum gerçekleştirebilmek için sağlık sistemimizi tıpkı okullarımız gibi devletin elinden çıkarıp halka mal etmeliyiz. Sistemi, sağlık hizmetlerinden yararlananların bizzat müdahil olabilecekleri bir yapıya kavuşturmamız gerekir.

Rekabeti kapalı sanayinin gelişmesinin mümkün olmadığı gibi, rekabete kapalı eğitimin ve sağlık hizmetlerinin de gelişmesi mümkün değildir.

Türkiye'nin büyük geleceğine ancak bu yolla ulaşabiliriz.

Daha evvel söyledim, şimdi burada bir kere daha tekrar ediyor ve sözlerimi tamamlıyorum.

Ciddi hatalar yapmazsak, 21. yüzyıl Türklerin ve Türkiye' nin yüzyılı olacaktır.

EK 5

Türkiye'de Gerçekleşen Büyük Değişim

2 Ekim 1992, İstanbul

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İş Dünyası Vakfı Toplantısı' ndaki Konuşmaları İkinci Değişim Hedefi 15 İleri Batı Ülkesinin Arasına Katılmak Muhterem Misafirler,

İş Vakfı'nın değerli mensupları, yöneticileri,

Sözlerimin başında hepinize sevgi ve saygılar sunuyorum.

Benim konuşmam esas itibariyle "değişim" üzerine olacaktır. Değişme üzerine olacaktır. Vaktiyle, başbakan olduğum devrede kullandığım bir kelimeyi, "transformasyon" kelimesini kullandığımı belki içinizde bir kısmınız hatırlayacaktır. Tabii biraz yabancı bir kelimeydi. Pek istediğim maksada erişemedim. Onun için Türkçe-leştirdim, 'değişim' dedim.

'Değişim' özellikle geçtiğimiz 80'li yıllarda bütün dünyada görüldü. Hem de çok hızlı bir 'değişim'

gözüktü. Bu değişme her

Turgut ÖzaTin Anıları

yerde birbirinin aynı değildir. Birbirinden çok farklı değişimler vardır. Mesela İngiltere'de bir değişim yapıldı. Özellikle bu değişimin öncüsü bir hanım, Bayan Thatcher oldu. İngiltere oldukça sola kaymış

bir düzenden, serbest pazar düzenine birçok tabuları yıkararak, on senede geçti. Tabii tamamlandı mı, tamamlanmadı mı, eksiği var mı, geriye bir parça dönüş olacak mı, olmayacak mı? Bunlar ayrı münakaşa edilmesi gerekli konulardır. Ama, orada ciddi bir değişim yapıldı.

Amerika'da Reagan'la beraber başlayan bir değişim var. Hatta 'Reaganomics' tabirini kullanıyorlar. Bu İngiltere'de olduğu gibi, çok büyük bir değişim halinde görülmedi. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri bünyesinin aslında çok büyük bir değişime ihtiyacı yoktu. Ama 'yanlış tarafa giden istikameti tekrar normale çevirme operasyonu' diye bunu tanımlayabilirim. Bu da belki tam maksadına e-rişememiştir.

Komünist dünyada görülen değişim çok büyük bir değişimdir. Onların ölçülerine göre, onların 70 sene veya 45 sene yaşadıkları hayata göre, kabul ettikleri standartlara göre, ideolojiye göre şimdi karşı karşıya bulundukları değişim, çok büyük bir değişimdir. Hatta ve hatta şunu söylemek bile mümkündür: "Acaba başarılı olacak mı? Acaba, hikayenin sonu iyi bitecek mi?" Bu soru herkesin kafasında çok büyük bir şekilde var.. Benim kafamda da var. Ve işin fevkalade zor olduğunu, bu değişimin hakikaten çok büyük bir değişim olacağını şimdiden söyleyebilirim.

Türkiye'de Büyük Değişim

Gelişmekte olan ülkeler arasında, şu geçtiğimiz yıllarda en büyük değişimi biz yaptık. Türkiye yaptı.

Nedir? Şimdi geriye doğru bir parça gidelim. Bizden ileri ülkelere kısaca bir bakalım. Batı ülkelerine baktığınız zaman şöyle bir manzara göreceksiniz: Bizim Osmanlı İmparatorluğu olarak o günkü şartlara göre, saikada olduğumuz bu devrede bu ülkeler çok zor durumdaydılar. Aşağı yukarı bu söylediğim 15-16. asırlardır. Çünkü, Avrupa, nüfusunu besleye-Büyük Değişim

meyecek bir tarıma sahipti. O günkü ekonomi, esas itibariyle tarıma ve ticarete dayalıydı. Tarım üretiyor, ticaret o üretilen malları dağıtıyordu. Tabii nüfus baskısı bir noktada büyük sıkıntılar getirdi.

Osmanlı İmparatorluğu da genişleyerek, tabiatıyla yeni yerleri fethederek, ganimet alarak, vergi toplayarak, ekonomik alanda belli bir sınıra geldi. Ondan sonra marjinal olarak büyüme, fevkalade gayri e-ekonomik olmaya başladı. "Büyük İmparatorlukların Çöküşü" adlı kitabı okursanız, orada da aynı teori var. Ekonomik bir hadisenin olduğu sınır ve ekonomik sınırdaki büyük bir değişiklik olmazsa, yeni bir inovasyon gelmezse, yeni bir değişim olmazsa sonra da geriye dönüş, çöküş başlar.

O sırada Amerika keşfedilmişti. 15. asırda, 16. asır ve 17. asrın başlarına doğru Amerika'dan, özellikle Güney Amerika'dan büyük bir servet akımı Avrupa'ya başlamıştır. Sade bununla kalmadılar.

Hindistan, Uzakdoğu, Avustralya'da da koloniler kurmaya, o ülkelerin ticaretlerini elde etmeye, o ülkelerin birtakım değerlerini kendi memleketlerine getirmeye başladılar. Yani bir nevi, eski Komü-

nistlerin söylediği tabirle, bir 'Sömürme' siyaseti başladı.

İşte, bu devre Osmanlı'nın gerilemeye başladığı devredir. Ekonomik olarak o yarışa giremedik. Aynı şeyleri yapamadık, aynı şekilde gelişmemizi sürdüremedik ve durakladık. O zenginlik, Avrupa'nın artan zenginliği bize menfi tesir etti. Ekonomimizi sıkıntıya soktu. Tarih bunu yazıyor, ben de detayına girmek istemiyorum. Yeniçerilerin bile jandarma gibi, bugünkü jandarma gibi kullanıldığı devirler vardır. İsyanlar başlamıştır. Açlık başlamıştır. Karaborsa başlamıştır ve narh usulleri o zamandan beri kullanılmaya başlanmıştır.

Sanayi Devrimini Kaçırdık

Batı, bir değişildik daha yaptı. O değişiklikte de biz uyuduk. Bütün İslam alemi uyudu, sadece biz değil. 1750'Terde enerjinin, ilk önce kömür, buhar enerjisinin kullanılmasıyla başlayan bir mekanizasyon devri var. O devri de atladık. Manchester'de, Brüksel'de, Ber-

•277

Turgut Özal'ın Anılan

lin'de fabrikalar, tesisler kurulurken, bizde bunların hiçbirisi kurulmadı. Sanayi devrimi tabiatıyla Avrupa'yı değiştirdi. İleriye götürdü. Ama sanayi devrimi dikkat ediniz, 19. asrın sonunda ve 1950'de

"pik"me (tırmanma) var. Ondan sonra da sanayi devrimi yerini başka bir şekle değiştirmeye, başka bir değişime girmeye başlamıştır.

Yani o değişim, Avrupa'da 200 seneye yakın sürmüştür. Bir bakıma büyük bir değişim olarak değil de, bir evrim olarak düşünmek daha doğrudur. Yavaş bir değişim. Bir misal vereceğim: Sanayi devrimi ile 1900'lerin başında Batı ülkelerinde nüfusun ağırlığının muhtemelen yüzde 80'i belki yüzde 75

diyebilirsiniz, şehirlerde yaşıyordu. 1950'de ise, Batı'da nüfusun muhtemelen yüzde 90'ı şehirlerde yaşıyordu. Yani 'urban' tabir ettiğimiz nüfus (şehirli) ağırlığı vardı.

Nüfusun Yüzde 84' ü Kırsal Kesimde

Türkiye'nin, 1950'de nüfusunun yüzde 84'ü kırsal kesimde yaşıyordu. 1980'e geldiğimizde, nüfusumuzun ancak yüzde 41 -42'si şehirlerde, geri kalan kısmı gene kırsal kesimdeydi. Nüfusumuz aynı zamanda yüzde 2.5 gibi hızlı bir tempoyla da artıyordu. 40 küsur milyon olmuştuk, 43 milyon. O

gidişle, asrın sonunda 70 milyon olacak.

Kısa Zamanda Değişim

İşte, Türkiye'nin değişim ihtiyacının ana gerekçesi buradadır. Yalnız, Batı'nın 150-200 senede yaptığı değişmeyi, sizin çok daha kısa bir zamana sığdırma mecburiyetiniz var. Bu bakımdan değişim, bir nevi 'reform' mahiyetinde, "devrim" mahiyetinde olmak zorundadır. Tabii işin zorluğu şuradadır.

Değişimleri hele süratli yapılan değişimleri, reform mahiyetinde yapılan değişimleri çok kimse istemez. Çok zor. Çünkü hayatın getireceği risklerin içerisinde, hele devrimin getireceği riskleri

sayın..

Acaba, bulunduğunuz durumdan daha iyi bir duruma mı geçeceksiniz? Yoksa, daha kötü bir duruma mı geçeceksiniz? Onun için büyük devrimlerin çoğu ekseriyetle ta-

.278-

Büyük Değişim

rihe baktığınız zaman, kanlı olmuştur. Yani, zorla yapılmıştır. Başka devrimler, bu manada söylemiyorum. Başka türlü, sosyal ve siyasi devrimler bayağı zorla yapılmıştır. Yapılması icap ediyordu, öyle yapılmıştır. İnsanın tabiatı daha çok statükoya yatkındır... Statükonun muhafazasına yatkındır. Değişime insan tabiatı biraz karşıdır. Çünkü, risk alabilmek icap eder, riziko alabilmek icap eder. Riziko alınmadığı takdirde, değişim kolay yapılamaz. Yapılması da mümkün değildir.

1980'lerde karşılaştığımız durum, benim kanaatime göre, Türkiye artık öyle bir noktaya gelmişti ki, eğer o büyük değişim yapılmamış olsaydı, biz bugün 1992 yılında hâlâ bütün ithalatımızı devletin kontrolünde, kambiyo sistemimizi gene Merkez Bankası'nın elinde, dışarıya gidişlerin 2 senede, 3

senede bir mi, onu da tahmin edemiyorum, belki de uzayacaktır süreler, o değişim olmadığı zaman, hele süratle yapılmadığı takdirde, bütün bu problemlerin ağırlığıyla devam edeceği bir ülke durumunda olacaktır. Bir-iki rakam da vereyim. 1980 senesinde Türkiye'nin ihracatı 2 milyar 945

milyon dolardır. O sene ülkenin sadece petrol ithalatı 3 milyar 600 milyon dolardır. 3 milyar 600

milyon dolar, yani sizin bütün ihracatınız sadece bir petrol ithalatını karşılayamıyor.

Tabii, mesele bununla bitmiyor. İhracatınızın bünyesine baktığınız zaman, şöyle bir tablo görüyorsunuz. İhracatın yüzde 65'i tarım ürünleri, bunlar da belli, 45 tane kalemdir. Pamuk, tütün, üzüm, incir, fındık. Bunlardan ibarettir. Aslında, bunların dünya üzerinde artışı da fazla mümkün değildir. Nihayet, bazıları lüks sayılır, bazıları da zaman içerisinde kullanımı düşecek olan maddelerdir. Bazı- / rı da daha fakir ülkelerden gelecek hammaddelerdir. Onun için büyük bir artışı da burada beklemek mümkün değildir. Peki, yüzde 2,5 nüfus artışı, o nüfusun baskısını, o nüfusun size getireceği talebi, ithalat talebini nasıl karşılayacaksınız? Tek bir yol vardı, başka da alternatif yok.

Bu değişimi yapmak. O değişimle, çok süratli bir tarzda bu bünyeyi değiştirmek, Batı'nın belki 100

küsur senede yaptığı işi, sizin 10-15 sene gibi kısa bir zaman içerisinde sığdırmanız lazımdı. Belki de daha kısa.. Gereği buydu.

279

Turgut Özal'ın Anılan

Hedef Muasır Medeniyet

Hedefi neydi değişimin? Bir de hedefini söyleyeyim: Hedefi de, 1981 senesinde, İzmir İktisat Kongresi'nde çok açık bir tarzda açıkladım. Türkiye'nin hedefi, bu değişimin hedefi, "Muasır medeniyet seviyesine yaklaşmaktır," dedim. Yani muasır medeniyet seviyesine varmak veya üstüne çıkmak demedim. Onlar realist hedefler değildi bizim bakımımızdan. Ama hedef muasır medeniyet seviyesine yaklaşmaktır.

Tabii muasır medeniyet seviyesi dediğiniz zaman, kendinize örnek alacağınız medeniyet, Batı medeniyetidir. O seviyeye doğru yaklaşmaktır. Bu çok münakaşa edilebilir. Türkiye, acaba bu deği-

şimden geçtikten sonra, Batı medeniyeti seviyesine maddi olarak yaklaşabildi mi? Benim kanaatime göre yaklaştı. Herkes önceyle, 1980'leki, buradaki işadamları bunu çok rahat mukayese edebilirler bugünü mukayese etsin. Bugün hemen hepinizin cebinde kredi kartları var. O gün bunların hiçbirisi mevcut değildi. Bu standart, bir Batı standardıdır. İstediğiniz gibi yurtdışına, istediğiniz zaman çı-

karsınız. Hatta öyle bir kambiyo rejiminiz var ki, İtalya'dan da Fransa'dan da daha serbest bir rejimdir.

İstediğiniz parayı transfer edebilirsiniz, istediğiniz malı ithal ettirebilirsiniz, ithal edebilirsiniz, buralarda hiçbir Batı standardının gerisinde değiliz, hatta bayağı i-leri ülkeler arasındayız. Evet, faizlerimiz yüksek diyebilirsiniz. A-ma bir bankacılık sistemi düşününüz. Banka sistemimiz, moderni-zasyon bakımından Batı'daki örneklerinden farklı mı acaba? En modern bankacılığı bugün, bizim insanlarımız, bizim elemanlarımız yapıyor. Ben 1980'de ilk City Bank'ı Türkiye'ye getirmeye çalıştı-

ęım zaman bir nev'i yalvardık, gelin diye. 1 milyon dolara 5 tane şube açma imkânı verdik. Gelsin açsın dedik. O zaman da hatırlıyorum, bazı bankacılarımız, "Aman bunlar gelirse, biz mahvoluruz, bizim bütün ekmeğimizi elimizden alırlar" dediler. Ama zaman gösterdi ki, bugün Türkiye'de özel bankacılık, yabancı bankaların (bu yabancı bankaların sayısı sonradan çok arttı) hiçbirinden geri değildir. Bütün hizmetler bakımından, hatta bugün yabancı bankaların çoğunda çalışan elemanlar tamamiyle bizim kendi elemanlarımız-280

Büyük Değişim

dır. Dışarıdan gelmiş yabancı elemanlar değildir. Birkaç misal daha ilave edeyim. Acaba telekomünikasyon bakımında Batı'dan geri miyiz? Hayır. Elektrik enerjisi bakımından geri miyiz?

1980'de her gün veya 1984'e kadar her gün 3 saat elektrik kesintisi olduğu zaman, Batı standardını karşılamamız mümkün değildi. Ama bugün fazla geri sayılmazsınız. Ben de zaten Batı'yla eşitsiniz demiyorum, ama Batı'ya yaklaşıyor muyuz? Standartlar bakımından farklı mıyız? diye sordum.

İki gün evvel, Pakistan cumhurbaşkanını Antalya'ya götürdüm. Oradaki turistik tesisleri helikopterle, ta Alanya'nın bir tarafından, Kemer'e kadar gezdirerek gösterdim. Ben zannetmiyorum, sizler belki bu tesislerin bir kısmını gördünüz. Ama bütününü görmeniz mümkün değil. Bütününü görmeniz ancak, benim yaptığım gibi, helikopterle gezmekle mümkündür. Çünkü mühim bir kısmı yoldan u-zakta, mühim bir kısmı ağaçların arasında veya ormanın içerisinde. Dışarıdan görölmesi

öyle kolay kolay mümkün değil. Yalnız yukarıdan gözüktür. Korkunç sayıda tesis var. Her biri birbirinden güzel. Ve size çok açık söyleyeyim. Akdeniz'de böyle tesis fevkalade azdır, bu şekilde tesisler. Bu sadece Antalya mıntıkasında değil, Muğla'ya da gittiğiniz zaman, aynı şeyleri görürsünüz. Hepsi şu geçtiğimiz devrede yapıldı. Büyük oteller, tatil siteleri, turistik köyler.. İ-nanılmaz derecede gelişme var.

Zaten rakamlar da onu gösteriyor. İlgililer, 300 milyonluk turizm gelirimizin 4.5 milyar dolar olacağı-

nı söylüyorlar. Bilmiyorum 4 milyar dolar mı, 4.5 milyar dolar mı olur.. Ama herhalde 4 milyar dolar civarında bir rakam olacak.

Bugün ihracatımızın bünyesi içerisinde, 1980'de yüzde 35 olan sanayi mamulleri, yüzde 82'ye çıkmıştır. Ve tabii rakamlar büyük mikyasta artmıştır. Birçok şehrimizde, vaktiyle hava kirliliğinden şikâyet ediyorduk. Hele Ankara bunların en başındadır. Ankara bugün tertemiz bir şehirdir. Herkes bunu çok rahatlıkla söyler. Neden? Hakikaten tabii gaz en süratli orada devreye girdi. Büyük çapta tabii gaz. Bunun yanında linyit, dövizimiz olduğu için linyit yerine daha iyi kaliteli kömür kullanma imkânımız meydana geldi. Ümit ederim ki, İstanbul da, önümüzdeki iki sene içerisinde bu imkânlara

Turgut Özal'ın Anıları

süratle kavuşur. Ama en önemli konu, tabii gazın ülkeye getirilmesidir.

1983'te, bugün gibi hatırlıyorum, herkes unutmuş olabilir, tek kanallı siyah-beyaz televizyon vardı.

Tek kanal. Ve haftada 32 saat yayın yapardı. Şimdi, televizyonu şöyle bir karıştırıyorum. İstanbul'da 12 tane kanal var. Tabii test yayını yapanlar da dahil olmak üzere 12 tane kanal var. Belki daha da gelecekler var. Kazanır kazanamazlar, yani başarılı olur, olamazlar. O ayrı bir hikaye. Ama bu işi yapma arzusu meydana çıkmış mı, bu işi yapabilecek insanlarımız meydana çıkmış mı? Hangi ileri ülkede, kablo televizyonu ha-ri, kabloda çok fazla kanal olabiliyor, 34'den fazla havadan gelen televizyon kanalı görüyorsunuz? Almanya'da, İsviçre'de, Fransa'da kaç tane? Veya İngiltere'de? Kablo hariç, havadan gelen kanal sayısı, hiçbir zaman öyle 45'i veya 3'ü geçmez.

Tabii bu arada önemli bazı değişiklikler benim bu söylediğim hepsi fiziki değişiklikler söyleyebilirim.

Önemli bir şekilde İstanbul Boğaziçi Köprüsü, otoyol sistemi, ta Bulgaristan'dan başlayıp Ankara'da sona erecek Trans-European Motonvay projesi, Atatürk Barajı gibi dev bir eser... Bununla beraber getirilen işler. Hepsi Türkiye'nin değişim hanesi içerisinde olmuştur. Ve çok kısa zaman içerisinde olmuştur.

Bugün, gene dostumuzu aldım, götürdüm. Metro diye bir yer var, orayı gezdirdim. Niçin gezdirdim?

Sebep gayet basit. Türkiye'de ne yapıyorsa, orada görmek mümkün. Gezdiren kişiye de sordum: Buradaki yerli ve yabancı mal nispeti nedir? Tabii ki, her şey serbest ithal ediliyor, öyle bir cemiyetiz bugün. Yani, şu yasaktır, bu yasaktır denilmiyor. Muz ithal edilmez, bu ithal edilmez, böyle bir cemiyet değil. Doğrusu da benim bu söylediğim gibi. Bana dediler ki, gıda maddeleri kısmı hariç, bütün bu gördüğünüz mallar, ev eşyaları, tekstil, ne varsa bunların yüzde 82'si yerlidir, yüzde 18'i yabancıdır. Gıda maddelerinde yüzde 6'sı yabancıdır. Yüzde 94'ü yerlidir. Hiçbir şekilde standardı, Avrupa'daki aynı işleri görenlerden farklı değildir.

•282'

Büyük Değişim

Fikri Sahada Değişim

Ben bütün bunların hepsini bir tarafa bırakıyorum, diyorum ki, bence *en önemli değişimlik, esas fikri sahada yapılmıştır, kafada, mantalitede yapılmıştır*. Bir düşünebilir misiniz? Biz mal mı ihraç ederdik, yoksa adamlar gelip bizden alırlar mıydı? Ben bu işte 42 senedir çalışıyorum. Bütün gayretimiz acaba biz dışarıya mal satabilir miyiz? Adam gelir, bizden kendisinin dikte ettiği şartlar içerisinde mal alır.

Bütün mallarımız böyle alınmıştır. Bugün, eline çantayı alıp, dünyanın her tarafında pazarlama yapan insanımız var. Demek ki, insan da yetişmiş. Kafa yapısı değişmiş.

Biraz önce misalini verdim, banka sisteminde. Banka sistemimiz, size açık söyleyeyim, bugün yaptığı muamelelerin yüzde l'ini yapamaz durumdaydı. Çok basit bir tefeci bankacılığı vardı. İpotek al, krediyi ver, faizi 3 aylık hesap et, işte bu kadar. Ama şimdi, fac-toring'den başlıyor, bilmem nereye kadar, her türlü Batı bankacılığının yaptığı her şey en iyi şekilde yapılabiliyor. Bu adamlar nereden çıktı.? Nereden öğrendiler bunları? Nasıl öğrendiler? O suali kendi kafamızda sormak lazım.

Bir başka sahadan misal vereceğim. Biz Keban Projesi'nin finansmanını da dışarıdan aldık, yapanlar da yabancıydı, yani müteahhit firma yabancıydı. Projeyi de onlar yaptılar. Karakaya Projesi'nin, 1976'da temeli atıldı. Gene aynı şekilde finansman da ilk başta dışarıdan geldi büyük çapta, sonradan biz ilave ettik, o ayrı Ondan sonra inşaatı da yabancılar, İtalyan firması yaptı. Bugün Türkiye'de belki bir iki tane baraj vardır, o da Dünya Bankası beynelmilel ihalelerinden dolayıdır. Onun haricinde bütün barajları Türk müteahhitleri yapıyor. En büyüğünü, Atatürk Barajı'nı rekor sayılacak bir süre içerisinde, ki içinde 6 tane Keban Baraj gövdesi, bir tane de Karakaya Baraj gövdesi var, 4 yıl, 2 ay, 15 gün içerisinde Türk müteahhiti yaptı. Bu insanlar da nereden geldi, diye sormanız lazım.

Şimdi burada basın mensupları arkadaşlarım da var. Ben yıllar öncesi şunu hatırlıyorum. Herkes turizmin, Türkiye için önemli bir esas olduğundan, önemli bir gelir kaynağı olacağından bahsederdi,

• 283-

Turgut Özal'ın Anıları

ama tabii yanına da şunu yazmayı unutmazdı. "Eee, bu kadar turizmin gelişmesini biz nasıl karşılayacağız, elemanı nereden bulacağız, aşçıyı nereden bulacağız, bunların tefrişini nereden bulacağız, yani kolay değil bu turizm. Nasıl güleryüz göstereceğiz?" hep bunları yazdılar. Açm, eski yıllarda turizm konusunda yazı yazanlara bakın. Ağrlık, bu nokta üzerindedir. Nereden bulacağız bu kadar eğitilmiş insanı? Geçen gün Antalya'da sordum, aşağı yukarı 300 bine yakın yatak var orada.

Tabii Belediye ve turistik belgeli, hepsi dahil. Aslında, pek sayısını bildiklerini de zannetmiyorum.

Bizim bazı istatistik rakamlarımız çok da tutarlı değil. Ama gezdiğim her yerde dikkat ettim. Çok kaliteli ve çok güzel servis var. Güleryüz var. Bu insanlar nereden çıktı? Bizim okullarımız falan yok.

Bakmayın siz. Turizm eğitimi veren ne kadar okulunuz olacak. Fazla bir şeyimiz yok. Demek ki, bunlar da iş üzerinde öğrendiler. Bazılarının söylediği gibi, eğitim, evet çok önemli bir husus, ama bazı sahalarda eğitimi iş üzerinde öğrenmek çok daha güzel ve çok daha kolay oluyor.

Kendimize Güven Geldi

Bütün bunların sonucunda vardığımız bir nokta var... Benim kanaatime göre vardığımız nokta şudur.

Bizim kendimize, insan olarak *kendimize güvenimiz gelmiştir*. Müteahhitler geliyor, şunu açıkça söylüyorlar, biz dünyanın her tarafında Alman'la da, Amerikalı'yla da, her hangi söylediğiniz bir müteahhitle de rekabet ederiz. Ve onu yenebiliriz. Nitekim, Rusya'daki ihalelerde bizim müteahhitlerimiz bunu fiilen gösterdiler. Ve çok kısa sürede birçok inşaatları tamamladılar.

300 Senelik Eziklik Bitti

Aynı konu ihracatta, aynı konu bankacılıkta, aynı konu birçok hususlarda, *insanımızın belki 300*

senelik ezikliği, artık bitmiştir. Bu işe başladığımızdan beri, hep kafamızda bir sual vardı. Benim yaşımda olanlar veya benden 10-15 yaş küçük olanlarda da aynı

•284-

Büyük Değişim

anlayış vardı. "Bu işi yapsa yapsa Batılı yapar, biz yapamayız, biz hep geriyiz". Bir nev'i yazgımız gibi bir şeydi bu. Ve bunu üzerimizden nasıl atacağımızı hep düşündük. Hep ızdırap çektik. Zannediyorum bu iş artık bitmiştir. Türkiye, bugün ileri bir ülke konumuna çok hızlı bir şekilde yanaşmıştır. Ve ileri ülke olmaya da namzettir. Bugün problemlerimiz var, biraz sonra o kısma geçeceğiz. Ama, inancım o ki, şu son 10 senede, 1980'li yıllarda yaptıklarımız, bize önümüzdeki meseleleri de hiç problem olmadan aşma şansının olduğunu çok rahat bir şekilde gösteriyor. Çünkü, daha evvel aştığımız problemleri yakından bildiğimiz ve hangi elemanla aştığımızı bildiğimiz için, bugünkü aşacağımızdan çok daha zordu.

Aktivitesi Olan Genç Nesil

Şöyle bir etrafınıza bakın: Yeni yetişen nesillere bir bakın, gençlere bakın. Bizden çok daha aktivitesi olan bir genç zümre geliyor arkamızdan. Bizim değil de, tabii sizlerin arkasından. 4. nesil. Cumhuriyet'ten bu tarafa 3., 4. nesil geliyor. O nesilde çok daha büyük hayatiyet var. Ben hem küçük çocuklarla çok konuşurum, hem gençlerle konuşurum, hem de işte 30-35 yaşlarında olan bir grupla konuşurum. Gördüğüm şudur: Aşağıdan doğru gelen nesil, öncekilerden daha iyidir. Bundan hiç kimsenin şüphesi olmasın. Lisan bilen insan sayısı büyük çapta artmış. Artık, herhangi bir şekilde yurtdışında medeni cesareti yüksek, rahatça lafını söyleyen insanlarımız var. Onun için Türkiye'nin meşelerini büyütelim. Meselelerimizi öğrenelim ama, bunlardan hiçbir şekilde çözüm bakımından sıkıntıya düşmeyelim. Bu meselelerin hepsi çözülür.

Türkiye'nin Lehine

Ben bu kısmı daha uzun konuşmak istemiyorum. Bu bir değişimdi, yapıldı. Bize yeni bir ufuk açtı.

Ülkeler arasında yerimizi daha muhkem hale getirdi. Hemen şunu söyleyebilirim. Bundan

•285-

Turgut Özal'ın Anıları

sonraki devrede acaba ne var? Önümüzdeki devre nasıl bir devredir? Nelerle karşılaşacağız? Bir kere şu anda içinde bulunduğumuz durum, çok açık bir surette, 1980'de karşılaştığımız duruma göre daha büyük çapta Türkiye'nin lehinedir. Daha önce de ifade edildi, *önümüze büyük bir kapı açılmıştır.*

Balkanlar'dan, Orta Asya'ya kadar, ilk defa tarihin bir döneminde bu kadar büyük bir imkân açılıyor.

İlk defa Türkiye Cumhuriyeti, ağırlığı olan bir ülke olarak meydana çıkıyor. Bunların hepsi bilinen gerçekler. Bunu ben söylemiyorum, bütün Batılı basında bu yazıları görüyorsunuz. Bazen kıskançlıktan, kıskandıklarından. Bazı şeyler yazıyorlar. Bazen de doğrusunu yazıyorlar. Ama bilinen bir husus var... Ben de söylüyorum, Türkiye bu yeni konumda güçlü bir ülke, *bölgesinde büyük güç* olan bir ülkedir. Bir kere konum böyle. Türkiye bugün, 1980 Türkiyesi gibi, etrafındaki bütün ülkelerden imkân bakımında geri bir ülke değil artık. Etrafındaki bütün ülkelerin hepsinden ileri. Bakın etrafımıza.

İstanbul'un, özellikle Aksaray tarafına gidin. Geçen sene ve bu sene içinde oraya gelen 900 bin Bulgar var. Bir kısmı tabii Bulgar Türkü'dür. Hatta bir kısmı da burada kalıyor, gitmiyor geriye. 750 bin Romen, mühim miktarda Rus, Ukraynalı, Polonyalı, Macar, Makedonyalı, muhtelif yerlerden geliyor.

İstanbul'un o semtine binden fazla otobüs geliyor her gün. İstanbul bir merkez haline gelmiş.

Balkanlar'in merkezi, Güney Avrupa'nın merkezi, bütün bu bölgenin merkezi. Bu bölgelerde insanların ne kadar ücret aldıklarını biliyor musunuz? Acaba, Türk insanının aldığı ücretle mukayese edilebilir mi? Aramızda ne kadar büyük farklar meydana çıkmıştır. Demek ki, 1980 gibi değildir.

Bu bakımdan söylüyorum. Çok daha avantajlı bir durumdayız. Merkez Bankası'nın bilançosuna baktım. Yanlış hatırlamıyorsam, bilançodaki dış hesaplar içinde aşağı yukarı 3 milyar dolardan fazla bir kredi gözüktüyor orta vadeli kredi olarak. Bu az bir şey değildir. Bugün böyle bir ülkeyiz.

286

Büyük Değişim

İkinci Değişimin Hedefi

Peki, problemlerimiz yok mu? Ben ciddi problemlerimizin de olduğu kanaatindeyim. Ama biraz önce söylediğim gibi, bu problemler aşılabılır. *Doğru politakalarla, cesaretle tekrar ciddi bir değişim yapma esprisiyle aşılabılır. Ama statükoyu sürdürürseniz, hiçbir şekilde ufak bir meseleyi dahi aşamazsınız. Bilakis, meseleler büyüyerek önünüze gelir.* Daha da zor hale gelebilir. Bakınız, yeni bir değişim ihtiyacı var. Sebeplerden ilki, bazı ciddi problemlerimizin çözümü için... Sadece bu değil.

Değişimin hedefi de var. Bu hedef ne olmalı? III. İktisat Kongresi'nde onu da ifade ettim. O hedef, benim kanaatime göre, bizden ileride olan, sayıları 15 kadar olan ülke. Bugün Batı ülkeleri dediğimiz büyük ülkeler. Bu ülkeler arasına katılmak, bu ülkelerin meydana getirdiği grup içerisine girebilmek.

Girebilir miyiz? Ben inanıyorum ki, gireriz. Önümüzdeki 10 sene içerisinde gireriz. Geçtiğimiz

sene bu 10 senenin, bir nev'i, olabileceğinin delilidir. Ama, doğru, kararlı, cesur politikalar

uygulamak kaydıyla, korkmadan.

Kamu Sektörünü Politika Dışına Taşımak

Şimdi bazı problemleri söyleyeyim: Bugün, Türkiye'de en önemli meşelerden bir tanesi, 'kamunun yeri'. Bunun çok iyi belli e-dilmesi lazım. Artık bu noktaya geldik. Kamu sektörünü, politika dışına taşıyalım. Artık, bizim başladığımız zaman gibi değil. Bugün, bütün siyasi partiler, hepsi geliyor diyor ki, hepimiz serbest pazardan yanayız. Bir tanesi var mı, sosyalist ekonomiden yanayız, diyen. Yok. O

halde bunun ismini koyalım. Diyelim ki, kamunun yeri şudur: Ben daha net söyleyeyim: *"Kamunun bütün ticari ve sınai faaliyetlerden çıkması lazım."* Kesin olarak çıkması lazım. Hatta, hizmet sektörlerinin mühim bir kısmının da çıkması gerekli. Telefon da dahil, elektrik de dahil. Bütün Kamu İktisadi Teşebbüsleri, bunların hepsinden çıkması lazım.

287

Turgut Özal'ın Anıları

Bütçe Açığı ve Enflasyon

Bugün Türkiye bütçesinin açığının ana sebebi, benim kanaatime göre, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nden ve ona benzer kuruluşlardan geliyor. Tabii bu açık arttıkça, faiz de artıyor. Faiz arttıkça, açığınız tekrar artıyor. Tekrar borçlanma gereği artıyor, faizler bir türlü aşağıya inmiyor.

Enflasyonun da aşağıya inmesi mümkün değil. Aslında demin de masada arkadaşlara söylüyordum.

Böyle devam ederse, *sanki iki ayrı ülke imiş gibi bir görüntü meydana geliyor*. Bir tanesi, devlete göre vergi veren, bunlar daha ziyade kurumlar vergisi mükellefleri, büyük müesseseler, aynı zamanda yüksek sendikal ücretler verenler ve bu yüzden de bankalara borçlananlar. Böyle bir grup çalışıyor.

Bunların dışında bir de vergi vermeyen, bankalarla fazla alakası olmayanlar.. Malını satıyor, kazancını sağlıyor. Belki de Türkiye'nin hayatiyetini bu söylediğim ikinci grup meydana getiriyor. Niye bu inşaatlar, evler yapılıyor, otomobiller, birçok mallar, buzdolapları, çamaşır makinaları satılıyor.

Bunları kimler alıyor dediğiniz zaman bu sektörde; bir nev'i hesaba, milli gelir hesaplarına dahi girmeyen veya çok az bir şekilde giren bir başka grup var. Bu, giderek birbirinden ayrılacaktır. Bunun çok süratli bir tarzda düzelmesi lazım. Eksik kalan bazı kısımların düzeltilmesi lazım.

Milletin Hazinesi

Şimdi bakın, bir şey daha söyleyeyim: İkinci bir nokta daha var. Sosyal sigorta sistemlerimizin de devletin elinden çıkarılması lazım veya sosyal güvenlik sistemlerimizin çok minimumda kalması lazım. Eğer 21. asır bilgi asrıysa, ki böyle diyoruz, kaliteli insan asrıysa, daha gelişmiş, ileriye gitmiş

insan asrıysa, *bırakalım da geleceğine o insan kendisi karar versin*. Geleceğinin emniyetini kendisi bulsun. *Devletin bürokrasi buna karar vermesin*. Ne oluyor karar veriyoruz da? Diyoruz ki, "Tamam kardeşim, sen yüzde 15 ver, işveren de işte şu kadar versin." Bunları bir yerde topluyorum ben. Ondan sonra Meclis'te parmaklar kalkıyor. 20 sene, 25 senede e-meklilik çıkıyor. Hani bunun hesabı? Kim verecek bu paraları

288-

Büyük Değişim

emekliler için? Nereden çıkacak o paralar? Ben buna itiraz ettiğim zaman, kimse bir şey söyleyemedi.

Sessiz bir toplulukla karşı karşıya kaldım. Ben itiraz ettim. Ama şimdi felaket süratle kapımıza gelmeye başladı. Hele 3-4 sene sonra çok büyük felaket var. Bugün şunlar söyleniyor: Sosyal Sigortalar'ın aylık maaş ödemesi 2.5 trilyon. Alabildiği, toplayabildiği para, 1 trilyon, 1.5 trilyon da devletten geliyor. Devlet bütçesi zaten açıktı. Nereden gelecek bundan sonra. Hele ilerde, 20, 25

senede emekli olanlar artarsa ne yapacağız? Nasıl olur da siz 20 sene aidat alırsınız, sigorta, kesenek alırsınız, ondan sonra kendisini, ailesini, dul kızını, neredeyse 45-50 sene beslersiniz? Dünyada böyle bir sistem var mı? Con Ahmet'in devri daim makinası bundan daha hafif bir sistem, daha kolay bir sistem. Kim veriyor bu paraları? Nereden çıkıyor? O vakit enflasyondan kurtulamazsınız. Mümkün değil. Kurtulmanız imkan dahilinde değil. Bütün devletin kumanda ettiği sosyal sigorta sistemleri bu durumdadır. Emekli Sandığı da böyledir. Bağ-Kur hele felakettir. Çünkü, karşılığı olmayan bir şeyler vermek için herkesin parmağı kalkıyor. Zannediyorlar ki, devletin hazinesi sonsuzdur. Yok, devletin hazinesi milletin hazinesidir. Milletin parası yoksa, millet bir şey vermiyorsa, devletin parası nereden olsun? Hadise bu kadar basittir. Bunun da düzeltilmesi lazım.

Sağlıkta, Eğitimde Rekabet

Tabii bunları düzeltirsek, başka şeyler de var, onu da söyleyeceğim, bir de önemli priorite (öncelik) sahaları var. Bu sahalar üzerinde de devlet ağırlığıyla durursa, ki bunlar eğitim, sağlık ve yüksek teknolojidir. Ama, benim fikrim, eğitimde tekrar ifade ediyorum, *tek merkezden, tekdüze bir eğitim olmaz. Artık onun devri geçti. Bununla bir tornadan çıkmış gibi, hep aynı adamı yetiştiririz*. Al-lahtan adamlarımız başka yerde, saniyede şurada burada kabiliyetli. İnsanımız zeki. Mektepten aldığından farklı şeyleri dışarıda öğreniyor. *Yoksa eğer mekteplerimizdeki eğitim sistemiyle devam edersek, hep aynı adamı yetiştiririz*. Özellikle ilkokul, ortaokul, liselerde. *Bizim gibi bir ülke yok*. Bir taraftan serbest bir ülkeden bahsediyoruz,

•289-

serbest pazar, serbest ekonomik sistem vesaire diyoruz.. Ne yapmışız, herşeyi Milli Eğitim Bakanhğı'na bağlamışız. Bununla bir yere gidemeyiz. Birkaç kez de ifade ettim. Eğitimde, sağlıkta da, rekabetin olmadığı yerde, aynen sanayi ve ticaret gibi gelişme olmaz. Gelişme mümkün değildir.

Muhakkak rekabeti oraya sokmak lazım, yeni düşünceleri sokmak lazım.

Milli Eğitim Bakanhğı'na, bütün okullar bağlı. Bunun altından kalkamaz ki. Bir Talim Terbiye heyetiyle tedrisat programları yapılacak, bu kadar hızlı değişim olan dünyaya nasıl uyacaksınız? Ben uğraştım, uğraştım birçok şeyleri yaptıramadım Milli Eğitim Bakanhğı'na. Yapılması mümkün değil.

Bilgisayarlı eğitim sistemini, o kadar büyük tahriklerde bulunmama rağmen, bir türlü yerli yerine oturtamadım. Bakan değişti, fikir değişti. Müsteşar değişti, Talim Terbiye değişti. Belki başka fikirler geldi. Öylece kaldı yerinde. A-ma bugün çok daha modern eğitim yapmak imkanı vardır. Dünyada şartlar çok değişmiştir. Çok daha bilgili nesiller yetiştirmek kabildir. Öğrenmenin de sonu yoktur.

Bunun tek yolu, Milli Eğitim Ba-kanlığı'nın çok geniş bir çerçeve içinde kalması kaydıyla, eğitimi daha serbest, mahalline bırakması. Rekabete sokması, özel kuruluşları teşvik etmesi, ancak bu yollarla; daha başka bir sistemle devletin, her şeyi ben yapacağım diye ortaya çıkması yerine, destek olacağım demesiyle mümkündür.

Özel Üniversite

Üniversitelerimizde de aynı durum var. Açık söyleyeyim. Bugün, *anayasaya yazmışız. "Özel üniversite olmuyor, vakıf olacak ancak."* Çok yanlış. Böyle hususlar anayasaya girmez. Niçin özel ü-

niversite olmasın? Batı'nın bugün en güçlü üniversiteleri özel üniversitelerdir. *Birinci sınıf üniversiteler özel üniversitelerdir.* Sonra paralı eğitim niye olmasın? Kusura bakmayın, kendi çocuğumuzu i-yi eğitim alsın diye, lise dahil paralı okullara sokmak için neler yapmıyoruz ki.. Demek ki, parayı verecek insanlar Türkiye'de var. Niçin daha iyi üniversite olmasın? Rekabet meydana gelmesin? Dev-290

Büyük Değişim

letin yükü biraz aşağıya inmesin. Yurtdışına çocuklarını gönderen birçok insan var. Yurtdışında en kaliteli üniversitede, Amerika'da yıllık 25 bin dolardan aşağı masrafınız yoktur. Ama, bizim bugün harç olarak aldığımız para, zannediyorum 200 bin lira civarında. U-tanılacak bir paradır. Biz okumaya, gücü olmayana kredi de verelim, burs da verelim. Bir sürü imkanları verelim. Devlet bunu verebilir.

Zaten üniversiteye verdiği parayı öğrenciye bu şekilde burs o-larak verse, onu da bugün götürüp üniversiteye yatır dese, aynı para çıkacak. Bugün bu masrafı yapıyoruz zaten. Ama o vakit dönüp üniversiteye diyeceğiz ki, arkadaş, sen bunu idare edeceksin. Bak bir müteveli heyeti var, hesabım

da vereceksin. Kim seni seçmişse, onlara vereceksin. Ondan sonra da, profesörün de, doçentin de, öğretim görevlisinin de hiçbirinin 1-2 seneden fazla garantisi yoktur. Kim iyi çalışıyorsa, kim iyi ders veriyorsa, o kalır. Bu bir rekabet müessesesidir. Bütün dünyada böyledir. İleri ülkelerde böyle. Başka türlü olmaz. Biz şimdi hem bir taraftan herşey bizde olsun diyoruz. Parayı devlet versin, biz idare edelim. *Ama hiçbir sorumluluğu da üzerimize almıyoruz. Gayet güzel de güvencemiz var. Danıştay var. Olur mu böyle şey? Sistemin, bu sistemlerin değişmesi lazım.* Devlet memuru da dahil, üniversitemiz dahil, *hiç kimsenin güvencesi olmaması lazım.* Güvence, esas itibariyle çalışmasında olması lazım. Kim daha iyi çalışıyorsa, kim daha iyi iş yapıyorsa, o kazana-bilmeli, değil mi?

Zannediyorum bunlar esas değişikliklerdir. Kolay değildir. Onu da söyleyeyim. Siyaseten kolay değildir. Ben bunu söyledim şimdi. Yarın bir manşet atarlar, derler ki, işte üniversiteler şöyle olacak, böyle olacak veya böyle düşünüyor derler, haydi bir kıyamet kopar. Doğru değil bunlar. Eninde sonunda bu noktaya hepimiz geliriz de, ama iş işten geçtikten sonra geliriz.

Kısa Zamanda Özelleştirme

Tabii bu söylediklerim genel olarak yapılması icap eden değişikliğin ana esprileridir. Yapılır, yapılmaz, onu bilmem ama yapılması gereklidir. Yapılabilecek başka şeyler daha var. Demin söy-

Turgut Özal'ın Anıları

ledim, devletin rolünü açık olarak bilmemiz lazım. Devlet; sanayiye, ticarete, emekliliğe, telefonda vs.

gibi yerlere kesinlikle girmemelidir. Buraları muhakkak en kısa zamanda özelleştirmeliyiz.

Bakınız bugün, TEKEL devlete vergi ödemiyor. Fonları da ödemiyor. Böyle bir müessese olur mu? O

vakit ben TEKEL'i niye açtım? O vakit TEKEL çiftçiye ödüyor, işçisine ödüyor, o *kendi başına bir devlet olmuş.* Hani bunun vergisi? Yüzde 50'den fazla vergisi var. 5-6-7 trilyon borcu var devlete.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin büyük bir bölümü, ne vergi ödüyor, ne de sosyal sigorta ödüyor.

Bunların muhakkak düzeltilmesi, ancak ve ancak bu teşebbüslerin özelleştirilmesi veya işe yaramayanların kapılarının kapatmasıyla mümkündür. Bu zorunludur. Bu, istihdam meselesi değildir..

O vakit siz şu yanlışı yapıyorsunuz demektir: İstihdam olarak orada yüksek ücretli 30-40 bin kişiyi besliyorsunuz, bunun yanında 100 bin, 1 milyon, 2 milyon kişi asgari ücretle zor geçiniyor. Çünkü yatırım yapamıyorsunuz. Nereye gidecek bunlar bununla beraber? İşte tehlike sinyalleri buralardadır.

En önemli noktalar da buralardır. Bunu bir daha ifade edeyim. Ben şuna da inanıyorum. Elektrik

santrallerini, barajları ve hatta yerine göre otoyollarını, devlet yerine özel teşebbüse yaptırmak mümkündür. Ama sistemi iyi kurmak kaydıyla. Memleketin ihtiyacı olan daha fazla yatırım yapılması lazım. Nüfusumuz artıyor, en önemli problem, istihdam problemi olarak ortaya çıkacaktır. Halen de öyle.

Vergide İndirim

Devleti bu şekilde çarçur edilen çıkardıktan sonra, vergileri de a-şağıya çekin. Ne lüzum var yüzde 50'ye kadar gelir vergisi alıyorsunuz? İki sene içinde yüzde 25'e düşürelim. Kurumlar vergisini de indirelim. Bir tek Katma Değer Vergisi kalsın. Belki onu yüzde 15 yaparız. Düşüncemi söylüyorum.

Bunların dışında diğer lüzumsuz birtakım vergileri de kaldırıp, birkaç vergiyi bir tek yerde toplamak, almak ve çok basit yapmak lazım. Bunları yapabildiğimiz zaman, sistem fevkalade tıkr tıkr işler.

Bunu ben görüyorum.

292

Büyük Değişim

İstihdamı Devletten Beklemeyin

Önümüzdeki devrede en önemli konulardan bir tanesi, istihdam olacaktır, dedim. İstihdamı devletten beklemeyiniz. Kesin olarak şunu söyleyebilirim. İstihdam için iki kaynak var.

1. Ferdi teşebbüsün kaynağı, onun imkânı.

2. Yabancı sermaye.

Türkiye'nin yabancı sermayeye fevkalade ihtiyacı var. Ve artık 1 milyar dolar değil, yıllık 7-8 milyar dolar gelmesi lazım. Gelebilir de. Sisteminiz sağlam olduğu takdirde, şu önünüzde açılan, Orta Asya'ya kadar açılan imkânlarla, Türkiye büyük çapta yabancı sermayeyi çekebilir. Ama açık olmamız lazım. Korkmamız lazım. İstihdamı arttıracak konulara ağırlık verebilir.

Benim de basit formüllerim var. Bir tanesi, demin söylediğim vergileri aşağıya çekmek. Ama, o aşağıya çektiğimiz verginin kaçırılmasına hiç imkân verilmemelidir. Vergi ödemeyenin canına okumak lazım. Öyle basit şeyler de değil. Aşağıya çekelim, ondan sonra da "Arkadaş, vergi vermediğin takdirde, kusura bakma, en büyük cezayı görürsün," diyelim. Burada da hiç insafımızın olmaması la-zım. Çünkü eğer yüzde 15-20 nispetine inecek bir vergiyi vermiyorsa o adam, ondan hayır yok demektir. Ben ondan fazla vergi almıyorum ki. Hatta devletin sosyal sistemin alacağı imkânların, milli gelir içindeki payının, hepsinin yüzde 30'u geçmemesi lazım. Bu kadar senin, gerisini herkes istediği gibi halletsin, kendi bildiği gibi yatırıma götürsün. Çok daha ekonomik olduğu kanaatindeyim. Çok daha iyi olduğu kanaatindeyim. Devlet ne kadar iyi deseniz, iyi harcamalar yapmıyor, hep çarçur ediyor paraları. Biz de uğraştık. Hatta çok iyi yaptığımız devreler olmuştur,

ama bugün gene düşünüyorum, diyorum ki hayır. Biz işinin sahibi bir adamdan daha iyi yapamayız. Bu kesindir. Ama işin sahibiyseniz, tabii ki iyi yaparsınız. İ-yi yapamazsanız zaten batarsınız. Ama devlet batmıyor bir taraftan. Boyuna vermeye devam ediyor. Yanlışlık oradadır. Öbürü düzel-mezse kolay batan gidiyor, ondan sonra yenisi geliyor. O düzeltiyor.

293

Turgut Özal'ın Anılan

Ara İnsan Gücü

İstihdamı artıracak formüller de var. Birkaç konu üzerinde durmak lazım. Bir kere eğitimde benim söylediğim *daha serbest eğitim düzenine geçmemiz lazım*. Her şey Milli Eğitim Bakanlığı'nda hallolmaz. Ara insan gücünü yetiştirecek özel müesseseler olması lazım. Turizmden tutun da, radyo tamiri, televizyon tamiri gibi birçok sahalar var. Bilgisayarcılığa kadar. İşte bu gibi eğitim müesseselerinin ortaya çıkması lazım. Teknolojide değişim o kadar hızlı ki, bugün teknolojik olarak yetiştirdiğimiz insan gücünün 'yarın daha değişik tarzda eğitim almış olanına ihtiyacımız olacaktır. Bu adaptasyonu yapacak müesseseler, ara insan gücü yetiştiren özel müesseseler olması lazım. Onlar devletin eğitim müesseselerinden çok daha kıvrak, çok daha hareketli olur. Böyle bir sisteme de ihtiyacımız var.

Ben, turizme daha fazla önem vermemiz gerektiği kanaatindeyim. Bu sefer Antalya'yı daha iyi gezdim, gördüm. Turizmdeki istihdamı düşünün. En önemli sektörlerden biri. Otellerde gördüğünüz çalışanlar bir tarafa, bu otelin servisine hizmet getiren, gıdasından, çamaşırının yıkanmasına kadar çöpünün toplanmasına kadar bir sürü istihdam imkanı var. Demek ki bu sahada çok geniş bir istihdam alanı kurabiliriz.

Tarımda da bizim bünyemizin en müsait olduğu kesim, kanaatime göre seracılıktır. Buraya çok büyük ağırlık vermelisiniz. Çünkü burada da daha fazla istihdam alanı vardır. Dönümden siz 70-80 milyon lira alıyorsunuz. Öyle 3 milyon, 5 milyon değil ki.. Tabii ki ona göre daha fazla adam tarımda istihdam ediliyor. Seracılıkta geniş bir faaliyet alanı da meyvacılık, sebze işleri v.s, çok rahat yapılabilir.

Organize Sanayi Siteleri

Devletin veyahut da bınkaların destekleyebileceği bir başka istihdam alanı organize küçük sanayi siteleridir. Bundan hiç vazgeçmemek lazım. Türkiye'nin bir çok yerinde bu kuruldu,

• 294-

Büyük Değişim

kurulmaya devam ediyor. Çünkü *orada kendi emeğiyle, kendi gücüyle, kendi yaratıcı gücüyle çalışan insanlar var. Gidin bakın görün. Ne harikalar yaratıyorlar o işyerlerinde.* Bunların desteklenmesine devam edilmesi lazım. Bir de bunun yanında, orta büyüklükte, organize sanayi bölgeleri meselesinin daha yaygın kullanılması lazım. Ağırlık bunlara verilmelidir. Devlet vergileri aşağı çekerek genel teşviki bu şekilde yapacaktır. O ikinci aşamanın sonunda da bir 10 sene mi deriz, belki kısa zaman mı deriz, o kısa zaman içerisinde de, o saydığım demin 15 tane dedim, o ülkeler arasına muhakkak gireriz.

Tabii daha başka konular var. Konumuz çok geniş olduğu için, hepsine teker teker girmem mümkün değil. Ben sadece sizin alakanızı çeken ana noktalar üzerinde durdum. Devletin açığını aşağıya çekmenin yollarını söyledim. Ki, bunlar esas itibariyle Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nden ve istihdam kaynağı olmaktan devletin çıkarılması şeklinde ifade edilir. Ve devlette de görmek istediğim, daha az memur kullanan, daha az personel kullanan, ama iyi ücret veren, bunları söylemekten çekinmiyorum, iki yakası da bir araya gelen, hazinesinde bir şeyler olan, yani varlığı olan bir devlet olması.

Türkiye'nin Milli Geliri

Devletin de esas fonksiyonu, güvenlik, asayiş, adalet olmalı. İşte klasik devlet fonksiyonları var. Esas itibariyle bunlardır. Tabii bunun yanında, destekleme faaliyeti var, o ayrı bir konudur. Onun detayına girmek istemiyorum. Tabii yapılacak bazı şeyler daha var. *Ama, bugün vardığımız seviyede, meselenin en önemli çözümü, vergi sistemimizin bir kere daha elden geçirilmesi, vergilerin aşağıya çekilmesi ve bu aşağıya çekilen verginin de hiç kimsenin gözünün yaşına bakmadan, toplanabilmesine bağlıdır.*

Böyle görüyorum.

Türkiye'nin milli geliri nedir, dediğimiz zaman çok muhtelif rakamlar söyleniyor: Rakamlar şaşırtmasın. Planlama, 1600 dolar hesap ediyor. İstatistik, 2600 dolar diyor. Biraz işin içine girerseniz,

•295-

Turgut Özal'ın Anıları

satın alma gücü bakımından bu 5 bin küsur dolardır, 6 bin dolardır. Ondan sonra, underground, yani hesaba girmeyen sektörler, yeraltı sektörü bunları da hesaba katarsanız, İtalya örneğini alırsanız,

dolara gelir, diyorlar. Bunların hepsi birer tahmin. Benim kanaatim, Türkiye'nin milli geliri, bu söylediğimiz tahminlerimiz üzerinde. Hakkı milli gelir bunun üzerinde. Ve tabii bu rakamlar üzerinden dönüp de vergi ne alıyorsun dediğin zaman, hiçbirşey çıkmıyor. Onun için diyorum ki, yüzde 15 alın da, doğru dürüst alın. Herkesten alm. O vakit yüzde 15'i alabilirsek, hakiki milli gelirin içerisinde hiçbir mesele olmaz. Her işimizi de görürüz. Her şey de daha iyi hale gelir. Ama, dediğim gibi bu işlerin bazılarını politikamın içinden çıkarmamız lazım.

Birikim Nesilden Nesile Artarsa...

Biraz önce, masada da anlatıyordum. Bundan iki sene evvel, Zonguldak'ta bir grev oldu. Herkes hatırlıyor herhalde. O grevin karşısına bir ben çıktım. Grev olsun, ama bu mesele bu şekilde çö-

zülemez, bu kadar yüksek ücret verilemez, diye çıkış yaptım. Bütün siyasi partiler gittiler, dediler ki, arkanızdayız arkadaş, siz istediğinizi isteyin, biz size verelim. Yeniden tekrar toplu sözleşme pazarlığı yapılıyor. Bilmiyorum nereye varacak? Ama rakamlar şöyle: O-radaki personel ücretlerinin yekunu, herşey dahil, personel ücreti sadece, kömürü dünya fiyatından satsanız, (ki dünya fiyatının altında satmak lazım kalite itibarıyla daha aşağıdadır) bütün personele verdiğiniz ücretin üçte birini ancak alırsınız. Böyle işletme olur mu? Böyle bir işletme desteklenebilir mi? Ondan sonra da tabiatıyla, filanca kuruluş şu kadar para isterse, (sendika) onun karşısında dayanabilir misiniz? Peki, sonunda Türkiye nereye gider? Yeni iş imkanları açılabilir mi? Bütün bunların hepsini iyi düşünmek lazım.

Gelecek için bizim çocuklarımıza, torunlarımıza, bizden sonraki nesillere daha iyi bir Türkiye bırakabilir miyiz, şöyle düşünmek lazım. Biz bunun ızdırabını çok çektik. Şöyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun aşağıya doğru indiği devre bir bakın. Her gelen nesil, bir evvelki nesilden daha kötü duruma düştü Babalarımız çok sıkıntı çektiler. Esas

296

Büyük Değişim

olan, bizim gibi nesillerin, bir başka nesle, kendinden sonra gelen nesle bir birikim bırakabilmesidir. O

birikimi bırakabildiğiniz takdirde, nesilden nesile artarsa, o ülke büyük ülke olur. Yoksa ülke küçülür gider. E, canım ben hayatımı yaşayayım, ülke ne olursa olsun diyebilir misiniz acaba? Netice itibarıyla, ülkede kalan da sizin çocuklarınız, torunlarınızdır. Yani hepimizin içinde arzu yok mu, benim çocuğum daha iyi okusun, benim torunum daha iyi okullara gitsin. Bunların hepsi düşündüğümüz işlerdir. Ve aslında, bir bakıma da esas milliyetçilik buradadır. Başka ülkelerle yarış

edebiliyor musunuz? Biz daha iyi bir ülkeye sahibiz diyebiliyor musunuz? Bugün bir parça bunları söylüyoruz. Şöyle etrafımızdaki ülkelere bakıyorum. İran'a, Irak'a, Sovyetler Birliği'ne, Bulgaristan'a bakıyorum. A, biz onlardan çok iyiyiz, diyorum. Yani biraz göğsümüz kabarıyor. Ama keşke biraz Batı için de söyleyebilsek. Söyleyebilmemiz zor değil. *Ama, sıkı çalışmamız lazım. Korkmadan, ürkmeden, tabuları da hiç hesaba almadan, o cesareti göstermemiz lazım.*

Cesaret ve Çalışmak

Cesaret gösteremezsek, bakın size tekrar söyleyeyim; o cesareti gösteremezsek önümüzdeki sene daha büyük sıkıntıya uğrayacağız. Bunu kesin söylerim. Daha sonraki sene daha kötü duruma düşebiliriz.

İnsanların çalışması lazım. Bakınız, Almanya 1945'te ikiye bölündü. Ufak bir parça Doğu

Almanya olarak kaldı Bu taraf da Batı Almanya. İkisi de perişan olmuş değil midir? Belki Doğu Almanya daha Prusyalı diyebilirdiniz. Daha sert, daha disiplinli Alman diyebilirdiniz. Nitekim, Doğu Almanya, Komünist dünyasının yıldızıydı. 1989'da birleştikleri zaman, bir görüldü ki, Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın arasında uçurum gibi fark var. Ve şu anda Almanya, yani Batı Almanya, Doğu'yu ihya edebilmek için her sene 100 milyar Mark veriyor. Başaracaklar tabii. O kadar gücü var Almanya'nın.

Orayı ıslah edecek gücü var. Acaba, bu fark neden oldu? Esas itibariyle, insanları tembelliğe iten bir sistemin getirilmiş olmasından dolayıdır. Aynı insanlardır bunlar, aynı ırktır. İkisi arasında işte çok tipik bir fark var.

•297-

Turgut Özal'ın Anıları

Almanya ve Serbest Pazar Ekonomisi

Peki, Batı Almanya'da ne oldu? Çok enteresandır, Batı Almanya'nın kaderini değiştiren hadise, Amerikalı bir general, bir Alman Profesör Erhard, bu adamlar Batı Almanya'da yaşayanların karakterini değiştirdiler. O sırada sosyal meseleler çok ağırlıktaydı. Sosyalizm ağırlıkta, İngiltere'de İşçi Partisi iktidara gelmiş, Fransa'da karmakarışık gruplar gelmiş. İngiltere ve İtalya çalkalanıyor.

Almanya'da bu adam çıkıyor, sosyal pazar ekonomisi diyor, serbest pazar ekonomisi diyemiyor.

Halbuki, manası serbest pazar ekonomisi. Sebebi de gayet basit. Çünkü sosyalistler çok ağırlıkta. Ve o zaman o bölgeye bakan Amerikalı general de bunu tutuyor. Adamı atmaya kalkıyorlar işinden. İşte meşhur Prof. Erhard budur. Ve Almanya bu sistemle alıp götürüyor. Söylediği de gayet basit.

Generalin **karşısına** çıkmış, ben demiş dükkanlarda, işyerlerinde, her türlü malı bulunduracağım ve fiyatları da serbest demiş. Herkes alacak. O malı alabilmek için çalışacak, demiş. Çalışmanın da itici gücü, o malı alır ama, onu almak için daha fazla çalışacak.

1956 senesinde Almanya'dayım, hiç unutmuyorum, biz buradan bir mühendis olarak AEG'de bir etüde gönderilmişiz. O sırada devletin harcırahı 75 lira. 1 Mark hatırımda kaldığına göre 70 kuruştı. Ve neticede, 110 Mark günde alırdık. Harcırah alırdık. Haftalık 800 Mark bize veriyorlardı. Alman mühendisler ayda 1000 Mark alıyorlardı Ve 56 saat çalışıyordu o cemiyet. Ben bunu unutmuyorum.

Ama bugün Almanya'da çalışma saati 35 saate düşmüştür. Alman mühendis herhalde, 8 bin, 9 bin,
10

bin Mark alıyor, belki daha fazla alıyor. Ama bunu elde edebilmek için bir nesil çok büyük fedakarlık yaptı. Ondan sonraki gelen nesil, daha az fedakarlıkla onu büyütebilme imkanına kavuşmuştur.

Engelleri Aşmak

Ben inanıyorum ki, *bizim insanımız fevkalade kabiliyetlidir, zekidir.* Yalnız bütün mesele, onu bizim bağlamamız lazım. Önündeki engelleri aşmamız lazım. Geçtiğimiz devrede en önemli

•298-

Büyük Değişim

yaptığımız işlerden biri buydu. İşte ithalatı serbest bırakırken, kambiyo rejimini gevşetirken, bir takım formaliteleri kaldırırken, en önemli yaptığımız iş budur. Ve onun neticesinde, o iplerden kurtulunca, o insanların hepsi birer harikalar yaratıyor. Türkiye'nin gelişmesinin temelinde de bu yatıyor. Ama şimdi tekrar iplerle bağlamaya çalışırsanız, çok kolay, bürokrasi tekrar ağlarını örer. Gel bana, benden müsaade al, der. Halbuki, serbest olması lazım her şeyin. O serbestlikle bir noktaya gidebilirsiniz.

Bugün döviz durumu, bir senedir hiç değişmiyorsa, daha iyi hale geliyorsa, sistemde bir

değişiklik yapılmadığı içindir. Ama bir sistemi bozun, bir yere müdahale edin, biz bundan sonra kur'u tespit edeceğiz, deyin, veyahut da faizi biz tespit edeceğiz deyin, sistemi olduğu gibi çökertirsiniz.

Zannediyorum bu noktalar fevkalade önemlidir.

Önümüzdeki Devrede Süratle Gelişebiliriz

İnanıyorum ki, Türkiye önümüzdeki devrede çok süratle gelişebilir; bu şans vardır. 1980'den çok daha iyi bir şekilde bu şansa sahiptir. Ama kararlı, ne yaptığını bilen ve nereye varmak istediğini bilen insanlara da ihtiyacı var. Bu insanlar da vardır. Geçtiğimiz devrede çok insan yetişmiştir.

Tahminimizden çok fazla. Ama, bu insanlar politikada **mı**, onu bilmiyorum. O vakit korkmadan, sizlerin bazılarının politikaya girmesi lazımdır. Hepinize çok teşekkür ederim.

299 •

EK 6 "Geleceğe Bakış" - "Değişim"

16Ekirn 1992, İstanbul

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Marmara Kulübü Toplantısı'ndaki Konuşmaları Muhterem misafirler,

Marmara Grubu'nun değerli yöneticileri ve üyeleri,

Değerli arkadaşlarım,

Bugün, burada ben daha çok ekonomik meseleler üzerinde, biraz da tarihi bir perspektiften hareketle geleceğe bir bakış atfetmek istiyorum. Karşılaştığımız bazı meseleleri ve karşılaşmamız muhtemel meseleleri daha iyi münakaşa edilebilecek bir zemine oturtmak istiyorum.

Son zamanlarda muhtelif toplantılarda yaptığım konuşmalar var. Bunların genel çerçevesi birbirinden değişiktir. Ama, genel hatlarıyla bunlar ülkemizin meseleleridir. Ülkemizin, halline çalıştığımız, hallettiğimiz, bazen halledilmesinde problemler olan meseleleridir. Ve ayrıca önümüzdeki yıllarla ilgili de bazı konulan ihtiva etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, büyük bir imparatorluk olan Osmanlı'nın mirası üzerinde kurulmuştur. Şunu da ifade edebilirim, bu imparatorluğu hâlâ çok iyi tanıdığımız kanaatinde değilim. Her

•301 •

Turgut Özal'ın Anıları

geçen gün daha az tanıdığımız ortaya çıkıyor. Hemen parantez içinde söylemeliyim... Bizim oradan öğreneceğimiz birçok hususlar var. Biz o devreye dikkatle bakarak, "Acaba şu konuyu nasıl halletmişler?" dediğimiz birçok mevzuların çok iyi misal ve anlayışları oralardan öğrenmemiz lazımdır, kanaatine varıyorum. Ve bir de diyorum ki; bu konuda üniversitelerimizde daha büyük

sayıda tarihçiler, eski Türkçe, eski yazı ve Osmanlıca bilenler çoğalır. Toplumumuz çok daha geniş bir analiz ve bilgiye kavuşarak, önümüzdeki yıllarda veya karşılaştığımız meselelerin çözümünde de o devreden istifade edebiliriz.

Üç Önemli Hadise

Osmanlı İmparatorluğu, şahikasına, 16. yüzyılda geldi. Yapılan incelemeler de şunu gösteriyor ki, 16.

yüzyılın ortasından sonra bir duraklama, arkasından da yavaş da olsa, aşağıya doğru bir iniş başladı.

1683 Viyana Bozgunu'ndan sonra bu iniş hızlandı.

Benim yaptığım inceleme ve araştırmalar, okuduğum kitaplar, ö-zellikle yabancı kaynaklar, beni, o devrede en önemli eksikliğimizin sanayi devrimini atlamamızdan kaynaklandığı sonucuna götürüyor.

Özellikle 18. asrın, 1700'lü yılların ortasında Batı, sanayi devrimi ile enerjiyi kullanarak kol gücünün bin, on bin ve hatta yüz bin mislini almaya başlamıştır. Bu alanda biz ise çok büyük bir gerilik içindeyiz. Sanayi devrimini bir nev'i atlamışız.

Matbaa ona göre çok geç gelmiş. Tabiatıyla bilginin yayılmasında matbaanın çok büyük rolü var. Ben İslam anlayışının matbaanın karşısında olduğu kanaatinde değilim, o gün öyle kullanılmış, ama içinde çok basit bir 'İşini kaybetme endişesi' olduğu kanaatindeyim. O zaman elle yazı yazarlar, "Matbaa gelirse, bu bizim aleyhimize olur" diye, bir parça da dini anlayışları istismar ederek, Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun gündeminden bu meseleyi bir 150 sene geriye atmışlardır.

Zannediyorum bu iki önemli hadise ve üçüncü bir önemli hadise daha var. 1492 Amerika'nın keşfidir.

Tabii birdenbire büyük bir

302

Geleceğe Bakış / Değişim

hadise olmuyor, üzerinde aşağı yukarı 100 sene geçtikten sonra Amerika'dan kaynak bulunuyor...

Sömürgecilik başlıyor. Bilhassa Güney Amerika'daki zenginlikler Avrupa'ya aktarılıyor. Altın, gümüş

ve birçok kıymetli taşlar geliyor. Avrupa zenginleşiyor. Bu zenginlik, fiyatların yükselmesine sebep oluyor. Osmanlı ülkesinden de mal kaçmaya başlıyor. Ekonominin basit bir kaidesi var. Mal daima, nerede daha iyi fiyat bulursa, oraya gider. Mal hareketlenip kaçmaya başlayınca, bunu önlemek, narh koymak, kontrol etmek imkansız olur. (Ki ekonomide yapılabilecek en büyük yanlışlık da budur) Çünkü, ekonomik hadiseleri, ekonomik kanunlar kontrol eder. Polisiye tedbirlerle

ekonomik düzeni kontrol edemezsiniz. Tam tersine netice alırsınız. Nitekim, o devrede yanlış neticeler alınmaya başlanıyor. Yeniçeriler jandarma gibi kullanılıyor. Bugünün jandarması gibi. Tabii o da, o zamanki Silahlı Kuvvetler'in anlayışım bozuyor. Profesyonel bir ordu, biraz ticaretle uğraşmaya kalkınca, meseleler başka veçheye doğru gidiyor. Netice i-tibariyle, çok sağlam kuruluşu olan bir imparatorluk, süratli bir şekilde aşağıya doğru inmeye başlıyor.

Fikir Kargaşası

1912 veya 1913 senesinde, belki daha evvel, Mehmet Akif'in Safahatı'm yazdığı dönem tahmin ediyorum, o yıllar olması lazım. Orada şöyle bir ibare var. O tarihte, diyor ki:

"İşimiz düştü mü tersaneye veya denize/adetimizdir derhal müracaat ederiz İngiliz'e/bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir/hekimin hazıkı bilmem nereden celbedilir/ Yoktur bütçe hesabatını çıkaran/hadi gelsin bakalım Mösyö Lorran/ Sanayimiz nerede, tersanelerimiz nerede/ ya Manchester'de, ya Brüksel'de, ya Berlin'de..." Bu Mehmet Akif'in Safahat'ında Türkiye'nin o zamanki durumunu anlatan çok enteresan bir bölümdür. Safahat'ta çok enteresan bazı bölümleri var.

O devrede önemli bir fikir kargaşası

303

Turgut Özal'ın Anılan

içerisindeyiz. Gene orada yazıldığına göre; bir kısım insanlar çıkmış, "Bizim başımıza bu işleri getiren, dinimizdir, biz dinimizi değiştirelim." Hatta Safahat'ın bir yerinde "Rus olalım" diyenlerin bulunduğundan söz edilir. Tabii o gün bu lafları söyleyenlerin, bu fikirleri ileri sürenlerin, şimdi Türkiye ile eski Sovyetler Birliği arasındaki önemli farkı görmelerini düşünün... Yani, nereden nereye...

1911-1913 yıllarında, başımıza gelen en önemli işlerden biri, Balkan Harbi faciasıdır. Arkasından Cihan Harbi, arkasından İstiklal Harbi. Durumu ben inceledim. Meseleye biraz da ekonomik olarak baktım. Balkan Harbi, sadece Silahlı Kuvvetlerimizin mağlup olduğu bir savaş değil. Ama ülke olarak büyük toprakların kaybedildiği, aynı zamanda da çok büyük göç hareketlerinin yaşandığı bir dönem.

Bu devrede gerek Batı Trakya'da, gerek Makedonya'da, gerekse bugünkü Bulgaristan'ın güneyinde yaşayanların büyük bir kısmının Türkiye'ye göç ettiği muhakkak. Göçün tam büyüklüğünü bilmiyorum ama, bir göçün kolay olmadığını biliyorum.

Sonra Cihan Harbi karşımıza çıkıyor. Cihan Harbi de Doğu A-nadolu'da büyük bir göçü beraberinde getiriyor. Aşağı yukarı Artvin'den Adana'ya kadar bir çizgi çekerseniz, bunun doğusundaki bölgede Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı da var. Burada asırlardır çok çeşitli etnik gruplar yaşıyor.

Bunlardan bir tanesi Ermeniler. O zaman bu bölgedeki şehirlerin çoğunla, yüzde 20-25 civarında Ermeni nüfusu yaşıyor. Hatta bu durumda nüfus yarısına sahip köyler, kasabalar var. Büyük bir göç

hareketiyle buflar İma-ratorluğu Suriye'sine, Lübnan'ına, oradan da bildiğiniz gibi Güney Amerika'ya, Amerika'ya göç edenleri de var.

Arkasından İstiklal Harbi. İstiklal Harbi de beraberinde çok büyük bir facia getiriyor. Yunan ordusunun Batı Anadolu'ya girmesi, orada asırlardır beraber yaşan Türk ve Rum topluluklarının arasına büyük bir husumeti bu şekilde sokmuş oluyor. Hatta Yunan ordusu çekilirken, aynı toplumların bir arada yaşayamayacağı endişesiyle bir kısmı kaçıyor. Lozan Sulh Muahdesiyle, Yunanis-

•304-

Geleceğe Bakış / Değişim

tan'dan, (rakamı bildiğim kadarıyla söyleyeyim) 850-900 bin civarında Türk, Türkiye'ye geliyor, Batı Anadolu'dan da 1 milyon 200 bin civarında Rum, Yunanistan'a gidiyor. Şimdi düşünün. 12 milyonluk bir Türkiye. İstiklal Harbi sonunda durum bu. Bütün bu göçler belki de 3-4 milyon insanın hareketi demektir. Geçtiğimiz yıllarda 60 milyonluk Türkiye'ye, Bulgaristan'dan 300 bin muhacir geldiği zaman, ne gibi sıkıntılar çektiğimizi bir düşünün. O günkü fakir Türkiye, güçsüz Türkiye bunun altında nasıl ezildi acaba?

Nesillerin Birikimi

İşte Osmanlı İmparatorluğu bittiği zaman, tam manasıyla kül olmuştu. Fiziki gücü tam manasıyla tükenmişti. Birikim diye hiçbir şey yoktu... Eski devreden sadece tarihi, kültürel bilgilerin dışında bir fiziki varlık da doğru dürüst kalmamıştı. Büyük camiler vs. İstanbul'daki tarihi eserleri kastetmiyorum.

Ama milletleri büyüten, onların servetleri dediğimiz, nesillerin birikimleridir. Nesillerin birikimi yok.

Devamlı bir azalma kaydetmişiz. Bu da bizi ekonomik olarak fevkalade zor bir duruma düşürmüştür...

İşte; Cumhuriyet'in ilk devresinde karşılaşılan problemler bunlar. Ne kadar bilgili, akıllı olsalar ve ne kadar iş yapmak isteseler üile imkansızlık içindeler.

Nitekim, yaptığım inceleme ile şöyle bir neticeye varıyorum... Aşağı yukarı ilk devrede, 1923'ten 1950'ya kadar yapılan baraj sayısı 3 tanedir. Bunlardan bir tanesi Çubuk Barajı'dır Ankara'da. İkincisi Porsuk bendi, üçüncüsü Niğde'de ufak bir bent. 27 sene içerisinde yapılanın hepsi budur. Tabii başlangıcında da başka hususlar var. Toplumda çok büyük sosyal reformlar, değişiklikler yapılıyor.

Sosyal alanda, büyük değişimler yapmak kolay değildir... Yazı konuşulan lisan gibi birçok değişiklikleri yaptığınız zaman, kısmen her şeye yeni baştan başlıyormuşsunuz gibi bir duruma düşersiniz. Bu hiç de kolay olmaz. Mevcut yükünüze başka yükler eklersiniz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1950'ye kadarki ilk dönemine baktığınız zaman, bazı hamleler daha var.

Bunların başında Kamu İktisadi

305

Turgut Özal'ın Anıları

Teşebbüsleri geliyor. İleride bu konunun ne gibi problemler getirdiğinden de bahsedeceğim.

Başlangıçta, Cumhuriyet hükümetleri daha serbest bir ekonomik düzene gitmeye çalışmışlardır. Özel teşebbüsü desteklemeye gayret etmişlerdir. Ama memlekette özel teşebbüs olabilecek grupların mühim bir kısmı göç etmiş. O tarihlerde baktığınız zaman; Rumların mühim bir kısmı, Ermenilerin sanayi ticaret erbabı göç etmişler. Bu yönden de bir birikim söz konusu değil. Yine bu dönemde, dünyada meşhur 1933 krizi meydana geliyor. Ve Amerika dahil birçok ülkede devletin ekonomideki ağırlığı tartışılarak artırılmaya başlanıyor. Biz de tabii o-larak (zaten başka imkan olmadığı için) o yola doğru gidiyoruz.

İki büyük kuruluş vardır: Sümerbank ve Etibank. Birisi enerji ve tabii kaynaklar için maden, diğeri de sanayi için kurulmuş iki büyük kuruluş budur. 1950'ye geldiğimiz zaman, demokrasinin

başlangıcı olan dönem- Türk sanayisinin ağırlığı tamamıyla kamu iktisadi teşebbüslerindeydi. Ama bunları da parmakla saymak mümkündü Yani kaç tane fabrika var deseniz; bunları teker teker göstermek kabildi.

Aradan seneler geçtikten sonra da, hala politikacılar arasında hep bu münakaşa edilmiştir. Bildiğim kadar, 1980'e gelinceye kadar, hatta daha sonrasında işte biz şeker fabrikası yatık, çimento fabrikası yaptık... Bunlar çimento, şeker fabrikalarıdır. Siz ne kadar fabrika yaptınız münakaşası yapılmıştır.

Bunun gösterdiği bir husus var. O kadar büyük bir sanayileşme ihtiyacınız var ki, bir fabrika kuruyorsunuz, ondan sonra bir fabrika daha kuruyorsunuz, bunları da saymak mümkündür. İşte şu kadar sayıda fabrika var. Ben, Başbakan olduğum dönemi hatırlıyorum. Zamanın muhalefeti bu soruları sorardı, ben de derdim ki; artık eskisi gibi değil. Yani biz fabrika sayamayız size, şunu yaptık, bunu yaptık dememiz mümkün değil. Çünkü bir organize sanayi bölgesi oluyor, şimdi oraya bakıyorsunuz 150 tane fabrika var. Bunlar irili ufaklı özel teşebbüs tarafından süratle kuruluyor. Bu, şeklin değiştiğini gösteriyor. Eski ile yeni şekil arasındaki önemli bir farkı da bu mukayese gösteriyor.

306

Geleceğe Bakış / Değişim

Nesiller ve tarklı Düşünce

Biz tek parti devrinden kalma, Cumhuriyet'in ilk nesliyiz, onu hemen söyleyeyim. Ben 1927

doğumluyum. Demek ki, Cumhuri-yet'tin ilk nesli sayılırız. Bugün eğer her nesil arasında 20 sene fark olduğunu düşürseniz, aşağı yukarı 3., 4. nesle geliyor. 4. nesil gelmeye başladı. Bizden evvelki nesil Osmanlı döneminde doğmuş nesildir. Onlarda Osmanlı döneminin tesirleri daha fazladır. Bizim zamanımızda bu tesir azalmaya başlar. Ama biz babalarımızdan, ailemizden gördüğümüz adet ve ananelerden dolayı o eskiden kalan tesirler altında olmuşuz. Biz ve bizden sonraki nesilde Cumhuriyet'in tesirleri daha fazla vardır. Tabii kabul etmek lazım, Osmanlı devri ile Cumhuriyet devri oldukça birbirinden farklı. Anlayışlar farklı, birtakım meseleler üzerinde düşünme tarzları farklı, bazı meselelerde önyargılar size bir nev'i zerkediliyor. 'Böyle düşüneceksiniz', 'Bundan farklı düşünmeyeceksiniz' diye. Zannediyorum toplumu i-leride meydana getiren de bugünkü bazı broblemler nesiller arasındaki farklı düşüncelerin çarpışmasından meydana geliyor. Bunun tesirlerini hala hissediyoruz. Ve bu dalgalanma belki 10-15 sene sonra, daha düzgün bir akışa girecek. Fikir ihtilaflarının temelinde bazı anlayış farkları yatmaktadır. Bugün dikkat edin, su yüzüne çıkan ihtilafların temelinde Cumhuriyet'in başlangıcındaki bazı fikirlerle sonradan demokrasi devrindeki bazı fikirlerin çatışması vardır.

Toplumdaki Büyük Değişiklik

Ama zamanla bunun değişeceğini, daha enteresan bir yaklaşımın meydana geleceğini tahmin ediyor um. Tabii demokrasi devrinin bir husiyeti var. Demokrasiye geçtiğimiz devirde bence en önemli hususiyet, halkın reynin, oyunun gelmesidir. Bu bir çok şeyi değiştirdi. Toplumda inanılmaz

derecede değişikliğe sebep oldu. Türk toplumunda tek parti devrinde cemiyetin en elit tabakası, en yüksek tabakası, tabii sakreler de dahil, devlet memurları, devlet idarecileri ve bir de 'eşraftan dediğimiz insanlardı Bir burjuva toplumunun insanları değildi onlar. Toprağa daha çok bağlı, (yüzde 80'i toprağa 307

Turgut Özal'ın Anıları

Geleceğe Bakış / Değişim

bağlı) bir toplumduk. Hatta öyle alıştırılmıştı ki; çocukluğumdan, biraz gençliğimden, benim hatırladığım tüccar olmak, esnaf olmak biraz ayıp sayılırdı. Bu işleri başkaları yapar, gibi havalar vardı. Yanlış olarak kafalarımıza sokulan fikirlerden bir tanesi de budur. Hatta, ne bileyim, şöyle söyleyebilirim, eğer bir genç bir yerde talebe iken garsonluk yapmaya kalksa, bizim devrimizde ayıplanırdı. Ama bugün dikkat ediyorum, üniversite gençlerinin çoğu, bir iş o-larak bunları yapıyorlar ve kimse de kınamıyor. Kimse de böyle düşünmüyor. Bunu söylemekte kastım, demin söylediğim düşünce farklarının zaman içerisinde değişme sürecine gireceği ve bunun i-çin de biraz zaman kaybedeceğimizdir.

Tabii toplumda çok büyük değişiklik oldu. Toplumun, 1950-60 arasında, özellikle oy'un hakim olması sebebiyle, siyasetçiler nereden fazla oy geliyorsa oraya önem verdiler. Dikkat ederseniz, 1950'li yıllarda, Adana'da yüksek para getiren iş, çiftçilikti. Çukurova'da sulama doğru dürüst yoktu. Buna rağmen kuru ziraat ve yağmura bağlı ziraat iyi kazanç getirirdi. O dönemde Adana'dan gelip, İstanbul'da para yiyen hacıağaların hikayesi bizim gazetelerimiz sütunlarında yer alırdı. Şimdi düşünün, yani hacıağa gelmiş, İstanbul'da para yemiş, aslında bunun arkasında bir parça kıskançlık var. Eskiden bu adamlar gelemiyordu. Şimdi bu adamlar gelmeye başladı, bizim itibarımız sarsıldı.

Biz buralara gidiyorduk, veya bu cemiyetin üst tabakası bizdik. Çekemezlik başdı. Yazılarda bunu görürsünüz. 1950-55 arasında gazetelerde bu hikayeler çok anlatılmıştır. Bu hikayeler, bir nev'i de alay etme şeklindedir. Yani kızgınlıklarından biraz da alay etmedir. Bugün kimse aksini düşünmüyor, dikkat edin, o zaman fevkalade başka türlü düşünölmüştür. Tabi-i bizler de, sizler de, belki bizim yaşımızda olanlar da bu tesirlerin altında kalmışlardır, onu da söyleyebiUrim. Çünkü yazılan şeyler bir iz bırakıyor neticede. Tabii devletin, özellikle politikanın oy'a müteveccih birtakım kolaylıklar getirmesi, çiftçinin cebine para girmesi, ondan sonra fabrikaların, özel sektörün teşvik edilmeye başlanması, Adana'da tarımdan sanayiye geçiş veya tüccardan sanayiciye geçiş sürecinin başlamış

olmasıyla, bu şehirlerde bugünün deyimiyle burjuva sınıfının, daha doğrusu zengin bir toplumun yavaş

yavaş

•308-

meydana geldiğini görmeye başlıyoruz. Bu insanlar daha fazla ağırlık kazanıyor.

Değişim Devam Edecek

Zannediyorum ki, 1960'a geldiğimiz zaman, hadisenin dinamiklerinden biri de budur. Bir ihtilale, bir devrime, 27 Mayıs gibi bir hadiseye neden maruz kaldık? Eğer iyi incelersek, hadisenin gerisinde biraz da bu gibi meseleler vardı. Ama, toplumun değişmesine mani olamazsınız. Bu bir süreç. Ne kadar karşı hareket de yapsanız, değişim devam edecektir. Değişim devam etti. Bugün bu meseleler konuşulmuyor. Zaten şekil de değişti. Tarım toplumundan, şehir toplumuna geçtik. Bugün Türkiye'nin nüfusuna bakın, ağırlık şehirlerdedir.

Söylemek istediğim sadece bunlar değil. Ekonomik düzen meselesine de gelmek istiyorum. Biz devletçi politikayla başladık. Cum-huriyet'in 1930'lu yıllarında ve sonrasında, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ağırlıklıydı. 1950'den sonra, özel sektör teşvik edilmekle beraber devletçi politika da devam etti. 1960'da bunun tersi yapılmak istendi. Bir nev'i planlı ekonomi devresi. O sıralarda bunun dünyada da çok büyük reklamı vardı. Hindistan bunu takip ediyor, birçok ülkeler planlı bir ekonomi içerisinde diye, bizde de Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. 1960 hareketinden sonradır. Planlı ekonomi tabii ki komünist ülkelerin ekonomisi, merkezi planı gibi değil ama, biz de oldukça merkezi bir plana sahiptik.

Planlama Teşkilatı'nın çok büyük ağırlığı vardı. Şimdi hatırıma şu geliyor. Mukayese ederek söylüyorum, 1960 gerek bizim ülkemizde, gerek Kore'de bir nev'i müdahalenin olduğu devredir. Her iki ülkede de aşağı yukarı birbirini takip eder. Zannediyorum ilk önce Kore'de oldu, arkasından bizde oldu. Ben Güney Kore'nin rakamlarına baktım. 1960 başlarında, Güney Kore'nin rakamları ihracat da dahil, Türkiye'nin dörtte biri bile değil. Yani yanlış hatırlamıyorsam, 30-40 milyon dolarlık bir ihracat vardı. Hepsi o kadar. Çok fakir bir aile. Türkiye'nin o sıralarda 200-250 milyon hatta 300 milyon dolarlık ihracatı vardı.

309

Turgut Özal'ın Anıları

Sistemi İyi Kurmak

Kore, planlı ekonomi veya sosyalist bir ekonomik sisteme gitmedi. Kore, daha ziyade, zaman içerisinde özel teşebbüse dönen, a-ma dışa dönük, ihracata dönük bir politikayı uygulamaya başladı.

Ve Türkiye'yi süratli bir tempoda geçti. 1980'e geldiğimizde bizim ihracatımız 2 milyar 200 milyon dolardı. (1979'da, zannediyorum). Onların ihracatı ise, 30-40 milyar dolar mertebelerine, seviye olarak bu noktaya gelmişti. Tabii şimdi çok daha yukarıdadır.

Bu şunu gösteriyor: Sistem iyi kurulduğu takdirde, hangi ülke olursa olsun, işi iyi gidecektir. Bir başka misal daha vereceğim: 19^5'te iki Alman ayrılıyor. Ama 1945'te ayrıldıkları zaman, bu iki Almanya, aynı Almanya idi. İnsanlar aynı insanlardı, aynı Alman, aynı karakter. 1989'da bu iki Almanya tekrar birleşti. Şimdi bakın, 1989-90'a geldiğimiz zaman, iki Almanya arasında korkunç bir fark var.

İnsanlardan değil bu! Aynı irsa ılar. Hatta benim bildiğim Doğu Almanya, Komünist blokun yı^zıydı.

En önemli, en kaliteli mallar orada yapılıyordu. Ama bugün bir bakıyorsunuz ki, Almanlar'ın, yani Batı Almanlar'ın onu beğenmesi mümkün değil, dünya standartlarına çıkması mümkün değil. Altyapı fevkalade gitmiş. Şu söylenmektedir: Batı Almanya'nın üzerine öyle bir yük geldi ki, her yıl Doğu Almanya'ya 100 milyar mark sarfetmek mecburiyetinde. Bilmiyorum kaç yıl daha sarfedecek? Demek ki, bu ikisi arasındaki fark da sistem farkıdır.

Serbest Pazar Ekonomisi

Tabii Patı Almanya'nın inkişafında çok önemli bir hadise var. Ben bu hacıiseyi detayıyla okudum. Bir adamın çok büyük rolü var: Prof. Erhard. Ekenomi Bakanlığı'nda fevkalade başarılı. Amerikan işgal bölgesinde. O sırada da bütün Avrupa'da sosyalizm rüzgarları esiyor. Her tarafta sosyalizm. Ve

'Meseleler ancak sosyalizmle çözülür' sloganları her tarafi kasıp kavuruyor. Nitekim İngiltere'de İşçi Partisi, Churchill'in karşısında iktidara geliyor. Harbin hemen sonundadır. Fransa'da karmakarışık bir düzen meydana geliyor.

•310-

Geleceğe Bakış / Değişim

İtalya'da Komünistler çok büyük oy alıyor, Fransa'da da öyle. Buna mukabil Almanya'da, işte o tarihte bu zat bir 'Serbest Pazar ekonomisi' ile başlıyor, ifadesi aynen böyle. Tabii o sırada serbest azar ekonomisi deyimini şöyle değiştirerek kullanıyor. 'Sosyal Pazar E-ekonomisi' diyor. Çünkü korkusu sosyalistlerin bu meseleyi saptırmalarıdır. Biraz da işi manası ile daha sevimli hale getirmeye çalışıyor.

şıyor: Sosyal Pazar Ekonomisi. Bizde de, dikkat ettim, şimdi sol partiler serbest pazar ekonomisi yerine, sosyal pazar ekonomisi demeye çalışıyorlar. Aşağı yukarı bu cümle aynı manada kullanılmış-

tır, yani farklı kelimelerdir ama, fiilen aynı manayı getirirler.

Şöyle bir laf var: Almanya'da, yeni para da basılmış. Çok büyük bir enflasyon hadisesi oluyor. Erhard,

"Yeni para ile beraber malları serbest bırakacağım" diyor. Fiyatlar serbest. Erhard'ı Amerikan generalinin karşısına çıkarıyor, "Sen bunu nasıl yaparsın" diye bilhassa İngilizler çok sıkıştırıyor. O

da generale diyor ki, "Ben malları serbest bıraktım, vitrinleri dolduracağım, bu insanlar bu malları almak için vargüçleriyle çalışacaklar." Söylediği formül gayet basit: "Bu malları almak için bu insanlar çalışacaklar." Ve zannediyorum ki, Batı Almanya'yı Doğu Almanya'dan ayıran en önemli fark burada. Onun üzerine Amerikalı General, "Sen bildiğin gibi yap, ben senin arkadayım" diyor. İşte Almanya'nın kaderini değiştiren hadise budur.

Ben, Almanya'ya 1955'te gittim. Daha 56 sene geçmişti, Alman işçisi haftada 55 saat çalışıyordu.

Bugünkü gibi 35 saat değildi, 55 saat çalıştığını gözlerimle gördüm. Ve Alman mühendisleri 1000

mark aylık alıyorlardı. Bugün Almanya'da ayda 1000 markı hiç kimse almıyor. Düşük bir para haline geldi. Markın dolar karşısındaki paritesi 4 mark 1 dolardı. Şimdi ise 1.5 mark, 1 dolardır.

Türk ekonomisine gelince, biz 1950'lerden 1960'lara geldiğimizde, planlı ekonomiye geçtik. Ama 1960 Ti yılların sonuna doğru, ekonominin ismi karma ekonomi oldu. Ve uzun müddet de karma ekonomi modası devam etmiştir. Devletin de, özel teşebbüsün de ekonomide rolü var. Bazıları, "Özel teşebbüsün yaptığını devlet yapmasın" bazıları da, "Stratejik sanayilere devlet sahip olsun"

1980'de çok büyük değişim yapıldı. Ben bunu açıkça iddia ediyorum. Değişim nedir? Ona girmeyeceğim. Yani alınan neticeler üzerinde durmayacağım. Bunu aşağı yukarı herkes biliyor. Bugün Türkiye'nin yaşadığı, karşılaştığı durumu hepimiz biliyoruz. Belki bazı noktalarını, bazı enteresan noktalarını söyleyebilirim. Ama gördüğüm bir şey var: Dışa açıldık. Bugün bir Türk müteşebbisi, ihracatçısı, sanayicisi, malını dışarıya satmak için çırpınıyor. Böyle bir şey yoktu vaktiyle. Tam tersiydi.

1980'den evvelki dönemde, bizim malımızı gelir alırlardı. Üzümümüzü, fındığımızı, hatta tütünümüzü dahi. Yani biz dışarıda satamazdık. Sanayi malı olarak o zaman bilinen sade pamuk ipliğiyle, küsbeydi. Ağırlıkla buydu. Bugün, çantayı eline alan, en tanımadığınız, bilmediğiniz yerlere kadar gidiyor... Kore'den, Tayvan'dan artık nereyi bulursanız, nerede imkan varsa, oraya malını satmaya çalışıyor. Bu, en büyük değişikliklerden bir tanesidir. Dışa açılma sadece bu noktada değil. Dışa açılmayı, sadece Türk ihracatçısının, sanayicisinin malını satması şeklinde de görmeyiniz. Dışa açılmayı ben bir parça daha farklı görünüyorum. Zihniyet değişikliği. Hemen hemen her sahada. "Acaba, dışarıda bu iş nasıl yapılıyor" diye... Herkes sergilere fuarlara gidiyor. İnanılmaz derecede, tahmin edemeyeceğiniz sayıda fuarlara giden var. Hatta bunlar büyük sanayiciler falan değil. Ufak işadamları gidiyorlar. Ankara'nın mobilyacıları gidiyorlar. Fransa'da veya İtalya'da, özellikle İtalya'da yapılan sergilere onlar giderler, görürler, gözlerine göre kopyalarını alırlar, gelir aynısını Türkiye'de yapmaya çalışırlar.

Dünya İle Bütünleşiyoruz

Geçen gün Semra Hanım'ın kuaförü bir dostumuz geldi. "Ne yapıyorsun?" dedim. "Nasılsın?" dedim.

Dedi ki, "Japonya'dan

•312-

Geleceğe Bakış / Değişim

geldim." Japonya'ya gitmiş. "Niçin gittin?" dedim. "Biz 15 kadar kuaför birarada kuaförlük üzerine yapılan bir fuara gittik, onlan gördük" dedi. Sonra şunları söyledi:

"Tabii biz bunları geziyoruz, görüyoruz. Burada onları tatbik etmeye çalışıyoruz. Eskiden bizi hiç kimse hesaba almazdı, şimdi hesaba alıyorlar. Diyorlar ki, işte Paris'in şu meşhur kuaför zincirini yapan filanca, gelip bizimle işbirliği yapıp Türkiye'de de zincir açmak istiyor. Ama kolay değil, açtırmayız."

İşin nasıl yapıldığını, artık herkes dışa açılarak öğrenmeye başlamış. Meseleyi sadece bu seviyede de görmeyiniz. Hemen hemen her seviyede dışa açılan bir Türkiye var. Bunu muhakkak giderek görmeniz şart değil. Giderek görüyorsunuz, çok iyi bir şey. Serbestçe gidebiliyorsunuz. Cebinizde paranız var, harcıyorsunuz, kredi kantlarınız var.

Ama bir de televizyonlar var. Televizyon deyip de geçmeyin. Birçok bilgileri daha küçük yaşta, çocuk yaşta insanlar almaya başladı Değişiklik oradan başlıyor. Çocukların ne laflar söylediğine

dikkat ediniz. Şunu göreceksiniz: Onlar televizyonda ne öğreniyorlarsa onları tekrar ediyorlar. Ve oradan çok iyi öğrendiklerine dikkat edin. Hatta birçok reklamları da öğreniyorlar bu arada. Bu da bir değişikliktir. Çok ciddi, dışa açılan bir değişikliktir.

Biz bunun yanında, kanaatimce, dünya ile bir nev'i globalleşiyor-ruz, dünya ile bütünleşiyoruz.

Senkronize oluyoruz. Önemli hususlardan bir taneside bu. Artık izole bir ülke değiliz. Bütün meselemiz dünya standartlarını yakalamak ve dünya ile bütünleşmek. Bunu süratle yapmaya başladık.

Bir önemli hususiyet daha var, üçüncü söyleyeceğim. Bugün Türk toplumu, bir üretici toplum değil, bir tüketim toplumu haline geliyor, çok süratli bir tarzda. Ben 1950'lerde Amerika'da ilk gittiğim zaman bunun farkına vardım. Orası bir tüketim toplumuydu. Büyük departmant store'larda (büyük mağazalarda) içeriye girip her türlü malı, binlerce, on binlerce malı gördüğünüz zaman işte o bir tüketim toplumu hadisesidir. O zaman bunlar Avrupa'da bile yoktu. Amerika'da var. O devrede bizde ise hiç

•313-

Turgut Özal'ın Anıları

mümkün değil. Nihayet, 23 dükkan çeşidi. Tuhafiyeci, manifaturacı, tabirler böyleydi. Tuhafiye, manifatura, bakkal, manav ve kasap. Bizim bildiğimiz bunlardı. Aşağı yukarı Türk toplumunun bildiği zaruri ihtiyaçlarını karşılamaktı. Biz zaruri ihtiyaçların dışında şu makina eskidi, şu süpürge'nin çok daha iyisi çıktı, bunu kaldırıp, a-talım yenisini alalım diye o devirlerde hiçbir düşüncemiz olmadı.

Televizyon uzaktan kumandalı, 3 veya 9 sistemi olan televizyonlar rahatlıkla satılabiliyor. Eskiden bunlar düşünülemezdi.

Yabancı Sermaye

Benim bir müşahedem daha var, içinde yaşadığım için biliyoruz, biz yabancı sermayeden çok korkan bir toplumduk. Böyle alıştırılmıştık. Yabancı pek hoş giden bir kelime değil. Yabancı sermaye de, 1960'lı, 1970'li yılları biliyorum, hatta 1980'in başını biliyorum. "Aman gelmesin, gelip bizi bir nev'i sömürecek, bizi bitirecek" diyenler, gazetelerimizde hala o yazıları, o türkülerini söyleyenler köşelerde duruyor, onu biliyorum. Bugün dikkat ediniz, yabancı sermayeden kimse korkmuyor. Var mı korkan?

Yabancı sermayenin önemli bir kalkınma aracı olduğu hususunda geniş bir konsensüs vardı. Bu da, geçtiğimiz 7-8 senede meydana gelmiş bir husustur. Bunu da iddia ederim.

Ben 1970'li yıllarda devlette çalışmıyordum, özel teşebbüsteydim. Yabancı sermaye düşmanlığının ne mertebeye erdiğini daha iyi biliyorum. Planlama'nın o bölümünde çalışan hanımlarımıza veyahut da çalışanlarımıza isimler takmışlardı. Mesela birine 'korkunç yenge' derlerdi, yabancı sermayeciler. Çok iyi hatırlıyorum. Çünkü bir işi geçirmek mümkün değildi. Yani 8 ayda bir iş nihayete erdirilemezdi.

Bu devrelerden geçtik. İlk başladığımız zaman, 1980'de, meseleyi basitleştirmek için bir kararname çıkardık. "50 milyon dolara kadar olan yatırımlara planlama karar versin, bunun üstündekiler için ayrı kararname yapılsın, hatta orada da mümkün olduğu kadar Türk sermayesine imkan tanınsın" dedik.

Çünkü eski tesirlerden geliyor, hep böyle düşünülüyor. Bugün, bunlar da değişti. Sizin pek beğendiğiniz Metro'nun sermayesi zannediyorum

•314-

Geleceğe Bakış / Değişim

yüzde 100 yabancıdır. Birçok insan alışveriş ediyor. Sermaye yüzde 100 yabancı,ama içine bakın.

Çalışanların hepsi Türk Menager-ler de Türk. Alman sermayedar gelmiş, sistemini koymuş, kendisi de çekmiş gitmiş. Ve içeride satılan malların da yüzde 90'ı Türkiye'nin malları. Tabii bundan dolayı belki bir kısım malları ihraç etme şansına da sahip oluyoruz.

İhracat Bünyesinde Değişiklik

Önemli bir değişiklik de, ihracat bünyesinde yapılan değişikliktir. İhracatı tarımsal karakterli olan ülke, bir sanayi karakterine, hatta bir hizmetler karakterine süratle dönmeye başladı. Bugün sanayi malları ihracatı, aşağı yukarı ihracatımızın yüzde 80-81 'i mertebesindedir. İşte bu çıksa çıksa 85'e kadar çıkar, daha da fazla çıkacağını zannetmiyorum. Ama bunun yanında, bunun dışında döviz gelirlerinde önemli unsurlardan bir tanesi, hizmetler sektörü olmaya başladı. Turizm bunlardan bir tanesi, ondan sonra navlun, büyük çapta nakliyecilik, dış müteahhitlik, bunların hepsi hizmetler sektörüdür. Ve süratli bir tarzda da iş bu tarafa doğru kayıyor. Ben Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda ödemeler dengesinin en önemli kalemlerinin hizmet sektörüne doğru kayacağını tahmin ediyorum.

Zihniyet Değişiklik

Şimdi, esas itibariyle toplumun hemen hemen her kademesinde bir zihniyet değişikliği var. İstisnası yok bunun. Zihniyet değişikliği her sahada, küçükten büyüğe kadar herkeste meseleleri daha başka bir şekilde görme anlayışı meydana getirmiştir. En önemlisi de budur bence. Eski zihniyetlerde, birtakım değişiklikler yapılmış, daha modern anlayışlar gelmiştir. Birçok konuda Batılı nasıl düşünüyorsa, aşağı yukarı biz ona yaklaşmışız. Bilhassa ekonomik hadiselerle bakış tarzımız bu yöne doğru gelmiş. Şimdi bir misal vereyim: "Yerli malı kullanmalı..." Bu tabiri hepimiz biliriz değil 315

Turgut Özal'ın Anıları

mi? Yaşlı olanlarımız daha iyi bilir. Yerli Malı Haftası yapardık. Ben hatırlıyorum, yanında Osman Özbet var. Bir tesadüf 1984 senesi, daha hükümeti yeni kurmuşuz, yeni işe başlamışız, üzerinden ya 1

ay geçmiş, ya da 1.5 ay geçmiş. Mahalli seçimlere gitmek üzereyiz. Bir kıyamet grupta. "Efendim

nasıl olur da muz ithal edilirmiş." Birisi muz ithal etmiş, ondan sonra kıyamet kopuyor bizim grupta.

Antalya mensupları ayağa kalkmış, "Antalya'nın, Anamur'un muzunu varken, nasıl olur da biz bu muzunu ithal ederiz" diyorlar. Yatıştırdık tabii, "Bakacağız, edeceğiz, merak etmeyin, bir yanlışlık olmuştur"

dedik. Ama doğrusunu söylemek mümkün değil. Herkes kıyameti koparıyor. Hakikaten ondan sonra da ben Alanya'ya gittim. Alanya'da meydanın ortasında kocaman bir muz heveni asmışlar, bizi böyle karşıladı muhalefet. "Siz burayı yıkacaksınız" deniliyor. Tabii yıkmaya olmadı, hatta biz seçimi aldık orada. Seçimin bu gibi işlerle alakası yok. Başka şeyler tesir ediyor seçimlere. Türkiye'de hakikaten bu uzun müddet münakaşa edildi. Şu mal ithal edilsin mi, çiçek ithal edilsin mi, yok bilmem tohum ithal edilsin mi? Şimdi zannediyorum herkes bir noktaya geldi. Bugün muzun ithaline kimse karşı değil.

Kaldırsak muz ithalini, yasaklasak kıyamet kopar. A-ma bir şey daha oldu. Anamur'un muzunu da, ondan sonra Alanya'nın muzunu da ıslah oldu. Eski muz değil, orada da daha iyi muz yetiştiriliyor. Yalnız şunu da söyleyeyim, yüzde 200 de gümrük resmi var. Aslında, muz dünyanın en ucuz meyvesi. Bizde muz yetiştirme, bir mikro iklimde oluyor, yoksa tabii olarak muz yetiştirmemiz mümkün değil. Orada bir mikro iklim var, bu mikro iklimde nasıl yetiştiriyorsunuz? İşte kışın muz üretiyorsunuz, halbuki muz üreten tropik veya yarı tropik bölgelerde devamlı üretim var. Keserseniz, muz ağacı tekrar meyve verir. Bununla rekabet etmeniz mümkün mü? Tabii ki oranın muzunu çok daha ucuz gelecektir. Tabii çocuklarınızı düşünürseniz, bu meyvenin de Türkiye'ye ithaline hiç kimsenin bir şey dememesi lazım.

Kivi, hindistan cevizi ithal edildi. Onları biliyorum. Ondan sonra avakado ithal edildi. Bunlardan avakado ile kivi şimdi Türkiye'de üretilmeye başlandı. Marketlerde ben görüyorum. Yerli avakado ve kivi...

316

Geleceğe Bakış / Değişim

300 Yıllık Ezikliğimiz Kalktı

Benim kanaatime göre *en önemli değişiklik* bizim Osmanlı'nın 250, Türkiye'nin de bir 50 sene ilave edelim, *toplam 300 senelik ezikliğimizin ortadan kalkmasıdır*. Biz bunları yaşadık. Bizim neslimiz bu ezikliği çok büyük ağırlıkla hissetti. Belki bizden evvelkiler çok daha fazla hissetti. Demin Mehmet Akif'in şiirinde onu size okudum, orada 'Sanayimiz nerede?' diyor ve soruyor, 'Tezgahımız nerede?'

diye soruyor. Toplumun ezikliğini çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Ama benim kanaatim, bugün bizim toplumumuz hiçbir şekilde Avrupalı karşısında, ileri ülke karşısında artık ezik değildir. Hatta birçokları ben bunu başarırım, bunların karşısında da dişe diş, göze göz başarırım dedi.

Tüketim Toplumu

Tataristan Cumhurbaşkanı'nı dün Merter'deki yeni açılmış olan Migros'a götürdüm. Görenlerimiz vardır. Sonra da Metro'ya... Götürmemin sebebi şu: Türkiye'nin ne ürettiğini orada en iyi şekilde görüyorsunuz. Hakikaten, fevkalade güzel. Öyle üretimler yapılmış ki, geçtimiz dönemde, biz bunların hiçbirini bilmiyorduk. 1980'de bunların hiçbirisi yoktu. Dondurulmuş gıda maddeleri var mıydı?

Sebzeler, balıklar vs... Hepsi orada, gitgide rekabet içinde artan mal çeşitleri görüyorsunuz. Fevkalade güzel paketlenme yapılıyor. Çok çeşitli gıda maddeleri var. Ben çok iyi hatırlarım, daha evvel Türkiye'de beyaz peynirle, kaşar peynirinden başka hiçbir peynir, hiçbir zaman ticari peynir hüviyetine gelmemişti. Ama bugün çok çeşitli peynirlerin hemen hemen hepsi ticari hüviyete gelmiştir.

Marketlerde satılıyor. Tulum peynirlerinden, dilpeynirlerine, daha başka çeşit peynirlere kadar hepsi satılıyor. Demek ki, tüccarın ve imalatçının eli girdi. Toplum bir tüketim toplumu oldu. Talep arttı, talebi artması sonucunda da bu söylediğimiz malların üretimi normal düzene girdi. Bize, 34 bin kalem mal var dediler. Buzdolaplarının, elektrik süpürgelerinin çeşitlerini, bunların hepsini oralarda görmek kabil. Bunları yapan bir ülkeyiz Mütteahhitleri dışarıda çok rahatlıkla 317

Turgut Özal'ın Anıları

Geleceğe Bakış / Değişim

yabancı müteahhitlerde rekabet edebilen bir ülkeyiz. Hele Sovyetler Birliği'nde, eski Sovyetler Birliği'nde, dişe diş, göze göz onların elinden bu ihaleleri alan bir ülke, gayet tabii kendisine çok fazla güvenir. Korkacak hiçbir şey yoktur. Atatürk Barajı, bunun en güzel sembolüdür. Gidip görmeyen varsa görmesini de tavsiye ederim. O, Türkiye'de ezikliğin bittiğinin en önemli sembolüdür.

Böylesine büyük bir barajı Türk müteahhidi, hem de en kısa zamanda yapmıştır. Fevkalade iftihar edeceğimiz ve açıkça herkese, "Türkiye bu gibi meseleleri artık aldı götürdü" diyebileceğimiz bir noktadayız.

Başka konulara da baksanız aynı şeyi söylememiz mümkün. Turistik tesislerimiz, bugün hangi Batı ülkesinde var? Kaç tane var? Gidin bakın, yüzlerce tesis var, Antalya'da, Muğla'da, İzmir'de, Aydın'da ve daha başka yerlerde. Bugün telekomünikasyon sistemimiz Avrupa'nın birçok yerlerinden daha iyidir. Hiç endişeniz olmasın. Otoyollara biz geç başladık ama fena değil, 1500 km'ye gidiyoruz.

Gönül ister ki, asrın sonuna kadar 4-5 bin kilometre yapalım. O vakit Türkiye çok daha değişir, çok daha başka bir ülke olur. Barajları saymak istemiyorum. Hemen hemen her sahada önemli ilerleme var. Ben kendimle ilgili bir sahayı söyleyeyim. 3-4 kere ameliyat oldum. Kalp ameliyatı olduğum zaman, Türkiye'de bybass ameliyatı oldukça riskliydi. Ve az sayıda yapılıyordu. İki üç yerde yapılıyordu en fazla. Bugün tahmin ederim, 20 yerde yapılıyor. Ve artık standart bir ameliyat haline gelmiştir. Riski de fevkalade aşağıya düşmüştür. Hatta, inancım o ki, Avrupa'dan hiç geri değiliz, belki ileriyiz. Aynı şekilde, katarakt ameliyatı oldum. Aynı ameliyat bugün Türkiye'de çok rahat yapılabilir. Eskiden bambaşka bir katarakt ameliyatı yapıyorlardı Koca koca gözlükler veriyorlardı.

Şimdi onlar değişti, gözün içerisine merceği koyuyorlar, bitiyor, gidiyor. Ve bu da özel ameliyat gibiydi, şimdi değil. Üniversite hastanelerimizde, bir çok da özel hastaneler açıldı, buralardaki cihazlar ve çalışanlar en son metotları kullanıyorlar. Geçtiğimiz yıllarda bütün ülkede her konuda gelişme olduğu gibi, bu konalarda da çok önemli gelişmeler var. Modern bir savunma sanayii kurduk. İftihar etmemiz lazım. İleride bu iş daha da gelişecektir.

•318-

Muasır Medeniyet Seviyesine Yaklaştık

1981 yılında İzmir II. İktisat Kongresi'nde 1981 sonrasındaki on yıl için bir hedef istemişlerdi, bir hedef verdik. Muasır medeniyet seviyesine yaklaşmak. Ama 1981 senesinde Türkiye'nin şartlarını bir düşünün. Döviz yok, birçok meseleler, yokluklar var. Bugünkü Türkiye değil. Muasır medeniyet seviyesine yaklaşmak kolay bir iş değil. Ama bugün birçok hususiyetlerimizle, bizim muasır medeniyet seviyesine yaklaştığımız çok net olarak gözüküyor.

Tataristan Cumhurbaşkanı bana şunu söyledi; kendi ülkelerinde çok büyük sanayi tesisleri, ağır sanayi tesisleri var. Bir zamanlar bizim de modamız ağır sanayi idi. Mesela bir kamyon fabrikası var, ondan bahsediyor, 150 bin kamyon yapıyor yılda. Tabii rekabet etmesi çok zor, onu da hemen söyleyeyim.

Bugün kamyon yapanlar çok daha iyisini yapıyorlar. Bu kadar büyük sayılarda değil. Çünkü öyle büyük tesisler fleksibilitelerini kaybetmişlerdir. Yarın herhangi bir değişiklikte, kolay kolay model değişikliği yapamazlar, teknoloji değişikliği yapamazlar. Helikopterler yapıyorlar. *Ilyuşin 62*

uçaklarını yapıyorlar. Tataristan'da Kazan'da o civarda yapılmış tesisler. Ama ne söyledi, biliyor musunuz, bunları söyledikten sonra, "Sizin şu tüketim malları sanayiniz bizde hiç yok" dedi. Yiyecek, giyecek gibi çeşitli mallar yok. Beyaz eşyası yok... İnsanların kullanacağı mallar yok. Ama çok güzel harp sanayisi var. Ama ne yapayım ben o harp sanayisini. Netice insanlara bir şey yapabilmektir.

İnsanlara hizmet edebilmektir. Ve "Bir an evvel de gelin, bunları bize yapın. Gelin sizinle beraber bunları yapalım" dedi. Burayı bu noktada bitiriyorum, biraz geleceğe bakmak istiyorum.

Türkiye Daha İleri Gitmelidir

Birçok evrelerden geçtik. Cumhuriyet'in ilk döneminde bazı reformlar, yenilikler yaptık. Ondan sonraki devrelerde de bazı değişiklikler yaptık. 1980'li yıllarda çok önemli bir değişim yaptık. Ama benim kanaatime göre, Türkiye daha ileriye gitmeye mecbur bir ülkedir. Coğrafi konumumuz bunu amirdir. Bu coğrafyada güçlü

•319«

Turgut Özal'ın Anıları

ülke olamazsak, çok zorluklarımız olur. Güçlü ülke olduğumuz zaman meselelerimiz daha kolay çözülür. Etrafınıza bakın. Biz iki kıtanın birleştiği yerde bir nevi ırkların kaynaştığı etnik grupların

kaynaştığı ve birçok problemlerin olduğu bir bölgede yaşıyoruz. İşte Balkanlar, işte Kafkaslar, işte Güney.

Bütün bu bölge bir mücadele bölgesidir, kavga bölgesidir. Bu bölgede halkımızı huzur içinde, güven içinde yaşatabilmenin yolu, Türkiye'nin büyümesidir. Bunun i-çin bir hedef düşünürsek, benim söyleyeceğim hedef, 10 sene içinde dünyanın ileri 10 veya 15 ülkesi arasına girebilmektir. Girebilir miyiz? diye düşündüm. Kanaatime göre gireriz. Türkiye 1980 Türki-yesi değil. 1990'ların Türkiye'si.

Çok yetişmiş insan var. Özel sektörde de var, devlette de var, bunu da biliyorum. Ve yeni yetişen nesiller, üçüncü, dördüncü nesil dediğimiz nesiller çok daha iyi yetişme şansına sahip ve iyi yetişiyor.

Ben çocuklara gençlere çok iyi bakmaya çalışıyorum. Onlarla çok sık konuşurum. Birçok meselelerini anlamaya çalışırım, konuştuğum zaman da umumiyetle "Büyüyünce ne olacaksın, ne olmak istiyorsun?" diye sorarım. Hepsinin kafasında bir hayal var, "Bilmiyorum" diyen pek az. Ya doktor, ya bilgisayar mühendisi oluyor. Ya da öğretmen oluyor. Bazen Cumhurbaşkanı olmak isteyenler de çıkıyor, onu görüyorum. Politikacı olmak isteyenler de var. Toplumun birçok meseleleriyle o çocukların alakadar olduğunu görüyoruz. Bu bizim devrimizde mümkün değildi. Biz böyle yetişemedik. İmkanlar yoktu elimizde. Bizden sonraki nesillerde de kolay değildi. 1960'lı yılların sonunda doğanlar da çok iyi yetişmiş diyemezsiniz. Ama tabii ondan evvelkilerden daha iyidir. Fakat bunlar, hele 70'li yılların sonuna doğru doğanların çok daha iyi şanslı olduğu kanaatindeyim. Çok daha iyi yetişiyor. Bir kere bu tarafı var. 60 milyonluk bir nüfusumuz var. Artık nüfus baskısı ekonomiyi sakatlayacak bir şekilde değil kanaatindeyim. Birçok ülkede nüfusun baskısı yüzde 3-3.5 gibi artışlar, ülkenin ihracatını, sanayisini ve hizmetlerini etkiler. O nüfusun baskısı ile ekonomi gitgide başaşağı iner. Gide gide daha kötü hale gelir. Türkiye böyle bir durumda değil. Türkiye, potansiyeli itibariyle, imkanlar itibariyle bu söylediğimiz baskıdan bence kurtulmuş vaziyettedir.

• 320 •

Geleceğe Bakış / Değişim

Ve tahmin ediyorum, 10-15 sene içerisinde nüfus baskısı artışı yüzde 1.5 mertebelerine inecektir.

Belki biraz daha aşağıya inebilir. Altyapımız fevkalade, yani eskisine kıyasla çok iyidir. Tabii altyapı eksikliği devam eder, altyapı eksikliğini hiçbir zaman geri bırakmamak lazım. Muhakkak altyapı meselelerini devamlı ileri bir şekilde halletmemiz lazım.

Fikre Saygı ve Münakaşa

Yapılacak şeyler nelerdir? Böyle bir konuma gelip 15 gibi bir sayıda ülkenin arasına girebilmek için ne yapmamız lazım? Bir kere bazı prensibler var, bu prensiblerin dışına çıkmamamız lazım. Ben bu prensipleri topladım, muhtelif yerlerde de söylüyorum. Bir tanesi, 'Fikir, düşünce ve düşünceyi ifade hürriyeti'. Bundan Türk toplumu vazgeçemez. Hatta burada şunu söyleyeceğim, birtakım eski alışkanlıkları baskılarla yok bilmem şu düşünceyle, bu düşünceyle 'Siz bunu konuşamazsınız,' gibi lafların, tamamiyle ortadan kalkması lazım. Bu toplum kavga etmeden, münakaşa etmesini, netice

almasını, uzlaşmaya varmasını muhakkak bilmelidir. Ama, uzlaşmaya varabilmenin yolu münakaşa edebilmekten geçiyor, fikrini söyleyebilmekten geçiyor, fikre saygı duymaktan geçiyor. Bunlar olmadıktan sonra hakikaten bir uzlaşmaya varmak mümkün değil. Niçin bunu söylüyorum, onu da ifade edeceğim: Ben birçok ülkeyi gördüm. Bir şeyler bulabilen, bir şeyler keşfedebilen, bir şeyler icat edebilen ve birtakım yenilikler getiren ülkelerin hepsinde, belki bir iki tane, belki iki üç tane bu ülke en önemli hususiyet serbest bir düşünce ve düşünceyi ifade hürriyetinin olduğunu gördüm. He şey mü-

nakaşa ediliyor. Sizin bugün bu da münakaşa mı edilir dediğiniz konular dahi münakaşa edilebiliyor.

Zannediyorum burada önemli bir nokta var. Toplumun bunu artık çok, hele sizin seviyenizdeki insanların, artık bu konuyu hiç münakaşa etmeden kabul etmesi lazım. A-ma maalesef ben şahsen bu konuda epey baskı altındayım. 'Şu konuyu düşünemezsin!' dahi diyebilen insanları görüyorum.

Köşelerde yazı yazarları görüyorum. Bundan korkmuyorum. Böyle bir şey 321

Turgut Özal'ın Anıları

hatırıma bile gelmez, ama sessiz de durmayalım, biz de fikirlerimizi söyleyelim. Çünkü fikirler söylene söylene muhakkak daha iyi olur ve bunun başka da yolu yoktur. Bir fikri beğenmeyebiliriz, ama o fikrin ortadan kalkabilmesi, gene o fikir pazarına gelip, münakaşa edilmesine bağlıdır. Aynen serbest pazar gibi. Mallar nasıl geliyor, en iyisi nasıl bulunuyorsa, fikirler de öyle bir pazara gelecek, o fikir pazarında biz en iyisini bulacağız. Bazen birtakım dogma fikirlerle ideolojik birtakım baskılarla maalesef bunların dışında oluyoruz. A-ma ben toplumun, benim söylediğim istikamette gittiğine kaniyim. Eski kafaların, şunu da konuşma, bunu da böyle söyleyemezsin, bunu da münakaşa edemezsin, diyen kafaların artık Türkiye'de geride kalmaya başladıklarını çok iyi görüyorum. Toplum bunların hiçbir zaman peşinden gitmeyecektir. Belli bir süre sonra bunlar sınıfta kalacaklardır. Bunu hepimiz göreceğiz. Çünkü ileriye bakan bir toplum, başka türlü olamaz. Ve inanınız, keşif yapmanın, bilimsel araştırma yapmanın da hususiyeti buradan geliyor. Hiç çekinmeden, korkmadan, araştırmak gene bu şekilde bir fikir hürriyetine bağlıdır.

Din ve Vicdan Hürriyeti

İkinci konu, din ve vicdan hürriyetidir. Çok geniş bir hürriyettir bu. Büyük sayıda insanı alakadar eden bir hürriyettir. Ve benim i-nancıma göre o hürriyetin olması insana huzur verir. Huzurlu insan da iyi çalışan insandır. O huzuru alamazsa, devamlı o konuda bir kavga içinde olursa, ondan verim alamazsınız. Hiçbir manası yoktur, toplumumuz bu konuda hiç kavga etmemelidir. Ama eskiden kalma birtakım yanlışlıklar var. Demin söyledim. Ta, Mehmet Akif'in yazdığı Safahat'ta da deniliyor.

Dinimizi bile değiştirelim, şeklinde fikirler getirilmiş. Bu fikirlerin biraz da zorbalıkla tatbik edilmesi dahi düşünülmüş. Bu zorbalıklar sonunda insanlar bayağı korkar olmuşlar. 163. maddeyi kaldırmamızın sebebi budur. Çok büyük baskı vardı. Gerçi, son zamanlarda uygulanmıyordu diyebiliriz. Günün birinde yapılabilirdi, onun için kalkması lazımdı.

Teşebbüs Hürriyeti

Üçüncü hürriyet, teşebbüs hürriyetidir. Eğer serbest pazar düşünüyorsanız, onun temelinde serbest bir teşebbüs hürriyeti var demektir. İnsanlara şunu yap, bunu yapma, katiyen söyleyemezsiniz. Mümkün olduğu kadar herkes, kafasını çalıştırsın, herkes bildiğini en iyi şekilde tatbik etsin ve en iyi neticeyi alsın. İnanınız gelecek asır ferdin asrıdır. Merkezde, toplumun merkezinde, hareketin mekezinde insan var. Devlet geriye çekilecek, insan öne çıkacak. Benim kanaatim, bu da ferdi teşebbüsün önümüzdeki asırda çok daha güçlü olacağını gösteriyor. Zaten teknolojinin ilerlemesi, yüksek teknolojinin gelmesi, büyük fabrikaları iyice küçültmüştür. Tataris-tan'da olduğu gibi, 150 bin tane kamyon yapan fabrikaya lüzum yok.

Geçenlerde bizim tanıdıklardan bir tanesi, Malatya'da yapılan fabrikarlardan bir tanesinin sahibi bana dedi ki, "Ben fabrikamda iplik üretiyorum, 80 veya 100 kişiyle yaptığım işi, Sümerbank 1500 kişiyle yapıyor. Aynı üretimi yapıyorum," dedi. Nedir bu? Daha yüksek teknolojiye dayalı tesis getirmiştir, kurmuştur. Ötekinde 1500-1200 kişiyle çalışırken; o 80-100 kişiyle çalışıyor. Birçok tesislere baktım.

Bu yüksek teknolojiyle beraber insan sayısı süratle azalmıştır. Çalışan insan sayısı aşağıya inmiştir. O

vakit onunla rekabet edilmesi mümkün değil. Bunun için ferdin daha iyi yetişmesi önem kazanıyor.

Ciddi Problemler

Şimdi önümüzde problemler var.

Türkiye'nin önünde ciddi problemleri var. Bugün, bir fasit daire içindeyiz. Üstelik bu fasit daire yıllardan geliyor. Çözümü tam bulmuş değiliz. Ama çözüm hakkında fikirlerimiz var. Nedir bu?

Enflasyon var... Yüksek faizler var... Devletin Kamu İktisadi Teşebbüsleri'yle beraber kamu sektörünün büyük bir açığı var... Ve bu açık son yıllarda artmaya başlamıştır. Netice ne oluyor?

Devlet

•323-

Turgut Özal'ın Anıları

piyasadan daha fazla ara almaya başlamıştır. Aşağı yukarı bu sene piyasaya emisyon ve kaydı para sekinde 100 trilyon çıkarılmıştır. Ancak paranın yarısını, belki de yarısından fazlasını devlet almıştır. Halbuki devletin ekonomideki rolü iyice azalmaktadır. Azalması da lazımdır. Ama bu alış devam ettiği müddetçe faizlerin düşmesi mümkün değildir. Buradan da şu sonuca geleceğiz: Faizlerin düşmesi için de devletin açığının kazanması lazım. Bugün çok rahaf söylüyorlar, hatta Sayın Başbakan ifade ediyor, diyor ki, "Bütçenin yüzde 40'ı maaşlara gidiyor," yüzde 20'si de, tabii mühim kısmı o açıktan dolayı faiz harcamalarına. Etti mi yüzde 60. Ben size bir i-lave daha yapayım, muhtemelen yüzde 20-25'i de sosyal güvenlik sisteminin çökmesinden dolayı onun açığını kapatan harcamalar; Sosyal Sigortalar'ın, Emekli Sandığı'nın ve Bağ-Kur'un. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin çok büyük açıkları var, hele bu sene çok daha büyük olacağı benziyor, büyük olması da muhtemel, aksi takdirde büyük zam yapmanız lazım. Onu yapamazsanız açık büyüycek. Onu yaparsanız, enflasyon yukarıya çıkacak. Fasit daire burada.

Eskiden olduğu gibi, "Türkiye büyük yatırım yapıyor, o yüzden bu açığımız vardır" kesinlikle diyemezsiniz. İzafe olarak devletin yapabileceği yatırım imkanı aşağıya düşmüştür. Hatta bugün yatırım parası diye ayrılan paraların çok büyük bir kısmının o müesseselerin işçi ücretlerine gittiğini söyleyebiliriz. Yani, Karayolları'na para verirsiniz, Karayollarının hiçbir yatırım yapmadan işçisine vereceği parayı karşılamakta zorluk çeker. Köy Hizmetleri, Devlet Su İşleri, Yapı İşleri aynı durumdadırlar. Orman'ın, devletten para alan 200 bine yakın işçisi var. Onların da ücretleri çok yüksektir. Bu tablo bütçenin yüzde 40'ının içinde değildir. Bunlar tamamen ayrıdır. Yatırımlardan alınıyor, onun için yatırımlarda da küçük büyük bir hayatiyet yoktur. Yatırımlar da yavaş giderse, özel teşebbüsün, devlete iş yapan müteahhitlerin paralarını alması da fevkalade zorlaşır. Veyahut da yeni ihalelerin çıkması, devletin yapabileceği işlerin çıkması da zor hale gelir.

'324'

Geleceğe Bakış / Değişim

2 Trilyon Gelir, 6 Trilyon Harcama

O halde bu fasit dairenin kırılması lazımdır. Ve hemen şunu söyleyelim: Eğer bu fasit daire, kısa zamanda kırılmazsa, bir sene sonra bunu kırmak için sarfedeceğimiz gayret, bugün 100'se, gelecek sene 200'dür. Hiç unutmayın. Bundan bir sene evvel 50 i-se, şimdi 100 oldu. Bundan sonra da 200

olacak. Bu işin temelinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatıyor. Ve devletin ücret politikası yatıyor.

Ücret politikası derken bir dereceye kadar memur hizmetleri, ama esas itibariyle büyük çapta istihdam politikası yatar. Devletin bu kadar büyük işveren olmaması lazım. Konu hemen istihdam meselesine geliyor. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ni özelleştirir veya bazı ekonomik olmayanları kapatırsanız, bu kadar adam işsiz kalır, lafını politikacılar çok rahat söyler. Siz de söylebilirsiniz. Ama unutmayın, bugün mesele 200 bin insan meselesiyse, yarın bu daha büyük rakam haline gelir. Çünkü iş büyüyerek gidiyor, kartopunun büyümesi gibi. Ben bir misali seviyorum,

Zonguldak'tan vereceğim. Çok kavgasını yaptım o tarihte. Üzerine çok da laf geldi. Ama hiç kimseye de dinletemedim. O zaman ne bizimkilere dinletebildim, ne de başkasına, herkes Zonguldak'ta grev yapan sendikaya destek oldu. İsteyin istediğinizi, verin, biz de vereceğiz, daha vereceğiz. Sonunda, kaba rakamıyla söyleyelim, Zonguldak Kömür Havzasının 2 trilyon geliri var. Beynelmül kömürün fiyatlarına göre öyle olması lazım, isterseniz 3 misli pahalı satın, o vakit, bütün sanayi tesisleriniz veya o işi alanların iflahları kesilir. Bu yıl gelir 2 trilyon, çalışanların aldığı para 6 trilyon. Kim veriyor bu parayı? Siz veriyorsunuz. Siz, hepiniz, hepimiz veriyoruz. Gelin mantığımızı kullanalım. Dünyanın hiçbir yerinde böyle tesis çalıştırılmaz, mümkün değil. Dedik ki, "Birinci derecede kalkınmada öncelikli yöre yapalım." Kapatalım, tazminatları verelim. Tazminat olarak vereceğiniz para aşağı yukarı 6 trilyon kadar. Bu bir senelik ücrettir. Bir senelik size maliyettir. Ertesi sene o paranın 2

trilyonunu orada meydana gelecek sanayiye desteklemek için kul-325

Turgut Özal'ın Anılan

lanın. İki üç sene böyle devam edin. Beş sene de, orada kurulacak sanayi bütün o istihdam imkanını meydana getirir. Ve sağlam bir istihdam meydana getirir. Havadan kimseyi beslemezsınız. Bir üretim karşılığında bu parayı verirsiniz. O vakit Türkiye yukarıya doğru gider. Ama bunu yapmaya cesaretiniz yoksa, o iş bu sene daha büyüyecek, size söyleyeyim. Toplu sözleşme geldi, kapıda şimdi.

Hatta galiba anlaşmazlık zaptı da tutuldu. İki sene evvel söyledikleri gibi bakalım kimler gidip orada

"İsteyin istediğinizi" diyecek. O zaman bir ben karşı çıktım, hemen bir laf; "Çankaya'nın şişmanı, işçi düşmanı!" Bunu söylediler. Ama benim bu söylediğim, iki sene evvel yapılmaya başlansaydı, Zonguldak'ta istihdam imkanı süratle gelişirdi, herkes de işinden memnun olmaya başlardı, iki sene de zaman kazanmış olurduk. Yapılmadı. Ondan sonra ne yaptık? Geldik, 1991'de bir toplu sözleşme daha. Bakınız, orada da yaptıklarımıza; 1989'da bir toplu sözleşme yapıldı. Ben o zaman Anavatan iktidarının Başbakanı olarak, hatta 1981'den başlayarak Türk ekonomisini düzeltmek için herkesin birtakım fedakarlıklar yapması kanaatin-deydim. Bunu da çok açık söyledim, her zaman söyledim.

1985'ten bu yana ekonominin düzelmesi, bugünkü duruma gelmesi için memurumuz da, işçimiz de enflasyonun biraz altında para alıyor. Ama size söyleyeyim, yarın da aynı durumla karşılaşacaksınız.

Ve o vakit herkesin fedakarlık yapması lazım. Almanya'da bir kanun var: "Ekonomi kötüye giderse, ekonomik kuruluşlar bir araya gelir ve i-şi düzeltirler" der. Ve maalesef, 1989'da yapılan toplu sözleşmede şöyle bir şey yaptık; dedik ki, tamam, 1985'ti 1989'a geldik, iki toplu sözleşmesiz geri kaldınız, şimdi bu farkınızı vereceğiz. Yani o kayıplarınızı karşılayacağız. Tabii o zamanki kaybı gene karşılamıyoruz, sadece maaş bakımından seviyeyi düzeltiyoruz. Razi oldular, anlaştık. Enflasyonun da şu kadar olacağını tahmin ediyoruz, dedik... Bunun üzerinde de 5 puan fazla vereceğiz. Yıl sonunda eğer enflasyon bu tahmin ettiğimiz rakamdan fazla çıkarsa aradaki farkı da ertesi senenin başında vereceğiz, böyle anlaşıldı Peki, 1991'de anlaşma yapılmaya başlandığı zaman, o sendikaların fazla istemeye

326

Geleceğe Bakış / Değişim

hakkı var mıydı? Aynı metodu kullanacağız, eskiden kalma hiçbir alacakları yok ki... Hepsi 1989'da verilmiş. Aynı formül çalışacak, enflasyon artı 5 vereceğiz, enflasyon eğer fazla çıkarsa zaten tashih ediliyor. Hayır. Bize daha fazla vereceksiniz. Yani normal yüzde 70-80 almaları icap ederken, toplu sözleşme, yüzde 250 ile bağlandı. Bunun sonu ne oldu? Rakamlar şişti, kocaman bir açık karşımızda...

Soru ve Cevaplar

Soru: Muhterem Cumhurbaşkanım, bugün Türkiye'de Türk ve Osmanlı kültürü, yani öz kültürümüz katledilmektedir. Ahlak ise, giderek yozlaşmaktadır. Özellikle, bir kısım basın ve televizyonlarla bu hızlı bir sürece girmektedir. Acaba, bu transformasyon olayında kültür ve eğitimin yozlaşması konusunda düşüncelerinizi lütfeder misiniz?

Cumhurbaşkanı: Bu toplantının İş Vakfı'nda olması sebebiyle, ekonomik içerikli olmasına dikkat ettim. Bazı konulara girmedim ve değinmedim. Bunlardan bir tanesi de kültür. Benim bundan epey evvel söylenmiş bir sözüm var, onu hatırlatarak bu konudaki düşüncelerimi ifade edeceğim. "Birtakım darboğazlardan geçtik" dedim. Bunlardan bir tanesi, 'Döviz darboğazı'. İşte onu aştık. Başka darboğazlar vardı, onları da aştık. Ama, şimdi çok önemli bir darboğaza geliyoruz. Bu kültür darboğazıdır. Bunun aşılması çok daha zordur. Şimdi arkadaşlarımızın sorularında genellikle şu eğilimi tespit ettim. Ona dikkat ettim. Televizyon, radyolarda kültürümüzü yoz-laştıran birtakım programlar var.

Karar Vermek

Ben esas itibariyle, demin de ifade etmeye çalıştım, 21. asra girerken insanoğlunun kendi meselesinde, bizzat kendisinin karar vermesini öngörüyorum. Eğitim ayrı bir konu tabiatıyla, çok iyi bir eğitim vermemiz lazım. Çok iyi bir kültür vermemiz lazım. Bu

• 327

Turgut Özal'ın Anılan

imkanları ortaya koyalım. *Ama tabular ortaya koyarak, yasaklayarak bir noktaya varmanın mümkün olmadığı kanaatindeyim.* Çünkü bugün, 'bu iyi bir konu' veya 'şunu yasaklayalım' diyebilirsiniz. Belki de söylediğiniz doğrudur. O günkü şartlar içerisinde de doğrudur. Ama hiç düşündünüz mü? Bir kere yasaklamaya başladığınız zaman veya yasaklama gücünü birinin eline verdiğiniz zaman, acaba nerelere kadar yasaklama gidecektir. Bazen yanlış fikirlerin bile ortaya konulması, fikirleri yasaklamaktan çok daha iyidir. Yanlış fikirler ortaya atılabilir. Son okuduğum bir kitapta da vardır.

Aynen serbest pazar gibi, fikirler, pazarında değer kazanır. Bu değerler içerisinde o fikirden daha iyi fikirler varsa, bunlar öne çıkar. Tabi-i şu yanlışlıklar da yapılabilir. İyi bir medyanın propaganda tekniklerinden dolayı bazı yanlış fikirler de doğruymuş gibi bir süre kabul edilebilir. İşte komünizmin kabul edilebilmesi gibi. Başka sebepler de var. Ama eninde sonunda bunlar yıkılmaya mahkumdur.

Serbest fikir ortamı yoksa, o kötü fikirlerin yıkılması, bence imkan dahilinde değildir.

Tabular Altında Ezilmek

Tabular altında bir ülkenin ezilmesi, tehlikeli ve korkulacak bir husustur. İnsanların düşüncelerinin bloke edilmesi tehlikelidir. Benim gördüğüm ileri ülkelerin en önemli tarafı budur. Hakikaten ileri ülkeler, araştırma yapabilen, daha fazla serbest tartışma ortamı sağlanabilen ülkelerdir. Fikir ve düşünce hürriyeti çok eskiden beri 300-400 senedir var. Araştırma kafasına da bu ülkeler sahipler.

Çünkü insanoğlu yaratılışından itibaren hep etrafına bakarak 'neden, niçin' böyle diye soruyor.

Çocukluğumuzda annemize veya babamıza (Annenizden babanızdan korkmuyorsanız muhakkak ki) şu nedir-niçin diye sual sorarsınız. Ben anneme çok sualler sordum. Bazen bunalırdı, 'neden bu kadar sual soruyorsun' diye. Ama, insanoğlu da sual sorarak öğreniyor. Araştırarak öğreniyor. Onun için bazen yanlış fikirler olabilir, ama bunları da vasfiye edecek gene serbest fikir ortamıdır. Bunu ortaya koymamız lazım. *İnancım odur ki, iyi bir eğitim ve sağlam bir terbiye verebilirsek bunu aşabiliriz.*

•328-

Geleceğe Bakış / Değişim

Aslında İslam inancısında da bunun böyle olduğu düşüncesini taşıyorum. Daha serbest bir

tartışma ortamı olduğu kanaatindeyim. Çok kesin olarak 'bunu düşünemezsiniz, bunu yapamazsınız' dedikleri, mahdut hususlar vardır. Benim bildiğim kadarıyla "sakın Allah'ın nasıl bir şekil olduğunu düşünmeye kalkmayın, çünkü kafanız bunun için yaratılmamıştır" derler. Bildiğim sadece bu var. Onun dışında İslam "Birçok şey düşünün taşının, bu niye böyle olmuştur diye sualler sorun, neticede belki doğrusunu bu şekilde bulacaksınız" der. Araştırma hep böyle yapılmıştır. Başka türlü de mümkün değildir.

Bizim kültür yelpazemiz çok geniş. Çünkü biz bir imparatorluk bakiyesiyiz. Her taraftan insanlar gelmiş bize. Geçenlerde Abhazya'da bir hadise oldu, bizim bütün Çerkezler, Abazalar hepsi ayağa kalktılar, hepsi akraba çıktı. Türkiye'de 3.5-4 milyon Çerkez Abaza var, deniyor. Biz bunu bilmiyorduk. Sonra Bosna'da hadiseler oluyor, Türkiye'de bununla ilgili aksi seda var. Yarın Arnavutluk'ta Kosova'da olur, gene Türkiye'de büyük aksi sedası duyulur. Demek ki, böyle bir karışım içindeyiz. Çok çeşitli, kökten gelmiş insanlar var.

141,142 ve 163. Maddeler Kalktı, Ne Oldu?

Bu bakımdan, daha serbest düşünmenin yollarını bulmamız lazım. Tipik misali, 14, 142, 163.

maddelerdir. Uzun yıllar biz bunların kavgasını yaptık. Bir grup çıktı, "141, 142 kaldırılabilir mi?" de-di. Bir zamanlar düşünülmesi bile mümkün değildi. "Komünistler Moskova'ya!" dediğimiz yıllarda bundan söz etmek dahi mümkün değildi. Sonra gördük ki, bu iş serbest bırakılınca 141-142 kaldırı-

lınca Komünizm ortada kalmadı. Türkiye'de şimdi esamesi okunmuyor. Kimse bunun yanında değil, hatta isimlerini değiştiriyorlar. Öbür tarafta 163. maddenin, irticaya mani olduğuna dair bir anlayış

vardı. İnsanlar ayin yapıyor vs. diye hapse atılırlardı. "163. madde kalktı, ne irtica hikayesi, ne bir şey var. Demek ki, bütün bunlar biraz da yasağın getirdiği korkulardır. Yasaklar ortadan kalkınca, o meseleler de kalktı. Tabii bazı insanların da meslekleri bir parça zo-

•329-

Turgut Özal'ın Anıları

ra düştü. Yazı yazıyorlardı. O yazıları yazamaz hale geldiler, kabahati de bende buluyorlar.

Soru: Efendim, bir soru eğitim konusunda Prof. Dr. Erman Tun-cer soruyor. İlk ve ortaöğretimin çeşitlendirilmesi konusundaki düşüncelerinize teşekkürlerini arz ediyor ve temel eğitimin çeşitlendirilmesi hususundaki görüşleriniz ve tavsiyeleriniz neler olabilir? Bunu soruyor.

Eğitimde Köklü Reform

Cumhurbaşkanı: Evet, biraz önce de ifade etmeye çalıştım. Bizim kendi Milli Eğitim bakanlarımıza bile, ben bazen fikirlerimi anlatamadım. Çünkü alt tarafta öyle bir bürokrasi var ki, yıllarca o şekilde gelmiş, kırmak mümkün değil. Onun için Milli Eğitim'de çok köklü reform yapmak

lazım. Neden böyle olmuş, dersiniz, birtakım sebepleri var. Şimdi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kalkmasını istiyor!" misal olarak söylüyorum, kıyamet kopar. Neden? Çünkü, anayasanın koruması altında bir kanundur. Açm bakın Anayasa'ya. Peki ne zaman gelmiş bu Tevhid-i Tedrisat Kanunu. Evet; Türkiye'de çifte eğitim varken gelmiş, çifte eğitim kalmamış, bitmiş o iş, ama hâlâ Tevhid-i Tedrisat Kanunu var. Bu sefer biz Milli Eğitim Bakanlığı'nda tekdüze eğitim vermeye başlamışız. Söylemek istediğim bu, esas itibariyle.

Bunun daha geniş çerçevede ele alınması, serbestliğe kavuşması lazım. Aksi takdirde, rekabet olmaz ise, gelişme de olmaz. İyi bir e-ğitim veremeyiz. Bu arada bazı beğenmediğiniz eğitim tarzları da olabilir. Ama, hepsini bir arada mütalaa etmek lazım. Artışıyla, eksi-siyle mukayese etmek gerek.

Yoksa tek taraflı olarak göremeyiz. *Ben bu meselelerin korkmadan, çekinmeden tartışılmasından yanayım. Tartışılabilmelidir. Eğitim sistemimiz nasıl olmalıdır? Daha serbest mi, tekdüze mi olmalıdır?* Bütün bunların hepsinin bir kere müzakere edilmesi lazım. *Tekdüze eğitimin yanında değilim. Bir merkezden yüklenen ve değişmesi fevkalade zor olan bir sistemin yanında olamam.* Çünkü değişim o kadar hızlı ki, biz eğitimimizi bu

330

Geleceğe Bakış / Değişim

değişime göre ayarlayamazsak büyük bir sıkıntıya düşeceğiz. Nitekim, *bugünkü sıkıntılarımızın temelinde de bu var. Mesela; geçenlerde televizyonda da dinledim "Kitap okunmuyor, bir kitap en fazla 3000 adet basılıyor." diyorlar. Bu noktaya gelmiş bir ülke için yüz kızartıcı bir rakam. "Eğitim sistemimizin bundaki rolü nedir?" diye düşündünüz mü?* O gün, televizyonda müzakere yapıyordu, hiç kimse bunu söylemedi. *İnanıyorum ki, eğitim sistemimizin bunda çok büyük rolü var. Çünkü biz tek kitap üzerinde durmuşuz.* Milli Eğitim Bakanlığı çıkarıyor. Şu kitap, bu kitap diyoruz. Başka kitap yok. Halbuki Batı ülkelerinde adam bir mevzuyu veriyor ve diyor ki: Gidin şu şu kitaplar var, başka kitapları da kütüphaneden bulun, bir araya getirin, bana bir rapor hazırlayın. *O vakit çocuk kitap okumaya küçüklükten başlıyor. Bizde ise sadece, ezbercilik. İşte o zaman kitaptan nefret ediyoruz.*

Öyle yetiştiriliyoruz. Sistemde bir değişiklik yapılsa, daha küçükten kitap araştırma veya kitaplara bakma gibi birtakım vazifeler verilse, çocuklar herhalde kitapları okuyacaklar, ondan sonra da başka kitapları okuyacaklar. Ama bugünkü şartlar altında biz en kısa zamanda okulu bitirmek istiyoruz, biraz ezbercilik var işin içinde, o kadar.

Soru: Efendim, dünyadaki gelişmeler Amerika Birleşik Devletleri ve gelecek konusunda Şakir Yardımcı'nın bir sorusu. Bilinen sebeplerle Amerika'nın 15-20 senede biteceği, hakimiyetini kaybedeceği tahmin ediliyor. Bu tahakkuk ederse, ondan sonra nasıl bir düzen gelebilir, söyleyebilir misiniz?

Serbest Düşünce Ortamı

Cumhurbaşkanı: Ben aynı kanaatte değilim. Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok yerlerde bulundum. Japonya'da da bulundum, Avrupa'da da bulundum. Amerika'da ise uzun müddet bulundum.

Ben Amerika'nın hakimiyetini kaybedeceğini hiç zannetmiyorum. Görülebilir bir istikbalde kaybedeceğini zannetmiyorum. Daha fazlasını tahmin etmek mümkün değil. Ama öyle 15-20 senede hiç mümkün değil. Amerika'nın diğer ülkelerden en önemli farkı, orada çok ciddi bir serbest düşünce ortamı var. Araştırma ortamı var.

•331•

Turgut Özal'ın Anıları

Serbest bir teşebbüs kabiliyeti var. Hepinize sorayım, Almanya'ya giderseniz elektronik sahasında hangi firmalar var? Size iki yer gösterirler, Siemens derler, birkaç yer gösterirler. Fransa'da belli isimler, Hollanda'da Philips, İngiltere'de Marcony, birkaç tane isim. Amerika'da elektronik sahasında IBM, Motorola derken, 1960'tan sonra California'da korkunç şekilde yeni şirketler çıktı. Ve devamlı da yenileri ortaya çıkıyor. Amerika'da devamlı yenileşme var. Çünkü insanlar inanılmaz derecede düşünüyor ve üretme kabiliyetleri var. Bu da serbest düşünceden ileri geliyor. Japonya'daki araştırma ne kadar fazla olursa olsun, Amerika'daki kadar netice alıcı bir şey olduğunu zannetmiyorum. Japon milletinin en önemli hususiyeti, araştırılmış bulunmuş bir husus, bir neticeyi alıp onu ticari hale getirmeyi çok iyi bilmeleri. O tarafları çok kuvvetli. Keşif üzerine sistem kuruluyor. *Bu keşfin ticari hale getirilmesinde Japonlar'ın üzerine yok. Ben Avrupa'nın daha tutucu olduğu kanaatindeyim, ileride Avrupa'nın problemi olacaktır. Amerika devamlı değişiklik içindedir.* Ama ne zaman bu değişiklik sona ererse, değişikliği yapamaz hale gelirse, o zaman Amerika aşağıya doğru gider. Zaten değişimin önemi buradadır. Her an yeni yeni şeyler bulup, değişimi sağlayabiliyorlar. Birçok başlangıç orada. Hep onu gördüm.

Soru: Ahmet Aydın kardeşimizden bir soru. 2010 yılının Türk işadamı nasıl olmalıdır, tavsiyeleriniz?

Cumhurbaşkanı: 2010 yılı aşağı yukarı 18 yıl sonra. Ama bir işadammının bugünkünden muhakkak çok daha iyi olması lazım. Çünkü o kadar büyük bir rekabet ortamına gidiliyor ki, sadece bir lisan değil birkaç lisan bilmesi lazım. Tahminim öyle. O tarihte muhakkak iki lisan bilecek insanlar. Belki iki fakülteden mezun olmaları lazım. O tarihlere geldiğimizde fakültelerle, hayat arasında ilişki daha fazla olacak. Herhalde, o tarihte, 2010 yılında çok daha farklı bir-nesil göreceğiz. Tahmini çok zor o işin.

Ama bugünkü trend giderse, 2010 yılında herhalde dünyanın ileri ülkeleriyle eşitlenebilecek veya çok yaklaşmış durumda olacağız. Öyle işadamlarımız olacak. Soru: Efendim, yabancı sermaye şirketlerimizin genel müdürleri, birkaç sual sormuşlar. Yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmek için yapılması gerekenler nelerdir? Tavsiyeleriniz?

•332-

Geleceğe Bakış / Değişim

Cumhurbaşkanı: Benim tavsiyem şu, yabancı sermaye şirketi ile yerli bir şirket arasında hiçbir ayırım yapmamaktır. Zannediyorum o noktaya daha Türkiye gelememi. Bugün teşvik bakımından olsun, vergi bakımından olsun, personel bakımından olsun, herhangi bir ayırım bahis konusu değildir.

Yıllar önce çok ayırım vardı. Yabancı, yabancı olarak görülüyordu. Bugün öyle görülüyor. Bir de tahmin ediyorum, yabancı sermaye şirketlerini Türkiye'ye çekebilmenin ikinci önemli yolu, büyük şehirlerimizde International okulların açılması lazım. Eğer büyük çapta bir yabancı sermaye girecekse, bu şirketlerin genç bazı personeli dışarıdan gelecektir. Bunların çocuklarının okuyabileceği okulların açılması gerekli. Biz hâlâ Lozan Anlaşması'na takılmış kalmışız. Halbuki, bu okulların açılmasında hiçbir mahzur yoktur. Bu meşhur kapitülasyon hikayesiyle ilgilidir. Kapitülasyon hikayesinden de, o tabudan da kurtulmak lazım. Bu okullar açılırsa, yabancı sermayenin gelmesi daha kolay olur. Aksi takdirde, çok zor geliyorlar. Sadece İstanbul'a gelmek istiyorlar. Diğer şehirlere gitmek istemiyorlar.

Benim gördüğüm bu. Halbuki, bizim Türkiye'nin her tarafında bu imkanları sağlamamız lazım.

Bundan da korkacak bir şey yok. Zannediyorum tek kalan nokta budur. Başka bir şey yoktur.

Soru: Biraz ekonomiye yöneliyoruz. Çok iyi niyetlerle, hedef göstererek kurdurduğunuz Karadeniz İşbirliği maalesef ölü doğdu görünüyor. Bu husustaki düşünceleriniz?

Karadeniz İşbirliği Projesi

Cumhurbaşkanı: Hayır ölü doğmadı. Öyle bir şey yoktur. O kadar acele hüküm vermemek lazım. Ben şöyle düşünüyorum; Karadeniz Ekonomik İşbirliği, bir gerçekten doğdu. Rastgele doğmadı. Bunun da gerçeği şudur: Bugün bütün Balkanlar'dan, hatta Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye bir akım var, bavul ticareti. İkincisi, Türk i-şadamları bu ülkelere gidiyorlar, tahmin edemeyeceğiniz birtakım işyerleri açıyorlar. İşler yapıyorlar, hatta yatırımlar yapıyorlar. En son Romanya'dan aldığım bilgi, 1000'den fazla Türk işadamlarının o-rada yatırım yaptığıdır. Belki, yatırım bakımından bir numaradayız.

•333-

Turgut Özal'ın Anıları

Geleceğe Bakış / Değişim

Bu gerçekten doğmuştur. Eğer biz insanları serbest bırakır, ülkeler arasında serbestçe gidip gelebilir ve düşündükleri yatırımları, işleri yapabilirlerse, her ülke de, aynı bazı kabul ederse sağlanır. İşte Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin esası buradan geliyor. Bu insanlar ile bizim insanlarımız arasında çok ciddi bir münasebet meydana gelecektir. Ben hatta şunu da ifade ediyorum, diyorum ki: "Devlet bu işe fazla müdahale etmesin." Devletin yapacağı, devlet, sadece altyapı meselesini halletsin.

Komünikasyon kolay olsun, ulaştırmada kolaylıklar yapsın. Bir de sistemi oturtalım. Gümrükler paralel olsun, aynı şekilde indirim yapılsın.

Tabii başlangıçta bu ülkelerde kur meselesi fevkalade zor. Yani, konvertibıl bir para bahis konusu değil. Ama küçük müteşebbisler, orta müteşebbisler bu imkanları kendileri ayarlayabiliyorlar. Kendileri ya bir karşılığını buluyorlar, ya da başka imkanla halledabiliyor' lar. Bu ülkeler de devamlı kötü bir parayla çalışacak değil. Bir zaman gelecek, bunlar da düzeleceklerdir.

Bu bakımdan, bu gidişgeliş

olduğu müddetçe, sizin önünüze çok daha büyük bir pazar açılacak. Onlara da bu imkanlar verilecek.

Ticaret; hepimiz biliyoruz ki, iş ne kadar çok yapılırsa o kadar bereket olur, her taraf ona göre değişir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin fikri böyle çıkmıştır. Bir deniz etrafındaki birbirine yakın ülkelerin insanların serbestçe hareketinin sağlandığı, yatırımlarının yapıldığı, birbirleriyle ilişkiler kurulduğu bir düzendi. Biz bunda mümkün olduğu kadar formaliteyi asgariye indirmek istedik. Tavsiyem de odur, devlet müesseseleri oturup da, kendileri işbirliği yapmaya kalkarlarsa hiçbir neticeye varamayız.

İşte o zaman ölü doğar. Ama bırakacağız. Vizeleri zamanı gelecek kaldıracacağız, ondan sonra serbest bir şekilde yatırım yapmalarına imkan vereceğiz. Gidecekler bu işleri yapacaklar. Kârlarını edecekler, tekrar yatırım yapacaklar, bu da ülkeler arasındaki münasebetleri daha iyi hale sokacak. Bir nev'i sulhu da getirecek. Münasebetler ilerlerse, kavgalar da ortadan kalkar. Düşünce esas itibarıyla buradan gelmiştir. Biz bunun benzerini ECO'da yapabiliriz. En son Pakistan Cumhurbaşkanı ve İran Cumhurbaşkanı'yla da görüşmelerimde ben şunu ifade ettim: Bürokrasi bizi bir parça zorluyor. Tarife indirimlerini çok ufak ufak yapmaya kalkıyorlar. Korkuyor herkes birbirinden. Ve dedim ki, tek bir gümrük tarifesi verelim. Diyelim ki, "Her şeyi libere ettik." Türkiye-Pakistan-İran arasında bu uygulamaya geçelim. Kota yok. Kalksın. Müsaade kalksın, herkes serbestçe aralarında malı değiştirsin. Tek gümrük koyalım, diyelim ki yüzde 10-15, neyse tek bir rakam, herkes bunu tatbik etsin. İleride de bunu aşağıya çekelim. Göreceksiniz ticaret tahmin edemeyeceğiniz kadar artacaktır. Birbirleriyle rekabet edeceklerdir. Mal daha fazla satılacaktır. Biz de istifade edeceğiz, onlar da istifade edecekler. Arkasından, tabii ticaret gelişince, sanayi yatırımları da onu takip edecektir. Çünkü ticaret olan her yerde sanayi yatırımı gelir. Tabii bu kabul görürse, ECO çok süratle gelişebilir. Aynı şey Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nde de var. Bunlar yapıldığı zaman bir şey ifade eder. Bunlar yapılamazsa, eskiden olduğu gibi devlet memurlarının bir araya gelip, ülkeler arasında işbirliğini konuştukları 'forum' olmaktan başka bir şey olmaz.

Soru: Efendim, konu biraz Güneydoğu'ya doğru kayıyor. Çok sual var. Onun için isimleri okumuyorum. Aynı noktada birleşiyor. Özet olarak birinci, Çekiç Güç, Türkiye'deki hangi değişimin içinde vazife almaktadır? Güneydoğu Anadolu'daki sosyal gelişmeler konusunda, sizlerin üniter yapıdan uzaklaşılması ve bölgemizde yeniden yapılanmaya gidilmesi gibi düşünceniz var mı? Çok istismar edilen, tartışılan bu konuya bir açıklık getirir misiniz? Terör ve Güneydoğu konusu nasıl çözülecek? Bu mealde sualler.

Terör ve Güneydoğu

Cumhurbaşkanı: Tabii bu bizim konumuz değil ama, maalesef Türkiye'de günün konusudur. Onun için bir parça üzerinde duracağım. Çok da durmak istemiyorum. Çünkü burada basın mensupları var. Yarın bakıyorsunuz, hemen bir şey -yazıyorlar. Ondan sonra ona göre başka birisi bir şey söylüyor. Sonra benim söylediğimin tam tersi yorumlar yapılıyor. Şimdi çok net ifade edeyim. Terör ayrıdır, Güneydoğu meselesi ayrıdır. Yani terörle mücadele çok ayrı bir şeydir. Güneydoğu meselesi de

bundan ayırır. Tabii birbiriyle irtibatı bir bakımdan var. Çünkü o terörü

•335-

Turgut Özal'ın Anıları

yapan, kendisini Güneydoğu'nun bir parçası olarak görüyor, o ayrı. Ama bizim görüşümüz, "Terör, terörle mücadele metotlarına göre, çözülmesi icap eden bir konudur." Bundan başka birşey değildir.

Hatta ben bunu çok açık söyledim. Terörle mücadelede bizden daha fazla şahin yoktur. Bununla sonuna kadar, ne kadar uzun olursa olsun, sonuna kadar mücadele ederiz. Hiç taviz de yoktur. Ama, sanki ben terörle pazarlık yapıyormuşum gibi laflar yazdılar. Kesin olarak böyle bir şey yok. Tam tersi, terörle sonuna kadar mücadele ederiz. Hatta şu kadarını söyleyeyim. Bu helikopterleri aldırın benim. Evet, hatta 10 tane daha aldırın, diyorum. Helikopter Projesi üzerinde ısrar eden benim. Bu

'ScorskyTer diyorlar şimdi. Bütün oradaki teröre karşı, özel harp düzeni alınmasında da ısrar eden benim. Özel timlerin kurulması, özel yetiştirilmiş insanların getirilmesi. Çünkü, terörle mücadeleyi yapacak olanların muhakkak profesyonel olması gerekir. Silahlı kuvvetlerimiz normalde, tıkama görevini, bir yeri koruma görevini yapabilirler, ama teröristleri takip edecek vuracak, onlarla mücadele edecek aktif insanların muhakkak profesyonel, bu maksatla yetiştirilmiş olması lazım. Terörle mücadelede de en yeni teknolojik silahları kullanmamız lazım. Tabi-i ki arazide onların şansı var. Çünkü araziye tanıyorlar. Oranın insanları çoğu. Ve saklanabiliyor. Mağaraya, taş, kovuğa girebiliyorlar. O

vakit sizin üstünlüğünüz de, işte bu şekilde silahlı helikopter veya daha başka gece görüşlü olan vasıtalar, zırhlı araçlar gibi birtakım teknolojik üstünlükler gerek. Onların alamayacağı teknolojik üstünlüklere sahip olunmalıdır. Terörle mücadele yapanların, elemanlarımızın silahlarının da daha güçlü, daha hafif, daha kullanışlı silahlar olması lazım. Var bunlar dünyada. Benim esas itibariyle terörle mücadeledeki esas söylemek istediğim budur. Burada yılgınlığı kimsenin göstermemesi lazım.

Zayıf da vereceğiz, öldüreceğiz de. Karşılıklı bu işler olacak. Ama, bundan hiç kimsenin yılmaması lazım. Teröre karşı yılgınlık gösterdiğiniz zaman, zaten meseleyi kaybetmişsiniz demektir. Burada herhangi bir taviz yok. Bunu ben çok açık söyledim.

İkinci kısım, Güneydoğu meselesi. O ayrı bir meseledir. Tipi itibariyle ayırır. Ama biraz ilişkili maalesef, teröristle güneydoğu

• 336 •

Geleceğe Bakış / Değişim

insanını tam ayırma yeteneği kimsede yok. Zor bir hadise. Çünkü terörist, gece silahlı, gündüz külahlı oluyor. Maalesef bu karışıklık var, bunu biliyoruz. Ama bunu mümkün olduğu kadar ayırmamız lazım.

Ayırabilecek tedbirleri almaktan çekinmememiz lazım. 1990 senesinde, Cizre hadiseleri olduğu

zaman, kanun kuvvetindeki kararnameleri biz çıkardık. Basın 'Sansür-Sürgün Kararnameleri' diye ad taktı. Ama doğrusu onlardı. Eğer onları uygulayabilseydik, işler bu kadar büyümezdi. Uygulayamadık.

Çünkü, muhalefet de karşısına çıktı, basın da karşısına çıktı. Neticede, uygulayamadık. Onun için bu kadar hadiseler büyüdü. Ben detaya girmek istemiyorum. Bu kanun kuvvetindeki kararnameler tatbik edilmiş değil. Ama, söylemek istediğim şu: Terörle mücadelede topyekün bir mücadele vardır. Bu mücadele sadece, silahlı grupların mücadelesi değil, daha geniş kapsamlı mücadeledir. Burada basınımızın da bizim yanımızda olması lazım. Türkiye'nin yanında olması lazım. Teröristin yaptığı hadiseleri ikinci sayfada, bizim yaptıklarımızı birinci sayfada manşette göstermemelidir. Aynı zamanda bu bir psikolojik savaştır. Kabul etmek gerek. Bu psikolojik savaşta avantajı, teröriste katiyen vermemek lazım. Bu Türkiye'nin aleyhine olur.

Federasyona Karşıyım

Bunun yanında tabii hadise var: Meselelerimizi, bizim tartışmamız lazım. Bundan korkmamız lazım.

"Ben federasyonun karşısındayım." Söyledim bunu. Bu fikri birisi attı ortaya. Sanki benim fikrimmiş

gibi. Hayır, ben bunun karşısındayım. Ama, bu lafi söyleyenler var, el altından kaynatanlar var. Sanki bu oraya cenneti getirecekmiş gibi, propaganda yapanlar var. Ama çıkın da, bunun doğru olmadığını söyleyin. Bunun doğru olmadığı münakaşa edilemezse, tartışılmazsa, o vakit yalan fikirler olduğu gibi kafamızda kalır, başka bir şey kalmaz. Çok açık söyleyeyim. Bugün Günyedoğu'ya yapılan yatırım, oradan elde edilen imkanı belki 20-30 mislidir. Bir federasyon olursa bu yatırım yapılır mı?

Bir aklınızı toplayın bakalım. Yapılır mı? Oradaki insanın bunu düşünmesi

• 337 •

Turgut Özal'ın Anıları

lazım ilk önce. Ben niye yapayım? Gel kendi yağınla kavrul, derim. Ondan sonra oradan buraya gel, diyebilir miyim? Orada otur, derim. Bunlar hep yanlış şeylerdir. Biz eğer üniter bir devletsek, insanlarımız arasında hiçbir fark, ayırım yapmamamız lazım. Bu bakımdan federasyon olmaz, diyorum. Zaten olması da mümkün değildir. Ama bunlar münakaşa edilmezse, yanlış fikirlerin yanlış

olduğunu anlamak kabil değildir. Çünkü bu propaganda el altından yapılıyor. Hatırlarsanız, siyasetçiler yaptı bunu vaktiyle 1960'h senelerde, 1970'li senelerde. Efendim, petrol oradan çıkıyormuş

da, o petrolden dolayı, evet, biz oraya çok şey yapmaya mecburmuşuz. Açık söyleyeyim, petrolü bugün oradan çıkarmasam daha kârlıyım. Oradaki petrol astarı yüzünden pahalıya çıkıyor. Öyledir.

Orada rafinerilerin çalışması dahi ekonomik değildir. Elektrik çekmişsiniz bütün mezralara,

köylere, eğer kw saatini hakiki fiyatıyla satmaya kalksak, bugünkü fiyatının 100 misli olur, satamayız. Bütün bunları Türk devleti yapmış, Türk devleti hiç ayırım yapmadan yapmış Ama bunu anlatmamız lazım.

Şimdi öbür tarafta, efendim, işte petrol buradan çıkıyor, madenler buradan çıkıyor. Hiçbir maden falan çıktığı yok. Türkiye'de zaten çok ciddi madenler de yok. Çok büyük madenler de yok. Ama bunları söyleyemediğimiz, konuşmadığımız takdirde düşmanın propagandası devam edecek. Bu fikirler serbestçe tartışılmalı, ne verildiğini, ne alındığını açıkça ortaya koymalıyız ki, oradaki insanlarımız yanlış fikirlere saplanmasınlar. Bunu söylemek istedim. Ama farklılık, efendim bazıları öyle yanlış

şeyler yazdılar ki, tashih ettiğimiz halde düzeltmiyor. Kafasını bir kere takmış, daha önce irticaya taktığı gibi aynı şekilde devam ediyor adam. Yapacak bir şeyimiz yok tabii. O çünkü orada üstün bizden. Çünkü onun işi gücü o, yazmak, her gün yazmak. Ben daha fazla bir şey yapamam ki. Her gün ona cevap mı vereceğim? Kaya Bey bile yoruldu en sonunda.

Soru: Dört سوال var. Bunları birleştirerek takdim ediyorum. Çünkü birbirini tamamlayan sualler. İzin'

verirseniz, bir tanesi, lütfettiğiniz cesareten kaynaklanıyor. Gençler adına benim oğlum sormuş, Osman Yıldırım Coşkun, Sayın Cumhurbaşkanım,

338

Geleceğe Bakış / Değişim

Türkiye'de Başkanlık sisteminin gerekliliğini basında savundunuz. Sebepleri hususunda bizleri aydınlatmanızı arzu ediyorum.

İkinci سوال, Vedat Zeydanlı arkadaşımızdan, Türkiye Gazetesi köşe yazarı, Türkiye'nin geleceği, gösterdiğiniz hedefler, bugünkü siyasi yapıyla gerçekleşebilir mi? Cevabınız olumsuz ise, ne yapılması gerekiyor?

Bir başka bunu tamamlayıcı سوال efendim, Fehmi Kuru beyden, Zaman gazetesi başyazarımız,

'Savunduğunuz ekonomik ve sosyal politikaları uygulamak için siyasi iradeye ihtiyaç var. Oysa mevcut siyasi partiler, radikal politikalar uygulamada tereddütlü. Bu durumda Türkiye, sizin öngördüğünüz gibi 10 yıl içinde, 15 ileri ülke arasına nasıl girecektir?'

Ve son tamamlayıcı aynı konudaki سوال, değerli yazarımız Mehmet Barlas'tan. Bu anlattığınız ikinci dönem değişim programını, hangi parti, hangi kadrolarla gerçekleştirebilir? Siz Cumhurbaşkanlığı'nı bırakıp, aktif politikaya dönerek, ikinci değişim programını gerçekleştirmeyi düşünüyor musunuz?

Saygılarımızla.

Cumhurbaşkanı: Şimdi efendim, oraya girmeden evvel, iki tane سوال burada var da, onu en son

anlatalım, madem öyle.

Bir tanesi bu Atatürk Barajı'nın türbinleriyle ilgili, Erol Yerar Bey sormuş, niye onu dışarıdan aldık, biz kendimiz yapmadık, diyor. Ondan sonra, bir de Sekip Andagüç, liberal ekonomi kavramı çerçevesinde gümrüklerimizde her türlü malın Türkiye'ye girmesi temin edildi, ondan sonra diğer yandan dünyanın ekonomik olarak en güçlü ülkeleri bile birlikler kurarak, diğerlerine gümrük duvarları örüyor. Uzakdoğu'da 'dual ekonomi' denilen ihracat ithal ikamesi ekonomik modeller uygulanıyor.

Bu gelişmeler paralelinde Türkiye'nin bu aşamada nasıl bir modeli benimsemesi görüşüyorsunuz?

Ekonomik Sınırlar Kalkacak

Ben esas itibariyle, serbest bir ekonomiden yanayım. İleride gümrük duvarlarının, ekonomik sınırların kalkacağına inanıyorum. Siyasi sınırlar kalacak ama, ekonomik sınırlar kalkacak. Tabii bu

•339«

Turgut Özal'ın Anıları

kaç sene sonra olur, onu bilmiyorum. Fakat eninde sonunda ekonomik sınırlar kalkacaktır. Dünyanın ilk başlangıcında da, ortaçağlarda, yeni çağlarda dahi, gümrükler falan yoktu, o zaman tabii fazla da mal üretilmiyordu. Ama kervanlar Hindistan'dan, Çin'den buralara geliyordu, serbestçe mallarını satıyorlardı. *Bir ekonomiyi geliştiren en önemli hususiyetin rekabet olduğu inancındayım. Rekabeti temin edemezsek, o ekonominin gelişmesinde çok büyük problemler çıkar. Hele biz, birtakım duvarlar örерsek, o zaman işler iyiye gitmez.*

Koruma Kalkmalıdır

Şimdi size bir sual soracağım: Türkiye'de otomobil imalatı, 1960'lı yılların sonundadır. Zannediyorum 10 bin otomobil imalatı ile başladı. Ve 1985-86'ya gelinceye kadar, bu otomobillerin, hatta 1990'a gelinceye kadar diyebilirim, bu otomobil imalatı korkunç derecede korunuyordu. Koruma sonsuzdu diyebilirim. Gümrük değil, ithali yasaktı. Acaba, o tarihlere kadar kaliteli araba alabildiniz mi? Bana cevap verecek var mı? Alamadınız. Şimdi bu koruma büyük çapta kalktı, diyemem. Yüzde 40-45

civarında bir koruma var şu anda. Ama bu yıllarda aldığınız arabalar herhalde eski yıllarda aldığınız arabalardan çok daha kaliteli arabalardır. Veyahut da kalitesiz bir araba alıyorsak, çok düşük fiyatla alıyoruz. Mukayese edilebilir, Lada vs. onlar da fevkalade ucuz satılıyor. Demek ki, işi 'iyi yapan'

serbest rekabettir. Ben inandıramadım bunu. Birçok araba i-malatçısı bizimle kavga ettiler. Onlarla, gümrükler inerken, dışarıdan ithalat yapılırken, çok büyük ciddi kavgalar yaptık. Ama hiçbir zaman da taviz vermedik. Hatta kalktım dedim ki, bu sistemi biz kurarsak sizin araba imalatınız artacak, siz daha büyük yatırım yapacaksınız, daha iyi kâr edeceksiniz. Neticede benim dediğim çıktı. Bugün 300 bin civarında araba satılıyor. Ve her birisi, şimdi geliyorlar, "Şu kadar büyük yatırım

yapıyoruz" diye övünerek söylüyorlar. Tabii buradan söyleyeceğim şey şu: Bu misal çok tipik bir misaldir. Televizyon aynı şekilde tipik bir misaldir. Bugün Türki-340<

Geleceğe Bakış / Değişim

ye'de, siz giderseniz, gümrüksüz mağazalardan en iyi kaliteli malı, serbestçe en iyi kaliteli televizyonu herhangi bir yerden alırsınız İthal edilmiş, ama yerli yapılmış televizyonlar arasında çok ciddi bir fark yoktur. Aynı kalitededir. Ama emin olunuz, eğer biz deseydik ki, sen yüzde 85-90 yerli muhteva yapacaksın, o televizyon hem pahalı olurdu, hem de kalitesiz olurdu. Bunların hepsi bilinen gerçeklerdir. Fiilen de ispat edilmiştir. Hatta daha basit bir misal vereyim. Muz ithalatım yapmasaydık, Anamur'un muzunu düzelmezdi. Evet A-namur'un muzuna, gidin bakın, daha kaliteli olmuştur. Bunun gibi daha birçok misaller var. Ben şunun yanında değilim: Her şeyi biz yapalım diye iddiam yok. Hatta yanlıştır her şeyi bizim yapmamız. Biz yapılabileceğin en iyisini, en iyi şekilde yapmalıyız. Başkası bizden başka şeyi daha iyi yapıyorsa, onu oradan alalım. İlle de yapalım diye pahalı, yanlış şeyler yapmayalım. Karakaya Barajı'nın türbinleri de böyle. İşin enteresan tarafı, Atatürk Barajı'nın türbinleri ile Karakaya'nın türbinleri aynıdır. Tıpatıp aynıdır. Tesadüfen düş'ü aynıdır, su aynıdır. Böyle olunca biz pazarlık ederken ki finansmanını temin etmek kolay bir iş değildi onun. Barajın yapımını kendi paramızla bulduk. Ama İsviçreli'ye dedikki, bak Karaka-ya'ya 6 tane yaptın. Şimdi 8 tane daha yapacaksın. Hem türbin, hem jeneratör, hem transformatör. Şimdi aynı fiyattan verdi. Böyle bir pazarlıkta aldık. Zaten 1984 senesinde Türkiye'nin kredibilitesi yüksek değildi ki, istediğiniz yerden alabileseniz, açıkça ihale edesiniz. Bu mümkün değildi o tarihte. Ama böyle bir imkan bulduk tesadüfen gittik pazarlığım yaptık. Atatürk Barajı böyle yapıldı. İleride başka türbin jeneratörü yapılabilir mi? Makina sanayisine bağlı. *Ben çok ağır sanayinin çok faydalı olduğu kanaatinde değilim. Bir inancım var, "Türkiye' de yüksek teknolojiye doğru gidelim" diyorum.* Daha az malzeme kullanırsınız. Çünkü ağır sanayi, çok ağır e-nerji kullanır aynı zamanda. Halbuki bizim enerji sıkıntımız var. Çok fazla enerjimiz yok. Petrolümüz yok, kömürümüz yok. İşte bir su kaynağımız var.

Mümkün olduğu kadar daha başka cins sanayilere gidelim. Zaten bu ağır sanayi mefhumu değişmeye başladı. O-nun yerine yüksek teknoloji sanayi girdi. Söyleyeceğim burada bu.

341

Turgut Özal'ın Anıları

Türkiye Güçlü Olursa...

Bir de bu Maastrich'le ilgili bir sual sorulmuş. Tabii Maas-trich'in nereye gideceğini şu anda bilmiyoruz. İngiltere ile Almanya arasında epey problem var. Onu da görüyorum. Tabii, bizim Avrupa Topluluğu'na girmemiz Maastrich'le falan ilişkili değil aslında. "Bizi Avrupa Topluluğu'na alırlar mı, almazlar mı?" Eğer Türkiye güçlü olursa, demin anlattığım Türkiye olursa alırlar. Ama Türkiye güçlü olmazsa, Türkiye'nin girmesi, bir Yunanistan'ın girmesi kadar kolay olmaz. Yunanistan, Hristiyan bir ülkedir. 10 milyon nüfusu vardır. Onu alırlar. Ama 60-70 milyonluk Müslüman bir ülkeyi ancak güçlü bir ülke olduğunuz zaman alırlar. Ben bunu ta başından beri biliyorum. Tabii ille girelim diye de ısrarımız yok, o-nu da söyleyeyim. Alırlarsa alırlar. Faydası varsa gireriz. Ama, ille bizi alacaklar, diye her şeye razı olmak tarafılsı da değiliz.

Gelir Dağılımı Bozulmadı

Şule Perinçek Hanım "Gelir dağılımı çok bozuldu," diyor, ben buna inanmıyorum. Birtakım rakamlar söyleyerek, 1980'den sonra gelir dağılımı çok bozuldu diyorlar. İnanmak mümkün değil. Sebebi gayet basit. Şimdi çıkalım şuradan, bir gecekonduya gidelim, evinde ne var, diye bir soralım. Ve 10 sene evvel evinde olmayan her şeyin bugün evinde olduğunu görürsünüz. Biz bunun hepsinin ölçülerini biliyoruz. Ama maalesef Türkiye'de istatistiki rakamlar hakiki hayatı göstermiyor. Sonra bazıları oturuyorlar, kendilerine göre gelir dağılımı hesabı yapıyorlar. Hatta İstatistik'in yaptığı bile doğru değildir. Biz bunun detaylarını biliyoruz. İnşallah ileride, doğru dürüst gelir dağılımı hesabı yapılır.

Ama bir düşününüz. Gelir dağılımının bozulması imkan dahilinde mi? Siz Doğu'nun en ücra köyüne kadar telefon, elektrik götürmüşsünüz. Ve kw saati 100 bin liraya malolan elektriği 500 liraya satıyorsunuz. Burada ne kadar büyük sübvansiyon var, ne kadar büyük gelir dağılımını düzeltici faktör var. Bunları acaba hesap ediyor mu insanlar? Yok Ama çok rahat söylenir, gelir dağılımı bozulmuştur diye. Peki, 300 bin

Geleceğe Bakış / Değişim

arabayı kim satın alıyor? Bilmem, 1 milyondan fazla televizyonu, bu zenginler mi alıyor? Zenginler alıyor depo mu yapıyorlar? Yok, bunu gene normal insanlar alıyorlar. Gidin bakın, her tarafta şimdi bu kadar televizyon olduğuna göre, evlerde bir televizyon değil, iki. televizyon olmaya başladı.

Pakistan Cumhurbaşkanı ile Ankara üzerinde helikopterle gezerken, yukarıdan aşağıya Yenimahalle semtine baktık. Pakistan Cumhurbaşkanı, "Aşağıda çok araba görüyorum. Her sokakta, her evin önünde araba var" dedi. Demek ki, herkes ev sahibi, araba sahibi oluyor. Ki, bu söylediği yer de Yenimahalle'dir. Ankara'nın öyle zengin bir semti değildir. Bilakis orta hallinin altında insanların oturduğu bir yerdir. Gecekondu bölgelerine yakın. E, gecekondu bölgelerine bakın, onlarda da arabalar var. Gezdiğiniz zaman bunlar da gözüktüyor. Onun için gelir dağılımının bozulduğu iddialarına ben hiçbir zaman inanmıyorum. Tabii vaktiyle söyleseydik kimse aldırılmazdı, çünkü iktidardayız. İşte bunlar propaganda yapıyorlar derlerdi. Ama şimdi rahat söylüyorum.

Soru: Ama efendim, çok alkışlandı, Demek ki, beklenti bu.

Cumhurbaşkanı: Şu sualleri bir görebilir miyim? Şimdi efendim, belki en önemlisi bunların içerisinde, tabii benim dönüşüm falan değil, o mesele ayrı bir konudur. Esas itibariyle, Barlas'ın suali, ondan sonra Fehmi Kuru'nun suali, aşağı yukarı aynı hususlar var. Bu baştaki de onun bir yönünü söylüyor.

Ondan sonra Vedat Beyi de anladım. Siyasi yapıya gerçekleşebilir mi, demek ki paralel sualler aşağı yukarı bunlar.

Aslında ben burada siyasi bir suale cevap verme durumunu ta başta söyledim. Vermek istemiyorum, dedim.

Başkanlık Sistemi

Tabii siyasi yapıda bazı problemler var. Bunu kabul etmemek mümkün değil. Türkiye'nin tecrübesine bir bakalım. Her şeyden uzak, Türkiye'nin tecrübesine bakalım. Türkiye hangi devirde önemli hamleler yapabilmiştir? Atatürk devri, bilhassa tek parti

■343'

Turgut Özal'ın Anıları

Geleceğe Bakış / Değişim

devri, bir nev'i Başkanlık Sistemi'nin uygulandığı devredir. Orada bazı hamleler var, ciddi önemli hamleler var. Münakaşa edilebilir. Ona girmek istemiyorum. Ondan sonra Demokrat Parti devri var.

Aşağı yukarı 10 sene. Demokrat Parti dönemi şehirleşmenin, kalkınmanın hızlandığı bir devredir. Çok basit bir ispatı var bunun. Türkiye'nin 1923'ten, 1927'den nüfus sayımından, 1950'ye kadar olan şehirleşme nispetine baktığınız zaman, yüzde 14 şehirleşme iken, bu yüzde 16'ya erişmiş. İki puan artmış. 23 senede 2 puan artmış Ama 10 senede yüzde 16'dan yüzde 31'e çıkmış. Zaten dikkat ederseniz, birçok gecekondü, gerek İstanbul'un, gerek Ankara'nın etrafında, 1950'li yıllarda yapılmıştır. Demek ki, büyük bir şehirleşme olmuş. Bu tabii gelişmenin işaretidir. Kim ne derse desin.

Biz şehirlerimizi tam yapmamışız, şehirlerimizi düzgün hale getirememişiz. Belediyeler bize imkan vermemiştir, onu da söyleyeyim. Tabii belediyelerimiz de o zaman bugünkü gibi biraz parayı çarçur edemiyorlar, imkanları da yoktu. Şimdi büyük toplu sözleşmeler de veriyorlar. Bana kalırsa, onlar da devlette olduğu gibi, mümkün olduğu kadar dışarıya teşerona iş vermelidirler. Daha az parayla daha çok iş yaptırma yollarını aramaları lazım. Ancak, belediyelere biraz daha fazla imkan vermemiz lazım.

Yalnız şu var: onlar onu götürüp de, yanlış yerlere, aynen devletin harcadığı gibi harcamamak kaydıyla, birçok işleri tamamiyle profesyonel, dışarıdaki ekiplere vermek kaydıyla yapmalılar.

1950'den 1960'a kadar bu gelişme var. İkinci gelişme dönemini, Adalet Partisi'nin tek başına iktidar olduğu dönem olarak görüyorum. 1965-71 arası veya 1965-69 arası, 5 sene, 6 sene neyse. Orada da gene biraz Başkanlık sistemi var diyeceğim. Onu da biraz açıklamam lazım. Ondan sonra üçüncü gelişme dönemi bizim fiilen iktidarda olduğumuz 6 sene sonraki devredir. Bu devrelerde şöyle bir şey gözüküyor. Neden bu devreler böyle oldu diye baktığınız zaman, evet Başkanlık Sistemi yok Türkiye'de ama, eğer bir parti tek başına hakim olursa, o hem parlamentoyu kontrol ediyor, hem de icrayı kontrol ediyor. Çünkü parlamentodan istediği kanunu çıkarabiliyor, bu bir nev'i Başkanlık Sistemi'ne benzer bir hadise oluyor.

•344-

Ama bunun olmadığı devreler de var. Koalisyon devreleri var. Hiçbir radikal hareket yapılmadı. O

devrelerde olmadı. Mümkün değil, zaten koalisyonların bünyeleri buna müsait değildir. Bir taraf onu ister, öbürü istemez. Bunu tabii görmek lazım. İlle biz koalisyonları tenkit ediyoruz, gibi kimse bir şey anlamasın Ama, koalisyonlar statükocudur daha ziyade.

Peki, bir sual daha şurada geliyor. Başkanlık Sistemi nerelerde var? Parlamenter sistemler nerelerde var? Ve benim gördüğüm Başkanlık sistemi mesela Amerika'daki. Bunu iyi inceledim. Hakiki manada kuvvetler ayrılığı. İcra ayrı, yasama ayrı ve yargı. Birincide Başkanlık sistemi yok, parlamenter sistem varken, eğer tek parti hakim olursa, parlamentoya, o vakti icra hem yasamaya hakim oluyor, hem de icraya. Ama eğer koalisyon varsa, bu sefer parlamento hem icrayı kontrol ediyor, hem de yasamayı kontrol ediyor. Bu sefer de o ona üstün geliyor.

Bir şey daha nazarı dikkatimi celbetti. Parlamenter sistemler umumiyetle, ya monarşi olan yerlerde kurulmuş, daha evvel monarşi varmış, monarşiye karşı parlamento gelmiş. Veyahut da bir başka özellikleri daha var, çok genç, kültürlü, yani homojen toplumlarda oluyor. Bir Alman toplumu

da böyle. Bir Fransız toplumu da böyle. İngiliz de öyle. İskoç diyoruz ama, bunlar kültür bakımından birbirine fevkalade yakın gruplardır. Buna mukabil Başkanlık Sistemi'ne bakarsanız Amerika'da çok çeşitli insanların geldiği yer. Güney Amerika'da. Şimdi Uzakdoğu'da bir kısım yerlerde ve Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerde var. Büyük ekseriyetle bunlar meydana getiriyor. Bu toplumlar daha karışık toplumlardır. Tek bir homojen değilse, parlamento çok çeşitli imkanlardan meydana geliyor. O

arada mezhep farklılıkları, etnik farklılıklar, bölge farklılıkları aksediyor, her şey aksediyor. Ama, birleştirici unsurlar azalmaya başlıyor. Buna mukabil, Başkanlık sistemi'nde siz bir adam seçiyorsunuz. O vakit mecbursunuz en iyisini seçmeye. Öbür türlü "Bu benim adamım olsun da, işte fazladan olsun, fark etmez. Benim bölgemin insanı olsun veya benim etnik grubumdan olsun da, hiç fark etmez," diyorsunuz. Ama iş bir adamı seçmeye kalktığınız zaman, iki ülke arasında o vakit en

• 345 •

Turgut Özal'ın Anıları

iyisini seçmeye çalışıyorsunuz, başka çaresi de yok. Orada artık, etnik fark veya mezhep farkı veya başka farklılıklar ikinci derecede. Zannediyorum esas analizi buralarda yapmak lazım.

Türkiye bu bakımdan bir Alman toplumuna benzemiyor. Bir Fransız toplumuna benzemiyor. Biz daha ziyade bir imparatorluk bakiyesiz. Çok çeşitli insanları, çok çeşitli kültürlerin mecz olduğu bir yerdeyiz. Ve maalesef, ayrılmaya da müsait durumlarımız var. Belki bu bakımdan sistemin değişmesinde fayda da olabilir diye düşünüyorum. Ama bu konular bence toplumda münakaşa edilmelidir. Bizim söylediğimiz esas değildir. Başka birisi de çıkar, başka tezler ileri sürer. Bence bir münakaşa sürecinin başlaması lazım. Bu münakaşa süreci, neticede daha iyi fikirleri ortaya getirir, insanlar birbirleriyle kavga etmeden konuşmak kaydıyla bu fikirler ortaya daha etraflı bir şekilde getirilirse fayda sağlanır. Benim burada söyleyeceğim bundan ibaret. Daha fazlası siyasete getirir.

Ceremesini Milletçe Çekeriz

O zaman da kıyameti kopardım, açık söyleyeyim. Hatta benim eski partim iktidarda olmasına rağmen bağırdım. Hiç aldırmam, çünkü bu yapılan yanlış bir iştir, bunun ceremesini sonra milletimiz, hepimiz beraber çekeriz. Bugün bunları düzeltecek daha ciddi bir tedbir almadık. Ama, kötü bir huyumuz var, yumurta kapıya gelmeden çok ciddi tedbirler almıyoruz. Ben bunu 1980'de gördüm. Türkiye 24 Ocak 1980'de de aynı duruma düştü. Çok daha kötü duruma düştü, bugünkü durum kötü değil. Yani o günle mukayese edersek hiç kötü değil, ama, arada bir fark var, onu da çok iyi bilmemiz lazım. 24 Ocak'a gelirken, demin de söyledim, bizim bildiğimiz bakkal, manav, tuhafiyecisi, kasap vesaire idi. Bugün çok şey biliyoruz. Migros'a gittiğiniz zaman 30 bin çeşit şey var. Dondurulmuş gıda maddelerinden mikro dalga fırınlarına kadar her şeyi biliyoruz. O zamanın insanları 1980'in insanları azla kanaat ediyorlardı. Onlar bir şey bulamadıkları takdirde, çok fazla ağlamayabilirlerdi, zaten alışmış değillerdi ki böyle şeylere. Üç saat elektrik kesiliyor. Her türlü problem var. Turistik otellerimizde

•346-

havyardı, Fransız şarabıydı, öyle şeyler de yok. Peynir çeşitleri, şu bu hiçbir şey yok. Bunların çoğu kaçak gelirdi. Belli insanlar ancak yiyebilir, belli şarküterilerde bunlar, o da tezgahın altından satılırdı.

Bugün herkes bunları Migros'ta görüyor... Bırakınız öyle şarküterileri vesaireyi, şimdi herkes birtakım alışkanlıklar içinde. Şimdi bunları kaybetmek çok zor. 1980'e benzer mi bu iş? Yani o günkü gibi zorluk olsa, biz bugün mahvoluruz, onu söyleyeyim. O günkü gibi değil bugün halimiz, çok daha iyiyiz. Ama bu sefer kaybedeceğimiz ufacık bir şey için çok bağıracacağımızı biliyorum. Onun için meseleleri yumurta kapıya gelmeden halletmek lazım. Yoksa iş büyüyerek gider. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin muhakkak halledilmesi lazım. Hatta benim tavsiyem şu: Burada bir konsensüs lazım, bu bir politika işi değildir, bu bir parti politikası olamaz, bu artık bir devlet politikası olmalıdır. Burada devlet politikası olacaktır, başka da hiçbir çaresi yoktur.

Sosyal Güvenlik Sistemi

Üzerinde duracağım ikinci mesele, Sosyal Güvenlik sistemidir. Bu da benim kanaatime göre artık parti politikası olamaz, bu bir hesap kitap meselesidir. Yani siz bir nev'i prim vereceksiniz, belli bir süre bu primi vereceksiniz, ondan sonra da şu yaşta emekli olacaksınız, ondan sonra da şu kadar süreyle bu primin karşılığı emekli maaşı alacaksınız. Bütün dünyada buna 'aktuarye hesabı' derler, bu hesabı yapanlar, A yatırırırsanız, işte emekli olduğunuz zaman ancak B alabilirsiniz. Bizde öyle değil ki... Siz ne yatırırırsanız yatırsın, Meclis'te parmaklar kalkar, bu rakamlar artırılır. Bunun hesabı kitabı var, böyle şey olur mu? Ondan sonra kim karşılayacak? Karşılığı nerede bunun? Biz şunlara, şunlara bakıyoruz, sağlık olarak. Arkasından anasına, babasına da bakacağız, kardeşine de bakacağız, veyahut da dul kızma da bakacağız. Bunlar güzel, yani çok güzel sosyal meselelerin çözümü ama, karşılığını al ondan sonra yap. Karşılığını almaya kalktığın zaman da kimse vermez. Ondan sonra da devlet içeri girer.

Bugün şu söyleniyor, ben duyuyorum. Her ay Sosyal Sigorta'nın 2.5 trilyon **147**

Turgut Özal'ın Anıları

maaş ödemesi var. Kusura bakmayın, daha erken emeklilik de çalışmaya başlamadı. Bir o çalışmaya başlasın ki yavaş yavaş devreye giriyor o vakit bu iş çok daha kötüye gider. Şimdi durup dururken bir de erken emeklilik çıktı. 25 sene erkekler, 20 sene hanımlar çalışacak, ondan sonra kaç yaşında emekli olacak... Hasabı yapalım, hanımlar için 38 yaşında, erkekler için 42 yaşında. Peki, hangi sosyal güvenlik sistemi buna dayanır? Dünyada bir tek misali var mı? Hiçbir ülkede, ileri ülkelerde bugün 65

yaşından evvel kimseye e-mekli maaşı vermiyorlar. 65 yaşında emekli oluyor, 10 sene daha yaşıyor.

Yani 40 sene ödeyeceksiniz, 10 sene emekli maaşı alacaksınız. Başka hesap tartı yok. Bütün dünyada bu hesap var. Aslında bunun kanunla alakasının olmaması lazım. Bu bir hesap kitap meselesi. Hatta benim kanaatime göre bu gibi konular, Meclis'in halledeceği konular da değil. Bunlar

Bir devlet politikasını ortaya koyacağız. Ve o devlet politikası götürülecektir. Başka çaresi yoktur. Bu bir hesap kitap meselesi, bununla fazla oynamanız da mümkün değildir. Ben bir hususu daha ilave edeyim. Benim kanaatime göre; sosyal güvenlik sisteminde, insanları belki minimum bir miktara mecbur edersiniz, şundan aşağı olamaz dersiniz, gerisini de insanların kendisine bırakırsınız. Kendisi bugünkü güvenliğini, emekli olduğu zamanki güvenliğini temin etmek istiyorsa vayahut da erken emekli olmak istiyorsa,

Geleceğe Bakış / Değişim

İleride bu yola doğru gidecektir. Bırakalım da insanlar daha a-kıllıca olsun, birçok şeyleri öğrendiğine göre, en kârlı nerede değişiklik olacaksa oraya gitsin. Bu da benim kanaatime göre serbest sistemin işlerinden bir tanesi. Sosyal güvenlik sisteminde, bir hadise daha oluyor. Biz bunu yaşadık. Prim olarak verdiğimiz para, devlet tarafından alınmış, 1983'e kadar Kamu İktisadi Devlet Teşeb-büsleri'ne düşük faizli kredi olarak verilmiştir. Ve o paralar çarçur oldu. O paraların karşılığı yok. Ödediği zaman, düşük faizlerde ö-dediler. Ondan sonra bir baktım, bütün işçi meskenleri oradan finanse edilmiş, yüzde 5 faizle. Yüzde 5 faiz olur mu? O para yüzde 5 ile ödendiği zaman, aslında ne kadar aşağıya gider? Yüzde 50-60 faiz varken, yüzde 5'e indirirseniz, bütün o prim kanalları geriye gider. Bu sefer biz kaldırdık onları. "Gelin, Toplu Konut Fonu'ndan alın' dedik, bir kıyamet koptu. Çünkü *herkes alışmış beleşe*. Ama bilin ki, bugün siz istifade edersiniz, yarın emekli olacaklar bu işten çok büyük mahrumiyete uğrar. Nitekim, geçen gün gazetede gördüm, işçi emeklilerinin başındaki zat diyor ki,

"Aman bu erken e-meklilikten vazgeçin. Bir an evvel kaldırın." Neden? O da anlamaya başladı, iş kötüye gidiyor. Sonu kötüye gidecektir. Zannediyorum, üzerinde ikinci konsensüs yapacağımız

konu, parti farkı gözetmeden anlaşıcağımız konulardan biri de budur.

Devletin Sanayideki Rolü ve Vergi

Üzerinde önemle duracağım bir nokta da şu: Ben devletin sanayideki rolünün asgariye indirilmesini istiyorum. Devletin

349

Turgut Özal'ın Anıları

sanayideki rolü şöyle olmalı; organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin kurulmasında, yapılmasında yardımcı olmalıdır. Buralara teşvikler verilebilir, kalkınmada öncelikli yörelerde birtakım tedbirler getirilir. Bazı vergi kolaylıkları ve finansman kolaylıkları sağlanır. Ama bunun için de devletin iki yakasının bir araya gelmesi ve parasının olması lazım. Bunun dışında devletin altyapıdan başka bir tarafa katiyen gitmemesi lazım. Hatta bazı altyapı projelerini siz 'Yap-işlet-devret'

formülüyle yapabilirsiniz. Bunların çoğu elektrik projeleridir, santrallardır, hidro elektrik santrallar.

Bir kısmı otoyollardır, paralı köprülerdir, bunlar dahi 'Yap-işlet-devret' formülüyle yapılabilir. Devleti mümkün olduğu kadar daha az masraflı hale getirebilirsek neticede insanların eline daha fazla imkan geçer. Vergilerin de aşağıya çekilmesi lazım. Onun detayına girmek istemiyorum.

Bir hususa daha değineceğim. Benim kanaatime göre; bugün Türkiye'de bir normal hesaba giren ekonomi var, bir de hiç hesaba girmeyen ekonomi var. Neden? Şöyle bir İstanbul'u gezin, bir de helikoptere binip havadan bir dolaşın. Hayretler içinde kalmamamız mümkün değil. Her tarafta demir çubuklar, kat üzerinde kat çıkıyor. Her tarafta kırmızı tuğla, kiremit. Şehrin birçok kenar mahallerinde veyahut Boğaz açıklarında her tarafında inşaat var. Bazı yerlere lüks villalar, apartmanlar, toplu konutlar yapılıyor. Şimdi düşünüyor, tartışıyoruz. Bunun parası nereden geliyor? Bu para acaba kayda giriyor mu? Hiç zannetmiyorum girdiğini. Aslında bir ikinci ekonomi var. Normal hesabı yapılan ekonominin dışında bir başka ekonomi var. Belki, Türkiye'nin bugünkü canlılığı buradan geliyor.

Bunlar vergi vermeyenler, vergiyi çok az verenler veyahut da gelirlerini hiç göstermeyenler. Böyle büyük bir kitle olduğu kanaatindeyim. Yoksa İstanbul'un her zaman taşı toprağı altın olmaz. Ben bunun çok karşısında da değilim. Devlet alıp da bunu çarçur edeceğine, bari bunlarla doğru dürüst bir şey yapıyorlar.

Ama bir tek işin karşısındayım, onu da söyleyeyim. Eşitsizlik meydana geliyor. Vergisini ödeyen var, hiç vergi ödemeyen var. Hesabı bilen var. Bu da bir toplumda gerginlik yapar. Kolayı şudur: Günün birinde sistemi şu hale getirmek lazım. Vergiyi asgariye

çekmek lazım. Devlet fazla şey almasın. Demin söylediğim bütün sistem buraya geliyor. Mesela misal olarak vereyim, gelir vergisi herhalde tek kaleme inmeli, yüzde 21. Kurumlar Vergisi de bu civarda olmalı. Ama Katma Değer Vergisi yüzde 15 olabilir tek kalemde. Bu, harcama üzerine alınan vergidir.

Ondan sonra Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisini alabilmek için her türlü cezai hükmü koymak lazım. Hiç korkmadan. "Artık o kadarını da vermezsen, kusura bakma, çok büyük ceza içerisine girersin, para cezası da değil, hapis bile olabilir." Dünyanın her tarafında bu yapılıır. Ve herkes vergisini de tıklar tıklar öder. "Biz sizden yüzde 50-60 vergi almayacağız, 15 alacağız, 20 alacağız ama arkadaş vereceksin." Bunu yaptığımız zaman para çarçur edilmez, o insanlar daha fazla kendi işlerini kendileri görürler, devlet de kendi üzerine düşen vazifeyi, azaltılmış vazifeyi layıkıyla yapar ve belki bugünkünden çok daha fazla gelir sağlar. Zannediyorum işin temelinde yatan hadise budur.

Sağlık, Eğitim ve Yüksek Teknoloji

Şimdi üzerinde duracağım üç konu; eğitim, sağlık ve yüksek teknolojidir. Türkiye'nin önündeki önemli meselelerdir. Benim kanaatim eğitimde bizim bazı değişiklikler yapmamız lazım. Demin söylediğim prensipleri uygulayabilmemiz için, *eğitim sisteminde, artık bu tekdüze eğitimden vazgeçmemiz gerekli*. Eğitimde ve sağlıkta, aynen sanayide ve ticarete olduğu gibi, rekabetin girmesi şart. *Rekabetsiz eğitim olmaz, gelişemez*. Birisi öbüründen daha iyi yapacak. Kusura bakmayın, paralı eğitime doğru gitmemiz lazım. Paralı eğitim deyince, hemen bir kıyamet kopuyor, efendim, fakirden de para mı alacağız? Kim para alacağımızı söylüyor? Ama, talebeye burs verelim, parayı da geri almayalım veya pek azını alalım. Ama yapacağımız tek şey şu: Zaten biz o parayı harcıyoruz, nereye harcıyoruz, öğretmenlerin maaşını veriyoruz, birtakım hizmetlerini yapıyoruz, şimdi onu da oraya girecek çocuklara versek veyahut da onların ailelerine versek, onlar da gelip oraya ödeseler. Herkesin iyi çalışması lazımdır. Artık "Ben daha iyi

• 351-

Turgut ÖzaFın Anıları

hizmet verirsem, benim talebem daha çok olur, ona göre öğretmen bulurum" diyebilir. Ve bir rekabet başlar. Ama biz bütün okulları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlamışız. Size açık söyleyeyim. Hiçbir ileri ülkede böyle bir sistem yok. Olamaz böyle bir sistem. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı merkezi bir sistem, Talim Terbiye heyetinden tek kitap çıkıyor, o tek kitap veya iki üç kitap, herkes onu okuyor.

Açık söyleyeyim, o tek kitap yüzünden bizim kitap okuma alışkanlığımız yok. Hep ezbercilik yapıyoruz, işte şunu öğren diyoruz, işte bunu öğren diyoruz, tamam geçersin. İmtihanda da o suale cevap veriyor, çıkıyor, halbuki ileri ülkelerde böyel değil ki. Size bir konuyu veriyorlar, gidin kütüphaneden bunları inceleyin, rapor yazın diyorlar. Adam hem rapor yazmasını öğreniyor, hem kitap okuma alışkanlığına kavuşuyor, araştırma yapmasını ve ekip halinde çalışmayı öğreniyor. Bunların hiçbirini öğrenmiyoruz. Ben şuna şaşıyorum, biz demek ki, o kadar kabiliyetli milletiz ki,

bunların hiçbirini öğrenmıyoruz. Mezuniyetten sonra, Allah ne verdiyse, problemlerle karşılaştıkça, o problemlerin içinde öğreniyoruz, geçiyor gidiyor. Neredeyse okullar olmasa da bu işi yapacağız gibi bir hale gelmişiz.

Sonuçta *okulların ve sağlık tesislerinin millete maledilmesi lazım. Özetle söyleyeceğim, mahalleli bu benim okulum diyebilmeli, onun yönetiminde söz sahibi olmalı, Milli Eğitim Bakanlığı değil. "Bu benim okulum" deyip, oraya gözü gibi bakmalı, çocuğu gibi bakmalı. "Lise benim bölgemin lisesi, bu üniversite benim şehrimin üniversitesi,"* diyebilmeli, ona sahip olmalı.

Hastaneler de böyle. Hastaneler de Sağlık Bakanlığı'na hele hiç olmaması icap eden Sosyal Sigortalar'a bağlı. Siz sigorta işi yapacaksınız, hastane kurmak neyinize? Ondan sonra büyük masraflar. Ve o yüzden bugün birçok işçi dışarıda özel hastaneye gitmeyi tercih ediyor. Mümkün olsa da tedaviyi orada yaptırmayarak, bir özel hastaneye gönderilse diye arzu ediyor. Onun için orada da sistemin değişmesi lazım. Bunlar yeni, daha verimli sistemlerdir. Ve rekabet geldiği müddetçe de bunlar daima daha iyiye gider. Daha kalifiye insanlar gelir, daha iyi gelişme olur.

352

Geleceğe Bakış / Değişim

Ankara Zirvesi

Şimdi Türkiye'nin önünde çok önemli bir imkan, kapı açıldı. Ben bunu birkaç kere söyledim.

Balkanlar'dan, ta Orta Asya'ya kadar, Türk Cumhuriyetlerinin bütün Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Bayramı'nda Ankara'ya geliyorlar. İlk defa onlarla birlikte bir zirve toplantısı yapılacak. Ve kanaatime göre, bu bizim için de, onlar için de çok önemli bir fırsat. Türkiye'nin, bölgesinde güçlü bir ülke olabilmesi için bizim bu noktaya da ağırlık vermemiz lazım. *Bu tarihi bir fırsattır. Bundan kocamayız.*

Bundan hem biz istifade etmeliyiz, hem de bu kardeşlerimiz istifade etmelidir. Onların birçok problemi var. Bütün dünya da Türkiye'ye bakıyor, haberiniz olsun. Bütün dünya işin merkezinin Türkiye olacağını bizden evvel görüyor. Birkaç yabancıyı tanıyorum, bu işi bildiğim için bana hep gelmişlerdi.

"Biz burada merkezi kuralım, sizinle beraber oraya gidelim" diyorlar. Ama, bu işi de daha iyi organize ve kontrol etmemiz lazım. Yanlışlıklar yapılırsa, ondan sonra bir iki kırınglık meydana gelirse, iş

bozulur. Çok dikkatli davranmalıyız. Hakikaten bu kardeşlerimize yardımcı olmalıyız, insanlarımızın doğru işi yapıp yapmadıklarını da kontrol etmeliyiz. Bir yanlışlık yapılmamalıdır.

21. Asır Türkiye'nin ve Türkler'in Asrı Olmalıdır

Tabii tek kapı sadece bu ülkeler değil. İşte kocaman bir Rusya'nın kapısı açıldı. Bu kapı kapalıydı bize. Bütün Güneydoğu Avrupa ülkeleri açıldı, Bulgaristan, Romanya, Macaristan,

Çekoslovakya, Polonya. Avrupa Ortak Pazarı ile de ilişkimiz var. Bütün bunlar Türkiye için çok önemli. Bu tarafta güneyde Arap alemiyle yakınlığımız var. *Kim ne derse desin, Türkiye 60 milyonluk büyük bir ülke olmaya namzettir. Ama bunun gereğini yerine getirmek zorundayız. Kendi ülkemizde demin anlattığım değişimi bir konsensüse vararak götürmek mecburiyetindeyiz. Bunu götüremezsek, ileride çok daha büyük problemlerle karşılaşacağız. Ama çıkmasını şimdiden önleyebilirsek ve burada bu uzlaşmayı* 353

Turgut Özal'ın Anıları

gösterebilirsek, emin olunuz ilerisi çok daha parlak olacaktır. Çocuklarımıza, torunlarımıza, bizden sonra geleceklere daha birikimli, daha ileri bir Türkiye bırakacağız. Kanaatime göre bu çok önemli.

Batı'nın zenginliği buradan geliyor. Batı, hep birikim yaparak gelmiş Biz Cumhuriyet'ten bu tarafa yeni yeni başladık. Ancak şu anda çok büyük imkan var elimizde. Bunu yapabiliriz zannediyorum. Ve inşaallah, 21. asra çok daha iyi girmeliyiz. Ve 21. asır Türkiye'nin Türklerin asrı olmalıdır.

Hepinize çok teşekkür ederim.

Soru ve Cevaplar

Naci Ekşi: Sayın Cumhurbaşkanım, 2.5 saatte yakın bir zaman, ayakta bizlere hitap ettiniz.

Ama tahmin ediyorum, yorulmadınız. Sizi yormayacağımı umarak bir konuda düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum. Biliyorsunuz, tütün alıyoruz, sonra götürüp yakıyoruz, çayı alıyoruz, sonra götürüp yakıyoruz, yüksek taban fiyatı ile buğday alıyoruz, sonra ucuza satıyoruz, şimdi onlara faiz ödüyoruz. Acaba, bu konuda da devlet aradan çekilse, herkes satabileceğini üretse veya ürettiğini kendi imkanlarıyla satmaya çalışsa, sizin ortaya koyduğunuz perspektife katkısı olur mu? Bu konuda ne düşünüyorsunuz, öğrenmek istiyorum, arzederim.

Cumhurbaşkanı: Yanımda Osman Özbek var, soru tarım sektörüyle çok yakından ilgili. Tabii şunu hemen söyleyeyim. Belli bir sistemle başlamışız, belli bir sistemle devam ettik, bu konuda birtakım düzenlemeler yapılması icap ediyordu, yapamadık. Ama ne yapılması lazım: Şimdiki tecrübelerimizle, geçirdiğimiz devre ile ilişkili olarak bildiğimiz kadarıyla söylemek istiyorum. Çiftçiye desteği esas itibarıyla üretim safhasında yapmak lazım, kanaatim öyle.

Ne üreteceğini de söylemek şart değil, o kendisi

- 354

Geleceğe Bakış / Değişim

üretsın. Eğer tütünü daha iyi satacağını kestiriyorsa, tütün, buğday üretmek istiyorsa buğday.

Geçenlerde borcunu ödeyemeyen çiftçilerin borçlarının ertelenmesine dair kanunu geri gönderirken, bir tez ileri sürdüm. Aşağı yukarı söyleyeceğim sistem ona yakındır. Orada da ifade ettim. Benim düşümcem şu: Tarım sektöründe, milli gelir şu anda yüzde 15

mertebesindedir. İstihdam belki yüzde 30-35 mertebesindedir. Ama ileride bu istihdam yüzde 10'lara düşecektir. Tarım sektörünün milli gelir içerisindeki ağırlığı, sektör ilerlemiş, istihsalı artmış olmakla beraber diğer sektörlerin daha fazla artmasından dolayı nispi olarak düşecektir. Bunun bir manası var. Tarım sektörünü biz **bir** nev'i üzerimize fazla yük gelmeden destekleyebiliriz. Oradaki çalışan insanlarımıza biraz daha Türkiye'nin nimetlerinden bazı imkanları veririz. Ama bunu ölçülü bir şekilde yapmak lazım. Anormal bir şekilde yapmamak lazım. O da şu şekilde olabilir diye düşündüm: Dedim ki; tarım sektöründe kredileri verirken, "Ziraat Bankası değil veya filanca banka değil. Yarın bu bankaların hepsi özelleşecektir." Devletin bütçesinde (misal olarak söylüyorum) rakamlar değişebilir.

Farzedeniz ki, çiftçi, küçük çiftçi 10 milyon kredi alıyor. Eğer bu kredinin faizi bugünkü sistem içerisinde çiftçiye yüzde 50 yerine 40'tan verirsek, 10 milyonun faizi 4 milyon eder.

Ama normali verdiğinizi düşünelim, 60 diyelim, bir an için. 6 milyon faiz yükü gelir. Biz çiftçiye 10 milyon kredi yerine, 7 milyon kredi, 3 milyonu da dosdoğru bütçeden olmak üzere para verelim. Ve 7 milyonun faizini de yüzde 60'tan alalım. Ne olur? 3.5, yüzde 60'tan 4.2

milyon eder. Şimdi hakikatte çiftçinin ödeyeceği ne: 10 milyon aldın. Ödeyeceği rakam 7

milyondur. 10 milyona karşılık 7 milyon ödeyecek, 4.2'sini faiz derseniz, 3'ünü düşün, fiilen ödeyeceği rakam faiz olarak 10 milyon üzerinde 1.2 milyondur. Şimdi bu hesapları 355

Turgut Özal'ın Anıları

Geleceğe Bakış / Değişim

yaptığınız zaman bu faiz otomatikman aşağıya düşüyor. Yani üretim safhasında, onun faizini düşürme yolu, devletin bütçesinden direkt sübvansiyon yapmaktır. Ama o üretimi ne yaparsa yapsın, fakat ondan sonra eğer kendileri bir araya gelir mallarını bir arada satsalarsa, devlet hiç karışmamak kaydıyla kooperatiflerini mi kuruyorlar, ne kuruyorlarsa kursunlar. Bu noktada bir düşüncem var. Çiftçiler bir araya gelebilir. Bakınız, bunun en iyi misalini Panko Birlik, pancar kooperatifleri vermiştir. Panko Birlik'e ta 1980'den itibaren biz bir kaide koyduk. Şeker pancarı paraları ödenirken, yüzde 3 veya 3.5 Panko Birlik'e gider. Netice itibarıyla birlik, güçlü bir birlik haline gelir. Nitekim, Şekerbank'ın sahibi asıl onlardır. Ve politikacılar direkt müdahale edemezler. Bugün en güçlü kuruluş, pancar kooperatifleridir.

Ama hesaplarını kitaplarını da iyi bilirler. Şimdi birçok koopretaiife baktım, bu para kesilmiyor. Madem ortaktır, oradan birtakım paraları kestirerek, sermayelerini yukarıya çıkarmaları lazım. Ondan sonra herkes devletten veyahut da bankadan bir şeyler alıp, sonunda da ödememe yoluna gitmeye çalışıyor. Bu çok yanlış bir iştir. Bana kalırsa biz başta bunu veriyoruz, ondan sonra da hiçbir şeyine karışmayız. Ama kendisi kendi gönlüyle kooperatif kurarsa, ona da kimse bir şey diyemez. Ben kooperatiflerin fabrika kurmasına fevkalade karşıyım. Bu yanlış bir iştir. Fisko Birlik'te bir sürü fabrika var. Özel sektörün de var. Hangisi doğru çalışıyor, bir mukayese edin. Özel sektör, Fisko Birlik gibi çalışsa zaten mahvolur.

Aynı şekilde tarım Satış Koopertaipleri, Tariş'in başına iyi bir adam geçirdik, onu söylüyorum, iyi idare edildi. Rakam hatırımda yanlış kalmadıysa bir ara 12 bine çıktı çalışan sayısı. İşçi sayısı, güya bu köylünün kuruluşu, işçi besliyor ve paranın çoğunu da işçiye veriyor. 12 bine çıktı, bu 1978-79'da. Ondan sonra bu rakamları ilk önce askeri idare 356

zamanında 7 bin 500'e indirdik, sonunda bu söylediğimiz arkadaşımızın yönetimi zamanında 4000'in altına indi. 4000 civarında. Şimdi ne kadar yukarıya çıkacak onu bilmiyorum, ama tehlike görüyorum, onu söyleyeyim. Çünkü her idare aynı şekilde değil. Ve insanlar çok değişik. Onun için *sistemleri iyi oturtmak lazım. İnsanlara bağlı olmadan sistemlerin çalışması lazım, insanlara bağlı kalırsa, o-vakit iş kötüye gidiyor.* Benim kanaatime göre, biz tarımda direkt sübvansiyon metodunu götürürsek, hatta bu sübvansiyonu yaparak, gübreyi de normal satmamız lazım. Sübvansiyonu direkt bütçeden yapmamız lazım. Herkes hesabını kitabını iyi bilmeli ve Türkiye Cumhuriyeti de köylüsüne ne bileyim belki yılda 5-6 trilyon, 8

trilyon, 10 trilyon sübvansiyon yaptığını açıkça söylemeli. Ancak böyle olduğu takdirde, birtakım ekonomik meselelerdeki yanlışlıkları halledebilirsiniz. Kimse de bir şey söyleyemez.

Şimdi bakınız, devlet kalkıyor 'Pamuğun taban fiyatı budur' diyor. Dünya fiyatı buna uymazsa,

ondan sonra ne yapacaksınız? Onun bir dünya fiyatı var. Benim önemli gördüğüm nokta, pamuğu daha ucuz istihsal edecek bir teşvik verelim. Ama o kendisi karar versin; pamuk mu, iki ürün mü, buğday mı, buğdaydan sonra ayçiçeği mi, mısır mı üretecek, kendisi karar versin. Sera mı yapacak? Ben ona dönüm başına veyahut da aldığı kredi ile orantılı bir sübvansiyon yaparım. Ondan sonra da hiçbir şeyine karışmam. Hesabını kitabını kendisi bilsin. Bu da tarımda hayat standardını biraz yukarıya götürmek için gerekli. Hemen şunu da söyleyeyim. Türkiye'nin milli geliri, eğer bugün katrilyonu aşmışsa, bütçesi 400 trilyona yükseliyorsa, bu bütçe içerisinde 10-15 trilyon lira da çiftçimize sübvansiyon olarak direkt olarak verilebilir. Siz üzerinizdeki bu Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin anormalliklerini atın, çalışan, üretim yapan insanlara destek olun, çok daha iyi netice alırsınız. Aynı

Turgut Özal'ın Anılan

şekilde, aynı şeyi esnaf için de söylüyorum. Esnaf için mümkün olduğu kadar, biraz daha iyi kredi, bol kredi, faiz çok önemli değil. Ama belki esnafı bir miktar daha büyütebilmek için biraz destek olmamız lazım. Biz bunu sanayi sitelerinde yaptık. Hiç olmazsa işyerini temin bakımından yaptık. Zannediyorum, Türkiye'nin en çok desteklenecek kesimi üretim safhasında üreticilerdir. O safhada gidebilirsek, bu meseleleri daha kolay çözeriz gibi geliyor.

Sağolun.

Nihat Kaya: Sayın Cumhurbaşkanım, gerçekten son on yılda güzel Türkiyemiz'in dünya ile entegre olması açısından bir performans gösteren ve insanlardaki bu değişim trendini fark eden büyük bir devlet adamı olarak bu gece ayrıntılı dinlemek imkanına sahip olduğum için kendimi mutlu hissediyorum. Ve ülkemizin böyle bir lidere sahip olmasından dolayı da iftihar ediyoruz. Bunun yanında özellikle Sayın Cumhurbaşkanımızın insanın gelişebilmesi için, ilerleyebilmesi için düşünce ve fikir hürriyeti üzerinde durmasını da takdire şayan buluyorum.

Bir müteşebbis olarak düşünce hürriyetinin insanın gelişiminde ne kadar yararlı olduğunun farkında olan bir insan olarak konuşuyorum. Gerçekten, aile içerisinde çocuklarımızın üzerindeki baskı ve çocuk adına düşünme durumu neyse, Sayın Cumhurbaşkanımızın tabiriyle devletimiz, yani devlet, toplumsal hayatın her alanında demokratik devlet anlayışıyla rolünü üstlenmektedir. Şimdi ben Sayın Cumhurbaşkanımızdan bu yapılanmanın, bu anlayışın ne şekilde olabileceğini ve bu konuda düşüncelerini öğrenmek istiyorum. Ayrıca da kamuoyunun artık siyaset ve politikanın da üstüne çıkmış olan KiT'ler **gibi**, üzerinde uzlaşmaya varmamız gereken konularda da bil tetkikleri oldu mu ve olacak mı? Bunu öğrenmek ederseniz, üçüncü bir şey daha, çok çok kısa olarak, çok

Geleceğe Bakış / Değişim

güzel ifade etti Sayın Cumhurbaşkanımız, biliyoruz ki bunlar ancak insanla gerçekleştirilebilir. Ama bugün Türkiye'de biliyoruz ki, büyük bir insan kirlenmesi vardır, hava kirliliğinden daha büyük olarak. Bu insan kirliliğini nasıl gidereceğiz.

Cumhurbaşkanı: Ne manada soruyor, biliyor musunuz? Çevre kirlenmesini anlıyorum da...

Nihat Bey, kimi kastediyorsunuz? Fikirlerin kirlenmesini mi? Başka neyi?

Nihat Kaya: Düşünce ve davranışlarda efendim.

Çetin Sürmen: Sayın Cumhurbaşkanım, Türkiye'nin temel meseleleri ile ilgili konsensüs gerekmektedir. Bu şartlarda bunun olması zor görünüyor. Bu veya buna benzer meselelerin halli için değişik bir Cumhuriyet modeli düşüncelerinizde var mı?

Recai Delibaşoğlu: Sayın Cumhurbaşkanım, bu geceki bilgilerinizden feyz aldık. Yalnız, pek değinmediğiniz bir konuyu açmak istiyorum müsaade ederseniz. Bu Güneydoğu meselesiyle ilgili. 1925 yılında Şeyh Said isyanı oldu. Arkasında Kerkük ve Musul vardı, İngilizler vardı.

1937 yılında Dersim isyanı oldu, Hatay vardı, arkasında Fransızlar vardı. 1984 yılında ASALA olayları birdenbire bitti ve PKK olayları başladı. Daha önce söylediğiniz gibi Irak devleti, Yunanistan, Fransa, Almanya ve ABD buna benzer Suriye. Ben devlet adamı olmadığım için söyleyebiliyorum. Güneydoğu ile ilgili nice problemlere rağmen atıl kalınmış, geri kalmış bölgelere Türkiye'de az yatırım yapılmadı. İkinci sorum, ilerideki on yılın Türkiye için çok önemli olacağını ve gelecekte Türkiye'nin çok güçlü olacağını söylediniz. Bu Türkiye'yi gerçekleştirmek için politikaya dönmeyi düşünüyor musunuz?

Cumhurbaşkanı: Şimdi muhterem arkadaşlar, Nihat Kaya'nın sorusu. İki tane sorusuna cevap vereceğim. Kamu

359

Turgut Özal'ın Anıları

İktisadi Teşebbüsleriyle ilgili olanı tam anlaşılamdı. Esas itibarıyla düşünce ve fikir hürriyetinde belli bir yapılanma var. Bunu nasıl kıracağız dedi zannediyorum. Tabii birdenbire kıramayız. Ben biraz önce konuşmamda da söyledim. Birdenbire kırmak mümkün değil. Bu bir zaman meselesi, sabır meselesi ve bazı şeyler zaman içerisinde kendiliğinden gidecek. Yalnız şunu söyledim: Bu konuda geride kalanlar kalacaktır. Buna emin olunuz. Şu anda hep geri fikirleri terennüm eden kimseler var, bazıları ideolojik sebeplerden dolayı, bazıları da başka sebeplerden dolayı. Bunların, geleceğin Türkiye'sinde fazla bir şey ifade etmediğini, etmeyeceğini şimdiden söylemek istiyorum. Bunun belirtilerini de ben görüyorum. Zaten fikirlerin mücadelesinin tek yolu, fikirlerin ortaya atılıp, karşılıklı münakaşa edilmesidir, bundan başka hiçbir çare de yoktur. Hatta şöyle söyleniyor, deniyor ki; fikirler ortaya konulur. Bunun da aynen malların pazarı gibi bir pazarı vardır. Bugünkü propaganda tekniklerinden dolayı, bazen de iyi olmayan, iyi bir şey vermeyen fikirlerin öne çıktığı görülebilir. Ama kimsenin şu iyidir veya bu kötüdür diye bir karar verip, kesip atması mümkün değildir. Onun atılması da ancak, o pazarda zaman içerisinde onun kötü olduğunun fiilen anlaşılmasıyla mümkündür. Bu yoldan da başka bir yolu düşünmek mümkün değildir.

Netice itibarıyla, *sistem kendi kendisini konuşarak tashih edecektir*. Ama bazen yanlış

kararlara da varabileceksiniz, onu da söyleyeyim. Bunun misalleri vardı. Ama bu uzun periyod içerisinde işin normale gitmesi ihtimali çok kuvvetlidir. Başka türlü, birisi sizin yerinize veya bir grup oturup, hatta yargıç da olsa, karar vermeye kalkarsa, o vakit başınıza iş

aldınız demektir. O vakit baskı altındasınız demektir. Serbestçe hiçbir şey konuşulmuyor demektir. Onun için mesele münakaşa edilecektir, fikir mücadelesi olacaktır. Eninde sonunda

Geleceğe Bakış / Değişim

doğru olan ortaya çıkacaktır. Başka yolu olduğunu tahmin etmiyorum. Şimdi insan kirlenmesinden, Nihat Bey esas itibarıyla köşeyi dönme, rüşvet, fuhuş, bunun gibi birtakım kötülüklerin arttığını ifade ediyor. Bunu nasıl önleyeceksiniz?

Şimdi benim kanaatime göre, bu kötülüklerle mücadelede iki kaynak, iki husus var. Bir kere eğitim sistemimizin hakikaten sağlam olması lazım. Çocuklarımıza güzeli, doğruyu öğretebilmemiz gerekli. Ezberciliği bir tarafa bırakıp, insan olmasını, insan hususiyetlerini daha iyi öğretmek zorundayız. Bunun için *ananemizden gelen, dinimizden gelen çok sağlam esaslar var. Bunları, şu şudur, laikliktir, değildir diye düşünmeden bunları hakikaten ortaya koyup, bu değreler-den istifade etmek lazım.* Bu bir. İkinci olarak söyleyeceğim, bir çok meselenin çözümünde, *serbest fikir ortamı, o meselelerin çözümünde kolaylık sağlayan bir ortamdır. Hiç kimse bize baskı yapmasın. Bizim namımıza da karar vermesin,* biz kendi kararımızı, kendi düşüncemizi ifade ederiz diye düşünüp, bunu söyleyebilmemiz lazım.

Maalesef görüyorum ki, *bazıları bizim namımıza konuşuyor, sizlerin namına konuşuyor, böyle insanlar var. Böyle düşünenler var.* Serbest bir fikir ortamı, bu söylediğiniz kötülükleri zaman içerisinde ortadan kaldırmakta önemli bir araçtır.

İkinci önemli konu, bilhassa rüşvet, iltimas vs. Biz bunu fiilen tecrübeyle gördük. Serbest bir mal ortamı, serbest bir pazar ortamı, bunun en önemli ilacıdır. *Eğer ekonomiyi kontrol ediyorsanız, birtakım kararları bürokrasi veriyorsa, oradan rüşvet çıkar, oradan haksızlık çıkar, oradan iltimas çıkar, oradan haksız kazanç çıkar ve köşeyi dönmek çıkar.* Biz bunların hepsini yaşadık. Demiri, çimentoyu tahsisle verin, köşeyi dönen çak adam olur. İşini bilen adanı olur. Gümrüklerde, çok yüksek gümrük alın, gümrüklerde suistimal olur. Bu da kesin. Bizim zamanımızda tam

■ 361 •

Turgut Özal'ın Anıları

serbestti, şimdi birtakım kontroller, bakanlıklar tarafından kontroller geliyor, gelmiş

veyahutta. Eğer bakanlık tarafından kontrolleri artarsa, bürokrasi devreye girer, ondan sonra da birtakım rüşvet lafları çıkar. Bize müsaadeyi verdin, vermedin. Herkese eşit muamele edilecek bir sistem içerisinde olmak lazım. Herkesi farklı muamele yapabileceğiniz bir sistem kurarsanız, orada bütün yanlışlıklar meydana gelir. Bugün var, maalesef ben dahi şikayet ediyorum.

Söylemek istemiyorum, haksızlık gibi bazı konular var. Söylemem yanlış olur. Ama görüyorum. Bu şekilde bakanlık kararları var. Şuna verdim, buna vermeyeceğim diyor. Senin elinde değil buna verip öbürüne vermemek. Böyle bir şey, kabile idaresi olur. O mümkün değildir. Onu yaptığınız anda Türkiye'nin bilmem Afrika'da çok geri bir ülkeden hiçbir farkı kalmaz. Zannediyorum, sistemli bir insan kirlenmesini önleyecek en önemli hukuklardan bir tanesi de getirdiğimiz 'serbest pazar

sistemi'dir. Tabii, serbest pazar sistemi getirirken bu konuları kaybedenler çok karşımıza çıktı. Ben açık ifade edeyim, altın kaçaktı. Şimdi Türkiye'ye serbest giriyor, Merkez Bankası ithal ediyor. 120 ton altın giriyor. 120 ton altın bir buçuk milyar dolardır. Hele 1985'lerde bu rakam, eğer kaçak geliyorsa, siz işin büyüklüğüne bakın. Çok büyük bir rakam. İşte orataya çıktı. Sigara da bir ara öyleydi. Belki rakam değişmiş olabilir, on bin ton yabancı sigara satılıyor. On **bin-on** iki bin ton. Bugün yedi bin lira **mı**, dokuz bin lira mı? Sigara içmediğimiz için bilmiyorum. On bir bin lira mı? Çarpın onbir bin lirayla. Tabii, paketi on bir bin lira. Elli tanesi bir kilodur. Demek ki, on bin tonda ne kadar paket var? On milyon kilo, elliyle çarparsanız, beş yüz milyon paket vardır. Beş yüz milyonu çarpın on bir bin lirayla. Bin lira olsa beş **yüz** milyar eder, beş yüz milyar mı ediyor?

Beş trilyon, evet beş altı trilyon. Daha fazla

:

Geleceğe Bakış / Değişim

zannediyorum. Beş altı trilyon. Bunun yarısından fazlası, yüzde yetmişi vergidir. Eses fiyatı yüzde otuz bile tutmaz, işte, yüzde yetmişi kaçak geliyormuş. Ve bugünkü fiyatlarla, dört trilyon kaybınız var.

Kime gidiyordu bu para? Bugün o para bilmem, konut fonuna geliyor, misal olarak söyleyeyim. Veyahutta geliştirme, destekleme fonuna geliyor. Bir nev'i halka hizmet edilecek bir sahaya geliyor. Bunun için daha birçok şeyler var. Mesela eskiden kotalar vardı. Şu mevzuda, bu kadar ithal edebilirsiniz. On beş kişi müracaat eder, hepsine taksim ederler, gıdım gıdım düşer. Ondan sonra birisi gazeteye ilan verir, 'Şu numaralı kota satılıktır' diye.

Birisi de toplar. Tabii, dolar başına on lira mı alır,yüz lira mı alır, bin lira mı alır, **o** havadan para kazanırdı. Bu şekilde de gününü geçiren, işini bilen adamlar vardı. Kaçakçılık da aynı şekilde, orada da rüşvetler döner. Demek ki iş serbest olduğu zaman bütün bunların hepsi kendiliğinden ortadan kalkar. Tabii sübvansiyon yaparsanız, vergi iadesi verirsiniz, ne diyorlar ona, 'hayali ihracat' gibi bir tabiri de bizimkiler çıkardı. Hayali ihracat gibi laflar olur, ama o da ihraca-tımızı çok şiddetli bir şekilde baltalar. Benim gördüğüm, hep söyledim onu, hayalî lafı çıkardılar, ondan sonra Türkiye'nin ihracatı fazla artmadı.

Bu gibi hadiseler bazen sübvansiyon politikalarının sonucu olarak çıkar. Sız onları yakalamaya çalışın, bir şey yok. Ama bırakılsaydı da Türkiye bir müddet daha ihracatçısıyla ileri gitseydi, biraz daha ileri **gitseydik**, ondan sonra bunlar zaten kalkacaktı. Önemi yoktu bunların ama, başlanıçta her **ülke** ihracatçısını belli şekilde korumuştur. öylüyordu B ;n görmedim, **bilmiyorum**. "Kore'nin arabası, Japon **arabasıyla** aşağı **yukarı** aynı. İçine bakın, **dışına** bakır

. i

her şeyi de aynı, ama çok daha

ucu.'

•.vni fiyata çıkması lazım bunların.

Turgul Özal'ın Anıları

Ama, demek ki öbürü tabii kaliteydi, şimdi onları satıyor. Bu da mecburdur onunla rekabet etmek için, belki devletin orada birtakım sübvansiyonu var. Ama kimse kalkıp da hayali ihracat demiyor, herhalde. Sistem ona göre gelişiyor, bir otomotiv sanayii Kore'ye gidiyor.

Söyleyeceğim, düzeltmenin yolu budur.

Şimdi ben bu 'İkinci Cumhuriyet' sözünü bilmiyorum. Takip de etmedim. Bu münakaşa yapılıyor, yapılmasında bir mahzur yok. Yapılmasında zarar yok. Ama bazıları demin söylediğim gibi, "Böyle münakaşa olur mu?" diye başlıyorlar. Münakaşa edilsin. Fikirleri söylemekten ne zarar gelir. Mühim olan eyleminiz kötü olmasın. Eyleme gitmedikten sonra fikirleri konuşmak hatta kötü eylemlere önlemek bakımından bir nev'i de sübap olma bakımından faydalı. Tazyik altındaki buharın çıkması bakımından faydalı. Ama, bazen insanlar diyor ki, "Hayır bu konu konuşulamaz." Bu konu konuşulur. Siz ne kadar yasak etseniz de konuşurlar. Yasaklayacak kanunları bile koymak doğru değil. Onu da söylüyorum.

Yasaklayacak kanunları biz koymuşuzdur vaktiyle. İşte 141, 142, 163 budur. Ondan sonra kaldırdık da ne oldu? 141, 142 bir şey ifade etti mi? Kaldırdık, komünizm ortada kaldı mı?

Bir kere ideoloji olarak bitmişti, esamesi okunmadı. Ama, siz hâlâ üzerine yasağı koyun, bakın nasıl yeşerir. Bazen de fikirler bu şekilde üzerine baskı koyduğunuz zaman yeşerir.

Şimdi zannediyorum arkadaşın sorduğu bir başka sistem 'konsensüs' olmaz. Tabii, ideali konsensüs olması. Toplum herhal-ü kârda bir uzlaşmaya gitmek mecburiyetinde. Ve sonunda öğreneceğiz bunu. Başka çaremiz yok.

Ben bunun acısını en fazla duyan insanlardan biriyim. Demin misallerini verdim, Başbakanlık zamanımda. Cumhurbaşkanlığı zamanımda bu acıyı çok duydum. Bir Körfez hadisesi oldu.

Bütün Batı muhalefeti ile iktidarı ile

• 364 •

Geleceğe Bakış / Değişim

aynı kafadaydı, hiç farklı düşünmediler. Irak'ın yaptığı hareketi önlemeye hepsi beraber gittiler. Fikir ihtilafı bir bizde çıktı. Öyle mi, değil mi? İşte kimimiz gittik Saddam'ı ziyaret ettik. Kimimiz, "Hayır bu adam hainlik yapıyor" dedik. Tam zıt fikirler ortaya koyduk.

Eğer sistem bakımından düşünmek isteniyorsa, gene yanlış bir şey anlaşılmasın. Özal, şunu istiyor, bunu istiyor. Özal buraya gelmek istiyor. Ben uzun zamandır Başkanlık sisteminin belki daha iyi olacağı kanaaitinde gibi gözüküyorum. Gözüküyorum gibi dememin sebebi,

"Bu meselenin müzakere edilmesi lazım, tartışılması lazım" diyorum. Önemli olan herkes fikrini

söylesin. Ama kalkıp adamlar şunu söylerlerse, "Özal bunu istiyor, biz karşısındayız."

E, bu fikir değil ki! Ben netice itibarıyla fikrimi söylüyorum. Bazı sebepleri var. "Neden sebepleri var? Onları da ifade edeyim: Biraz anlatmak istiyorum. Ben dikkat ettim, toplumlara baktım, mesela başkanlık sistemi nerede diye baktım; Amerika. Amerika kıtasında çok var.

Amerika Birleşik Devletleri, Güney Amerika ülkeleri umumiyetle başkanlık sistemine sahip.

Nedendir acaba diye baktım. Bu tarafta BDT de öyle oldu. Hatta Uzakdoğu'da da var.

Zannediyorum sebeplerden bir tanesi, belki de en önemlisi, bu toplumlar etnik olarak biraz daha geniş tabanlı toplumlardır. Amerika Birleşik Devletleri çok çeşitli insanların geldiği bir toplumdur. BDT ülkeleri de öyle. İçerisinde çok çeşitli halklar var. Demek ki, böyle bir hususiyet vardır.

Neden acaba o toplumlarda Başkanlık sistemi daha iyidir? Onun da sebebini şöyle düşündüm: Efendim, parlamenter sistemde siz milletvekilini seçip, parlamenter sistem her şeye hâkim olduğu takdirde, o vakit etnik farklılıklar araya giriyor, din farklılıkları giriyor, mezhep farklılıkları giriyor. Hemen hemen her çeşit farklılık

• 365 •

Turgut Özal'ın Anılan

parlamentoya belli şekilde aksediyor. Ondan sonra bir de bu benim hemşehrime diyor, ona göre rey veriyor. Benim memleketimden olsun, taştan olsun, diyor. Seçimde bambaşka faktörler rol oynamaya başlıyor. Ve ağırlığı var bu faktörlerin. Neticede geliyoruz parlamentoya, parlamentoda hele eğer toplumlar, çok mütecanis değilse, bir Alman toplumu, bir Fransız toplumu değilse, o vakit bir bakıyorsunuz, isterseniz siz yüzde 10 baraj koyun, beş

tane parti giriyor. İşte durumumuz bu. Beş tane parti, çoğu Meclis'e girdi. Demek ki, ayrışmaya doğru götürüyor hadise. Çünkü bizim kültür tabanımız da çok geniş. Biz bir mozayik aslında. Çok çeşitli yerlerden gelmiş insanlarımız var- Bosna'da hadise oluyor, bizde gürültüsü kopuyor. Sonra Abhazya'da hadise oluyor, burada gürültü kopuyor. Birçok insan geliyor, orada çarpışalım diyor, bilmem şunu yapalım, bunu yapalım. "4.5 milyon Kafkasyalı insan var" deniliyor. Bu bir hususu gösteriyor. Evet, güzel birleşmişiz, entegre olmuşuz ama, bu etnik farklılıklarımız var. Bir Alman toplumu gibi biz aynı şeylerden zevk almıyoruz, biraz daha geniş bir kültür yelpazesine sahibiz. Onu ben görüyorum. O vakit Meclis'te bunun tablosu olduğu gibi gözüküyor. Hele bir nisbi temsil sistemine gelerseniz, bu çok daha kritik olur.

Peki, bir ülkenin ileriye gitmesi için, koalisyon idareleri faydalı mıdır, değil midir? Sualini oradan sormak lazım. Bizim tecrübemiz bunun çok faydalı olmadığını gösteriyor. Misalleri var. 1965'e kadar bir koalisyon var. 1965-69-71 arasında koalisyon yok, daha iyi ilerleme var.

Ondan sonra, 1970'li yıllarda hep koalisyon var. Neredeyse, 70'li yıllar Türkiye'nin en zor yılları, en ilerleyemediği yıllar. Bundan sonra ne olacağını göreceğiz.

Bir de parlamenter sistemin bir hususiyeti daha var, onu da söyleyeyim. Bakın, Avrupa'da hep

monarşi, Krallık var. Tabii orada başkanlık sistemi olmadı. Kral varken, bir de

•366*

Geleceğe Bakış / Değişim

Cumhurbaşkanı olmadı. Veya Başkan olmadı. İzafi olarak olamaz. Tabii, şöyle bir hadise oluyor. Bu ileri toplumlar haline gelmedikten sonra uzlaşma meselesi olmadığı takdirde, uzlaşmada birtakım zorluklarınız varsa, parlamentoda eğer koalisyon varsa, parlamento icraya hakimdir. Eğer tek parti parlamentoda varsa hakim olan o tek parti, hem parlamento, hem icraya hakimdir. Hani nerede kuvvetler ayrımı? Kuvvetler ayrımı ortada kalıyor mu? Bize aynı şeyi söylüyorlardı, "Siz parmakları kaldırıyorsunuz, kanunları geçiriyorsunuz"; bunu iddia ettiler. Demek tek parti hem icraya, hem parlamento hakim oluyor. Bu da doğru değil.

Benim kanaatime göre, insanlar seçim yaparken, eğer başkan seçeceklerse, deminki ayrımlardan çok farklı düşünürler. En iyi başkan kimdir? Diye düşünürler. Yok benim memleketim, benim köylüm, benim hemşehrim falan gibi laflar işin içerisine girmez. Bunu yanlış anlamayın, o manada söylemedim.

Yani "Benimle aynı mezhepten olan adam" meselesi ortadan kalkar, o vakit, "Şu adam benim için daha iyi iş yapabilir" diye düşünmeye başlar. Çünkü seçeceğiniz insan netice itibarıyla bir kişidir. Tabii o tarihte de eğer bir başkanlık sistemi düşünülürse, parlamentonun düzenleyeceği sahaya, icranın düzenleyeceği sahaya da ayırmak lazım. Orada da öyle problem var. Yarın parlamento ile Başkan Bush giderse, hele bizim gibi uzlaşmayı bilmeyen bir ülkede o da problem olur. Bu sefer parlamento, başkanın sahasına müdahale eder. Orada da problemler çıkar. Onun için anayasada bunların sahalarını iyi tesbit etmek lazım. Şu işlerin, şu sahaların düzenlenmesi yasamaya aittir. Kanunla olur, demek lazım. Şu işler de icranın kararıyla olur. Zaten ona ihtiyacınız var. Aksi takdirde, her şey kanunla oluyor, ondan sonra icranın eline hiçbir şey kalmıyor. Bunu da biz tecrübe ederek yaşadık.

Sonunda

"kanun

kuvvetinde

•367-

Turgut Özal'ın Anılan

kararname mi yapalım?" gibi birtakım yarı müesseseler, anayasanın içine geldi.

Söyleyeceğim, bu konunun toplumda münakaşa edilmesi lazım. Münakaşa edilsin, ama bazı anayasa profesörleri çıkıyor, daha fikrini söylemeden, "ben asayı yaptım, onun için güzeldir, değişmez, parlamenter sistemden başka sistem de olmaz" diyor. Bu da ilim adamı! O kadar.

Efendim, Güneydoğu konusunda birçok konuşma yaptım, bunlar çıktı. Bazen de, gene belli

çevrelerde hep saptırıldı. Belli kasıt saptırıldı. Ben en son konuşmamda da söyledim, sabredersek, insanca davranırsak, bu meselenin eninde sonunda Türkiye'nin çözeceği bir mesele olduğunda kararım var. Ama yılgınlığa düşmeye hiç lüzum yok. Mesele zor olabilir ama, aşılabilecek meseledir. Çünkü ben bu meselenin Türkiye'nin entegre olmasıyla çözüleceği kanaatindeyim. Türkiye bu meselede entegrasyona doğru süratle gidiyor. Hele Cumhuriyet, demokrasi geldikten sonra bu entegrasyon hızlanmış. Bugün Güneydoğu veya Doğu insanının yüzde 60'ı Ankara'nın batısında yaşıyor. Belki, 15 sene sonra yüzde 80'ı Ankara'nın batısında yaşayacak. Bu entegrasyonun en önemli delilidir. Göçer manî olmak yanlış. Göçer neticede insanları bir araya getiriyor.

Şırnak'a gitmiştim, orada şöyle bir durumla karşılaştım. Belediye reisi benim eski mensup olduğum partiden, geldi yanıma. Üzüntülü tabii. Dedi ki, "Efendim, benim hanımım Çanakkaleli, benim evimde benden başka kimse Kürtçe bilmiyor." Ama dil meselesi işte. Ana Çanakkaleli olunca bilmiyor tabii. Şimdi tabii bunda bir serzeniş var, onu ben hissediyorum.

Ama, bir gerçek de var, Türkiye'de gerek Kürt etnik grubu ile, diğer etnik gruplar, büyük ekseriyetle aynı mezhebe mensup oldukları için, aralarında kız alıp verme vardır. Karadenizli ile o evlenir, öbürü gider Orta Anadolu'dan kız alır. Şöyle ailelerinizi bir yoklayın, kimisi

• 368 •

Turgut Özal'ın Anıları

Kafkasya'dan gelmiştir, kimisi Balkanlar'dan gelmiştir, kimisi güneyden gelmiştir. Neticede, bu iş Türkiye'de zaten büyük çapta başlamış, Osmanlı devrinde de bu olmuş. *Müslüman bir toplum. Ayrım olmayan bir toplum. Batı toplumları gibi değil aslında, orada yanlışınız var.*

Ve biz meseleleri bazen Batı toplumlarının meseleleri gibi görüyoruz. Türkiye'de bir toprak meselesi yok. Toprak zenginliği yok çünkü. Toprak ağalığı hep hikayedir. Batı'da, parça parça olmuştur. Ama Batı'da lordlar oturmuş toprağın üzerine, insanlar esir gibi çalışmış. Rusya'da da öyle, Mujikler diyorlar. Bütün toprakla birlikte insanlar satılmış. Ama, hiçbir zaman İslam ülkelerinde böyle bir şey olmamıştır. Osmanlı'da yok bu. Toprak halkın, daha doğrusu Allah'ın, o da millete vermiş, bunu en iyi şekilde idaret et, demiş, insanlara vermiş, böyle düşünülmüş daima. Burada da insanların arasında bir fark yok. Şu ırktan geldin, bir şey olamazsın diye. Bu sadece Cumhuriyet'in getirdiği bir şey değil ki, bizim dinimizin de getirdiği en önemli hususlardan bir tanesi. *Niçin Kayseri'nin köyünden adam çıkar, veyahut da Merzifon'un köyünden çıkar, gelir İstanbul'da sadrazam olur? Bu, hele 1600'lü yıllarda Batı'da mümkün mü?* Asıl olması lazım adamın. Bu ancak, bizim gibi cemiyetlerde olmuş. Bu zaten entegrasyonun en büyük işaretidir. Bizim toplumumuza bakıntı, her şeyden gelmiş insan var. Ama bugün hepimiz bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız, hepimiz Türküz, diyoruz.

Türk kelimesi de burada bütün etnik gruplara izafeten kullanılmış. Yoksa Orta Asya'dan gelenlere değil sadece. Veya sadece onlar bu şekilde tanınmıyor. Zaten Orta Asya'dan da tek başına gelen kalmamış. Hepsi karışmış. Saf olarak yok. Bugün onlar da kendileri, kimisi Özbek diyor, kimisi Kırgız diyor, kimisi Türkmen diyor, Kazak diyor. Ben "Türk'üm," diyene rastlamadım. Neticede hepsine biz

'Türk' diyoruz. Böyle anlaşılması lazım. Ama farklı anlayanlar da var, bir şey demiyorum.

Onun için bu mesele de, Güneydoğu meselesi de çözülecektir.

Tabii terörle mücadele ayrı bir hadise. Bu söylediklerimle terör tamamıyla ayrı meseleler.

Terörle sonuna kadar mücadele edeceğiz, silahı bırakıncaya kadar, o işten bıkanıca kadar.

Pazarlıkla da hiçbir şey olmaz. Neticede kayıp da veririz, ne yapalım veririz. Yalnız bizim bir avantajımız var: Biz güçlü bir ülkeyiz. En modern silahları buluruz. Bu şekilde hareket edenler için söylüyorum, hiç mümkün değil, bu akıl işi değil, çok büyük kayıp verirler.

Dünyanın her yerinde gerilla hareketinde, 3 ölü, 4 ölü karşı taraftan, bir tane gerilla gider. Bu hesaplar böyle. Ama bizde tersine oluyor. Masum insanları öldürmeseler, sadece güvenlik kuvvetlerinin kaybına bakarsak, tersine bir nispet var. Bir güvenlik görevlisine 20 terörist düşüyor. Bu, yanlış bir iş yaptıklarını bizzat gösteriyor. Bunun sonu yoktur, onu söylemek istiyorum. Ama burada inat eden varsa, bu meseleyi götürmek isteyen varsa, karşısında hepimizi bulacaktır. Bunu sonuna kadar götüreceğiz. Başka bir şey yok.

Tabii Güneydoğu Anadolu insanının dertleri var, size onu söylemeliyim. Gidip de görmeniz lazım o bölgeyi. Ben çok gittim. Fevkaalede zor şartlar var. O dağlık bölgeye gidin, bu insanlar nasıl burada yaşıyor diyebilirsiniz. Türkiye'nin bugünkü haliyle o insanların yaşaması çok güç. Hatta, göçü bir parça kolaylaştırmak lazım. Bu yüzden Güneydoğu Anadolu Projesi'ni hızlandırdık ki, ovalarda daha iyi yaşansın, diye. Güneydoğu Anadolu bölgesi Fırat'la Dicle arasında Yukarı Mezopotamya'dır. Münbit topraklardır. Dümdüz topraklardır. İki üç ürün alınabilen topraklardır. Oraya büyük masraflarla sulama getirmemizin sebebi, o insanları biraz daha mutlu edebilmektir. Başka bir sebebi

370

yok. Yoksa ben şunu çok iyi biliyorum. Doğu'ya ve

Güneydoğu'ya yapacağınız yatırımı batıya getirin, üç misli verim alırsınız. Size açık söyleyeyim. Hatta GAP projesi de dahil. Bu hep yanlış biliniyor. Burada devlet bu yatırımı esas itibarıyla oradaki insanların mutluluğu için yapıyor. Yoksa o dağlara ne elektrik gider, ne telefon gider, ne yol gider, açık söyleyeyim. Çok pahalı yatırımlar olmuştur ve sonunda da şu olacaktır, onu da biliyoruz: O köylerin hepsi boşalacak. Ne olacak o vakit, yol yatırımınız, elektrik yatırımınız, telefon yatırımınız, hepsi sıfır. Ama, belli bir süre alacağı için onun da bu imkandan istifade etmesi lazım diye ülke bu yatırımı orada yapıyor.

Zannediyorum Güneydoğu meselesinde üzerinde duracağımız esas konu bu. Politika hikayesini daha evvel söyledim. Herhangi bir şey ilave edecek değilim şu anda.

371

Turgut Özal'ın Anıları

Devlet, Medya ve Siyaset Üçgeninde

FETHULLAH GÜLEN OLAYI

Mehmet Ali SOYDAN

birey yayıncılık Popüler Kitaplar, 270 sayfa, ISBN 975-8257-30-7

000

Bu kitapta, 18 Haziran 1999 günü *atv* televizyonunda yayınlanan *Siyaset Meydanı* programının öncesine ait tartışmalar, Fethullah Gülen kasetinin, içeriğine ve programdaki iddialara ilişkin çeşitli yayın organlarında yapılan , yoğun tartışmaların metinleri yer almaktadır.

Bu metinlerle ilgili Türkiye'nin ünlü gazetecilerinden Fatih Çekirge, Emin Çölaşan, Sedat Ergin, Güngör Mengi, Rauf Tamer, İsmet Berkan, Ruşen Çakır,

Murat Belge, Fehmi Kuru, Taha Akyol, Abdurrahman Dilipak, Ahmet Taşgetiren, Etyen Mahçupyan, Nazlı Ilıcak, Kürşat Bumin, İlnur Çevik, Gülay Göktürk, Cüneyt Ülsever gibi bir çok ismin yazılan yer almaktadır.

Söz konusu iddialar ve tartışmalar nedeniyle Fethullah Gülen olayının siyaset, devlet, medya ve güvenlik çevrelerinde nasıl yankı bulduğu görülecektir.

Bu kitapta, uzun yıllar *diyalog* ve *hoşgörü* söylemiyle sanatçılardan, siyasetçilerden, akademisyenlerden ve devlet ricalinden takdir toplayan Fethullah Gülen'in kaset olayından sonra *Hoşgörü Ödülü* alanlardan bazılarının pişmanlıkları, ruh hali ve tedirginlikleri görülecektir.

Bu çalışmada, Fethullah Gülen'le fikir ayrılıkları yaşayan *başörtüsü, imanı-*

hatipler, Refah'in kapatılması. Sekiz Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim gibi konularda destek bekleyen kesimlerin nasıl hayal kırılganlıkları yaşadıklarını ve bunların yankılarını bulacaksınız.

Kitapta ayrıca bir zamanlar Fethullah Hoca ile söyleşi yapmak için "randevu koparmaya" çalışan, çalışmalarından övgü ile söz eden gazetecilerin ve televizyoncuların söz konusu kasetle birlikte nasıl çifte standart tavırlar geliştirdiklerine tanık olacaksınız.

Kitapta yer alan tartışmaların sadece Fethullah Gülen Olayı'na değil, aynı zamanda Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal kaosa da ışık tutacağını düşünüyoruz.

TÜRKİYE'DE DARBELER VE KAVGALAR DÖNEMİ Mehmet BARLAS

Yakın Tarih I Olaylar ve İnsanlar, 240 sayfa, ISBN: 975-8257-58-7

Elinizdek kitap, Cumhuriyet dönemine damgasını vuran liderlerin, düşüncelerin ve kavgaların özlü bir panoramasını sunuyor. Atatürk'ten İnönü'ye, Bayar'dan Menderes'e... kadar yakın tarihimizin birincil aktörlerinin portrelerini çiziyor, birbirleriyle ilişkilerini çeşitli yönleriyle resmediyor.

Bu kitap, kuru bir tarih kitabı değil. 'Tarihin kaynağı ve yapıcısı insandır'

ilkesinden hareketle kaleme alınan kitapta, hem Cumhuriyet öncesinin, hem de Cumhuriyet döneminin önemli olayları, tartışmalar ve kavgalar birincil aktörlerin ağzından canlı bir dille aktanılıyor.

Barlas'ın, yakın tarihimize damgasını vuran önemli liderlerle yaptığı röportajlar eksene alarak ve arşivleri konuşturarak yazdığı bu kitap okuyucuyu aydınlatıcı, heyecanlı ve zaman zaman da hüznü bir yolculuğa çıkıyor.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, tek parti döneminden çok partili demokratik hayata geçerken yaşanan olaylar, farklı bir dille, aynen yaşıyormuş gibi anlamak isteyen

herkes için...

HOCAEFENDİ SENDROMU *Mehmet BARLAS*

Yakın Tarih I Olaylar ve İnsanlar, 176 sayfa, ISBN: 975-8257-74-9

- Türkiye'yi "bölünme" ve "irtica sendromları" yaşamaya sürükleyen nedenler nelerdir?
- 28 Şubat süreci, Türkiye'yi nasıl bir maceraya sürükledi?
- Devletin yapamadığını Fethullah Gülen nasıl yaptı? • Fethullah Gülen'e niçin önce sahip çıkıldı; sonra da cephe açıldı?
- Dini cemaatlerin özgürlük taleplerini görmezlikten gelmek mümkün müdür?
- Türkiye, patolojik (hastalıklı) ruh halinden nasıl kurtulabilir?

Bu kitap, son döneme damgasını vuran yapay gerilimlerin, "kavga"ların ve paranoyak ilişkiler biçimlerinin Türkiye'nin dinamizmini, zengin tarihsel deneyimini ve birikimini önüne açılan imkanları ve fırsatları harcamaktan başka bir işe yaramadığını "Fethullah Gülen fenomeni" ekseninde belgeleri ve canlı tanıkları konuşturarak gözler önüne seriyor.

28 ŞUBAT SURECİNDE DİN, SİYASET VE LAİKLİK

Nazlı ILICAK Güncel Kitaplar, 260 sayfa, ISBN: 975-8257-25-0

28 Şubat süreci.Cumhuriyet tarihinin önemli bir kesiti olacak. Bazı çevrelere göre

"topyekun bir savaş".

Peki kime karşı savaş.gerçekten durum böyle mi? 28 Şubat süreci.önceki 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül süreçlerinin bir devamı mı? Bir parçası

mı.yoksa tamamen başka birşey mi? Bu sürecin ayak sesleri neydi,jcimler baş aktörlük rolünü üsflendi,jcimlerin dahli oldu, bu süreçten kimlerin canı yandı,kimler harcandı, kimler rant elde etti, kimler kaybetti? 28 Şubat süreci neyi durdurmak ve neyi başarmak istiyordu?Kimin eli kimin cebindeydi ya da

kimin eli kimin yakasındaydı? Türkiye'de demokrasi savunmasında ilk akla gelen gazetecilerimizden biri,hiç şüphesiz NAZLI ILICAK'tır. Demokrat bir aileden aldığı terbiye ile demokrasiyi herkes için isteyen ve birçok engellerle karşı karşıya kalsa da yıkılmayan cesur bir kalem.

Evet, bu cesur kalem şimdi yeni bir dönemin tutanaklarını hazırladı: Geleceği daha iyi kurmak için...

BU ÜLKEDE YAŞANMAZ

M. Emin KAZCI Güncel Kitaplar, 171 sayfa, ISBN:915-İ251-U -1

Gazeteci yazar M. Emin Kazcı yine kendine has o derinlemesine bakış açısına yer yer ironi dozu epey artırılmış üslubunu da ekleyerek sosyo-ekonomik açıdan çekilmez kılınan bir ülke manzarası çiziyor bize.Kah, Robin Hood'un "zenginden alıp fakire veren" yönetim felsefesinin zıddına olarak ülkede egemen "fakirden alıp zengine veren" düzene Dooh Nibor düzeni diyor, kah toplum mühendisliği adı altında yapılan hort zort uygulamaları mühendislik gibi içeri inde incelik ve sofistikelik barındıran bir meslekle isimlendirmedeki haksızlı a isyan ederek yapılanları toplum marangozlu u olarak niteliyor.

Ortaçağ Fransasında zorla manastırlara kapatılıp rahibe yapılmak istenen Susanne'm öyküsüyle başörtülü olduğu için okullardan atılıp evlerinde örgü örmeleri öğütlenen Suzan'ların kaderi arasında paralellik kuran yazar, Cuntacı olmaktansa astım olmayı tercih ederken hep devlet

hainlerinden sözedilen bir ortamda millet hainlerinin de tanınmasını istiyor.

Bilimi asayiş sorununa indirgemekten karpuz dilimlemeyi meslek sayan bilumum hilkat garipliklerinede iniyor ve ekliyor: Nasıl ki denizi olmayan eski «ekoslovakyada Deniz bakanlığı,

Bulgaristan'da Kültür, Rusya'da Adalet Bakanlığı varsa, bizde de insan haklarından sorumlu bakanlık var işte! Bir çırpıda kolayca okuyacaksınız.

SUSURLUK GüMRüğü

Ferhat ÜNLÜ

Güncel Kitaplar, 327 sayfa, ISBN: 975-8257-60-9

Susurluk'ta ortaya çıkan tablo,kirli ilişkiler ağının tek tablosu değildi.Aslında tablo çok daha karmaşıktı. Ve tabii ki onun içinde yer alan kişi yada örgütlerin özellikleri de...

Türkiye'nin son otuz yıldır yaşadıklarının kısa bir değerlendirmesi bile insanın, bir çırpıda çok sayıda tablo yesi saymasına yetiyordur:Bekir elenk'ler.Abuzer Uğurlu'lar,Yaşar

Avni Musullu'lar.Abdullah atlı'lar.Cem Ersever'ler.mer Ltfi Topal'lar.Erol Evcirier,Yeşil'ler...Ve ayrıca olan bitenlerin incelenmesi;tablo üyelerini yaratan ve geliştiren

kendileri değil, içinde bulunduktan sistem olduğunu gösteriyordu. Elinizdeki kitap, yukarıda adı geçenlerle onlara benzer birook kişiliğin yaşantısından çarpıcı kesitler sunmaktadır.Aynca onların eylemlerinden ve içinde bulundukları sistemin işleyişinden de...

,

BU SİSTEM DEğİşMELİ -ALTERNATİF BİR YAKLAşIM-

Recep YAZICIOğLU

Türkiye İncelemeleri, 191 sayfa, ISBN: 975-8257-47-1

Doğu Dünyası olarakbir kaç asırda her alanda büyük bir çöküş süreci yasamaya devam ediyoruz.Ekonomik, siyasi kültürel ve ilmi açıdan büyük bir bozulma ve gerileme yaşamaktayız. Doğu Dünyası olarak sahip olduğumuz insan gücünü ve zengin yeraltı ve yerüstü nimetlerini,aynı şekilde tarihi mirasımızı kullanmaktan aciz toplumlar haline geldik. İşte bu toplumlardan biri de hiç kuşkusuz Türkiye'dir. Kendi halkıyla, kendi değer yargılarıyla bir türlü barışık olmayan bir devlet yapısıyla ve halka rağmen halkı yönetmeye çalışan bir grup seçkinci bürokrat sınıfı, her konuda uzman olduğunu iddia eden ve fakat her defasında açık veren bir aydın sınıfı ve ülkenin birlik ve bütünlüğü adına kendisini "kraldan daha kralcı gören" bir grup iktidar sahibi insanların bu ülkeyi ne hale getirdiklerini

son yaşanan olaylarla hepimiz müşahade ediyoruz.

şayet halkın kendi kendini yönetmesini, kapalı toplumdaki açık topluma, fakir toplumdan, refah topluma geçmeyi, korkulardan, tabulardan arınmış bir toplum olmak istiyor isek yaptıklarımızı ve

yapacaklarımızı çok iyi tahlil etmek zorundayız.

İcraatları ve konuşmalarıyla herkesin bir türlü anlamakta güçlük çektiği hatta aykırı bir vali olarak tanımladığı Recep Yazıcıoğlu işte bu çalışmasıyla bu anlamda sosyal, idari, siyasal ve kültürel hayatımıza büyük bir katkı sağlayacağını ümit eniğimiz kitapla sizi başbaşa bırakıyoruz.

NEDEN SIRADIŞI BİR VALİYİM

Recep YAZICIOĞLU

Türkiye İncelemeleri, 156 sayfa, ISBN: 975-8257-32-3

Bu kadar uzun süre konuştuklarına tahammül edilmesi de aslında halkımız için iyi bir fırsat olmuştur.

Özgürlükçü ve sivil bir sesin halkla bütünleşmesi geleceğimiz için büyük bir kazanç olarak görülmeli.

Bu itibarla Recep Yazıcıoğlu'nun konuşması ve yazması, sistemi tanıma noktasında hepimiz için ufuk açıcı olacaktır. Recep Yazıcıoğlu'nun daha önce de yayınevimiz tarafından yayınlanan *Bu Sistem Değişmeli* kitabı büyük bir ilgi gördü. Bir çok okuyucu yeni kitap çalışmasından haberder olmak istiyordu. Yayıncı olarak Recep Yazıcıoğlu'nun en güncel görüşlerini ve çeşitli yazarların kendisi ile ilgili yazdıkları yazılardan oluşan bir dosyayı *Neden Sıradışı Bir Valiyim* ismiyle kitaplaştırdık. Bu kitapta Recep Yazıcıoğlu ile yapılan bir çok kapsamlı söyleşi yanında Gürbüz Azak, Yalçın Pekşen, Oktay Ekşi, Mehmet Barlas, Emin Çölaşan, Yavuz Donat, Melih Aşık, İdris Gürsoy, Can Ataklı, Kürşat Başar gibi daha bir çok yazarın yazısına yer verilmiştir. Bu söyleşileri okuyarak güncelleşliren sayın valiye ayrıca teşekkür ediyoruz.

Her kesimden ve çoğu zaman en sivil bir dili savunan yazarların, kişilerin önemli görüşlerini bugüne kadar sizlere ulaştırmaya çalıştık bundan sonra da bu çabamız devam edecektir.

Her şey daha özgür bir Türkiye için.

MİLLİ NİZAM'DAN 28 ŞUBAT'A OLAY ADAM ERBAKAN

Kenan AKIN

Yakın Tarih I Olaylar ve İnsanlar, 156 sayfa, ISBN: 975-8257-76-5 Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim 1923'ten tam üç yıl sonra 29 Ekim 1926'da dünyaya geldi. Babası

Sinop'ta hakimlik yapıyordu. O'na "Dinin Yıldızı" anlamına gelen Necmettin adını koydular.

Kimilerinin korkuyla, kimilerinin coşkuyla izlediği bir liderin inişli çıkışlı hayat hikayesi. Son 30 yıla damgasını vuran en önemli liderlerden Necmettin Erbakan'ın doğumundan bugüne hayat hikayesi...

Bırakmak istemediği Odalar Birliği binasından nasıl çıkarıldı?

Erbakan politikaya nasıl atıldı ve ilk partisini nasıl kurdu? Erbakan, Milli Selamet Partisi'nin başına geçmek için "teminat" aldı mı?

Erbakan'a göre, CIA Türkiye'de neler tezgahladı? 12 Eylül darbesinin gerekçelerinden biri olan Konya mitingi nasıl yapıldı?

Yasaklı Erbakan, Refah Partisini nasıl kurdurdu?

Erbakan kızı için neden sosyete bile kışkındıracak muhteşem bir düğün yaptı? 28 Şubat'a nasıl gelindi? Erbakan'ın Başbakanlığı bırakması nasıl oldu?

Erbakan neden mahkum edildi?

Ve daha yüzlerce soruya cevap Erbakan'la ilgili en çok başvurulacak olan bu kitapta. Kenan Akın sordu Necmettin Erbakan cevapladı.

Türkiye İncelemeleri Dizisi

Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri - *Doç. Dr. H. Bayram Kaçmazoğlu* Bu Sistem Değişmeli - *Recep Yazıcıoğlu*

Neden Sıradışı Bir Vahyim - *Recep Yazıcıoğlu*

Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları

Doç: Dr H. *Bayram Kaçmazoğlu*

Türkiye'de Siyasal Sosyalleşme - Dr *Mimar Tûrkkahraman*

Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar

Doç. Dr. H. Bayram Kaçmazoğlu

Sosyal Bilimler Dizisi

Sosyoloji (Eleştirel Bir Yaklaşım) - *Anthony Giddens* Müslümanların Avrupa'yı Keşfi - *Bernard Lewis* Afaroz'dan Diyalog'a - *Roger Oaraudy*

İleri Toplumların Sınıf Yapısı - *Anthony Giddens*

Sosyal Antropoloji - E. Evans *Pritchard*

Güncel Kitaplar

28 Şubat sürecinde Din, Siyaset ve Laiklik - Nazlı *Ilıcak* Gazeteciyim Ama Tedavi Görüyorum - *Ahmet Kekeç*

Sivil, Dayanılmaz Bir Yürek - *Ahmet Hakan Coşkun*

Sistemin Adı Yok -*Mehmet Emin Kazcı*

Sistemin Adı Yok - *Mehmet Emin Kazcı*

Dar Vakit Günleri - *Mürsel Sönmez*

Özgürlük Paylaşmaktır - *Mahmut Balcı*

Lanetli Sınıf-1: Lahmacun Yiyebiliyorum - *İdris Özyol*

Lanetli Sınıf-2: Bir Overlokçu Kıza ilanı Aşk - *İdris Özyol* İdeolojik Devlet Krizi - *Şükrü Karatepe*

Susurluk Gümrüğü - *Ferhat Ünlü* Bu Ülkede Yaşanmaz - M. *Emin Kazcı* Yakın Tarih / Anı

Turgut Özal'ın Anılan - *Mehmet Barlas* Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi *Mehmet Barlas* Sosyo Politik Bir Gerçek Olarak Hocaefendi Sendromu *Mehmet Barlas*

Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan' *Kenan Akın*